

॥ तैत्तिरीय ब्राह्मणम् ॥

॥ अष्टकम् १ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

ब्रह्म सन्धत्तं तन्मै जिन्वतम्। क्षत्रं सन्धत्तं तन्मै जिन्वतम्। इषं सन्धत्तं तां मै जिन्वतम्। ऊर्जं सन्धत्तं तां मै जिन्वतम्। रयिं सन्धत्तं तां मै जिन्वतम्। पुष्टिं सन्धत्तं तां मै जिन्वतम्। प्रजां सन्धत्तं तां मै जिन्वतम्। पशून्सन्धत्तं तान्मै जिन्वतम्। स्तुतोऽसि जनधाः। देवास्त्वां शुक्रपाः प्रणयन्तु॥१॥

सुवीराः प्रजाः प्रजनयन्परीहि। शुक्रः शुक्रशौचिषा। स्तुतोऽसि जनधाः। देवास्त्वां मन्थिषाः प्रणयन्तु। सुप्रजाः प्रजाः प्रजनयन्परीहि। मन्थी मन्थिशौचिषा। सञ्जग्मानौ दिव आपृथिव्यायुः। सन्धत्तं तन्मै जिन्वतम्। प्राणं सन्धत्तं तं मै जिन्वतम्। अपानं सन्धत्तं तं मै जिन्वतम्॥२॥

व्यानं सन्धत्तं तं मै जिन्वतम्। चक्षुः सन्धत्तं तन्मै जिन्वतम्। श्रोत्रं सन्धत्तं तन्मै जिन्वतम्। मनः सन्धत्तं तन्मै जिन्वतम्। वाचं सन्धत्तं तां मै जिन्वतम्। आयुः स्थ आयुर्मे धत्तम्। आयुर्यज्ञाय धत्तम्। आयुर्यज्ञपतये धत्तम्। प्राणः स्थः प्राणं मे धत्तम्। प्राणं यज्ञाय धत्तम्॥३॥

प्राणं यज्ञपतये धत्तम्। चक्षुः स्थश्चक्षुर्मे धत्तम्। चक्षुर्यज्ञाय धत्तम्। चक्षुर्यज्ञपतये धत्तम्। श्रोत्रं स्थः श्रोत्रं मे धत्तम्। श्रोत्रं यज्ञाय धत्तम्। श्रोत्रं यज्ञपतये धत्तम्। तौ देवौ शुक्रामन्थिनौ। कल्पयन्तं देवीर्विशः। कल्पयन्तं मानुषीः॥४॥

इषमूर्जमस्मासु धत्तम्। प्राणान्पशुषु। प्रजां मयि च यजमाने च। निरस्तः शण्डः। निरस्तो मर्कः। अपनुत्तौ शण्डामर्कौ सहामुना। शुक्रस्य समिदसि। मन्थिनः समिदसि। स प्रथमः सङ्कृतिर्विश्वकर्मा। स प्रथमो मित्रो वरुणो अग्निः। स प्रथमो बृहस्पतिश्चिकित्वान्। तस्मा इन्द्राय सुतमा जुहोमि॥५॥

नयन्वपानं सन्धत्तं तं मै जिन्वतं प्राणं यज्ञाय धत्तं मानुषीरग्निर्देवं च॥ (ब्रह्मं क्षत्रं तदिषमूर्जं रयिं पुष्टिं प्रजां तां पशून्तान्सन्धत्तं तत्प्राणमपानं व्यानं तं चक्षुः श्रोत्रं मनस्तद्वाचं ताम्। इषादिपञ्चके वाचं तां मै पशून्सन्धत्तं तान्मै प्राणादित्रितये तं मेऽन्यत्र तन्मै)॥५॥ [१]

कृत्तिकास्वग्निमादधीत। एतद्वा अग्नेर्नक्षत्रम्। यत्कृत्तिकाः। स्वायामेवैनं देवतायामाधाय। ब्रह्मवर्चसी भवति। मुखं वा एतन्नक्षत्राणाम्। यत्कृत्तिकाः। यः कृत्तिकास्वग्निमाधत्ते। मुख्यं एव भवति। अथो खलु॥६॥

अग्निनक्षत्रमित्यपचायन्ति। गृहान् ह दाहुको भवति। प्रजापती रोहिण्यामग्निमसृजत। तं देवा रोहिण्यामादधत। ततो वै ते सर्वान्नोहानरोहन्। तद्रोहिण्यै रोहिणित्वम्। यो रोहिण्यामग्निमाधत्ते। ऋध्नोत्येव। सर्वान्नोहान्नोहति। देवा वै भद्राः सन्तोऽग्निमाधिथ्सन्त॥७॥

तेषामनाहितोऽग्निरासीत्। अथैभ्यो वामं वस्वपाक्रामत्। ते पुनर्वस्वोरादधत। ततो वै तान् वामं वसूपावर्तत। यः पुराऽभद्रः सन्पापीयान्थस्यात्। स पुनर्वस्वोरग्निमादधीत। पुनरेवैनं वामं वसूपावर्तते। भद्रो भवति। यः कामयेत् दानंकामा मे प्रजाः स्युरिति। स पूर्वयोः फल्गुन्योरग्निमादधीत॥८॥

अर्यम्णो वा एतन्नक्षत्रम्। यत्पूर्वे फल्गुनी। अर्यमेति तमाहुयो ददाति। दानंकामा अस्मै प्रजा भवन्ति। यः कामयेत् भगी स्यामिति। स उत्तरयोः फल्गुन्योरग्निमादधीत। भगस्य वा एतन्नक्षत्रम्। यदुत्तरे फल्गुनी। भग्यैव भवति। कालकृञ्जा वै नामासुरा आसन्॥९॥

ते सुवर्गायं लोकायाग्निमचिन्वत। पुरुष इष्टकामुपादधात्पुरुष इष्टकाम्। स इन्द्रो ब्राह्मणो ब्रुवाण इष्टकामुपाधत्त। एषा मै चित्रा नामेति। ते सुवर्गं लोकमा प्रारोहन्। स इन्द्र इष्टकामावृहत्। तेऽवाकीर्यन्त। येऽवाकीर्यन्त। त ऊर्णावभयोऽभवन्। द्वाबुदपतताम्॥१०॥

तौ दिव्यौ श्वानावभवताम्। यो भ्रातृव्यवान्थस्यात्। स चित्रायामग्निमादधीत। अवकीर्यैव भ्रातृव्यान्। अजो बलमिन्द्रियं वीर्यमात्मन्यत्ते। वसन्तो ब्राह्मणोऽग्निमादधीत। वसन्तो वै ब्राह्मणस्यर्तुः। स्व एवैनमृतावाधाय। ब्रह्मवर्चसी भवति। मुखं वा एतदृतूनाम्॥११॥

यद्वसन्तः। यो वसन्तोऽग्निमाधत्ते। मुख्यं एव भवति। अथो योनिमन्तमेवैनं प्रजातमाधत्ते। ग्रीष्मे राजन्यं आदधीत। ग्रीष्मो वै राजन्यस्यर्तुः। स्व एवैनमृतावाधाय। इन्द्रियावी भवति। शरदि वैश्यं आदधीत। शरद्वै वैश्यस्यर्तुः॥१२॥

स्व एवैनमृतावाधाय। पशुमान्भवति। न पूर्वयोः फल्गुन्योरग्निमादधीत। एषा वै जघन्या रात्रिः संवत्सरस्य। यत्पूर्वे फल्गुनी। पृष्ठित एव संवत्सरस्याग्निमाधाय। पापीयान्भवति। उत्तरयोर आदधीत। एषा वै प्रथमा रात्रिः संवत्सरस्य। यदुत्तरे फल्गुनी। मुखं वा एव

संवत्सरस्याग्निमाधाय। वसीयान्भवति। अथो खलु। यदैवैनं यज्ञ उपनमैत्। अथादधीत।
सैवास्यद्धिः॥१३॥

खल्वधिध्वन्तु फल्गुन्योऽग्निमादधीतासन्नपततामृतानां वैश्यस्यर्तुर्त्तरि फल्गुनी षष्ठं॥८॥ [२]

उद्धन्ति। यदेवास्यां अमेध्यम्। तदपहन्ति। अपोऽवोक्षति शान्त्यै। सिकता निवपति।
एतद्वा अग्नेर्वैश्वानरस्य रूपम्। रूपेणैव वैश्वानरमव रुन्धे। ऊषां निवपति। पुष्टिर्वा एषा
प्रजननम्। यदूषाः॥१४॥

पुष्ट्यामेव प्रजननेऽग्निमाधत्ते। अथो संज्ञानं एव। संज्ञानं ह्येतत्पशूनाम्। यदूषाः।
द्यावापृथिवी सहास्ताम्। ते वियती अंब्रूताम्। अस्त्वेव नौ सह यज्ञियमिति। यदमुष्या
यज्ञियमासीत्। तदस्यामदधात्। त ऊषां अभवन्॥१५॥

यदस्या यज्ञियमासीत्। तदमुष्यामदधात्। तददश्चन्द्रमसि कृष्णम्। ऊषां त्रिवपन्नदो
ध्यायेत्। द्यावापृथिव्योरेव यज्ञियेऽग्निमाधत्ते। अग्निदेवेभ्यो निलायत। आखू रूपं कृत्वा।
स पृथिवीं प्राविशत्। स ऊतीः कुर्वाणः पृथिवीमनु समचरत्। तदाखुकरीषमभवत्॥१६॥

यदाखुकरीषं सम्भारो भवति। यदेवास्य तत्र न्यक्तम्। तदेवाव रुन्धे। ऊर्जं वा एतं
रसं पृथिव्या उपदीका उद्धिहन्ति। यद्वल्मीकम्। यद्वल्मीकवपा सम्भारो भवति। ऊर्जमेव
रसं पृथिव्या अव रुन्धे। अथो श्रोत्रमेव। श्रोत्रं ह्येतत्पृथिव्याः। यद्वल्मीकः॥१७॥

अबधिरो भवति। य एवं वेद। प्रजापतिः प्रजा असृजत। तासामन्नमुपाक्षीयत। ताभ्यः
सूदमुपप्राभिन्नत्। ततो वै तासामन्नं नाक्षीयत। यस्य सूदः सम्भारो भवति। नास्यं गृहेऽन्नं
क्षीयते। आपो वा इदमग्रे सलिलमासीत्। तेन प्रजापतिरश्राम्यत्॥१८॥

कथमिदं स्यादिति। सोऽपश्यत्पुष्करपर्णं तिष्ठत्। सोऽमन्यत। अस्ति वै तत्।
यस्मिन्निदमधि तिष्ठतीति। स वराहो रूपं कृत्वोप न्यमञ्जत्। स पृथिवीमध आच्छत्।
तस्या उपहत्योदमञ्जत्। तत्पुष्करपर्णेऽप्रथयत्। यदप्रथयत्॥१९॥

तत्पृथिव्यै पृथिवित्वम्। अभूद्वा इदमिति। तद्भूम्यै भूमित्वम्। तां दिशोऽनु वातः
समवहत्। तां शर्कराभिरदृहत्। शं वै नोऽभूदिति। तच्छर्कराणां शर्करत्वम्।
यद्वराहविहत् सम्भारो भवति। अस्यामेवाच्छम्बद्वारमग्निमाधत्ते। शर्करा भवन्ति
धृत्यै॥२०॥

अथो॑ शन्त्वाय॑। सर॑ता अ॒ग्निरा॑धेय॒ इत्याहुः॑। आपो॑ वरुणस्य॒ पत्न॑य आसन्।
ता अ॒ग्निर॒भ्य॑ध्यायत्। ताः सम॑भवत्। तस्य॒ रेतः॒ परा॑ऽपतत्। तद्धिर॑ण्यमभवत्।
यद्धिर॑ण्यमुपास्य॑ति। सर॑तसमे॒वाग्निमा॑धत्ते। पुरु॑ष इ॒न्ध्रै स्वा॑द्रेत॑सो बीभ॑भ्सत् इत्याहुः॑॥२१॥

उत्तर॑त उपा॑स्यत्यर्बीभ॑भसायै। अति॑ प्रय॑च्छति। आर्ति॑मेवाति॒ प्रय॑च्छति। अ॒ग्निर्दे॒वेभ्यो॑
नि॒लाय॑त। अथो॑ रूपं कृत्वा। सौ॑ऽश्व॒त्थे सं॑व॒त्सर॑मतिष्ठत्। तद॑श्व॒त्थस्या॑श्व॒त्थत्व॑म्।
यदाश्व॑त्थः सम्भारो भव॑ति। यदे॒वास्य॑ तत्र॒ न्य॑क्तम्। तदे॒वाव॑ रुन्धे॥२२॥

दे॒वा वा ऊ॒र्जं व्य॑भजन्त। तत॑ उदु॒म्बर॒ उद॑तिष्ठत्। ऊ॒र्वा उ॑दु॒म्बरः॑। यदौदु॑म्बरः सम्भारो
भव॑ति। ऊ॒र्जमे॒वाव॑ रुन्धे। तृती॑यस्यामि॒तो दि॒वि सोम॑ आसीत्। तं गा॑य॒त्र्याऽह॑रत्। तस्य॑
प॒र्णम॑च्छिद्यत। तत्प॒र्णोऽभ॑वत्। तत्प॒र्णस्य॑ प॒र्णत्व॑म्॥२३॥

यस्य॑ प॒र्णम॑यः सम्भारो भव॑ति। सोम॑पी॒थमे॒वाव॑ रुन्धे। दे॒वा वै ब्र॒ह्म॑न्नवदन्त। तत्प॒र्ण
उपा॑शृणोत्। सु॒श्रवा॒ वै ना॑म। यत्प॒र्णम॑यः सम्भारो भव॑ति। ब्र॒ह्मव॑र्च॒समे॒वाव॑ रुन्धे। प्र॒जा-
प॑तिर॒ग्निम॑सृजत। सौ॑ऽबिभे॒त्प्र मा॑ धक्ष्य॒तीति॑। त॑ श॒म्याऽश॑मयत्॥२४॥

तच्छु॒म्यै श॑मित्वम्। यच्छु॒मीम॑यः सम्भारो भव॑ति। शान्त्या॒ अप्र॑दाहाय। अ॒ग्नेः सृष्ट॑स्य
यतः॑। वि॒क॑ङ्क॒तं भा॑ आ॒र्च्छत्। यद्वैक॑ङ्क॒तः सम्भारो॑ भव॑ति। भा॒ एवा॑व॒ रुन्धे। सह॑दयो॒ऽग्निरा॑धेय॒
इत्याहुः॑। म॒रुतो॑ऽद्विर॒ग्निम॑तमयन्। तस्य॑ ता॒न्तस्य॑ हृद॑यमाच्छि॒न्दन्। साऽश॑नि॒रभव॑त्।
यद॑शनि॒हत॑स्य वृ॒क्षस्य॑ सम्भारो भव॑ति। सह॑दयमे॒वाग्निमा॑ धत्ते॥२५॥

ऊपा॑ अभवन्नभवद्ब्र॒ह्मिको॑ऽश्राम्युद॒ग्रथ॑युद्ध॒त्यै बीभ॑भ्सत् इत्याहु॑ रुन्धे प॒र्णत्व॑म॒शम॑यदच्छि॒न्दुः क्षीणि॑ च॥१२॥

[३]

द्वा॒दश॑सु॒ विक्रा॑मेष्वाग्निमा द॑धीत। द्वा॒दश॑ मा॒साः सं॑व॒त्सरः॑। सं॑व॒त्सरा॑दे॒वैन॑मव॒रुद्ध्या
ध॑त्ते। यद्वा॒दश॑सु॒ विक्रा॑मेष्वा द॑धीत। परि॑मित॒मव॑ रुन्धीत। चक्षु॑र्निमित॒ आद॑धीत। इ॒यद्वा॒दश॑
विक्रा॑मा(३) इति॑। परि॑मितं चै॒वाप॑रि॒मितं चा॑व॒ रुन्धे। अनृ॑तं वै वा॒चा व॑दति। अनृ॑तं मन॑सा
ध्यायति॥२६॥

चक्षु॑र्वै स॒त्यम्। अ॒द्रा(३)गि॑त्याहुः। अद॑र॒शमि॑ति॒। तथ्स॒त्यम्। यश्चक्षु॑र्निमिते॒ऽग्निमा॑ध॒त्ते।
स॒त्य ए॒वैन॑मा ध॑त्ते। तस्मा॒दाहि॑ता॒ग्निर्नानृ॑तं वदेत्। नास्य॑ ब्रा॒ह्म॒णोऽना॑श्वान्गृ॒हे व॑सेत्। स॒त्ये
ह्य॑स्या॒ग्निराहि॑तः। आ॒ग्नेयी॑ वै रा॒त्रिः॥२७॥

आ॒ग्नेयाः प॑शवः। ऐ॒न्द्रम॑हः। नक्तं॑ गा॒रुह॑प॒त्यमा॑ द॑धाति। प॒शूने॒वाव॑ रुन्धे।
दि॒वाऽऽह॑व॒नीय॑म्। इन्द्रि॑यमे॒वाव॑ रुन्धे। अ॒र्धोदि॑ते सूर्य॑ आह॒वनी॑य॒मा द॑धाति। ए॒तस्मि॑न्वै

लोके प्रजापतिः प्रजा असृजत। प्रजा एव तद्वर्जमानः सृजते। अथो भूतं चैव भविष्यच्चाव
रुन्धे॥२८॥

इडा वै मानवी यज्ञानूकाशिन्यासीत्। साऽशृणोत्। असुरा अग्निमादधत् इति।
तदंगच्छत्। त आहवनीयमग्र आदधत्। अथ गार्हपत्यम्। अथान्वाहार्यपचनम्।
साऽब्रवीत्। प्रतीच्येषां३ श्रीरंगात्। भद्रा भूत्वा परा भविष्यन्तीति॥२९॥

यस्यैवमग्निराधीयते। प्रतीच्यस्य श्रीरिति। भद्रो भूत्वा पराभवति। साऽशृणोत्।
देवा अग्निमादधत् इति। तदंगच्छत्। तान्वाहार्यपचनमग्र आदधत्। अथ गार्हपत्यम्।
अथाऽऽहवनीयम्। साऽब्रवीत्॥३०॥

प्राच्येषां३ श्रीरंगात्। भद्रा भूत्वा सुवर्गं लोकमेष्यन्ति। प्रजां तु न वैथ्यन्त
इति। यस्यैवमग्निराधीयते। प्राच्यस्य श्रीरिति। भद्रो भूत्वा सुवर्गं लोकमिति। प्रजां तु
न विन्दते। साऽब्रवीदिडा मनुम्। तथा वा अहं तवाग्निमाधास्यामि। यथा प्र प्रजयां
पशुभिर्मिथुनैर्जनिष्यसे॥३१॥

प्रत्यस्मिँल्लोके स्थास्यसि। अभि सुवर्गं लोकं जेष्यसीति। गार्हपत्यमग्र आदधात्।
गार्हपत्यं वा अनु प्रजाः पशवः प्रजायन्ते। गार्हपत्येनैवास्मै प्रजां पशून्प्राज्जनयत्।
अथान्वाहार्यपचनम्। तिर्यङ्ङिव वा अयं लोकः। अस्मिन्नेव तेन लोके प्रत्यतिष्ठत्।
अथाऽऽहवनीयम्। तेनैव सुवर्गं लोकमभ्यजयत्॥३२॥

यस्यैवमग्निराधीयते। प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते। प्रत्यस्मिँल्लोके तिष्ठति। अभि
सुवर्गं लोकं जयति। यस्य वा अयथादेवतमग्निराधीयते। आ देवताभ्यो वृश्चते।
पापीयान्भवति। यस्य यथादेवतम्। न देवताभ्य आवृश्चते। वसीयान्भवति॥३३॥

भृगूणां त्वाऽङ्गिरसां व्रतपते व्रतेनादधामीति भृग्वङ्गिरसामादध्यात्। आदित्यानां त्वा
देवानां व्रतपते व्रतेनादधामीत्यन्यासां ब्राह्मणीनां प्रजानाम्। वरुणस्य त्वा राज्ञो व्रतपते
व्रतेनादधामीति राज्ञः। इन्द्रस्य त्वेन्द्रियेण व्रतपते व्रतेनादधामीति राजन्यस्य। मनोस्त्वा
ग्रामण्यो व्रतपते व्रतेनादधामीति वैश्यस्य। ऋभूणां त्वा देवानां व्रतपते व्रतेनादधामीति
रथकारस्य। यथादेवतमग्निराधीयते। न देवताभ्य आवृश्चते। वसीयान्भवति॥३४॥

ध्यायति वै रात्रिश्चाव रुन्धे भविष्यन्तीत्यब्रवीन्ननिष्यसेऽजयद्वसीयान्भवति नव च॥९॥

[४]

प्रजापतिर्वाचः सत्यमपश्यत्। तेनाग्निमार्धत्। तेन वै स आर्धोत्। भूर्भुवः सुवरित्याह।

एतद्वै वाचः सत्यम्। य एतेनाग्निमाधत्ते। ऋध्नोत्येव। अथो सत्यप्राशूरेव भवति। अथो य एवं विद्वानभिचरति। स्तृणुत एवैनम्॥३५॥

भूरित्याह। प्रजा एव तद्यजमानः सृजते। भुव इत्याह। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। सुवरित्याह। सुवर्ग एव लोके प्रति तिष्ठति। त्रिभिरक्षरैर्गार्हपत्यमा दधाति। त्रय इमे लोकाः। एष्वेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठितमाधत्ते। सर्वैः पञ्चभिराहवनीयम्॥३६॥

सुवर्गाय वा एष लोकायाधीयते। यदाहवनीयः। सुवर्ग एवास्मै लोके वाचः सत्यं सर्वमाप्नोति। त्रिभिर्गार्हपत्यमा दधाति। पञ्चभिराहवनीयम्। अष्टौ सम्पद्यन्ते। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रोऽग्निः। यावानेवाग्निः। तमाधत्ते॥३७॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्मात्सृष्टाः परांचीरायन्। ताभ्यो ज्योतिरुदङ्गृह्णात्। तं ज्योतिः पश्यन्तीः प्रजा अभि समावर्तन्त। उपरीवाग्निमुदङ्गृह्णीयादुद्धरन्। ज्योतिरेव पश्यन्तीः प्रजा यजमानमभि समावर्तन्ते। प्रजापतेरक्षयश्चयत्। तत्पराऽपतत्। तदश्नोऽभवत्। तदश्वस्याश्वत्वम्॥३८॥

एष वै प्रजापतिः। यदग्निः। प्राजापत्योऽश्वः। यदश्वं पुरस्तान्नयति। स्वमेव चक्षुः पश्यन्प्रजापतिरनूदेति। वज्री वा एषः। यदश्वः। यदश्वं पुरस्तान्नयति। जातानेव भ्रातृव्यान्प्रणुदते। पुनरा वर्तयति॥३९॥

जनिष्यमाणानेव प्रतिनुदते। न्याहवनीयो गार्हपत्यमकामयत। निगार्हपत्य आहवनीयम्। तौ विभाजं नाशक्रोत्। सोऽश्वः पूर्ववाङ्मुत्वा। प्राश्चं पूर्वमुदवहत्। तत्पूर्ववाहः पूर्ववाद्गम्। यदश्वं पुरस्तान्नयति। विभक्तिरेवैनयोः सा। अथो नानावीर्यावेवैनौ कुरुते॥४०॥

यदुपर्युपरि शिरो हरत्। प्राणान् विच्छिन्द्यात्। अधोऽधः शिरो हरति। प्राणानां गोपीथाय। इत्यग्रै हरति। अथेत्यथेयति। त्रय इमे लोकाः। एष्वेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठितमाधत्ते। प्रजापतिरग्निमसृजत। सोऽबिभेत्प्र मां धक्ष्यतीति॥४१॥

तस्य त्रेधा महिमानं व्यौहत्। शान्त्या अप्रदाहाय। यत्रेधाऽग्निराधीयते। महिमानमेवास्य तद्व्यौहति। शान्त्या अप्रदाहाय। पुनरा वर्तयति। महिमानमेवास्य सन्दधाति। पशुर्वा एषः। यदश्वः। एष रुद्रः॥४२॥

यदग्निः। यदश्वस्य पदेऽग्निमादध्यात्। रुद्राय पशूनपिदध्यात्। अपशुर्यजमानः स्यात्।

यन्नाक्रमयेत्। अनवरुद्धा अस्य पशवः स्युः। पार्श्वत आक्रमयेत्। यथाऽऽहितस्याग्नेरङ्गारा अभ्यववर्तेरन्। अवरुद्धा अस्य पशवो भवन्ति। न रुद्रायापिदधाति॥४३॥

त्रीणि हवींषि निर्वपति। विराजं एव विक्रान्तं यजमानोऽनु विक्रमते। अग्नये पर्वमानाय। अग्नये पावकाय। अग्नये शुचये। यदग्नये पर्वमानाय निर्वपति। पुनात्येवैनम्। यदग्नये पावकाय। पूत एवास्मिन्नन्नाद्यं दधाति। यदग्नये शुचये। ब्रह्मवर्चसमेवास्मिन्नुपरिष्ठादधाति॥४४॥

पुनमाहुर्वनीयं धत्तेऽश्वत्वं वर्तयति कुरुत इति रुद्रो दधाति यदग्नये शुचयं एकं च॥१०॥ [५]

देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा विजयमुपयन्तः। अग्नौ वामं वसु सं न्यदधत्। इदम् नो भविष्यति। यदि नो जेष्यन्तीति। तदग्निर्नोऽसहंशक्रोत्। तत् त्रेधा विन्यदधात्। पशुषु तृतीयम्। अप्सु तृतीयम्। आदित्ये तृतीयम्॥४५॥

तद्देवा विजित्य। पुनरवारुरुत्सन्त। तैऽग्नये पर्वमानाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपन्। पशवो वा अग्निः पर्वमानः। यदेव पशुष्वासीत्। तत्तेनावारुन्धत। तैऽग्नये पावकाय। आपो वा अग्निः पावकः। यदेवाप्स्वासीत्। तत्तेनावारुन्धत॥४६॥

तैऽग्नये शुचये। असौ वा आदित्योऽग्निः शुचिः। यदेवाऽऽदित्य आसीत्। तत्तेनावारुन्धत। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। तनुवो वावैता अग्न्याधेयस्या। आग्नेयो वा अष्टाकपालोऽग्न्याधेयमिति। यत्तं निर्वपेत्। नैतानि। यथाऽऽत्मा स्यात्॥४७॥

नाङ्गानि। तादृगेव तत्। यदेतानि निर्वपेत्। न तम्। यथाऽङ्गानि स्युः। नाऽऽत्मा। तादृगेव तत्। उभयानि सह निरुप्याणि। यज्ञस्य सात्मत्वाय। उभयं वा एतस्यैन्द्रियं वीर्यमाप्यते॥४८॥

योऽग्निमाधत्ते। ऐन्द्राग्नमेकादशकपालमनु निर्वपेत्। आदित्यं चरुम्। इन्द्राग्नी वै देवानामयातयामानौ। ये एव देवते अयातयाग्नी। ताभ्यामेवास्मां इन्द्रियं वीर्यमव रुन्धे। आदित्यो भवति। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठति। धेन्वै वा एतद्वेतः॥४९॥

यदाज्यम्। अनडुहस्तण्डुलाः। मिथुनमेवाव रुन्धे। घृते भवति। यज्ञस्यालूक्षान्तत्वाय। चत्वारं आर्षेयाः प्राशन्ति। दिशामेव ज्योतिषि जुहोति। पशवो वा एतानि हवींषि। एष रुद्रः। यदग्निः॥५०॥

यथ्स्य एतानि हवींषि निर्वपेत्। रुद्राय पशूनपि दध्यात्। अपशुर्यजमानः स्यात्। यन्नानुनिर्वपेत्। अनवरुद्धा अस्य पशवः स्युः। द्वादशसु रात्रीष्वनु निर्वपेत्। संवत्सरप्रतिमा वै द्वादश रात्रयः। संवत्सरेणैवास्मै रुद्रं शमयित्वा। पशूनव रुन्धे। यदेकमेकमेतानि हवींषि निर्वपेत्॥५१॥

यथा त्रीण्यावपनानि पूरयेत्। तादृक्तत्। न प्रजननमुच्छिंषेत्। एकं निरुप्य। उत्तरे समस्येत्। तृतीयमेवास्मै लोकमुच्छिंषति प्रजननाय। तं प्रजया पशुभिरनु प्रजायते। अथो यज्ञस्यैवेषाऽभिक्रान्तिः। रथचक्रं प्रवर्तयति। मनुष्यरथेनैव देवरथं प्रत्यवरोहति॥५२॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। होतव्यमग्निहोत्रां(३) न होतव्या(३) मिति। यद्यजुषा जुहुयात्। अयथापूर्वमाहुती जुहुयात्। यत्र जुहुयात्। अग्निः परा भवेत्। तूष्णीमेव होतव्यम्। यथापूर्वमाहुती जुहोति। नाग्निः पराभवति। अग्नीधे ददाति॥५३॥

अग्निमुखानेवतूष्णीणाति। उपबर्हणं ददाति। रूपाणामवरुद्धौ। अश्वं ब्रह्मणे। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। धेनुं होत्रे। आशिष एवाव रुन्धे। अनङ्गाहमध्वर्यवे। वह्निर्वा अनङ्गान्। वह्निरध्वर्युः॥५४॥

वह्निनैव वह्निं यज्ञस्याव रुन्धे। मिथुनौ गावौ ददाति। मिथुनस्यावरुद्धौ। वासो ददाति। सर्वदेवत्यं वै वासः। सर्वा एव देवताः प्रीणाति। आ द्वादशभ्यो ददाति। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सर एव प्रति तिष्ठति। काममूर्ध्वं देयम्। अपरिमितस्यावरुद्धौ॥५५॥

आदित्ये तृतीयमुपस्वासीत्ततेनावारुन्धत् स्यादाप्यते रेतोऽग्निरकमेकमेतानि हवींषि निर्वपेत्प्रत्यवरोहति ददात्यध्वर्युर्देयमेकं च॥११॥—[६]

धर्मः शिरस्तदयमग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भुवत्। छुर्दिस्तोकाय तनयाय यच्छ। वातः प्राणस्तदयमग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भुवत्। स्वदितं तोकाय तनयाय पितुं पंच। प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि विद्वान्। अग्नेरग्ने पुरो अग्निर्बवेह। विश्वा आशा दीद्यानो विभाहि। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे॥५६॥

अर्कश्चक्षुस्तदसौ सूर्यस्तदयमग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भुवत्। यत्ते शुक्रं शुक्रं वर्चः शुक्रा तनूः। शुक्रं ज्योतिरजस्रम्। तेन मे दीदिहि तेन त्वाऽऽदधे। अग्निनाऽग्ने ब्रह्मणा। आनशे व्यानशे सर्वमायुर्व्यानशे। ये ते अग्ने शिवे तनुवौ। विराद्धं स्वराद्धं। ते माविंशतां ते मा जिन्वताम्॥५७॥

ये ते अग्रे शिवे तनुवौ। सम्राट्वाभिभूश्च। ते माविंशतां ते मां जिन्वताम्। ये ते अग्रे शिवे तनुवौ। विभूश्च परिभूश्च। ते मा विंशतां ते मां जिन्वताम्। ये ते अग्रे शिवे तनुवौ। प्रभ्वी च प्रभूतिश्च। ते मा विंशतां ते मां जिन्वताम्। यास्ते अग्रे शिवास्तनुवः। ताभिस्त्वाऽऽदधे। यास्ते अग्रे घोरास्तनुवः। ताभिर्मुं गच्छ॥५८॥

चतुष्पदे जिन्वतां तनुवुस्त्रिणि च॥३॥

[७]

इमे वा एते लोका अग्रयः। ते यदव्यावृत्ता आधीयेरन्। शोचयेयुर्यजमानम्। घर्मः शिर इति गार्हपत्यमा दधाति। वातः प्राण इत्यन्वाहार्यपचनम्। अर्कश्चक्षुरित्याहवनीयम्। तेनैव नान्व्यावर्तयति। तथा न शोचयन्ति यजमानम्। रथन्तरमभिगायते गार्हपत्य आधीयमाने। राथन्तरो वा अयं लोकः॥५९॥

अस्मिन्नेवैनं लोके प्रतिष्ठितमा धत्ते। वामदेव्यमभिगायत उद्धियमाणे। अन्तरिक्षं वै वामदेव्यम्। अन्तरिक्ष एवैनं प्रतिष्ठितमा धत्ते। अथो शान्तिर्वै वामदेव्यम्। शान्तमेवैनं पशव्यमुद्धरेते। बृहदभिगायत आहवनीयं आधीयमाने। बारहतो वा असौ लोकः। अमुष्मिन्नेवैनं लोके प्रतिष्ठितमा धत्ते। प्रजापतिरग्निमसृजत॥६०॥

सोऽश्वोऽवारो भूत्वा पराङ्कित्। तं वारवन्तीयेनावारयत। तद्वारवन्तीयस्य वारवन्तीयत्वम्। श्येतेन श्येती अकुरुत। तच्छ्वेतस्य श्येतत्वम्। यद्वारवन्तीयमभिगायते। वारयित्वेवैनं प्रतिष्ठितमा धत्ते। श्येतेन श्येती कुरुते। घर्मः शिर इति गार्हपत्यमा दधाति। सर्शीर्षाणमेवैनमा धत्ते॥६१॥

उपैनमुत्तरो यज्ञो नमति। रुद्रो वा एषः। यदग्निः। स आधीयमान ईश्वरो यजमानस्य पशून् हिंसितोः। समिप्रयः पशुभिर्भुवदित्याह। पशुभिरेवैनं समिप्रयं करोति। पशूनामहिंसायै। छुर्दिस्तोकाय तनयाय यच्छेत्याह। आमेवैतामा शास्ते। वातः प्राण इत्यन्वाहार्यपचनम्॥६२॥

सप्राणमेवैनमा धत्ते। स्वदितं तोकाय तनयाय पितुं पचेत्याह। अन्नमेवास्मै स्वदयति। प्राचीमनुं प्रदिशं प्रेहि विद्वानित्याह। विभक्तिरेवैनयोः सा। अथो नानावीर्यावैवैनौ कुरुते। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पद इत्याह। आमेवैतामा शास्ते। अर्कश्चक्षुरित्याहवनीयम्। अर्को वै देवानामन्नम्॥६३॥

अन्नमेवाव रुन्धे। तेन मे दीदिहीत्याह। समिन्ध एवैनम्। आनशे व्यानश इति त्रिरुदिङ्गयति। त्रयं इमे लोकाः। एष्वेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठितमा धत्ते। तत्तथा न कार्यम्।

वीङ्गितमप्रतिष्ठितमा दधीत। उद्धृत्यैवाधायाभिमन्त्रियः। अवीङ्गितमेवैनं प्रतिष्ठितमाधत्ते।
वि॒राड् स्वर॒ाड् यास्तै॑ अग्ने शि॒वास्त॒नुव॒स्ताभि॒स्त्वाऽऽद॒ध इत्या॑ह। ए॒ता वा अ॒ग्नेः
शि॒वास्त॒नुवः॑। ताभि॑रे॒वैन॑ संमर्धयति। यास्तै॑ अग्ने घो॒रास्त॒नुव॒स्ताभि॑रमुं गच्छेति॑ ब्रूयाद्यं
द्वि॒ष्यात्। ताभि॑रे॒वैनं॑ पराभावयति॥६४॥

लोकोऽसृजतेनुमाधत्तेऽन्वाहार्युपचर्चं देवानामन्नमेनं प्रतिष्ठितमाधत्ते पञ्च च॥६॥ [८]

शमी॒गर्भा॒दग्निं॑ मन्थति। ए॒षा वा अ॒ग्नेर्य॒ज्ञियां॑ तनूः। तामे॒वास्मै॑ जनयति। अ॒दितिः॑
पु॒त्रका॑मा। सा॒ध्येभ्यो॑ दे॒वेभ्यो॑ ब्रह्मो॒दनम॑पचत्। तस्या॑ उ॒च्छे॒षण॑मददुः। तत्प्राश्ना॑त्। सा
रेतो॑ऽधत्त। तस्यै॑ धा॒ता चा॑र्यमा चा॒जायेता॑म्। सा द्वितीय॑मपचत्॥६५॥

तस्या॑ उ॒च्छे॒षण॑मददुः। तत्प्राश्ना॑त्। सा रेतो॑ऽधत्त। तस्यै॑ मि॒त्रश्च॒ वरु॑णश्चाजायेताम्।
सा तृतीय॑मपचत्। तस्या॑ उ॒च्छे॒षण॑मददुः। तत्प्राश्ना॑त्। सा रेतो॑ऽधत्त। तस्या॑ अ॒शश्च॒
भग॑श्चाजायेताम्। सा चतुर्थ॑मपचत्॥६६॥

तस्या॑ उ॒च्छे॒षण॑मददुः। तत्प्राश्ना॑त्। सा रेतो॑ऽधत्त। तस्या॑ इन्द्र॑श्च वि॒वस्वा॑श्चाजाये-
ताम्। ब्रह्मो॒दनं प॑चति। रेतं ए॒व तद॑धाति। प्राश्न॑न्ति ब्राह्म॒णा औ॒दनम्। यदाज्यं॑मुच्छिष्यंते।
तेन॑ समिधोऽभ्यज्या दधाति। उ॒च्छे॒षणा॑द्वा अ॒दिती॑ रेतो॑ऽधत्त॥६७॥

उ॒च्छे॒षणा॑दे॒व तद्रेतो॑ धत्ते। अ॒स्थि वा ए॒तत्। यत्स॒मिधः॑। ए॒तद्रेतः॑। यदाज्यम्।
यदाज्येन॑ समिधोऽभ्यज्या दधाति। अ॒स्थ्ये॒व तद्रेत॑सि दधाति। ति॒स्र आ॒दधा॑ति मिथु॒नत्वाय॑।
इयंती॑र्भवन्ति। प्र॒जाप॑तिना यज्ञमु॒खेन॑ सम्मिताः॥६८॥

इयंती॑र्भवन्ति। य॒ज्ञप॑रुषा॒ सम्मिताः॑। इयंती॑र्भवन्ति। ए॒ताव॒द्वै पुरु॑षे वी॒र्यम्।
वी॒र्य॑सम्मिताः। आ॒र्द्रा भ॑वन्ति। आ॒र्द्रमि॑व हि रेतः॑ सि॒च्यते॑। चि॒त्रिय॑स्याश्च॒त्थस्या॑दधाति।
चि॒त्रमे॒व भ॑वति। घृ॒तव॑न्तीभि॒रा द॑धाति॥६९॥

ए॒तद्वा अ॒ग्नेः प्रि॒यं धाम्। यद॑घृतम्। प्रि॒येणै॒वैनं॑ धाम्ना॒ समर्ध॑यति। अथो तेज॑सा।
गा॒यत्रीभि॑र्ब्राह्म॒णस्या॑दध्यात्। गा॒यत्र॑छन्दा॒ वै ब्रा॑ह्म॒णः। स्व॒स्य छ॒न्दसः॑ प्रत्यय॒नस्त्वाय॑।
त्रि॒ष्टुभ्भीं रा॒ज॒न्य॑स्या। त्रि॒ष्टुछ॑न्दा॒ वै रा॒ज॒न्यः। स्व॒स्य छ॒न्दसः॑ प्रत्यय॒नस्त्वाय॑॥७०॥

जग॑तीभिर्वैश्य॑स्या। जग॑तीछन्दा॒ वै वैश्यः॑। स्व॒स्य छ॒न्दसः॑ प्रत्यय॒नस्त्वाय॑। त॑
सं॒वत्स॑रं गो॒पायेत्। सं॒वत्स॑र॑ हि रेतो॑ हितं वर्धते। यद्ये॒न॑ सं॒वत्स॑रे नोप॒नमे॑त्। स॒मिधः॑
पुन॑रादध्यात्। रेतं ए॒व तद्धि॑तं वर्ध॒मान॑मेति। न मा॒सम॑श्जीयात्। न स्त्रि॒यमु॑पेयात्॥७१॥

यन्मा॑सम॑श्जीयात्। यथि॑न्नय॑मुपेयात्। निर्वी॑र्यः स्यात्। नैन॑म॒ग्नि॒रुप॑नमेत्। श्व
आ॒धा॒स्यमा॑नो ब्रह्मो॑दनं पंचति। आ॒दि॒त्या वा इ॒त उ॑त्त॒माः सु॑व॒र्गं लो॒कमा॑यन्। ते वा इ॒तो
यन्तं॑ प्रति॑नुदन्ते। ए॒ते खलु॑ वावाऽऽदि॒त्याः। यद्वा॑ह्म॒णाः। तैरे॒व स॒न्त्वं ग॑च्छति॥७२॥

नैनं॑ प्रति॑नुदन्ते। ब्रह्म॑वा॒दिनो॑ वदन्ति। क्वा॑ सः। अ॒ग्निः का॑र्यः। यो॑ऽस्मै प्र॒जां
प॒शून्प्र॑ज॒नय॑तीति। शल्कै॑स्ता॒रात्रि॑म॒ग्निमि॑न्धीत। तस्मि॑न्नुपव्युषम॒रणी॑ निष्ट॑पेत्।
यथ॑र॒षभा॑य॒ वाशि॑ता न्या॒विच्छा॑यति। ता॒दृगे॒व तत्। अ॒पोदू॑ह्य भस्मा॒ग्निं म॑न्थति॥७३॥

सैव साऽग्नेः सन्त॑तिः। तं म॑थित्वा प्राश्चमुद्ध॑रति। सं॒व॒थ्स॒रमे॒व तद्रेतो॑ हितं
प्र॒ज॒नय॑ति। अना॑हि॒तस्त॒स्याग्नि॑रित्याहुः। यः स॒मिधो॑ऽना॒धाय॑ग्निमा॒धत्त॑ इति। ताः सं॒व॒थ्स॒रे
पु॒रस्ता॑दाद॒ध्यात्। सं॒व॒थ्स॒रादे॒वैन॑मव॒रुध्या॑धत्ते। यदि॑ सं॒व॒थ्स॒रेऽना॑द॒ध्यात्। द्वा॒द॒श्यां
पु॒रस्ता॑दाद॒ध्यात्। सं॒व॒थ्स॒रप्र॑तिमा॒ वै द्वा॒द॒श रा॒त्रयः॑। सं॒व॒थ्स॒रमे॒वास्याऽऽहि॑ता भवन्ति।
यदि॑ द्वा॒द॒श्यां ना॑द॒ध्यात्। त्र्य॒हे पु॒रस्ता॑दाद॒ध्यात्। आ॒हि॒ता ए॒वास्य॑ भवन्ति॥७४॥

द्वितीयमपचच्चतुर्थमपचर्दति रेतोऽधत्त समिधो घृतवतीभिरादधाति राजन्यः स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्वार्येयाद्रच्छति मन्थति रात्रयश्चत्वारि
च॥१०॥

[९]

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। स रि॑रि॒चानो॑ऽमन्यत। स तपो॑ऽतप्यत। स
आ॒त्मन्वी॑र्यमपश्यत्। तद॑वर्धत। तद॑स्मा॒त्सह॑सो॒र्ध्वम॑सृज्यत। सा वि॒राड॑भवत्। तां
दे॒वासुरा॑ व्यगृह्णत। सो॑ऽब्रवीत्प्र॒जाप॑तिः। मम॑ वा ए॒षा॥७५॥

दोहा॑ ए॒व यु॒ष्माक॑मिति। सा ततः प्राच्युद॑क्रामत्। तत्प्र॒जाप॑तिः पर्य॑गृह्णात्। अथ॑र्व पितुं
मै गोपा॑येति। सा द्वितीयमुद॑क्रामत्। तत्प्र॒जाप॑तिः पर्य॑गृह्णात्। नर्य॑ प्र॒जां मै गोपा॑येति।
सा तृतीयमुद॑क्रामत्। तत्प्र॒जाप॑तिः पर्य॑गृह्णात्। श॒ऽस्य॑ प॒शून्मै गोपा॑येति॥७६॥

सा चतु॑र्थमुद॑क्रामत्। तत्प्र॒जाप॑तिः पर्य॑गृह्णात्। सप्र॑थ स॒भां मै गोपा॑येति। सा
पञ्च॑ममुद॑क्रामत्। तत्प्र॒जाप॑तिः पर्य॑गृह्णात्। अहं॑ बु॒ध्निय॑ मन्त्रं मे गोपा॑येति। अ॒ग्नीन् वाव॑ सा
तान्व्य॑क्रमत। तान्प्र॒जाप॑तिः पर्य॑गृह्णात्। अथो॑ प॒ङ्क्तिमे॒व। प॒ङ्क्ति॒र्वा ए॒षा ब्रा॑ह्म॒णे प्र॑विष्टा॥७७॥

तामा॒त्मनो॑ऽधि निर्मि॑मीते। यद॒ग्नि॒राधी॑यते। तस्मा॑दे॒ताव॑न्तोऽ॒ग्नय॑ आधी॑यन्ते। पाङ्कं॑ वा
इद॑स॒ सर्व॑म्। पाङ्के॑नै॒व पाङ्क॑ऽस्पृणोति। अथ॑र्व पितुं मै गोपा॑येत्याह। अन्न॑मे॒वैतेन॑ स्पृणोति।
नर्य॑ प्र॒जां मै गोपा॑येत्याह। प्र॒जामे॒वैतेन॑ स्पृणोति। श॒ऽस्य॑ प॒शून्मै गोपा॑येत्याह॥७८॥

पशून्वैतेन स्पृणोति। सप्रथं सभां मे गोपायेत्याह। सभामेवैतेनेन्द्रियं स्पृणोति। अहं बुध्निय मन्त्रं मे गोपायेत्याह। मन्त्रमेवैतेन श्रियं स्पृणोति। यदन्वाहार्यपचनेऽन्वाहार्यं पचन्ति। तेन सौऽस्याभीष्टः प्रीतः। यद्गार्हपत्यं आज्यमधिश्रयन्ति सम्पत्नीर्याजयन्ति। तेन सौऽस्याभीष्टः प्रीतः। यदाहवनीये जुह्वति॥७९॥

तेन सौऽस्याभीष्टः प्रीतः। यत्सभायां विजयन्ते। तेन सौऽस्याभीष्टः प्रीतः। यदावसथेऽन्नं हरन्ति। तेन सौऽस्याभीष्टः प्रीतः। तथाऽस्य सर्वं प्रीता अभीष्टा आधीयन्ते। प्रवसथमेष्यन्नेवमुपतिष्ठेतैकमेकम्। यथा ब्राह्मणाय गृहेवासिने परिदाय गृहानेति। तादृगेव तत्। पुनरागत्योपतिष्ठते। सा भागेयमेवैषां तत्। सा तत् ऊर्ध्वारोहत्। सा रोहिण्यभवत्। तद्रोहिण्यै रोहिणित्वम्। रोहिण्यामग्निमादधीत। स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठितमाधत्ते। ध्रोत्येनेन॥८०॥

एषा पशून्मे गोपायेति प्रविष्टा पशून्मे गोपायेत्याहु जुह्वति तिष्ठते सप्त च॥६॥ [१०]

ब्रह्म सन्धत्तं कृत्तिकासृद्धन्ति द्वादशसु प्रजापतिर्वाचो देवासुरास्तदग्निर्नोद्धर्मः शिरं इमे वै शमीगर्भात्प्रजापतिः स रिश्चानः स तपः स आत्मन्वीर्यं दशं॥१०॥

ब्रह्म सन्धत्तं तो दिव्यावथो शन्त्वाय प्राच्येषां यदुपर्युपरि यत्सृष्टः सोऽश्वोऽवारो भूत्वा जगतीभिरशीतिः॥८०॥

ब्रह्म सन्धत्तमुध्रोत्येनेन॥

हरिः ॐ॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः॥

उद्धन्यमानमस्या अमेध्यम्। अपं पाप्मानं यजमानस्य हन्तु। शिवा नः सन्तु
प्रदिशश्चतस्रः। शं नो माता पृथिवी तोकसाता। शं नो देवीरभिष्टये। आपो भवन्तु पीतये।
शं योरभि स्रवन्तु नः। वैश्वानरस्य रूपम्। पृथिव्यां परिस्रसा। स्योनमा विंशन्तु नः॥१॥

यदिदं दिवो यददः पृथिव्याः। सञ्जज्ञाने रोदसी सम्बभूवतुः। ऊषान्कृष्णमवतु
कृष्णमूषाः। इहोभयोर्यज्ञियमार्गमिष्टाः। ऊतीः कुर्वाणो यत्पृथिवीमचरः। गुहाकारमाखुरूपं
प्रतीत्य। तत्ते न्यक्तमिह सम्भरन्तः। शतं जीवेम शरदः सर्वाः। ऊर्जं पृथिव्या
रसमाभरन्तः। शतं जीवेम शरदः पुरुचीः॥२॥

वम्रीभिरनुवित्तं गुहासु। श्रोत्रं त उर्व्यबधिरा भवामः। प्रजापतिसृष्टानां प्रजानाम्।
क्षुधोऽपंहत्ये सुवितं नो अस्तु। उप प्रभिन्नमिषमूर्जं प्रजाभ्यः। सूदं गृहेभ्यो रसमाभरामि।
यस्य रूपं बिभ्रदिमामविन्दत्। गुहा प्रविष्टाः सरिरस्य मध्ये। तस्येदं विहतमाभरन्तः।
अच्छम्बद्गारमस्यां विधेम॥३॥

यत्पर्यपश्यत्सरिरस्य मध्ये। उर्वीमपश्यञ्जगतः प्रतिष्ठाम्। तत्पुष्करस्याऽऽयतनाद्धि
जातम्। पूर्णं पृथिव्याः प्रथनं हरामि। याभिरदहञ्जगतः प्रतिष्ठाम्। उर्वीमिमां विश्वजनस्य
भर्त्रीम्। ता नः शिवाः शर्कराः सन्तु सर्वाः। अग्ने रेतश्चन्द्रं हिरण्यम्। अद्भ्यः सम्भूतममृतं
प्रजासु। तत्सम्भरन्नुत्तरतो निधाय॥४॥

अतिप्रयच्छं दुरितिं तरेयम्। अश्वो रूपं कृत्वा यदश्वत्येतिष्ठः। संवत्सरं देवेभ्यो
निलायं। तत्ते न्यक्तमिह सम्भरन्तः। शतं जीवेम शरदः सर्वाः। ऊर्जः पृथिव्या
अध्युत्थितोऽसि। वनस्पते शतवल्शो विरोह। त्वया वयमिषमूर्जं मदन्तः। रायस्पोषेण
समिषा मंदेम। गायत्रिया ह्रियमाणस्य यतैः॥५॥

पूर्णमपतत्तृतीयस्यै दिवोऽधि। सौऽयं पूर्णः सौमपर्णाद्धि जातः। ततो हरामि
सोमपीथस्यावरुद्धौ। देवानां ब्रह्मवादं वदतां यत्। उपाशृणोः सुश्रवा वै श्रुतोऽसि।
ततो मामविंशतु ब्रह्मवर्चसम्। तत्सम्भरंस्तदवरुन्धीय साक्षात्। यया ते सृष्टस्याग्नेः।
हेतिमशमयत्प्रजापतिः। तामिमामप्रदाहाय॥६॥

शमी५ शान्त्यै हराम्यहम्। यत्तै सृष्टस्य यतः। विकङ्कतं भा आर्च्छजातवेदः। तया भासा सम्मितः। उरुं नो लोकमनु प्रभाहि। यत्तै तान्तस्य हृदयमाच्छिन्दजातवेदः। मरुतोऽद्विस्तमयित्वा। एतत्ते तदशनेः सम्भरामि। सात्मा अग्ने सहृदयो भवेह। चित्रियादश्वत्थात्सम्भृता बृहत्यः॥७॥

शरीरमभि सऽस्कृताः स्थ। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मिताः। तिस्रस्त्रिवृद्धिर्मिथुनाः प्रजात्यै। अश्वत्थाद्धव्यवाहाद्धि जाताम्। अग्नेस्तनूं यज्ञिया५ सम्भरामि। शान्तयोनि५ शमीगर्भम्। अग्नये प्रजनयितवै। यो अश्वत्थः शमीगर्भः। आरुरोह त्वे सचा। तं तै हरामि ब्रह्मणा॥८॥

यज्ञियैः केतुभिः सह। यं त्वां समभरजातवेदः। यथाशरीरं भूतेषु न्यक्तम्। स सम्भृतः सीद शिवः प्रजाभ्यः। उरुं नो लोकमनुनेपि विद्वान्। प्रवेधसे कवये मेध्याया वचो वन्दारु वृषभाय वृष्णै। यतो भयमभयं तन्नो अस्तु। अव देवान् यजे हेड्यान्। समिधाऽग्निं देवस्यत॥९॥

॥ घृत-सूक्तम् ॥

घृतैर्बोधयतातिथिम्। आऽस्मिन् हव्या जुहोतन। उप त्वाऽग्ने हविष्मतीः। घृताचीर्यन्तु हर्यत। जुषस्व समिधो मम। तं त्वां समिद्धिरङ्गिरः। घृतेन वर्धयामसि। बृहच्छोचा यविष्या। समिध्यमानः प्रथमो नु धर्मः। समक्तुभिर्ज्यते विश्ववारः॥१०॥

शोचिष्केशो घृतनिर्णिक्पावकः। सुयज्ञो अग्निर्यजथाय देवान्। घृतप्रतीको घृतयोनिरग्निः। घृतैः समिद्धो घृतमस्यान्नम्। घृतप्रुषस्त्वा सरितो वहन्ति। घृतं पिबन्त्सुयज्ञा यक्षि देवान्। आयुर्दा अग्ने हविषो जुषाणः। घृतप्रतीको घृतयोनिरधि। घृतं पीत्वा मधु चारु गव्यम्। पितेवं पुत्रमभिरक्षतादिमम्॥११॥

त्वामग्ने समिधानं यविष्ठ। देवा दूतं चक्रिरे हव्यवाहम्। उरुज्रयंसं घृतयोनिमाहुतम्। त्वेषं चक्षुर्दधिरे चोदयन्वति। त्वामग्ने प्रदिव आहुतं घृतेन। सुम्नायवः सुषमिधा समीधिरे। स वावृधान ओषधीभिरुक्षितः। उरु जया५सि पार्थिवा वितिष्ठसे। घृतप्रतीकं व ऋतस्य धूरूषदम्। अग्निं मित्रं न समिधान ऋजते॥१२॥

इन्धानो अक्रो विदथेषु दीद्यत्। शुक्रवर्णामुदुं नो य५सते धियम्। प्रजा अग्ने संवांसय।

आशाश्च पशुभिः सह। राष्ट्राण्यस्मा आर्धेहि। यान्यासन्त्सवितुः सवे। मही विश्वपत्नी सदाने
ऋतस्य। अर्वाची एतं धरुणे रयीणाम्। अन्तर्वत्नी जन्यं जातवेदसम्। अध्वराणां जनयथः
पुरोगाम्॥१३॥

आरोहतं दशत२ शक्नोमि॑र्मम। ऋतेना॑ग्र आयुषा॑ वर्चसा सह। ज्योग्जीवन्तु
उत्तरामुत्तरा२ समाम्। दर्शम॑हं पूर्णमासं यज्ञं यथा यज्ञे। ऋत्विग्वती स्थो अग्निरेतसौ।
गर्भं दधाथां ते वाम॑हं ददे। तत्सत्यं यद्वीरं बिभृथः। वीरं जनयिष्यथः। ते मत्प्रातः
प्रजनिष्येथे। ते मा प्रजाते प्रजनयिष्यथः॥१४॥

प्रजयां पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेनं सुवर्गे लोके। अनृतात्सत्यमुपैमि। मानुषाद्व्यमुपैमि। दैवीं
वाचं यच्छामि। शल्कैरग्निमिन्धानः। उभौ लोकौ संनेम॑हम्। उभयो॑र्लोकयोर् ऋध्वा। अतिं
मृत्युं तराम्य॑हम्। जातवेदो भुवेनस्य॑ रेतः। इह सिञ्च॑ तपसो यज्ञनिष्यते॥१५॥

अग्निमंश्चत्थादधि॑ हव्यवाहम्। शमीगर्भाञ्जनयन् यो मयोभूः। अयं ते योनिर्ऋत्विग्यः।
यतो जातो अरोच॑थाः। तं जानन्न॑ग्र आरोह॑। अथा नो वर्धया रयिम्। अपेत॑ वीत॒ वि चं
सर्पतातः॑। येऽत्र॒ स्थ पुरा॑णा ये च॒ नूत॑नाः। अदादिदं॑ यमोऽवसानं॑ पृथिव्याः। अक्रन्निमं
पितरो॑ लोकमस्मै॥१६॥

अग्नेर्भस्मास्यग्नेः पुरीषमसि। संज्ञानमसि कामधरणम्। मयि ते कामधरणं भूयात्।
संवः सृजामि॑ हृदयानि। स२सृष्टं मनो॑ अस्तु वः। स२सृष्टः प्राणो अस्तु वः। सं या
वः प्रियास्तनुवः॑। सं प्रिया हृदयानि वः। आत्मा वो अस्तु॑ सम्प्रियः। सम्प्रियास्तनुवो
मम॥१७॥

कल्पेतां द्यावापृथिवी। कल्पन्ता॑माप ओषधीः। कल्पन्ता॑मग्नयः पृथक्। मम ज्यैष्ठ्याय॑
सव्रताः॑। येऽग्नयः समनसः। अन्तरा॑ द्यावापृथिवी। वासन्तिकावृतू॑ अभि कल्पमानाः।
इन्द्रमिव॑ देवा अभि सं विशन्तु। दिवस्त्वा वीर्येण॑। पृथिव्यै म॑हिम्ना॥१८॥

अन्तरिक्षस्य॑ पोषेण। सर्वपशुमादधे। अजीजनन्नमृतं मर्त्यासः। अस्त्रेमाणं॑ तरणिं
वीडुज॑म्भम्। दश॒ स्वसारो॑ अग्नवः॒ समीचीः॑। पुमा॑सं जातम॒भि स२र॑भन्ताम्। प्रजा-
पतेस्त्वा प्राणेनाभि प्राणिमि। पूष्णः पोषेण॑ मह्यम्। दीर्घायु॑त्वाय॒ शतशार॑दाय। शत२
शरञ्च॑ आयुषे॒ वर्चसे॑॥१९॥

जीवात्वे पुण्याय। अहं त्वदस्मि मदसि त्वमेतत्। ममांसि योनिस्तव योनिरस्मि। ममैव सन्वहं हव्यान्यग्ने। पुत्रः पित्रे लोककृज्जातवेदः। प्राणे त्वाऽमृतमादधामि। अन्नादमन्नाद्याय। गोप्तारं गुप्त्यै। सुगारुहपत्यो विदहन्नरातीः। उषसः श्रेयसीः श्रेयसीर्दधत्॥२०॥

अग्ने सपत्न्या अप बाधमानः। रायस्पोषमिषमूर्जमस्मासु धेहि। इमा उ मामुपतिष्ठन्तु रायः। आभिः प्रजाभिरिह संवसेय। इहो इडा तिष्ठतु विश्वरूपी। मध्ये वसोर्दीदिहि जातवेदः। ओजसे बलाय त्वोद्यच्छे। वृषणे शुष्मायाऽऽयुषे वर्चसे। सपत्न्यतूरसि वृत्रतूः। यस्तै देवेषु महिमा सुवर्गः॥२१॥

यस्त आत्मा पशुषु प्रविष्टः। पुष्टिर्या तै मनुष्येषु पप्रथे। तया नो अग्ने जुषमाणं एहि। दिवः पृथिव्याः पर्यन्तरिक्षात्। वातात्पशुभ्यो अघ्योषधीभ्यः। यत्र यत्र जातवेदः सम्बभूथ। ततो नो अग्ने जुषमाणं एहि। प्राचीमनुं प्रदिशं प्रेहि विद्वान्। अग्नेरग्ने पुरो अग्निर्भवेह। विश्वा आशा दीद्यानो वि भाहि॥२२॥

ऊर्ज नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे। अन्वग्निरुषसामग्रमख्यत्। अन्वहानि प्रथमो जातवेदाः। अनु सूर्यस्य पुरुत्रा च रश्मीन्। अनु द्यावापृथिवी आततान। विक्रमस्व महा९ असि। वेदिषन्मानुषेभ्यः। त्रिषु लोकेषु जागृहि। यदिदं दिवो यददः पृथिव्याः। संविदाने रोदसी सं बभूवतुः॥२३॥

तयोः पृष्ठे सीदतु जातवेदाः। शम्भूः प्रजाभ्यस्तनुवे स्योनः। प्राणं त्वाऽमृतं आ दधामि। अन्नादमन्नाद्याय। गोप्तारं गुप्त्यै। यत्तै शुक्रं शुक्रं वर्चः शुक्रा तनूः। शुक्रं ज्योतिरजसम्। तेन मे दीदिहि तेन त्वाऽऽदधे। अग्निनाऽग्ने ब्रह्मणा। आनशे व्यानशे सर्वमायुर्व्यानशे॥२४॥

नर्यं प्रजां मे गोपाय। अमृतत्वाय जीवसे। जातां जनिष्यमाणां च। अमृतं सत्ये प्रतिष्ठिताम्। अथर्वं पितुं मे गोपाय। रसमन्नमिहायुषे। अदब्धायोऽशीततनो। अविषन्नः पितुं कृणु। शऽस्यं पशून्मे गोपाय। द्विपादो ये चतुष्पदः॥२५॥

अष्टाशंफाश्च य इहाग्ने। ये चैकशंफा आशुगाः। सप्रथं सभां मे गोपाय। ये च सभ्याः सभासदः। तानिन्द्रियावतः कुरु। सर्वमायुरुपांसताम्। अहं बुध्निय मन्त्रं मे गोपाय। यमृषयस्त्रैविदा विदुः। ऋचः सामानि यजूंषि। सा हि श्रीरमृता सताम्॥२६॥

चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः। घृतप्रतीका भुवनस्य मध्यै। मर्मज्यमाना महते

सौभगाय। मह्यं धुक्ष्व यजमानाय कामान्। इहैव सन्तत्र सतो वो अग्नयः। प्राणेन वाचा मनसा बिभर्मि। तिरो मा सन्तमायुर्मा प्रहासीत्। ज्योतिषा वो वैश्वानरेणोपतिष्ठे। पञ्चधाऽग्नीन्व्यक्रामत्। विराट्स्मृष्टा प्रजापतेः। ऊर्ध्वाऽऽरोहद्रोहिणी। योनिरग्नेः प्रतिष्ठितिः॥२७॥

विशन्तु नः पुरुषीर्विधेम निधाय यत्तेऽप्रदाहाय बृहत्यां ब्रह्मणा द्रवस्य विश्ववारं इममञ्जते पुरोगां प्रजनयिष्यथो जनिष्यतेऽस्मै मम महिष्ठा वर्चसे दधेत्सुवर्गो भोहि सम्बभूवतुरायुर्व्यानशे चतुष्पदः सतां प्रजापतेर्द्वे च॥२७॥ [१]

नवैतान्यहानि भवन्ति। नव वै सुवर्गा लोकाः। यदेतान्यहान्युपयन्ति। नवस्वेव तत्सुवर्गेषु लोकेषु सत्रिणः प्रतितिष्ठन्तो यन्ति। अग्निष्टोमाः परः सामानः कार्या इत्याहुः। अग्निष्टोमसंमितः सुवर्गो लोक इति। द्वादशाग्निष्टोमस्य स्तोत्राणि। द्वादश मासाः संवत्सरः। तत्तत्र सूक्ष्मम्। उक्थ्या एव सप्तदशाः परः सामानः कार्याः॥२८॥

पशवो वा उक्थानि। पशूनामवरुद्धे। विश्वजिदभिजितावग्निष्टोमौ। उक्थ्याः सप्तदशाः परः सामानः। ते सऽस्तुता विराजम्भि सम्पद्यन्ते। द्वे चर्चावतिरिच्येते। एकया गौरतिरिक्तः। एकयाऽऽयुरूनः। सुवर्गो वै लोको ज्योतिः। ऊर्ग्विराट्॥२९॥

सुवर्गमेव तेन लोकम्भि जयन्ति। यत्परं राथन्तरम्। तत्प्रथमेऽहंकार्यम्। बृहद्वितीयै। वैरूपं तृतीयै। वैराजं चतुर्थै। शाक्करं पञ्चमे। रैवतं षष्ठे। तदं पृष्ठेभ्यो नयन्ति। सन्तनय एते ग्रहा गृह्यन्ते॥३०॥

अतिग्राह्याः परः सामसु। इमानेवैतैर्लोकान्धसन्तन्वन्ति। मिथुना एते ग्रहा गृह्यन्ते। अतिग्राह्याः परः सामसु। मिथुनमेव तैर्यजमाना अवरुन्धते। बृहत्पृष्ठं भवति। बृहद्वै सुवर्गो लोकः। बृहत्तैव सुवर्गं लोकं यन्ति। त्रयस्त्रिंशि नाम सामं। माध्यं दिने पर्वमाने भवति॥३१॥

त्रयस्त्रिंशद्वै देवताः। देवता एवावरुन्धते। ये वा इतः पराश्च संवत्सरमुपयन्ति। न हैनं ते स्वस्ति समंश्नुवते। अथ येऽमुतोऽर्वाञ्चमुपयन्ति। ते हैनं स्वस्ति समंश्नुवते। एतद्वा अमुतोऽर्वाञ्चमुपयन्ति। यदेवम्। यो ह खलु वाव प्रजापतिः। स उवेवेन्द्रः। तदं देवेभ्यो नयन्ति॥३२॥

कार्या विराड्गृह्यन्ते पर्वमाने भवतीन्द्र एकं च॥५॥ [२]

सन्ततिर्वा एते ग्रहाः। यत्परः सामानः। विषूवादिवाकीर्त्यम्। यथा शालायै पक्षंसी। एव संवत्सरस्य पक्षंसी। यदेतेन गृह्येरन्। विषूची संवत्सरस्य पक्षंसी व्यवसंसेयाताम्। आर्तिमाच्छेद्युः। यदेते गृह्यन्ते। यथा शालायै पक्षंसी मध्यमं वंशम्भि संमायच्छति॥३३॥

एव॑ संवत्सरस्य॑ पक्ष॑सी दिवाकीर्त्य॑म॒भि सं तन्व॑न्ति। नार्ति॑माच्छ॑न्ति।
एक॑वि॒ंशम॑र्भवति। शुक्रा॑ग्रा॒ ग्रहा॑ गृह्यन्ते। प्रत्यु॑त्त॒ब्धे स॑य॒त्वाय॑। सौर्य॑ ए॒तद॑हः
प॒शुरा॑ल॒भ्यते। सौर्यो॑ऽति॒ग्राह्यो॑ गृह्यते। अह॑रेव॒ रूपेण॑ सम॑र्धयन्ति। अथो॑ अहं॒ एवैष॑
ब॒लिर्ह्रि॑यते। स॒प्तैतद॑ह॒रति॑ग्राह्या॒ गृह्यन्ते॥३४॥

स॒प्त वै शी॑र्ष॒ण्यः प्रा॑णाः। अ॒सावा॑दि॒त्यः शि॑रः प्र॒जाना॑म्। शी॒र्षन्ने॒व प्र॒जाना॑
प्रा॒णान्द॑धाति। तस्मा॑त्स॒प्त शी॑र्ष॒न्प्रा॑णाः। इन्द्रो॑ वृ॒त्रं ह॑त्वा। अ॒सुरा॑न्परा॒भाव्य॑। स
इमा॑ल्लो॒कान॒भ्य॑जयत्। तस्या॒सौ लो॒कोऽन॑भिजित आसीत्। तं वि॒श्वक॑र्मा भू॒त्वाऽभ्य॑जयत्।
यद्वै॑श्वक॒र्मणो॑ गृह्यते॥३५॥

सुव॑र्गस्य॒ लोक॑स्या॒भिजि॑त्यै। प्र वा ए॒तेऽस्मा॑ल्लो॒काच्च॑वन्ते। ये वै॑श्वक॒र्मणं॑ गृह्यते॥
आ॒दि॒त्यः श्वो गृ॑ह्यते। इ॒यं वा अ॑दि॒तिः। अ॒स्यामे॒व प्र॑ति॒ तिष्ठ॑न्ति। अ॒न्यो॒न्यो
गृ॑ह्यते। वि॒श्वो॒न्येवा॒न्येन॑ कर्मा॑णि कु॒र्वाणा॑ य॒न्ति। अ॒स्याम॒न्येन॑ प्र॑ति॒ तिष्ठ॑न्ति।
तावा॑ऽप॒रा॒र्धात्स॑व॒त्सर॑स्या॒न्यो॒न्यो गृ॑ह्यते। तावु॑भौ स॒ह म॑हाव्र॒ते गृ॑ह्येते। य॒ज्ञस्यै॒वान्त॑
ग॒त्वा। उ॒भयो॑र्लो॒कयोः॑ प्र॑ति॒ तिष्ठ॑न्ति। अ॒र्क्यमु॑क्थं भ॒वति। अ॒न्नाद्य॑स्याव॒रुद्ध्यै॥३६॥

समायच्छत्यतिग्राह्या गृह्यन्ते गृह्यते संवत्सरस्यान्योन्यो गृह्येते पञ्च च॥४॥ [३]

एक॑वि॒ंश ए॒ष भ॑वति। ए॒तेन॑ वै दे॒वा एक॑वि॒ंशेन॑। आ॒दि॒त्यमि॒त उ॑त्त॒मं सु॑व॒र्गं
लो॒कमारो॑हयन्। स वा ए॒ष इ॒त एक॑वि॒ंशः। तस्य॑ द॒शाव॑स्ता॒दहानि॑। द॒शं प॑रस्ता॒त्। स
वा ए॒ष वि॑राज्यु॒भय॑तः प्र॑ति॒ष्ठितः॑। वि॒राजि॑ हि वा ए॒ष उ॒भय॑तः प्र॑ति॒ष्ठितः॑। तस्मा॑दन्त॒रेमौ
लो॒कौ यन्। सर्वे॑षु सुव॒र्गेषु॑ लो॒केष्व॑भि॒तप॑न्नेति॥३७॥

दे॒वा वा आ॑दि॒त्यस्य॑ सुव॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑। प॒रांचो॑ऽति॒पा॒दाद॑बिभयुः। तं छ॒न्दो॑भि॒रदृ॑ह्यन्त॒
धृत्यै॑। दे॒वा वा आ॑दि॒त्यस्य॑ सुव॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑। अ॒वांचो॑ऽव॒पा॒दाद॑बिभयुः। तं प॒ञ्चमी॑
र॒श्मिभि॑रुद॒वय॑न्। तस्मा॑देक॒वि॒ंशेऽह॑न्य॒ञ्च दि॒वाकी॑र्त्यानि क्रियन्ते। र॒श्मयो॑ वै
दि॒वाकी॑र्त्यानि। ये गा॑य॒त्रे। ते गा॑य॒त्रीपू॑त्तर॒योः प॑व॒मान॑योः॥३८॥

म॒हादि॑वाकीर्त्यं॒ होतुं॑ पृ॒ष्ठम्। वि॒कर्णं॑ ब्र॒ह्मसा॑मम्। भा॒सोऽग्नि॑ष्टोमः। अथै॒तानि॑ प॒राणि॑।
परै॒र्वै दे॒वा आ॑दि॒त्यं सु॑व॒र्गं लो॒कम॑पा॒रय॑न्। यदपा॑रयन्। तत्प॒राणां॑ प॒रत्व॑म्। पा॒रय॑न्त्ये॒नं
प॒राणि॑। य ए॒वं वेद॑। अथै॒तानि॑ स्पर्॒राणि॑। स्पर्॒रैर्वै दे॒वा आ॑दि॒त्यं सु॑व॒र्गं लो॒कम॑स्पा॒रय॑न्।
यदस्पा॑रयन्। तथ्स्पर्॒राणां॑ स्पर्॒रत्व॑म्। स्पा॒रय॑न्त्ये॒नं स्पर्॒राणि॑। य ए॒वं वेद॑॥३९॥

एति पर्वमानयोः स्पर्शं पञ्च च॥३॥ [४]

अप्रतिष्ठां वा एते गच्छन्ति। येषां संवत्सरेऽनाप्तेऽथ। एकादशिन्याप्यते। वैष्णवं वामनमालभन्ते। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञमेवालभन्ते प्रतिष्ठित्यै। ऐन्द्राग्रमालभन्ते। इन्द्राग्नी वै देवानामयातयामानौ। ये एव देवते अयातयाग्नी। ते एवाऽऽलभन्ते॥४०॥

वैश्वदेवमालभन्ते। देवता एवावरुन्धते। द्यावापृथिव्या धेनुमालभन्ते। द्यावापृथिव्योरेव प्रति तिष्ठन्ति। वायव्यं वृत्समालभन्ते। वायुरेवैभ्यो यथाऽऽयतनाद्देवता अव रुन्धे। आदित्यामविं वशामालभन्ते। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति। मैत्रावरुणीमालभन्ते॥४१॥

मित्रेणैव यज्ञस्य स्विष्टं शमयन्ति। वरुणेन दुरिष्टम्। प्राजापत्यं तूपरं महाव्रत आलभन्ते। प्राजापत्योऽतिग्राह्यो गृह्यते। अहरेव रूपेण समर्धयन्ति। अथो अहं एवैष बलिर्हियते। आग्नेयमा लभन्ते प्रति प्रज्ञात्यै। अजपेत्वान् वा एते पूर्वैर्मासेरव रुन्धते। यदेते गव्याः पशवं आलभ्यन्ते। उभयेषां पशूनामवरुद्धौ॥४२॥

यदतिरिक्तामेकादशिनीमालभेरन्। अप्रियं भ्रातृव्यमभ्यतिरिच्येत। यद्वौ द्वौ पशू समस्येयुः। कनीय आयुः कुर्वीरन्। यदेते ब्राह्मणवन्तः पशवं आलभ्यन्ते। नाप्रियं भ्रातृव्यमभ्यतिरिच्येत। न कनीय आयुः कुर्वते॥४३॥

ते एवालभन्ते मैत्रावरुणीमालभन्तेऽवरुद्धौ सुप्त च॥४॥ [५]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा वृत्तोऽशयत्। तं देवा भूतानां रसं तेजः सम्भृत्य। तेनैनमभिषज्यन्। महानववर्तीति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। महद्व्रतमिति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। महतो व्रतमिति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। पञ्चविंशः स्तोमो भवति॥४४॥

चतुर्विंशत्यर्धमासः संवत्सरः। यद्वा एतस्मिन्संवत्सरेऽधि प्राजायत। तदन्नं पञ्चविंशमभवत्। मध्यतः क्रियते। मध्यतो ह्यन्नमशितं धिनोति। अथो मध्यत एव प्रजानामूर्ध्नीयते। अथ यद्वा इदमन्ततः क्रियते। तस्मादुदन्ते प्रजाः समेधन्ते। अन्ततः क्रियते प्रजननायैव। त्रिवृच्छिरो भवति॥४५॥

त्रेधाविहितं हि शिरः। लोमं छवीरस्थि। परांचा स्तुवन्ति। तस्मात्तत्सदृगेव। न मेद्यतोऽनु मेद्यति। न कृश्यतोऽनु कृश्यति। पञ्चदशोऽन्यः पक्षो भवति। सप्तदशोऽन्यः। तस्माद्वयां स्यन्यतरमर्धमभि पर्यावर्तन्ते। अन्यतरतो हि तद्वरीयः क्रियते॥४६॥

पञ्चविंश आत्मा भवति। तस्मान्मध्यतः पशवो वरिष्ठाः। एकविंश पुच्छम्।
द्विपदासु स्तुवन्ति प्रतिष्ठित्यै। सर्वेण सह स्तुवन्ति। सर्वेण ह्यात्मनाऽऽत्मन्वी। सहोत्पतन्ति।
एकैकामुच्छिषन्ति। आत्मन् ह्यङ्गानि बृद्धानि। न वा एतेन सर्वः पुरुषः॥४७॥

यदित इतो लोमानि दतो नखान्। परिमदः क्रियन्ते। तान्येव तेन प्रत्युप्यन्ते।
औदुम्बरस्तल्पो भवति। ऊर्वा अन्नमुदुम्बरः। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ। यस्य
तल्पसद्यमनभिजितः स्यात्। स देवानां साम्यक्षे। तल्पसद्यमभिजयानीति
तल्पमारुह्योद्गायेत्। तल्पसद्यमेवाभि जयति॥४८॥

यस्य तल्पसद्यमभिजितः स्यात्। स देवानां साम्यक्षे। तल्पसद्यं मा परांजेपीति
तल्पमारुह्योद्गायेत्। न तल्पसद्यं परांजयते। प्लेङ्गे शंसति। महो वै प्लेङ्गः। महस
एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ। देवासुराः संयत्ता आसन्। त आदित्ये व्यायच्छन्त। तं देवाः
समंजयन्॥४९॥

ब्राह्मणश्च शूद्रश्च चर्मकर्ते व्यायच्छेते। दैव्यो वै वर्णो ब्राह्मणः। असुर्यः शूद्रः। इमे-
ऽराथ्सुरिमे सुभूतमक्रन्नित्यन्यतरो ब्रूयात्। इम उद्वासीकारिण इमे दुर्भूतमक्रन्नित्यन्यतरः।
यदेवेषां सुकृतं या राद्धिः। तदन्यतरोऽभि श्रीणाति। यदेवेषां दुष्कृतं याऽराद्धिः।
तदन्यतरोऽपं हन्ति। ब्राह्मणः सं जयति। मुमेवाऽऽदित्यं भ्रातृव्यस्य संविन्दन्ते॥५०॥

भवति भवति क्रियते पुरुषो जयत्यजयत्युत्थेकं च॥७॥ [६]

उद्धन्यमानं नवेतानि सन्ततिरेकविंश एषोऽप्रतिष्ठां प्रजापतिर्वृत्तः षट्॥६॥

उद्धन्यमानं शोचिष्केशोऽग्नें सपत्नानतिग्राह्यां वैश्वदेवमालभन्ते पञ्चाशत्॥५०॥

उद्धन्यमानं संविन्दन्ते॥

हरिः ॐ॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

देवा॒सुराः संय॑त्ता आसन्। ते दे॒वा वि॑ज॒यमु॑प॒यन्तः। अ॒ग्नीषो॑म॒योस्तेज॒स्विनी॑स्त॒नूः
सन्त्य॑दधत्। इ॒दमु॑ नो भविष्यति। यदि॑ नो जे॒ष्यन्ती॑ति। तेना॒ग्नीषो॑मा॒वपा॑क्रामताम्।
ते दे॒वा वि॑जित्य। अ॒ग्नीषो॑मा॒वन्वै॑च्छन्। तेऽग्नि॑मन्व॒विन्द॑न्तृ॒तुषू॑त्सन्त्रम्। तस्य॑
विभ॑क्तीभिस्तेज॒स्विनी॑स्त॒नूर॑वारुन्धत॥१॥

ते सोम॑मन्व॒विन्द॑न्। तम॑घ्नन्। तस्य॑ यथाऽभि॒ज्ञाय॑ त॒नूर्व्य॑गृह्णत। ते ग्र॒हा अभ॑वन्।
तद्ग्र॒हाणां॑ ग्र॒हत्व॑म्। यस्ये॒वं वि॒दुषो॑ ग्र॒हा गृ॒ह्यन्ते॑। तस्य॑ त्वे॒व गृ॒हीताः। नाना॑ऽऽग्नेयं पुनरा॒धेये॑
कुर्यात्। यदना॑ग्नेयं पुनरा॒धेये॑ कुर्यात्। व्य॒द्धमे॒व तत्॥२॥

अना॑ग्नेयं वा ए॒तत्क्रि॑यते। यथ्स॒मिध॑स्त॒नून॑पा॒तमि॒डो ब॒र॒हिर्य॑जति। उ॒भावा॑ग्नेयावाज्य॑-
भा॒गौ स्या॑ताम्। अना॑ज्यभा॒गौ भव॑त॒ इत्या॑हुः। यदु॒भावा॑ग्नेयाव॒न्वश्चा॑विति। अ॒ग्नये॑
प॒र्वमा॒नायो॑त्तरः स्यात्। यत्प॒र्वमा॒नाया॑ तेनाऽऽज्य॑भागः। तेन॑ सौम्यः। बु॒धन्व॑त्याग्नेयस्या-
ऽऽज्य॑भागस्य पु॒रोऽनु॑वाक्या भवति॥३॥

यथा॑ सु॒प्तं बो॒धय॑ति। ता॒दृगे॒व तत्। अ॒ग्निन्य॑क्ताः प॒त्नीसं॑या॒जाना॑मृचः स्युः। तेना॑ऽऽग्नेय॑
सर्वं॑ भवति। ए॒क॒धा ते॑ज॒स्विनी॑ दे॒वता॑मु॒पैती॑त्याहुः। सैन॑मीश्वरा प्र॒दह॑ इति। नेति॑ ब्रूयात्।
प्र॒जन॑नं वा अ॒ग्निः। प्र॒जन॑नमे॒वोपै॑तीति। कृ॒तय॑जुः सम्भृ॑तसम्भार॒ इत्या॑हुः॥४॥

न स॒म्भृ॒त्याः सम्भा॑राः। न यजुः॑ का॒र्यमि॑ति। अथो॑ खलु। स॒म्भृ॒त्या ए॒व सम्भा॑राः।
का॒र्यं यजुः॑। पुनरा॒धेय॑स्य॒ समृ॑द्धौ। तेनो॑पा॒ंशु प्र॑चरति। एष्य॑ इ॒व वा ए॒षः। यत्पु॑नरा॒धेयः॑।
यथो॑पा॒ंशु न॑ष्टमिच्छति॥५॥

ता॒दृगे॒व तत्। उ॒च्चैः स्वि॑ष्ट॒कृत॑मु॒थ्म॑जति। यथा॑ न॒ष्टं वि॑त्त्वा प्राहा॒यमि॑ति। ता॒दृगे॒व
तत्। ए॒क॒धा ते॑ज॒स्विनी॑ दे॒वता॑मु॒पैती॑त्याहुः। सैन॑मीश्वरा प्र॒दह॑ इति। तत्तथा॑ नोपैति।
प्र॒या॒जा॒नूया॑जेष्वे॒व विभ॑क्तीः कुर्यात्। यथा॑पूर्वमाज्य॑भागौ स्याता॑म्। ए॒वं प॒त्नीसं॑या॒जाः॥६॥

तद्वै॑श्वान॒रव॑त्प्र॒जन॑नवत्तरमु॒पैती॑ति। तदा॑हुः। व्य॒द्धं वा ए॒तत्। अना॑ग्नेयं वा ए॒तत्क्रि॑यत्
इति। नेति॑ ब्रूयात्। अ॒ग्निं प्र॑थ॒मं विभ॑क्तीनां यजति। अ॒ग्निमु॑त्त॒मं प॒त्नीसं॑या॒जाना॑म्।

तेन॑ऽऽग्नेयम्। तेन॑ स॒मृद्धं॑ क्रिय॒त इति॑॥७॥

अ॒रु॒न्ध॒ते॒व त॒द्व॒व॒ति स॒मृ॒तस॒म्भार॑ इ॒त्याहु॑रिच्छति॑ प॒त्नीसं॒याजा॑ न॒वं च॑॥७॥ [१]

दे॒वा वै यथा॑दर्शं॑ य॒ज्ञाना॑हरन्त। यो॑ऽग्नि॒ष्टोमम्। य उ॒क्थ्यम्। यो॑ऽति॒रात्रम्। ते स॒हैव॑ सर्वे॑ वा॒ज॒पेय॑मपश्यन्। ते। अ॒न्यो॑ऽन्यस्मै॑ नाति॑ष्ठन्त। अ॒हम॑नेन॑ यजा॒ इति॑। ते॑ऽब्रुवन्। अ॒जिम॑स्य॒ धा॒वामे॑ति॥८॥

तस्मि॑न्ना॒जिम॑धावन्। तं बृ॒हस्प॑तिरुद॑जयत्। तेना॑यजत। स स्वारा॑ज्यमगच्छत्। तमिन्द्रो॑ऽब्रवीत्। माम॑नेन॑ याज॒येति॑। तेनेन्द्र॑मयाजयत्। सोऽग्रं॑ दे॒वता॑नां॒ पर्य॑त्। अग॑च्छ॒त्स्वारा॑ज्यम्। अति॑ष्ठन्तास्मै॒ ज्यैष्ठ्या॑य॥९॥

य ए॒वं वि॒द्वान् वा॑ज॒पेये॑न॒ यज॑ते। गच्छ॑ति॒ स्वारा॑ज्यम्। अग्र॑ः समा॒नानां॑ पर्य॑ति। तिष्ठ॑न्तेऽस्मै॒ ज्यैष्ठ्या॑य। स वा ए॒ष ब्रा॑ह्मण॒स्य चै॒व रा॑ज॒न्य॒स्य च॒ य॒ज्ञः। तं वा ए॒तं वा॑ज॒पेय॑ इ॒त्याहुः॑। वा॒जाप्यो॑ वा ए॒षः। वा॒ज॒ः ह्ये॒तेन॑ दे॒वा ऐ॒प्सन्। सोमो॑ वै वा॒ज॒पेयः॑। यो वै सोम॑ वा॒ज॒पेयं॑ वेद॑॥१०॥

वा॒ज्यै॒वैनं॑ पी॒त्वा भ॑वति। आऽस्य॑ वा॒जी जा॑यते। अन्नं॑ वै वा॒ज॒पेयः॑। य ए॒वं वेद॑। अत्य॑न्नम्। आऽस्या॑न्नादो जा॑यते। ब्रह्म॑ वै वा॒ज॒पेयः॑। य ए॒वं वेद॑। अत्ति॑ ब्रह्म॒णाऽन्नम्। आऽस्य॑ ब्रह्मा जा॑यते॥११॥

वाग्वै वा॒जस्य॑ प्रस॒वः। य ए॒वं वेद॑। क॒रोति॑ वा॒चा वी॒र्यम्। ऐ॒नं वा॒चा ग॑च्छति। अपि॑वर्ती॒ वाचं॑ वदति। प्र॒जाप॑तिर्दे॒वभ्यो॑ य॒ज्ञान्वादि॑शत्। स आ॒त्मन्वा॑ज॒पेय॑मधत्त। तं दे॒वा अ॑ब्रुवन्। ए॒ष वा॒व य॒ज्ञः। यद्वा॑ज॒पेयः॑॥१२॥

अप्ये॒व नो॑ऽत्रा॒स्त्विति॑। तेभ्य॑ ए॒ता उ॒ज्जि॑तीः प्राय॑च्छत्। ता वा ए॒ता उ॒ज्जि॑तयो॒ व्याख्या॑यन्ते। य॒ज्ञस्य॑ सर्व॒त्वाय॑। दे॒वता॑ना॒मनि॑र्भागाय। दे॒वा वै ब्रह्म॑ण॒श्चान्न॑स्य च॒ शर्म॑ल॒मपा॑घ्नन्। यद्ब्रह्म॑णः॒ शर्म॑ल॒मासी॑त्। सा गा॒था नारा॑श॒ःस्य॑भवत्। यदन्न॑स्य। सा सुरा॑॥१३॥

तस्मा॑द्वाय॑तश्च म॒त्तस्य॑ च॒ न प्र॑तिगृह्यम्। यत्प्र॑तिगृह्णीयात्। शर्म॑लं प्र॑तिगृह्णीयात्। सर्वा॑ वा ए॒तस्य॑ वा॒चोऽव॑रुद्धाः। यो वा॑ज॒पेया॒जी। या पृ॑थि॒व्यां याऽग्नौ॑ या र॑न्थन्तरे। याऽन्तरि॑क्षे॒ या वा॒यो या वा॑मदे॒व्ये। या दि॒वि याऽऽदि॑त्ये॒ या बृ॑ह॒ति। याऽप्सु॑ योष॑धीषु॒ या व॑न॒स्पति॑षु। तस्मा॑द्वा॒ज॒पेया॒ज्या॒र्त्विजी॑नः। सर्वा॑ ह्य॒स्य वा॒चोऽव॑रुद्धाः॥१४॥

धावामेति ज्येष्ठांय वेदं ब्रह्मा जायते वाजपेयः सुराऽऽत्विजोऽनं एकं च ॥७॥ [२]

देवा वै यदन्यैर्ग्रहैर्यज्ञस्य नावारुन्धत। तदतिग्राह्यैरतिगृह्यावारुन्धत। तदतिग्राह्याणामति-
ग्राह्यत्वम्। यदतिग्राह्या गृह्यन्ते। यदेवान्यैर्ग्रहैर्यज्ञस्य नावं रुन्धे। तदेव तैरतिगृह्यावं रुन्धे।
पञ्च गृह्यन्ते। पाङ्क्तो यज्ञः। यावानेव यज्ञः। तमात्स्वाऽवं रुन्धे॥१५॥

सर्वे ऐन्द्रा भवन्ति। एकधैव यजमान इन्द्रियं दधति। सप्तदश प्राजापत्या ग्रहा
गृह्यन्ते। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै। एकयर्चा गृह्णाति। एकधैव यजमाने वीर्यं
दधाति। सोमग्रहाऽश्च सुराग्रहाऽश्च गृह्णाति। एतद्वै देवानां परममन्नम्। यथ्सोमः॥१६॥

एतन्मनुष्याणाम्। यथ्सुरा। परमेणैवास्मा अन्नाद्येनावरमन्नाद्यमव रुन्धे।
सोमग्रहान्गृह्णाति। ब्रह्मणो वा एतत्तेजः। यथ्सोमः। ब्रह्मण एव तेजसा तेजो
यजमाने दधाति। सुराग्रहान्गृह्णाति। अन्नस्य वा एतच्छमलम्। यथ्सुरा॥१७॥

अन्नस्यैव शमलेन शमलं यजमानादपहन्ति। सोमग्रहाऽश्च सुराग्रहाऽश्च गृह्णाति।
पुमान् वै सोमः। स्त्री सुरा। तन्मिथुनम्। मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजननाय।
आत्मानमेव सोमग्रहैः स्पृणोति। जायाः सुराग्रहैः। तस्माद्वाजपेययाज्यमुष्मिल्लोके स्त्रिय
सम्भवति। वाजपेयाभिजितः ह्यस्य॥१८॥

पूर्वं सोमग्रहा गृह्यन्ते। अपरे सुराग्रहाः। पुरोऽक्षः सोमग्रहान्त्सादयति। पश्चादक्षः
सुराग्रहान्। पापवस्यसस्य विधृत्यै। एष वै यजमानः। यथ्सोमः। अन्नः सुरा। सोमग्रहाऽश्च
सुराग्रहाऽश्च व्यतिषजति। अन्नाद्येनैवेन व्यतिषजति॥१९॥

सम्पृचः स्थ सं मां भद्रेण पृङ्केत्याह। अन्नं वै भद्रम्। अन्नाद्येनैवेन सः सृजति।
अन्नस्य वा एतच्छमलम्। यथ्सुरा। पाप्मेव खलु वै शमलम्। पाप्मना वा एनमेतच्छमलेन
व्यतिषजति। यथ्सोमग्रहाऽश्च सुराग्रहाऽश्च व्यतिषजति। विपृचः स्थ वि मां पाप्मना
पृङ्केत्याह। पाप्मनैवेन शमलेन व्यावर्तयति॥२०॥

तस्माद्वाजपेययाजी पूतो मेध्यो दक्षिण्यः। प्राडुद्ववति सोमग्रहैः। अमुमेव तैर्लोक-
मभिजयति। प्रत्यङ्मुखसुराग्रहैः। इममेव तैर्लोकमभिजयति। प्रतिष्ठन्ति सोमग्रहैः। यावदेव
सत्यम्। तेन सूयते। वाजसृच्यः सुराग्रहान् हरन्ति। अनृतेनैव विशः सः सृजति।
हिरण्यपात्रं मधोः पूर्णं ददाति। मध्व्योऽसानीति। एकधा ब्रह्मण उप हरति। एकधैव
यजमान आयुस्तेजो दधाति॥२१॥

आत्माऽव रुन्धे सोमः शर्मलं यथ्शुगु हंस्येन व्यतिपजति व्यावर्तयति सृजति चत्वारि च॥७॥ [३]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। नाग्निष्टोमो नोक्थ्यः। न षोडशी नातिरात्रः। अथ कस्माद्वाजपेये सर्वे यज्ञक्रतवोऽवरोध्यन्त इति। पशुभिरिति ब्रूयात्। आग्नेयं पशुमालभते। अग्निष्टोममेव तेनाव रुन्धे। ऐन्द्राग्नेनोक्थ्यम्। ऐन्द्रेण षोडशिनः स्तोत्रम्। सारस्वत्याऽतिरात्रम्॥२२॥

मारुत्या बृहतः स्तोत्रम्। एतावन्तो वै यज्ञक्रतवः। तान्पशुभिरेवाव रुन्धे। आत्मानमेव स्पृणोत्यग्निष्टोमेन। प्राणापानावुक्थ्येन। वीर्यं षोडशिनः स्तोत्रेण। वाचमतिरात्रेण। प्रजां बृहतः स्तोत्रेण। इममेव लोकमभिजयत्यग्निष्टोमेन। अन्तरिक्षमुक्थ्येन॥२३॥

सुवर्गं लोकं षोडशिनः स्तोत्रेण। देवयानानेव पथ आरोहत्यतिरात्रेण। नाकं रोहति बृहतः स्तोत्रेण। तेज एवाऽऽत्मन्येन आग्नेयेन पशुना। ओजो बलमैन्द्राग्नेन। इन्द्रियमैन्द्रेण। वाचं सारस्वत्या। उभावेव देवलोकं च मनुष्यलोकं चाभिजयति मारुत्या वश्या। सप्तदश प्राजापत्यान्पशूनालभते। सप्तदशः प्रजापतिः॥२४॥

प्रजापतेरास्यै। श्यामा एकैरूपा भवन्ति। एवमिव हि प्रजापतिः समृद्धौ। तान्पर्यग्निकृतानुश्मृजति। मरुतो यज्ञमजिघांसन्प्रजापतेः। तेभ्य एतां मारुतीं वशामालभत। तयैवैनानशमयत्। मारुत्या प्रचर्य। एतान्संज्ञपयेत्। मरुत एव शमयित्वा॥२५॥

एतैः प्रचरति। यज्ञस्याघाताय। एकधा वपा जुहोति। एकदेवत्यां हि। एते। अथो एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। नैवारेण सप्तदशशरावेणैतर्हि प्रचरति। एतत्पुण्ड्राशा ह्येते। अथो पशूनामेव छिद्रमपिदधाति। सारस्वत्योत्तमया प्रचरति। वाग्वै सरस्वती। तस्मात्प्राणानां वागुत्तमा। अथो प्रजापतावेव यज्ञं प्रतिष्ठापयति। प्रजापतिरुहि वाक्। अपन्नदती भवति। तस्मान्मनुष्याः सर्वा वाचं वदन्ति॥२६॥

अतिरात्रमन्तरिक्षमुक्थ्येन प्रजापतिः शमयित्वोत्तमया प्रचरति पदं च॥५॥ [४]

सावित्रं जुहोति कर्मणः कर्मणः पुरस्तात्। कस्तद्वेदेत्याहुः। यद्वाजपेयस्य पूर्वं यदपरमिति। सवितृप्रसूत एव यथापूर्वं कर्माणि करोति। सर्वनेसवने जुहोति। आक्रमणमेव तथ्सेतुं यजमानः कुरुते। सुवर्गस्य लोकस्य समृद्धौ। वाचस्पतिर्वाचमद्य स्वदाति न इत्याह। वाग्वै देवानां पुराऽन्नमासीत्। वाचमेवास्मा अन्नं स्वदयति॥२७॥

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति रथमुपावहरति विजित्यै। वाजस्य नु प्रसवे मातरं महीमित्याह। यच्चैवेयम्। यच्चास्यामधि। तदेवाव रुन्धे। अथो तस्मिन्नेवोभयेऽभिषिच्यते। अप्स्वन्तरमृतमप्सु भेषजमित्यश्वान्पल्लयति। अप्सु वा अश्वस्य तृतीयं प्रविष्टम्। तदनुवेनन्ववप्लवते। यदप्सु पल्लयति॥२८॥

यदेवास्याप्सु प्रविष्टम्। तदेवाव रुन्धे। बहु वा अश्वोऽमेध्यमुपगच्छति। यदप्सु पल्लयति। मेध्यानेवैनान्करोति। वायुर्वा त्वा मनुर्वा त्वेत्याह। एता वा एतं देवता अग्रे अश्वमयुञ्जन्। ताभिरेवैनान् युनक्ति। स्वस्योज्जित्यै। यजुषा युनक्ति व्यावृत्त्यै॥२९॥

अपान्नपादाशुहेमन्त्रिति सम्मार्ष्टि। मेध्यानेवैनान्करोति। अथो स्तौत्येवैनानाजिः सरिष्यतः। विष्णुक्रमान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभिजयति। वैश्वदेवो वै रथः। अङ्गो न्यङ्गावभितो रथं यावित्याह। या एव देवता रथे प्रविष्टाः। ताभ्य एव नमस्करोति। आत्मनोऽनार्त्यै। अशमरथं भावुकोऽस्य रथो भवति। य एवं वेद॥३०॥

स्वदयति पल्लयति व्यावृत्त्या अनार्त्यै द्वे च॥४॥

[५]

देवस्याहः सवितुः प्रसवे बृहस्पतिना वाजजिता वाजं जेषमित्याह। सवितुप्रसूत एव ब्रह्मणा वाजमुञ्जयति। देवस्याहः सवितुः प्रसवे बृहस्पतिना वाजजिता वर्षिष्ठं नाकः रुहेयमित्याह। सवितुप्रसूत एव ब्रह्मणा वर्षिष्ठं नाकः रोहति। चात्वाले रथचक्रं निर्मितः रोहति। अतो वा अङ्गिरस उत्तमाः सुवर्गं लोकमायन्। साक्षादेव यजमानः सुवर्गं लोकमेति। आवेष्टयति। वज्रो वै रथः। वज्रेणैव दिशोऽभिजयति॥३१॥

वाजिनाः सामं गायते। अन्नं वै वाजः। अन्नमेवाव रुन्धे। वाचो वर्षं देवेभ्योऽपान्क्रामत्। तद्वनस्पतीन्प्राविशत्। सैषा वाग्वनस्पतिषु वदति। या दुन्दुभौ। तस्माद्दुन्दुभिः सर्वा वाचोऽतिवदति। दुन्दुभीन्धस्माघ्नन्ति। परमा वा एषा वाक्॥३२॥

या दुन्दुभौ। परमयैव वाचाऽवरां वाचमव रुन्धे। अथौ वाच एव वर्षं यजमानोऽव रुन्धे। इन्द्राय वाचं वदतेन्द्रं वाजं जापयतेन्द्रो वाजमजयिदित्याह। एष वा एतर्हीन्द्रः। यो यजते। यजमान एव वाजमुञ्जयति। सप्तदश प्रव्याधानाजिं धावन्ति। सप्तदशः स्तोत्रं भवति। सप्तदशसप्तदश दीयन्ते॥३३॥

सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेरात्यै। अर्वाऽसि सप्तिरसि वाज्यंसीत्याह। अग्निर्वा अर्वा। वायुः सप्तिः। आदित्यो वाजी। एताभिरेवास्मै देवताभिर्देवरथं युनक्ति। प्रष्टिवाहिनं युनक्ति।

प्रष्टिवाही वै देव॒रथः। दे॒व॒र॒थमे॒वास्मै॑ यु॒नक्ति॥३४॥

वाजि॑नो वाजं॑ धाव॒त॒ काष्ठा॑ गच्छ॒तेत्या॑ह। सु॒व॒र्गो वै लो॒कः काष्ठा॑। सु॒व॒र्गमे॒व लो॒कं य॑न्ति। सु॒व॒र्गं वा ए॒ते लो॒कं य॑न्ति। य आ॒जिं धा॑वन्ति। प्राश्चो॑ धावन्ति। प्राडि॑व हि सु॒व॒र्गो लो॒कः। च॒त॒सृभि॒रनु॑ मन्त्रयते। च॒त्वारि॑ छन्दा॑सि। छन्दा॑भिरे॒वैनान्॑ सु॒व॒र्गं लो॒कं ग॑मयति॥३५॥

प्र वा ए॒तेऽस्मा॑ल्लो॒काच्च॑वन्ते। य आ॒जिं धा॑वन्ति। उदं॑ च॒ आव॑र्तन्ते। अ॒स्मादे॒व तेन॑ लो॒कान्न॑यन्ति। रथ॑विमोचनीयं जुहोति॑ प्रति॑ष्ठित्यै। आ मा॒ वाज॑स्य प्रस॒वो ज॑गम्यादित्या॑ह। अन्नं॑ वै वाजः॑। अन्नमे॒वाव॑ रुन्धे। यथा॒लो॒कं वा ए॒त उ॒ञ्ज॑यन्ति। य आ॒जिं धा॑वन्ति॥३६॥

कृ॒ष्णलं॑ कृ॒ष्णलं॑ वाज॒सृञ्च॑ प्रयच्छति। यमे॒व ते वाजं॑ लो॒कमु॒ञ्ज॑यन्ति। तं प॑रि॒क्रीया॑व॒ रुन्धे। ए॒क॒धा ब्र॑ह्मण॒ उप॑हरति। ए॒क॒धैव॑ यज॑माने वी॒र्यं॑ दधाति। दे॒वा वा ओष॑धीष्वा॒जिम॑युः। ता बृ॒ह॒स्पति॑रुद॑जयत्। स नी॒वार॒न्नि॒रवृ॑णीत। तन्नी॒वार॑णां नी॒वार॒त्वम्। नै॒वार॒श्चरु॑र्भवति॥३७॥

ए॒तद्वै दे॒वानां॑ प॒र॒म॒म॒न्नम्। यन्नी॒वाराः॑। प॒र॒मे॒णैवा॑स्मा॒ अ॒न्नाद्ये॒नाव॑र॒मन्नाद्य॑मव॒ रुन्धे। स॒प्तद॑शशरावो भवति। स॒प्तद॑शः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑तेरा॒स्यै। क्षी॒रे भ॑वति। रुच॑मे॒वास्मि॑न्दधाति। स॒र्पिष्वा॑न्भवति मे॒ध्य॒त्वाय॑। बा॒र॒ह॒स्पत्यो॑ वा ए॒ष दे॒वत॑या॥३८॥

यो वा॒ज॒पेये॑न॒ यज॑ते। बा॒र॒ह॒स्पत्य॑ ए॒ष च॑रुः। अश्वान्॑स॒रिष्य॑तः स॒सृष॑श्चाव॒ घ्राप॑यति। यमे॒व ते वाजं॑ लो॒कमु॒ञ्ज॑यन्ति। तमे॒वाव॑ रुन्धे। अजी॑जिपत वनस्पतय॒ इन्द्रं॑ वाजं॑ विमु॒च्यध्व॑मिति॒ दुन्दु॑भीन् विमु॒ञ्चति॑। यमे॒व ते वाजं॑ लो॒कमि॑न्द्रि॒यं दु॑न्दुभयं उ॒ञ्ज॑यन्ति। तमे॒वाव॑ रुन्धे॥३९॥

अभिज॑यति वा ए॒षा वा॒गदी॑यन्तेऽस्मै यु॒नक्ति॑ गमयति॒ य आ॒जिं धा॑वन्ति भवति दे॒वत॑याऽष्टौ च॑॥९॥

[६]

ता॒प्यं यज॑मानं॒ परि॑धापयति। य॒ज्ञो वै ता॒प्यम्। य॒ज्ञेनै॒वैन॑ सम॑र्धयति। द॒र्भ॒मयं॑ परि॑धापयति। प॒वित्रं॑ वै द॒र्भाः। पु॒नात्ये॒वैन॑म्। वाजं॑ वा ए॒षोऽव॑रु॒रुत्स॑ते। यो वा॒ज॒पेये॑न॒ यज॑ते। ओष॑धयः खलु॒ वै वाजः॑। यद्व॑र्भ॒मयं॑ परि॑धापयति॥४०॥

वाज॑स्याव॒रुद्धे॑। जाय॑ एहि सु॒वो रो॒हावे॒त्या॑ह। पत्न्या॑ ए॒वैष॑ य॒ज्ञस्या॑न्वा॒रम्भो॑-
ऽन॑वच्छि॒त्यै। स॒प्तद॑शार॒त्रिर्यूपो॑ भवति। स॒प्तद॑शः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑तेरा॒स्यै।

तूपरश्चतुरंश्रिर्भवति। गौधूमं चषालम्। न वा एते ब्रीहयो न यवाः। यद्गोधूमाः॥४१॥

एवमिव हि प्रजापतिः समृद्धौ। अथो अमुमेवास्मै लोकमन्नवन्तं करोति। वासोभिर्वेष्टयति। एष वै यजमानः। यद्यूपः। सर्वदेवत्यं वासः। सर्वाभिरैवेन देवताभिः समर्धयति। अथो आक्रमणमेव तत्सेतुं यजमानः कुरुते। सुवर्गस्य लोकस्य समृद्धौ द्वादश वाजप्रसूवीयानि जुहोति॥४२॥

द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरेव प्रीणाति। अथो संवत्सरेवास्मा उपदधाति। सुवर्गस्य लोकस्य समृद्धौ। दशभिः कल्पै रोहति। नव वै पुरुषे प्राणाः। नाभिर्दशमी। प्राणानेव यथास्थानं कल्पयित्वा। सुवर्गं लोकमेति। एतावद्वै पुरुषस्य स्वम्॥४३॥

यावत्प्राणाः। यावदेवास्यास्ति। तेन सह सुवर्गं लोकमेति। सुवर्देवाः अगन्मेत्याह। सुवर्गमेव लोकमेति। अमृता अभूमेत्याह। अमृतमिव हि सुवर्गो लोकः। प्रजापतेः प्रजा अभूमेत्याह। प्राजापत्यो वा अयं लोकः। अस्मादेव तेन लोकात्रैति॥४४॥

समहं प्रजया सं मया प्रजेत्याह। आमेवैतामा शास्ते। आसपुटेर्घ्रन्ति। अन्नं वा इयम्। अन्नाद्येनैवेनः समर्धयन्ति। ऊषैर्घ्रन्ति। एते हि साक्षादन्नम्। यदूषाः। साक्षादेवेनमन्नाद्येन समर्धयन्ति। पुरस्तात्प्रत्यञ्चं घ्रन्ति॥४५॥

पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमद्यते। शीर्षतो घ्रन्ति। शीर्षतो ह्यन्नमद्यते। दिग्भ्यो घ्रन्ति। दिग्भ्य एवास्मा अन्नाद्यमवरुन्धते। ईश्वरो वा एष पराङ्मदः। यो यूपः रोहति। हिरण्यमध्यवरोहति। अमृतं वै हिरण्यम्। अमृतं सुवर्गो लोकः॥४६॥

अमृतं एव सुवर्गं लोके प्रति तिष्ठति। शतमानं भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। पुष्ट्यै वा एतद्रूपम्। यदजा। त्रिः संवत्सरस्यान्यान्यशून्यरि प्रजायते। बस्ताजिनमध्यवं रोहति। पुष्ट्यामेव प्रजनने प्रति तिष्ठति॥४७॥

परिधापयति गोधूमं जुहोति स्वं नैति प्रत्यञ्चं घ्रन्ति लोको नव च॥८॥

[७]

सप्तान्नहोमाञ्जुहोति। सप्त वा अन्नानि। यावन्त्येवान्नानि। तान्येवाव रुन्धे। सप्त ग्राम्या ओषधयः। सप्तरण्याः। उभर्याषामवरुद्धौ। अन्नस्यान्नस्य जुहोति। अन्नस्यान्नस्यावरुद्धौ। यद्वाजपेययाज्यनवरुद्धस्याश्वीयात्॥४८॥

अवरुद्धेन व्युद्धेत। सर्वस्य समवदाय जुहोति। अनवरुद्धस्यावरुद्धौ। औदुम्बरेण सुवेणं जुहोति। ऊर्वा अन्नमुदुम्बरः। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ। देवस्य त्वा सवितुः

प्रसव इत्याह। सवितृप्रसूत एवेनं ब्रह्मणा देवताभिर्भिश्वति। अन्नस्यान्नस्याभिषिञ्चति।
अन्नस्यान्नस्यावरुद्धौ॥४९॥

पुरस्तात्प्रत्यश्चमभिषिञ्चति। पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमद्यते। शीरुषतोऽभिषिञ्चति।
शीरुषतो ह्यन्नमद्यते। आ मुखादन्ववस्त्रावयति। मुखत एवास्मा अन्नाद्यं दधाति। अग्नेस्त्वा
साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह। एष वा अग्नेः सवः। तेनैवेनमभिषिञ्चति। इन्द्रस्य त्वा
साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह॥५०॥

इन्द्रियमेवास्मिन्नेतेन दधाति। बृहस्पतेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह। ब्रह्म वै
देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवेनमभिषिञ्चति। सोमग्रहाऽश्वावदानीयानि चत्विर्गभ्य उपहरन्ति।
अमुमेव तैर्लोकमन्नवन्तं करोति। सुराग्रहाऽश्वावदानीयानि च वाजसृज्यः। इममेव
तैर्लोकमन्नवन्तं करोति। अथो उभर्याष्वेवाभिषिञ्च्यते। विमाथं कुर्वते वाजसृतः॥५१॥

इन्द्रियस्यावरुद्धौ। अनिरुक्ताभिः प्रातः सवने स्तुवते। अनिरुक्तः प्रजापतिः।
प्रजापतेरात्यै। वाजवतीभिर्माध्यं दिने। अन्नं वै वाजः। अन्नमेवाव रुन्धे। शिपिविष्ट-
वतीभिस्तृतीयसवने। यज्ञो वै विष्णुः। पशवः शिपिः। यज्ञ एव पशुषु प्रति तिष्ठति।
बृहदन्त्यं भवति। अन्तमेवेनऽश्रियै गमयति॥५२॥

अश्रियादन्नस्यान्नस्यावरुद्धौ इन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह वाजसृतः शिपिर्वाणि च॥५॥ [८]

नृषदं त्वेत्याह। प्रजा वै नृन्। प्रजानामेवैतेन सूयते। द्रुषदमित्याह। वनस्पतयो वै
द्रु। वनस्पतीनामेवैतेन सूयते। भुवनसदमित्याह। यदा वै वसीयान्भवति। भुवनमगन्निति
वै तमाहुः। भुवनमेवैतेन गच्छति॥५३॥

अप्सुषदं त्वा घृतसदमित्याह। अपामेवैतेन घृतस्य सूयते। व्योमसदमित्याह।
यदा वै वसीयान्भवति। व्योमागन्निति वै तमाहुः। व्योमेवैतेन गच्छति। पृथिविषदं
त्वाऽन्तरिक्षसदमित्याह। एषामेवैतेन लोकानां सूयते। तस्माद्वाजपेययाजी न कश्चन
प्रत्यवरोहति। अपीव हि देवतानां सूयते॥५४॥

नाकसदमित्याह। यदा वै वसीयान्भवति। नाकमगन्निति वै तमाहुः। नाकमेवैतेन
गच्छति। ये ग्रहाः पञ्चजनीना इत्याह। पञ्चजनानामेवैतेन सूयते। अपाः रसमुद्वयसमि-
त्याह। अपामेवैतेन रसस्य सूयते। सूर्यरश्मिः समाभूतमित्याह सशुकृत्वाय॥५५॥

गच्छति सूयते नवं च॥३॥

[९]

इन्द्रो वृत्रं हत्वा असुरान्पराभाव्य। सोऽमावास्यां प्रत्यागच्छत्। ते पितरः पूर्वद्युरागच्छन्। पितृन् यज्ञोऽगच्छत्। तं देवाः पुनरयाचन्त। तमेभ्यो न पुनरददु। तेऽब्रुवन्वरं वृणामहे। अथ वः पुनर्दास्यामः। अस्मभ्यमेव पूर्वद्युः क्रियाता इति॥५६॥

तमेभ्यः पुनरददुः। तस्मात्पितृभ्यः पूर्वद्युः क्रियते। यत्पितृभ्यः पूर्वद्युः करोति। पितृभ्य एव तद्यज्ञं निष्क्रीय यजमानः प्रतनुते। सोमाय पितृपीताय स्वधा नम इत्याह। पितुरेवाधि सोमपीथमव रुन्धे। न हि पिता प्रमीयमाण आहूष सोमपीथ इति। इन्द्रियं वै सोमपीथः। इन्द्रियमेव सोमपीथमव रुन्धे। तेनैन्द्रियेण द्वितीयां जायामभ्यश्नुते॥५७॥

एतद्वै ब्राह्मणं पुरा वाजवश्रवसा विदामक्रन्। तस्मात्ते द्वेद्वे जाये अभ्याक्षता। य एव वेद। अभि द्वितीयां जायामभ्यश्नुते। अग्नये कव्यवाहनाय स्वधा नम इत्याह। य एव पितृणामग्निः। तं प्रीणाति। तिस्र आहुतीर्जुहोति। त्रिर्निदधाति। षट्सम्पद्यन्ते॥५८॥

षड्वा ऋतवः। ऋतून्नेव प्रीणाति। तूष्णीं मेक्षणमादधाति। अस्ति वा हि षष्ठ ऋतुर्न वा। देवान् वै पितृन्प्रीतान्। मनुष्याः पितरोऽनु प्रपिपते। तिस्र आहुतीर्जुहोति। त्रिर्निदधाति। षट्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः॥५९॥

ऋतवः खलु वै देवाः पितरः। ऋतून्नेव देवान्पितृन्प्रीणाति। तान्प्रीतान्। मनुष्याः पितरोऽनु प्रपिपते। सकृदाच्छिन्नं बरुहिर्भवति। सकृदेव हि पितरः। त्रिर्निदधाति। तृतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। पराडावर्तते॥६०॥

ह्रीका हि पितरः। ओष्मणो व्यावृत उपास्ते। ऊष्मभागा हि पितरः। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। प्राश्या (३) न प्राश्या (३) मिति। यत्प्राश्नीयात्। जन्यमन्नमद्यात्। प्रमायुकः स्यात्। यन्न प्राश्नीयात्। अहविः स्यात्॥६१॥

पितृभ्य आवृश्येत। अवघ्रेयमेव। तन्नेव प्राशितं नेवाप्राशितम्। वीरं वा वै पितरः प्रयन्तो हरन्ति। वीरं वा ददति। दशां छिनन्ति। हरणभागा हि पितरः। पितृन्नेव निरवदयते। उत्तर आयुषि लोमं छिन्दीत। पितृणां ह्येतरहि नेदीयः॥६२॥

नमस्करोति। नमस्कारो हि पितृणाम्। नमो वः पितरो रसाय। नमो वः पितरः शुष्माय। नमो वः पितरो जीवाय। नमो वः पितरः स्वधायै। नमो वः पितरो मन्यवे। नमो वः पितरो घोराय। पितरो नमो वः। य एतस्मिंल्लोके स्थः॥६३॥

युष्मा॑स्तेऽनु॒। ये॑ऽस्मिँल्लो॒के। मां तेऽनु॒। य ए॒तस्मिँल्लो॒के स्थ। यूयं॑ तेषां वसि॑ष्ठो भूयास्त॒। ये॑ऽस्मिँल्लो॒के। अहं॑ तेषां वसि॑ष्ठो भूयास॒मित्या॑ह॒। वसि॑ष्ठः समा॒नानां॑ भवति॒। य एवं॑ वि॒द्वान्पितृ॒भ्यः क॒रोति॑। ए॒ष वै म॑नु॒ष्याणां॑ य॒ज्ञः॥६४॥

दे॒वानां॑ वा इ॒तरे॑ य॒ज्ञाः। तेन॒ वा ए॒तत्पितृ॑लो॒के च॑रति॒। यत्पि॒तृभ्यः॑ क॒रोति॑। स ई॒श्वरः॑ प्रमे॑तोः। प्रा॒जाप॒त्यय॑र्चा पुन॒रैति॑। य॒ज्ञो वै प्र॒जाप॑तिः। य॒ज्ञेनै॒व स॒ह पुन॑रैति॒। न प्र॒मायु॑को भवति॒। पि॒तृलो॒के वा ए॒तद्यज॑मानश्चरति॒। यत्पि॒तृभ्यः॑ क॒रोति॑। स ई॒श्वर आ॒र्तिमा॑र्तोः। प्र॒जाप॑तिस्त्वावे॒नं तत् उ॒न्न॑तुम॒र्हतीत्या॑हुः। यत्प्रा॒जाप॒त्यय॑र्चा पुन॒रैति॑। प्र॒जाप॑तिरे॒वेनं॑ तत् उ॒न्नय॑ति। ति॒माच्छ्र॑ति॒ यज॑मानः॥६५॥

इत्यंशुते पद्यन्ते पद्यन्ते षड्वा ऋतवो वर्ततेऽहविः स्यान्नेदीयः स्थ यज्ञो यजमानश्चरति यत्पितृभ्यः करोति पञ्च च॥१०॥ [१०]

दे॒वा॒सूरा अ॒ग्नीपो॑मयो॒र्देवा॑ वै यथा॒दर्श॑ दे॒वा वै यद॒न्यैर्ग्रिहै॑र्ब्रह्मवादिनो नाग्निष्टोमो न सावि॒त्रं दे॒वस्या॑हं ता॒र्प्यं स॒सात्र॑होमावृषदं त्वे॒न्द्रो वृ॒त्रं हु॒त्वा दश॑॥१०॥

दे॒वा॒सूरा वा॒ज्यैवे॒नं तस्मा॑द्वाजपेययाजी दे॒वस्या॑हं वाज॒स्याव॑रु॒द्धा इन्द्रि॑यमे॒वास्मिन् ह्री॒का हि पि॒तरः पञ्च॑प॒ष्टिः॥६५॥

दे॒वा॒सूरा यज॑मानः॥

हरिः ॐ॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः॥

उभये वा एते प्रजापतेरध्यंसृज्यन्त। देवाश्चासुराश्च। तान्न व्यजानात्। इमैऽन्य इमैऽन्य इति। स देवान् शूनं करोत्। तान्भ्यषुणोत्। तान्पवित्रैणापुनात्। तान्परस्तात्पवित्रस्य व्यगृह्णात्। ते ग्रहा अभवन्। तद्ग्रहाणां ग्रहत्वम्॥१॥

देवता वा एता यजमानस्य गृहे गृह्यन्ते। यद्ग्रहाः। विदुरेन देवाः। यस्यैवं विदुष एते ग्रहा गृह्यन्ते। एषा वै सोमस्याऽऽहुतिः। यदुपांशुः। सोमैः देवाऽस्तर्पयाणीति खलु वै सोमैः यजते। यदुपांशुं जुहोति। सोमैर्नैव तद्देवाऽस्तर्पयति। यद्ग्रहां जुहोति॥२॥

देवा एव तद्देवान्गच्छन्ति। यच्चमसां जुहोति। तेनैवानुरूपेण यजमानः सुवर्गं लोकेति। किं न्वेतदग्रं आसीदित्याहुः। यत्पात्राणीति। इयं वा एतदग्रं आसीत्। मृन्मयाणि वा एतान्यासन्। तैर्देवा न व्यावृतमगच्छन्। त एतानि दारुमयाणि पात्राण्यपश्यन्। तान्यकुर्वत॥३॥

तैर्वै ते व्यावृतमगच्छन्। यद्दारुमयाणि पात्राणि भवन्ति। व्यावृतमेव तैर्यजमानो गच्छति। यानि दारुमयाणि पात्राणि भवन्ति। अमुमेव तैर्लोकमभिजयति। यानि मृन्मयाणि। इममेव तैर्लोकमभिजयति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। काश्चतस्रः स्थालीर्वायव्याः सोमग्रहणीरिति। देवा वै पृश्निमदुहन्॥४॥

तस्या एते स्तना आसन्। इयं वै पृश्निः। तामादित्या आदित्यस्थाल्या चतुष्पदः पशूनदुहन्। यदादित्यस्थाली भवति। चतुष्पद एव तया पशून् यजमान इमां दुहे। तामिन्द्र उक्थ्यस्थाल्येन्द्रियमदुहत्। यदुक्थ्यस्थाली भवति। इन्द्रियमेव तया यजमान इमां दुहे। तां विश्वे देवा आग्रयणस्थाल्योर्जमदुहन्। यदाग्रयणस्थाली भवति॥५॥

ऊर्जमेव तया यजमान इमां दुहे। तां मनुष्या ध्रुवस्थाल्याऽऽयुरदुहन्। यद्ध्रुवस्थाली भवति। आयुरेव तया यजमान इमां दुहे। स्थाल्या गृह्णाति। वायव्येन जुहोति। तस्मादन्येन पात्रेण पशून्दुहन्ति। अन्येन प्रतिगृह्णन्ति। अथो व्यावृतमेव तद्यजमानो गच्छति॥६॥

ग्रहत्वं ग्रहां जुहोत्यकुर्वतादुहन्नाग्रयणस्थाली भवति नव च॥६॥

[१]

युवः सुराममश्विना। नमुचावासुरे सचा। विपिपाना शुभस्पती। इन्द्रं कर्म स्वावतम्।

पुत्रमिव पितरावश्विनोभा। इन्द्रावतं कर्मणा दुःसनाभिः। यथ्सुरामं व्यपिबुः शचीभिः। सरस्वती त्वा मघवन्नभीष्णात्। अहाव्यग्रे हविरास्येते। सुचीव घृतं चमू इव सोमः॥७॥

वाजसनि॑ रयिमस्मे सुवीरम्। प्रशस्तं धेहि यशसं बृहन्तम्। यस्मिन्नश्वास ऋषभासं उक्षणः। वशा मेषा अवसृष्टास आहुताः। कीलालुपे सोमपृष्ठाय वेधसे। हृदा मतिं जनय चारुमग्नये। नाना हि वा देवहितं सदो मितम्। मा सःसृक्षाथां परमे व्योमन्। सुरा त्वमसि शुष्मिणी सोम एषः। मा मा हिःसीः स्वां योनिमाविशन्॥८॥

यदत्र शिष्टं रसिनः सुतस्य। यदिन्द्रो अपिबच्छर्चीभिः। अहं तदस्य मनसा शिवेन। सोमं राजानमिह भक्षयामि। द्वे सुती अश्रणवं पितृणाम्। अहं देवानामुत मर्त्यानाम्। ताभ्यामिदं विश्वं भुवनं समेति। अन्तरा पूर्वमपरं च केतुम्। यस्ते देव वरुण गायत्रच्छन्दाः पाशः। तं तं एतेनाव यजे॥९॥

यस्ते देव वरुण त्रिष्टुच्छन्दाः पाशः। तं तं एतेनाव यजे। यस्ते देव वरुण जगतीछन्दाः पाशः। तं तं एतेनाव यजे। सोमो वा एतस्य राज्यमादत्ते। यो राजा सत्राज्यो वा सोमै न यजते। देवसुवामेतानि हवीषि भवन्ति। एतावन्तो वै देवानां सवाः। त एवास्मै सवान्प्रयच्छन्ति। त एनं पुनः सुवन्ते राज्याय। देवसू राजा भवति॥१०॥

सोमं आविशन् यजे राज्यायैकं च॥४॥

[२]

उदस्थाद्देव्यदितिर्विश्वरूपी। आयुर्यज्ञपतावधात्। इन्द्राय कृण्वती भागम्। मित्राय वरुणाय च। इयं वा अग्निहोत्री। इयं वा एतस्य निषीदति। यस्याग्निहोत्री निषीदति। तामुत्थापयेत्। उदस्थाद्देव्यदितिरिति। इयं वै देव्यदितिः॥११॥

इमामेवास्मा उत्थापयति। आयुर्यज्ञपतावधादित्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। इन्द्राय कृण्वती भागं मित्राय वरुणाय चेत्याह। यथायजुरेवैतत्। अवर्ति वा एषैतस्य पाप्मानं प्रतिख्याय निषीदति। यस्याग्निहोत्र्युपसृष्टा निषीदति। तां दुग्ध्वा ब्राह्मणाय दद्यात्। यस्यान्नं नाद्यात्। अवर्तिमेवास्मिन्पाप्मानं प्रतिमुञ्चति॥१२॥

दुग्ध्वा ददाति। न ह्यदृष्टा दक्षिणा दीयते। पृथिवी वा एतस्य पयः प्रविशति। यस्याग्निहोत्रं दुह्यमानं स्कन्दति। यदद्य दुग्धं पृथिवीमसक्तं। यदोषधीरप्यसंरद्यदापः। पयो गृहेषु पयो अग्नियासु। पयो वत्सेषु पयो अस्तु तन्मयीत्याह। पय एवाऽऽत्मन गृहेषु पशुषु धत्ते। अप उपसृजति॥१३॥

अद्विरेवैनदाप्रोति। यो वै यज्ञस्यार्ते नानार्तं सृजति। उभे वै ते तर्ह्यर्च्छतः।
आर्च्छति खलु वा एतदग्निहोत्रम्। यदुद्यमानं स्कन्दति। यदभिदुह्यात्। आर्ते नानार्तं
यज्ञस्य सृजेत्। तदेव यादृक्कीदृक् होतव्यम्। अथान्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्।
अनर्तेनैवार्तं यज्ञस्य निष्करोति॥१४॥

यद्युद्धृतस्य स्कन्देत्। यत्ततोऽहुत्वा पुनरेयात्। यज्ञं विच्छिन्द्यात्। यत्र स्कन्देत्।
तन्निषद्य पुनर्गृह्णीयात्। यत्रैव स्कन्दति। तत एवैनत्पुनर्गृह्णाति। तदेव यादृक्कीदृक् होतव्यम्।
अथान्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। अनर्तेनैवार्तं यज्ञस्य निष्करोति॥१५॥

वि वा एतस्य यज्ञश्छिद्यते। यस्याग्निहोत्रेऽधिश्चिते श्वाऽन्तरा धावति। रुद्रः खलु वा
एषः। यदग्निः। यद्गामन्वत्या वर्तयेत्। रुद्राय पशूनपि दध्यात्। अपशुर्यजमानः स्यात्।
यदपोऽन्वतिषिञ्चेत्। अनाद्यमग्नेरापः। अनाद्यमाभ्यामपि दध्यात्। गार्हपत्याद्भस्मादायं।
इदं विष्णुर्विचक्रम इति वैष्णव्यर्चाऽऽहवनीयाद्ध्वंसयन्नुद्वेत्। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञेनैव
यज्ञं सं तनोति। भस्मना पदमपि वपति शान्त्यै॥१६॥

वे देवर्दितमुञ्चति सृजति करोति करोत्याभ्यामपि दध्यात् पञ्च च॥६॥

[३]

नि वा एतस्याऽऽहवनीयो गार्हपत्यं कामयते। निगार्हपत्य आहवनीयम्।
यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्योऽभि निम्रोचति। दर्भेण हिरण्यं प्रबद्धं पुरस्ताद्धरेत्। अथाग्निम्।
अथाग्निहोत्रम्। यद्धिरण्यं पुरस्ताद्धरति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्। ज्योतिरेवैनं पश्यन्नुद्धरति।
यदग्निं पूर्वं हृत्यथाग्निहोत्रम्॥१७॥

भागधेयैरेवैनं प्रणयति। ब्राह्मण आर्षेय उद्धरेत्। ब्राह्मणो वै सर्वा देवताः। सर्वाभिरेवैनं
देवताभिर्नुद्धरति। अग्निहोत्रमुपसाद्यातमितोरासीत। व्रतमेव हृतमनु म्रियते। अन्तं वा एष
आत्मनो गच्छति। यस्ताम्यति। अन्तमेष यज्ञस्य गच्छति। यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्योऽभि
निम्रोचति॥१८॥

पुनः समन्यं जुहोति। अन्तेनैवान्तं यज्ञस्य निष्करोति। वरुणो वा एतस्य यज्ञं गृह्णाति।
यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्योऽभि निम्रोचति। वारुणं चरुं निर्वपेत्। तेनैव यज्ञं निष्क्रीणीते।
नि वा एतस्याऽऽहवनीयो गार्हपत्यं कामयते। नि गार्हपत्य आहवनीयम्। यस्याग्निमनुद्धृतं
सूर्योऽभ्युदेति। चतुर्गृहीतमाज्यं पुरस्ताद्धरेत्॥१९॥

अथाग्निम्। अथाग्निहोत्रम्। यदाज्यं पुरस्ताद्धरति। एतद्वा अग्नेः प्रियं धाम। यदाज्यम्। प्रियेणैवैनं धाम्ना समर्धयति। यदग्निं पूर्वं हरत्यथाग्निहोत्रम्। भागधेयैर्नैवैनं प्रणयति। ब्राह्मण आर्षेय उद्धरेत्। ब्राह्मणो वै सर्वा देवताः॥२०॥

सर्वाभिरेवैनं देवताभिरुद्धरति। परांची वा एतस्मै व्युच्छन्ती व्युच्छति। यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्योऽभ्युदेति। उषाः केतुना जुषताम्। यज्ञं देवेभिरिन्वितम्। देवेभ्यो मधुमत्तम् स्वाहेति प्रत्यङ्घ्रिषद्याज्येन जुहुयात्। प्रतीचीमेवास्मै विवासयति। अग्निहोत्रमुपसाद्यातमितोरासीत्। व्रतमेव हतमनु म्रियते। अन्तं वा एष आत्मनो गच्छति॥२१॥

यस्ताम्यति। अन्तमेष यज्ञस्य गच्छति। यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्योऽभ्युदेति। पुनः समन्यं जुहोति। अन्तैनैवान्तं यज्ञस्य निष्करोति। मित्रो वा एतस्य यज्ञं गृह्णाति। यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्योऽभ्युदेति। मैत्रं चरुं निर्वपेत्। तेनैव यज्ञं निष्क्रीणीते। यस्याऽऽहवनीयेऽनुद्वाते गार्हपत्य उद्वायेत्॥२२॥

यदाहवनीयमनुद्वाप्य गार्हपत्यं मन्थेत्। विच्छिन्द्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। यद्वे यज्ञस्य वास्तव्यं क्रियते। तदनु रुद्रोऽवंचरति। यत्पूर्वमन्ववस्येत्। वास्तव्यमग्निमुपासीत्। रुद्रोऽस्य पशून्यातुकः स्यात्। आहवनीयमुद्वाप्य। गार्हपत्यं मन्थेत्॥२३॥

इतः प्रथमं जज्ञे अग्निः। स्वाद्योनेरधि जातवेदाः। स गांयत्रिया त्रिष्टुभा जगत्या। देवेभ्यो हव्यं वहतु प्रजानन्निति। छन्दोभिरेवैनं स्वाद्योनेः प्रजनयति। गार्हपत्यं मन्थति। गार्हपत्यं वा अन्वाहिताग्नेः पशव उप तिष्ठन्ते। स यदुद्वायति। तदनु पशवोऽप क्रामन्ति। इषे रय्यै रमस्व॥२४॥

सहसे द्युम्नाय। ऊर्जेऽपत्यायेत्याह। पशवो वै रयिः। पशून्वेवास्मै रमयति। सारस्वतो त्वोत्सो समिन्धातामित्याह। ऋग्वसामे वै सारस्वतावुत्सौ। ऋग्वसामाभ्यामेवैनं समिन्धे। सम्राडसि विराडसीत्याह। रथन्तरं वै सम्राट्। बृहद्विराट्॥२५॥

ताभ्यामेवैनं समिन्धे। वज्रो वै चक्रम्। वज्रो वा एतस्य यज्ञं विच्छिनत्ति। यस्यानो वा रथो वाऽन्तराऽग्नी याति। आहवनीयमुद्वाप्य। गार्हपत्यादुद्धरेत्। यदग्ने पूर्वं प्रभृतं पदं हि तै। सूर्यस्य रश्मीनन्वाततानं। तत्र रयिष्ठामनु सं भरेतम्। सं नः सृज सुमत्या वाजवत्येति॥२६॥

पूर्वेणैवास्य यज्ञेन यज्ञमनु सं तनोति। त्वमग्रे सप्रथां असीत्याह। अग्निः सर्वा देवताः। देवताभिरेव यज्ञः सं तनोति। अग्नये पथिकृते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्। अग्निमेव पथिकृतं स्वेन भागधेयेनोपधावति। स एवेनं यज्ञियं पन्थामपि नयति। अनङ्गान्दक्षिणा। वही ह्येष समृद्धौ॥२७॥

हर्यथाग्निहोत्रं निमोचति हरेद्देवतां गच्छत्युद्वायैन्मन्थेद्रमस्व बृहद्विराडिति नवं च (नि वै पूर्वं त्रीणि निमोचति दुर्भेण यद्विरिण्यमग्निहोत्रं पुनर्वर्कणो वारुणं नि वा एतस्याभ्युदेति चतुर्गृहीतमाज्यं यदाज्यं पराच्युषाः पुनर्मित्रो मेत्रं यस्यांऽऽहवनीयेऽनुद्वाते गार्हपत्यो यद्वै मन्थेदुद्धरेत्॥)॥११॥ [४]

यस्य प्रातः सवने सोमोऽतिरिच्यते। माध्यं दिनं सवनं कामयमानोऽभ्यतिरिच्यते। गौर्धयति मरुतामिति धयद्वतीषु कुर्वन्ति। हिनस्ति वै सन्ध्यधीतम्। सन्धीव खलु वा एतत्। यत्सवनस्यातिरिच्यते। यद्वयद्वतीषु कुर्वन्ति। सन्धेः शान्त्यै। गायत्रं सामं भवति पञ्चदशः स्तोमः। तेनैव प्रातः सवनान्नयन्ति॥२८॥

मरुत्वतीषु कुर्वन्ति। तेनैव माध्यं दिनात्सवनान्नयन्ति। होतुश्चमसमनूत्रयन्ते। होताऽनु शंसति। मध्यत एव यज्ञं समादधाति। यस्य माध्यं दिने सवने सोमोऽतिरिच्यते। आदित्यं तृतीयसवनं कामयमानोऽभ्यतिरिच्यते। गौरिवीतं सामं भवति। अतिरिक्तं वै गौरिवीतम्। अतिरिक्तं यत्सवनस्यातिरिच्यते॥२९॥

अतिरिक्तस्य शान्त्यै। बण्महां अंसि सूर्येति कुर्वन्ति। यस्यैवाऽऽदित्यस्य सवनस्य कामेनातिरिच्यते। तेनैवैनं कामेन समर्धयन्ति। गौरिवीतं सामं भवति। तेनैव माध्यं दिनात्सवनान्नयन्ति। सप्तदशः स्तोमः। तेनैव तृतीयसवनान्नयन्ति। होतुश्चमसमनूत्रयन्ते। होताऽनु शंसति॥३०॥

मध्यत एव यज्ञं समादधाति। यस्य तृतीयसवने सोमोऽतिरिच्येत। उक्थ्यं कुर्वीत। यस्योक्थ्येऽतिरिच्येत। अतिरात्रं कुर्वीत। यस्यातिरात्रेऽतिरिच्येत। तत्त्वे दुष्प्रज्ञानम्। यजमानं वा एतत्पशवं आसाहयन्ति। बृहत्सामं भवति। बृहद्वा इमाल्लोकान्दाधार। बार्हताः पशवः। बृहत्तैवास्मै पशून्दाधार। शिपिविष्टवतीषु कुर्वन्ति। शिपिविष्टो वै देवानां पुष्टम्। पुष्ट्यैवैनं समर्धयन्ति। होतुश्चमसमनूत्रयन्ते। होताऽनुशंसति। मध्यत एव यज्ञं समादधाति॥३१॥

यन्ति सवनस्यातिरिच्यते शंसति दाधाराष्टो च॥४॥

[५]

एकैको वै जनतायामिन्द्रः। एकं वा एताविन्द्रमभि संसुनुतः। यौ द्वौ ससुनुतः। प्रजापतिर्वा एष वितायते। यद्यज्ञः। तस्य ग्रावाणो दन्ताः। अन्यतरं वा एते

सः सुन्वतोर्निर्बप्सति। पूर्वणोपसृत्या देवता इत्याहुः। पूर्वोपसृतस्य वै श्रेयान्भवति।
एतिवन्त्याज्यानि भवन्त्यभिजित्यै॥३२॥

मरुत्वतीः प्रतिपदः। मरुतो वै देवानामपराजितमायतनम्। देवानामेवापराजित
आयतने यतते। उभे बृहद्रथन्तरे भवतः। इयं वाव रथन्तरम्। असौ बृहत्।
आभ्यामेवैनमन्तरैति। वाचश्च मनसश्च। प्राणाच्चापानाच्च। दिवश्च पृथिव्याश्च॥३३॥

सर्वस्माद्वित्ताद्वेद्यात्। अभिवर्तो ब्रह्मसामं भवति। सुवर्गस्य लोकस्याभिवृत्यै।
अभिजिद्ववति। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। विश्वजिद्ववति। विश्वस्य जित्यै। यस्य
भूयांसो यज्ञक्रतव इत्याहुः। स देवता वृद्ध इति। यद्यग्निष्टोमः सोमः परस्तात्स्यात्॥३४॥

उक्थ्यं कुर्वीत। यद्युक्थः स्यात्। अतिरात्रं कुर्वीत। यज्ञक्रतुभिरेवास्यं देवता वृद्धे। यो
वै छन्दाभिरभिभवति। स सः सुन्वतोर्भिभवति। संवेशाय त्वोपवेशाय त्वेत्याहुः। छन्दांसि
वै संवेश उपवेशः। छन्दाभिरेवास्यं छन्दांस्यभिभवति। इष्टर्गो वा ऋत्विजामध्वर्युः॥३५॥

इष्टर्गः खलु वै पूर्वोऽष्टः क्षीयते। प्राणापानौ मृत्योर्मा पातमित्याहुः। प्राणापानयोरिव
श्रयते। प्राणापानौ मा मां हासिष्टमित्याहुः। नैनं पुराऽऽयुषः प्राणापानौ जंहितः। आर्तिं वा
एते नियन्ति। येषां दीक्षितानां प्रमीयते। तं यदववर्ज्युः। क्रूरकृतामिवेषां लोकः स्यात्।
आहर दहेति ब्रूयात्॥३६॥

तं दक्षिणतो वेद्यं निधाय। सर्पराज्ञियां ऋग्भिः स्तुयुः। इयं वै सर्पतो राज्ञी। अस्या एवैनं
परिददति। व्यृद्धं तदित्याहुः। यथस्तुतमननुशस्तुमिति। होता प्रथमः प्राचीनावीती मांर्जालीयं
परीयात्। यामीरनुब्रुवन्। सर्पराज्ञीनां कीर्तयेत्। उभयोरैवैनं लोकयोः परिददति॥३७॥

अथो धुवन्त्येवैनम्। अथो न्येवास्मै हुवते। त्रिः परियन्ति। त्रयं इमे लोकाः। एभ्य
एवैनं लोकेभ्यो धुवते। त्रिः पुनः परियन्ति। षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनं
धुवते। अग्न आयूषि पवस इति प्रतिपदं कुर्वीरन्। रथन्तरसामेषां सोमः स्यात्।
आयुरेवाऽऽत्मन्दधते। अथो पाप्मानमेव विजहतो यन्ति॥३८॥

अभिजित्यै पृथिव्याश्च स्यादध्वर्युर्द्वयालोकयोः परिददति कुर्वीरुः क्षीणिं च॥७॥

[६]

असुर्यं वा एतस्माद्वर्णं कृत्वा। पशवो वीर्यमपं क्रामन्ति। यस्य यूपो विरोहति।
त्वाष्ट्रं बहुरूपमालभेत। त्वष्टा वै रूपाणामीशे। य एव रूपाणामीशे। सोऽस्मिन्पशून्

वीर्यं यच्छति। नास्मात्पशवो वीर्यमपं क्रामन्ति। आर्तिं वा एते नियन्ति। येषां दीक्षितानांमग्निरुद्वायति॥३९॥

यदाहवनीयं उद्वायेत्। यत्तं मन्थेत्। विच्छिन्द्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। यदाहवनीयं उद्वायेत्। आग्नीद्वादुद्धरेत्। यदाग्नीद्भ उद्वायेत्। गार्हपत्यादुद्धरेत्। यद्गार्हपत्य उद्वायेत्। अत एव पुनर्मन्थेत्॥४०॥

अत्र वाव स निलयते। यत्र खलु वै निर्लीनमुत्तमं पश्यन्ति। तदेनमिच्छन्ति। यस्माद्धारोरुद्वायेत्। तस्यारणौ कुर्यात्। कुमुकमपि कुर्यात्। एषा वा अग्नेः प्रिया तनूः। यत्कुमुकः। प्रिययैवेनं तनुवा समर्धयति। गार्हपत्यं मन्थति॥४१॥

गार्हपत्यो वा अग्रेयोनिः। स्वादेवेनं योनेर्जनयति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति। यस्य सोमं उपदस्येत्। सुवर्णं हिरण्यं द्वेधा विच्छिद्य। ऋजीषेऽन्यदाधूनुयात्। जुहुयादन्यत्। सोममेवाभिषुणोति। सोमं जुहोति। सोमस्य वा अभिषूयमाणस्य प्रिया तनूरुदक्रामत्॥४२॥

तथ्सुवर्णं हिरण्यमभवत्। यथ्सुवर्णं हिरण्यं कुर्वन्ति। प्रिययैवेनं तनुवा समर्धयन्ति। यस्याक्रीतं सोममपहरेंयुः। क्रीणीयादेव। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यस्य क्रीतमपहरेंयुः। आदाराश्च फाल्गुनानि चाभिषुणुयात्। गायत्री यं सोममाहरत्। तस्य योऽंशुः पराऽपतत्॥४३॥

त आदारा अभवन्। इन्द्रो वृत्रमहन्। तस्य वल्कः पराऽपतत्। तानि फाल्गुनान्यभवन्। पशवो वै फाल्गुनानि। पशवः सोमो राजा। यदादाराश्च फाल्गुनानि चाभिषुणोति। सोममेव राजानमभिषुणोति। शृतेनं प्रातः सवने श्रीणीयात्। दध्ना मध्यं दिने॥४४॥

नीतमिश्रेणं तृतीयसवने। अग्निष्टोमः सोमः स्याद्रथन्तरसामा। य एवर्त्विजो वृताः स्युः। त एनं याजयेयुः। एकां गां दक्षिणां दद्यात्तेभ्यं एव। पुनः सोमं क्रीणीयात्। यज्ञेनैव तद्यज्ञमिच्छति। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। सर्वाभ्यो वा एष देवताभ्यः सर्वेभ्यः पृष्ठेभ्य आत्मानमागुरते। यः सत्रायागुरते। एतावान्खलु वै पुरुषः। यावदस्य वित्तम्। सर्ववेदसेनं यजेत। सर्वपृष्ठोऽस्य सोमः स्यात्। सर्वाभ्य एव देवताभ्यः सर्वेभ्यः पृष्ठेभ्य आत्मानं निष्क्रीणीते॥४५॥

पवंमानः सुवर्जनः। पवित्रेण विचरषणिः। यः पोता स पुनातु मा। पुनन्तु मा देवजनाः। पुनन्तु मनवो धिया। पुनन्तु विश्वं आयवः। जातवेदः पवित्रवत्। पवित्रेण पुनाहि मा। शुक्लेण देव दीद्यत्। अग्ने क्रत्वा क्रतूँ रनु॥४६॥

यत्ते पवित्रमर्चिषि। अग्ने विततमन्तरा। ब्रह्म तेन पुनीमहे। उभाभ्यां देव सवितः। पवित्रेण सवेन च। इदं ब्रह्म पुनीमहे। वैश्वदेवी पुनती देव्यागात्। यस्यै बह्वीस्तनुवो वीतपृष्ठाः। तया मदन्तः सधमाद्येषु। वयं स्याम पतयो रयीणाम्॥४७॥

वैश्वानरो रश्मिभिर्मा पुनातु। वातः प्राणेनेषिरो मयोभूः। द्यावापृथिवी पयसा पयोभिः। ऋतावरी यज्ञिये मा पुनीताम्। बृहद्विः सवितस्तृभिः। वर्षिष्ठेदेव मन्मभिः। अग्ने दक्षैः पुनाहि मा। येन देवा अपुनत। येनाऽऽपो दिव्यं कशः। तेन दिव्येन ब्रह्मणा॥४८॥

इदं ब्रह्म पुनीमहे। यः पावमानीरध्येति। ऋषिभिः सम्भृतं रसम्। सर्वं स पूतमश्नाति। स्वदितं मातरिश्वना। पावमानीर्यो अध्येति। ऋषिभिः सम्भृतं रसम्। तस्मै सरस्वती दुहे। क्षीरं सर्पिर्मधूदकम्। पावमानीः स्वस्त्ययनीः॥४९॥

सुदुघा हि पयस्वतीः। ऋषिभिः सम्भृतो रसः। ब्राह्मणेष्वमृतं हितम्। पावमानीर्दिशन्तु नः। इमं लोकमथो अमुम्। कामान्धसमर्धयन्तु नः। देवीर्देवैः समाभृताः। पावमानीः स्वस्त्ययनीः। सुदुघा हि घृतश्चुतः। ऋषिभिः सम्भृतो रसः॥५०॥

ब्राह्मणेष्वमृतं हितम्। येन देवाः पवित्रेण। आत्मानं पुनते सदा। तेन सहसंधारेण। पावमान्यः पुनन्तु मा। प्राजापत्यं पवित्रम्। शतोद्यामं हिरण्मयम्। तेन ब्रह्मविदो वयम्। पूतं ब्रह्म पुनीमहे। इन्द्रः सुनीती सह मा पुनातु। सोमः स्वस्त्या वरुणः समीच्या। यमो राजा प्रमृणाभिः पुनातु मा। जातवेदा मोर्जयन्त्या पुनातु॥५१॥

अनु रयीणां ब्रह्मणा स्वस्त्ययनीः सुदुघा हि घृतश्चुतः ऋषिभिः सम्भृतो रसः पुनातु त्रीणि च॥६॥ [८]

प्रजा वै सत्रमांसत तपस्तप्यमाना अजुह्वतीः। देवा अपश्यश्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधाम्। तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेनार्धमास ऊर्जमवारुन्धत। तस्मार्धमासे देवा इज्यन्ते। पितरोऽपश्यश्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधाम्। तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन मास्यूर्जमवारुन्धत। तस्मान्मासि पितृभ्यः क्रियते। मनुष्या अपश्यश्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधाम्॥५२॥

तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन द्वयीमूर्जमवारुन्धत। तस्माद्विरहो मनुष्येभ्य उपहियते।

प्रातश्च सायं च। पशवोऽपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधाम्। तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन त्रयीमूर्जमवारुन्धत। तस्मात्त्रिरहः पशवः प्रेरंते। प्रातः सङ्गवे सायम्। असुरा अपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधाम्॥५३॥

तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन संवत्सर ऊर्जमवारुन्धत। ते देवा अमन्यन्त। अमी वा इदमभूवन्। यद्वयं स्म इति। त एतानि चातुर्मास्यान्यपश्यन्। तानि निरवपन्। तैरेवैषां तामूर्जमवृञ्जत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥५४॥

यद्यजंते। यामेव देवा ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनावं रुन्धे। यत्पितृभ्यः करोति। यामेव पितर ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनावं रुन्धे। यदावसथेऽन्नं हरन्ति। यामेव मनुष्या ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनावं रुन्धे। यद्वक्षिणां ददाति॥५५॥

यामेव पशव ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनावं रुन्धे। यच्चातुर्मास्यैर्यजंते। यामेवासुरा ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनावं रुन्धे। भवत्यात्मना। परास्य भ्रातृव्यो भवति। विराजो वा एषा विक्रान्तिः। यच्चातुर्मास्यानि। वैश्वदेवेनास्मिंल्लोके प्रत्यतिष्ठत्। वरुणप्रघासैरन्तरिक्षे। साकमेधैरमुष्मिंल्लोके। एष ह त्वावैतत्सर्वं भवति। य एवं विद्वांश्चातुर्मास्यैर्यजंते॥५६॥
मनुष्या अपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधामसुरा अपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधामसुरा ददात्यतिष्ठच्चत्वारि च॥५॥ [९]

अग्निर्वाव संवत्सरः। आदित्यः परिवत्सरः। चन्द्रमा इदावत्सरः। वायुरनुवत्सरः। यद्वैश्वदेवेन यजंते। अग्निमेव तत्संवत्सरमाप्नोति। तस्माद्वैश्वदेवेन यजमानः। संवत्सरीणां स्वस्तिमा शास्त इत्याशासीत। यद्वरुणप्रघासैर्यजंते। आदित्यमेव तत्परिवत्सरमाप्नोति॥५७॥

तस्माद्वरुणप्रघासैर्यजमानः। परिवत्सरीणां स्वस्तिमा शास्त इत्याशासीत। यत्साकमेधैर्यजंते। चन्द्रमसमेव तदिदावत्सरमाप्नोति। तस्मात्साकमेधैर्यजमानः। इदावत्सरीणां स्वस्तिमा शास्त इत्याशासीत। यत्पितृयज्ञेन यजंते। देवानेव तदन्ववस्यति। अथ वा अस्य वायुश्चानुवत्सरश्चाप्रीतावुच्छिष्येते। यच्छुनासीरीयेण यजंते॥५८॥

वायुमेव तदनुवत्सरमाप्नोति। तस्माच्छुनासीरीयेण यजमानः। अनुवत्सरीणां स्वस्तिमा शास्त इत्याशासीत। संवत्सरं वा एष ईप्सतीत्याहुः। यश्चातुर्मास्यैर्यजंते इति। एष ह त्वै संवत्सरमाप्नोति। य एवं विद्वांश्चातुर्मास्यैर्यजंते। विश्वे देवाः समयजन्त।

तैऽग्निमेवायजन्त। त एतं लोकमजयन्॥५९॥

यस्मिन्नग्निः। यद्वैश्वदेवेन यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नग्निः। अग्नेरेव सायुज्यमुपैति। यदा वैश्वदेवेन यजते। अथ संवत्सरस्य गृहपतिमाप्नोति। यदा संवत्सरस्य गृहपतिमाप्नोति। अथ सहस्रयाजिनमाप्नोति। यदा सहस्रयाजिनमाप्नोति॥६०॥

अथ गृहमेधिनमाप्नोति। यदा गृहमेधिनमाप्नोति। अथाग्निर्भवति। यदाग्निर्भवति। अथ गौर्भवति। एषा वै वैश्वदेवस्य मात्रा। एतद्वा एतेषामवमम्। अतोतो वा उत्तराणि श्रेयांसि भवन्ति। यद्विश्वे देवाः समयजन्त। तद्वैश्वदेवस्य वैश्वदेवत्वम्॥६१॥

अथाऽऽदित्यो वरुणं राजानं वरुणप्रघासैरयजत। स एतं लोकमजयत्। यस्मिन्नादित्यः। यद्वरुणप्रघासैरयजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नादित्यः। आदित्यस्यैव सायुज्यमुपैति। यदादित्यो वरुणं राजानं वरुणप्रघासैरयजत। तद्वरुणप्रघासानां वरुणप्रघासत्वम्। अथ सोमो राजा छन्दांसि साकमेधैरयजत॥६२॥

स एतं लोकमजयत्। यस्मिंश्चन्द्रमा विभाति। यत्साकमेधैरयजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिंश्चन्द्रमा विभाति। चन्द्रमस एव सायुज्यमुपैति। सोमो वै चन्द्रमाः। एष ह त्वे साक्षात्सोमं भक्षयति। य एवं विद्वान्साकमेधैरयजते। यत्सोमश्च राजा छन्दांसि च समेधन्त॥६३॥

तत्साकमेधानां साकमेधत्वम्। अथर्तवः पितरः प्रजापतिं पितरं पितृयज्ञेनायजन्त। त एतं लोकमजयन्। यस्मिन्नृतवः। यत्पितृयज्ञेन यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नृतवः। ऋतूनामेव सायुज्यमुपैति। यदृतवः पितरः प्रजापतिं पितरं पितृयज्ञेनायजन्त। तत्पितृयज्ञस्य पितृयज्ञत्वम्॥६४॥

अथौषधय इमं देवं त्र्यम्बकैरयजन्त प्रथेमहीति। ततो वै ता अप्रथन्त। य एवं विद्वान्त्र्यम्बकैरयजते। प्रथते प्रजयां पशुभिः। अथ वायुः परमेष्ठिनं शुनासीरीयेणायजत। स एतं लोकमजयत्। यस्मिन्वायुः। यच्छुनासीरीयेण यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्वायुः॥६५॥

वायोरेव सायुज्यमुपैति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। प्र चातुर्मास्ययाजी मीयता (३) न प्रमीयता (३) इति। जीवन्वा एष ऋतूनप्येति। यदि वसन्ता प्रमीयते। वसन्तो भवति। यदि ग्रीष्मे ग्रीष्मः। यदि वर्षासु वर्षाः। यदि शरदि शरत्। यदि हेमन् हेमन्तः। ऋतुर्भूत्वा

संवत्सरमप्येति। संवत्सरः प्रजापतिः। प्रजापतिर्वैषः॥६६॥

परिवत्सरमाप्नोति शुनासीरीयेण यजतेऽजयन्सहस्रयाजिनमाप्नोति वैश्वदेवत्व९ साकमेधेरयजत समेधन्त पितृयज्ञत्वं जयति यस्मिन्वायुरहंमन्तस्त्रोणिं च॥१०॥

[१०]

उभये युव९ सुराममुदस्थानि वै यस्य प्रातः सवन एकैकोऽसुर्यं पर्वमानः प्रजा वै सूत्रमासताग्निर्वाव संवत्सरो दश॥१०॥
 उभये वा उदस्थाध्मर्वाभिर्मध्यतोऽत्र वाव ब्राह्मणेष्वथ गृहमेधिन९ षडर्थ्यष्टिः॥६६॥
 उभये वा वैषः॥

हरिः ॐ॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

अग्नेः कृत्तिकाः। शुक्रं परस्ताञ्ज्योतिरवस्तात्। प्रजापते रोहिणी। आपः परस्तादोषधयो-
ऽवस्तात्। सोमस्येन्वका विततानि। परस्ताद्वयन्तोऽवस्तात्। रुद्रस्य बाहू। मृगयवः
परस्ताद्विक्षारोऽवस्तात्। अदित्यै पुनर्वसू। वातः परस्तादारद्रमवस्तात्॥१॥

बृहस्पतैस्तिष्यः। जुह्वतः परस्ताद्यजमाना अवस्तात्। सर्पाणामाश्रेषाः। अभ्यागच्छन्तः
परस्तादभ्यानृत्यन्तोऽवस्तात्। पितृणां मघाः। रुदन्तः परस्तादपभ्रंशोऽवस्तात्। अर्यम्णः
पूर्वे फल्गुनी। जाया परस्तादृषभोऽवस्तात्। भगस्योत्तरे। वहतवः परस्ताद्वहमाना
अवस्तात्॥२॥

देवस्य सवितुरहस्तः। प्रसवः परस्तात्थ्सनिरवस्तात्। इन्द्रस्य चित्रा। ऋतं परस्तात्थ-
सत्यमवस्तात्। वायोर्निष्ठा व्रततिः। परस्तादसिद्धिरवस्तात्। इन्द्राग्नियोर्विशाखे। युगानि
परस्तात्कृषमाणा अवस्तात्। मित्रस्यानूराधाः। अभ्यारोहत्परस्तादभ्यारूढमवस्तात्॥३॥

इन्द्रस्य रोहिणी। शृणत्परस्तात्प्रतिशृणदवस्तात्। निरऋत्यै मूलवरहणी। प्रतिभञ्जन्तः
परस्तात्प्रतिशृणन्तोऽवस्तात्। अपां पूर्वा अषाढाः। वर्चः परस्तात्थ्समितिरेवस्तात्।
विश्वेषां देवानामुत्तराः। अभिजयत्परस्तादभिजितमवस्तात्। विष्णोः श्रोणा पृच्छमानाः।
परस्तात्पन्था अवस्तात्॥४॥

वसूनां श्रविष्ठाः। भूतं परस्ताद्भूतिरेवस्तात्। इन्द्रस्य शतभिषक्। विश्वव्यचाः
परस्ताद्विश्वक्षितिरेवस्तात्। अजस्यैकपदः पूर्वे प्रोष्ठपदाः। वैश्वानरं परस्ताद्वैश्वावसवम-
वस्तात्। अहर्बुध्नियस्योत्तरे। अभिषिञ्चन्तः परस्तादभिषुण्वन्तोऽवस्तात्। पूष्णो रेवती। गावः
परस्ताद्वृथा अवस्तात्। अश्विनोरश्वयुजौ। ग्रामः परस्तात्थसेनाऽवस्तात्। यमस्यापभरणीः।
अपकर्षन्तः परस्तादपवहन्तोऽवस्तात्। पूर्णा पश्चाद्यत्ते देवा अदधुः॥५॥

आर्द्रमवस्ताद्वहमाना अवस्तादभ्यारूढमवस्तात्पन्था अवस्ताद्वृथा अवस्तात्पञ्च च॥५॥

[१]

यत्पुण्यं नक्षत्रम्। तद्वर्कुर्वीतोपव्युषम्। यदा वै सूर्य उदेति। अथ नक्षत्रं नैति। यावति
तत्र सूर्यो गच्छेत्। यत्र जघन्यं पश्येत्। तावति कुर्वीत यत्कारी स्यात्। पुण्याह एव
कुरुते। एव ह वै यज्ञेषु च शतद्युम्नं च माथ्स्यो निरवसाययां चकार॥६॥

यो वै नक्षत्रियं प्रजापतिं वेद। उभयोरेन लोकयोर्विदुः। हस्त एवास्य हस्तः। चित्रा शिरः। निष्ठा हृदयम्। ऊरू विशाखे। प्रतिष्ठाऽनूराधाः। एष वै नक्षत्रियः प्रजापतिः। य एवं वेद। उभयोरेन लोकयोर्विदुः॥७॥

अस्मिंश्चामुष्मिंश्च। यां कामयेत दुहितरं प्रिया स्यादिति। तां निष्ठायां दद्यात्। प्रियैव भवति। नेव तु पुनरागच्छति। अभिजिन्नाम् नक्षत्रम्। उपरिष्ठादष्टाढानाम्। अवस्ताच्छ्रोणायै। देवासुराः संयन्ता आसन्। ते देवास्तस्मिन्नक्षत्रेऽभ्यजयन्॥८॥

यदभ्यजयन्। तदभिजितोऽभिजित्वम्। यं कामयेतानपज्यं जयेदिति। तमेतस्मिन्नक्षत्रे यातयेत्। अनपज्यमेव जयति। पापपराजितमिव तु। प्रजापतिः पशूनंसृजत। ते नक्षत्रं नक्षत्रमुपातिष्ठन्त। ते समावन्त एवाभवन्। ते रेवतीमुपातिष्ठन्त॥९॥

ते रेवत्यां प्राभवन्। तस्माद्रेवत्यां पशूनां कुर्वीत। यत्किं चावाचीनः सोमात्। प्रैव भवन्ति। सलिलं वा इदमन्तरासीत्। यदतरन्। तत्तारकाणां तारकत्वम्। यो वा इह यजते। अमुं स लोकं नक्षते। तन्नक्षत्राणां नक्षत्रत्वम्॥१०॥

देवगृहा वै नक्षत्राणि। य एवं वेद। गृह्यैव भवति। यानि वा इमानि पृथिव्याश्चित्राणि। तानि नक्षत्राणि। तस्मादक्षीलनामश्चित्रे। नावस्येन्न यजेत। यथा पापाहे कुरुते। तादृगेव तत्। देवनक्षत्राणि वा अन्यानि॥११॥

यमनक्षत्राण्यन्यानि। कृत्तिकाः प्रथमम्। विशाखे उत्तमम्। तानि देवनक्षत्राणि। अनूराधाः प्रथमम्। अपभरणीरुत्तमम्। तानि यमनक्षत्राणि। यानि देवनक्षत्राणि। तानि दक्षिणेन परियन्ति। यानि यमनक्षत्राणि॥१२॥

तान्युत्तरेण। अन्वेषामराध्मेति। तदनूराधाः। ज्येष्ठमेषामवधिष्मेति। तज्येष्ठघ्नी। मूलमेषामवृक्षामेति। तन्मूलवरुहणी। यन्नासहन्त। तदष्टाढाः। यदश्लोणत्॥१३॥

तच्छ्रोणा। यदशृणोत्। तच्छ्रविष्ठाः। यच्छ्रुतमभिषज्यन्। तच्छ्रुतमिषक्। प्रोष्ठपदेषूदयच्छन्त। रेवत्यामरवन्त। अश्वयुजोरयुञ्जत। अपभरणीष्वपावहन्। तानि वा एतानि यमनक्षत्राणि। यान्येव देवनक्षत्राणि। तेषु कुर्वीत यत्कारी स्यात्। पुण्याह एव कुरुते॥१४॥

चकारैव वेदोभयोरेन लोकयोर्विदुरजयन्नेवतीमुपातिष्ठन्त नक्षत्रत्वमन्यानि यानि यमनक्षत्राण्यश्लोणघमनक्षत्राणि त्रीणि च॥९॥

[२]

देवस्य सवितुः प्रातः प्रसवः प्राणः। वरुणस्य सायमांसवोऽपानः। यत्प्रतीचीनं

प्रा॒त॒स्त॒नात्। प्रा॒चीन॑ꣳ सङ्ग॑वात्। ततो॑ दे॒वा अ॑ग्निष्टोमं निर॑मिमत्। तत्तदात्त॑वीर्यं निर्मा॑र्गः। मि॒त्रस्य॑ सङ्ग॑वः। तत्पु॒ण्यं तेज॒स्व्यहः॑। तस्मा॒त्तर्हि॑ प॒शवः॑ स॒माय॑न्ति। यत्प्र॑तीचीन॑ꣳ सङ्ग॑वात्॥१५॥

प्रा॒चीनं॑ म॒ध्यं दि॑नात्। ततो॑ दे॒वा उ॒क्थ्यं॑ निर॑मिमत्। तत्तदात्त॑वीर्यं निर्मा॑र्गः। बृ॒हस्प॑तैर्म॒ध्यं दि॑नः। तत्पु॒ण्यं तेज॒स्व्यहः॑। तस्मा॒त्तर्हि॑ ते॒क्षिण॑ष्ठं तपति। यत्प्र॑तीचीनं॑ म॒ध्यं दि॑नात्। प्रा॒चीनम॑परा॒ह्णात्। ततो॑ दे॒वाः षोड॑शि॒नं निर॑मिमत्। तत्तदात्त॑वीर्यं निर्मा॑र्गः॥१६॥

भग॑स्यापरा॒ह्णः। तत्पु॒ण्यं तेज॒स्व्यहः॑। तस्मा॑दपरा॒ह्णे कु॑मा॒र्यो भग॑मिच्छमा॒नाश्चर॑न्ति। यत्प्र॑तीचीनम॑परा॒ह्णात्। प्रा॒चीनꣳ सा॒यात्। ततो॑ दे॒वा अ॑तिरा॒त्रं निर॑मिमत्। तत्तदात्त॑वीर्यं निर्मा॑र्गः। वरु॑णस्य सा॒यम्। तत्पु॒ण्यं तेज॒स्व्यहः॑। तस्मा॒त्तर्हि॑ ना॒नृतं॑ वदेत्॥१७॥

ब्रा॒ह्म॒णो वा अ॑ष्टावि॒ꣳशो नक्ष॑त्राणाम्। स॒मा॒न॒स्याहः॑ पञ्च पु॒ण्यानि॑ नक्ष॑त्राणि। च॒त्वार्य॑श्ची॒लानि॑। तानि॑ न॒व। यच्च॑ प॒रस्ता॒न्नक्ष॑त्राणां यच्चा॒वस्ता॑त्। तान्येका॑दश। ब्रा॒ह्म॒णो द्वा॑दशः। य ए॒वं वि॒द्वान्ध॑स॒वत्स॑रं व्र॒तं चर॑ति। स॒वत्स॑रेणै॒वास्य॑ व्र॒तं गुप्तं॑ भ॒वति॑। स॒मा॒न॒स्याहः॑ पञ्च पु॒ण्यानि॑ नक्ष॑त्राणि। च॒त्वार्य॑श्ची॒लानि॑। तानि॑ न॒व। आ॒ग्नेयी॑ रात्रिः। ऐ॒न्द्रम॑हः। तान्येका॑दश। आ॒दित्यो॑ द्वा॑दशः। य ए॒वं वि॒द्वान्ध॑स॒वत्स॑रं व्र॒तं चर॑ति। स॒वत्स॑रेणै॒वास्य॑ व्र॒तं गुप्तं॑ भ॒वति॑॥१८॥

सङ्ग॑वात्षोड॒शि॒नं निर॑मिमत् तत्तदात्त॑वीर्यं निर्मा॑र्गो वंदे॒द्ववति॑ स॒मान॑स्याहः पञ्च पु॒ण्यानि॑ नक्ष॑त्राण्यष्टौ च॑॥४॥ [३]

ब्र॒ह्म॒वादि॑नो॑ वदन्ति। कति॑ पात्रा॑णि य॒ज्ञं व॑हन्तीति। त्रयो॑दशेति॑ ब्रूयात्। स यद्वृ॒थात्। कस्ता॑नि निर॑मिमी॒तेति॑। प्र॒जाप॑तिरिति॑ ब्रूयात्। स यद्वृ॒थात्। कुत॑स्तानि॑ निर॑मिमी॒तेति॑। आ॒त्मन् इति॑। प्रा॒णापा॑नाभ्या॑मे॒वोपा॑ꣳश्वन्त॑र्या॒मौ निर॑मिमीत॥१९॥

व्या॒नादु॑पाꣳशु॒सर्व॑नम्। वा॒च ऐ॑न्द्रवा॒यव॑म्। द॒क्ष॒क्र॒तुभ्या॑ म॒ैत्रा॑वरु॒णम्। श्रो॒त्रादा॑श्चि॒नम्। चक्षु॑षः शु॒क्राम॑न्थि॒नौ। आ॒त्मन् आ॑ग्रय॒णम्। अ॒ङ्गैर्भ्य॑ उ॒क्थ्यम्। आयु॑षो ध्रु॒वम्। प्र॒तिष्ठा॑या॒ ऋ॒तुपा॑त्रे। य॒ज्ञं वा॒व तं प्र॒जाप॑तिर्निर॑मिमीत। स निर्मि॑तो नाद्वि॒यत॑ सम॒द्वीय॑त। स ए॒तान्प्र॒जाप॑तिरपि॒वापा॑नं पश्यत्। तां निर॑वपत्। तैर्वै स य॒ज्ञम॑प्य॒वपत्। यदपि॒वापा॑ भव॑न्ति। य॒ज्ञस्य॑ धृ॒त्या असं॑वृ॒थाय॑॥२०॥

उपा॑ꣳश्वन्त॑र्या॒मौ निर॑मिमीतामिमीत॒ षट्॥२॥ [४]

ऋ॒तमे॒व पर॑मे॒ष्टि। ऋ॒तं ना॒त्येति॑ किञ्च॒न। ऋ॒ते सं॑मु॒द्र आ॑हि॒तः। ऋ॒ते भूमि॑रि॒यꣳश्रिता॑।

अ॒ग्निस्ति॒ग्मेन॑ शोचिषा॑। तप॒ आक्रान्त॑मुष्णिहा॑। शिर॒स्तप॒स्याहि॑तम्। वैश्वान॒रस्य॑ तेजसा॑। ऋ॒तेना॑स्य॒ नि वर्त॑ये। स॒त्येन॒ परि॑ वर्तये। तपसा॑ऽस्यानु॒ वर्तये। शि॒वेना॒स्योप॑ वर्तये। श॒ग्मेना॑स्या॒भि वर्त॑ये। तदृतं॑ तथ्स॒त्यम्। तद्वृतं॑ तच्छ॒केयम्। तेन॑ शकेयं॒ तेन॑ राध्यासम्॥२१॥

यद॒घर्मः॑ पर्यवर्तयत्। अन्ता॑नृथि॒व्या दि॒वः। अ॒ग्निरी॒शान् ओज॑सा। वरु॑णो धीतिभिः॒ सह। इन्द्रो॑ मरु॒द्विः सखि॑भिः सह। अ॒ग्निस्ति॒ग्मेन॑ शोचिषा॑। तप॒ आक्रान्त॑मुष्णिहा॑। शिर॒स्तप॒स्याहि॑तम्। वैश्वान॒रस्य॑ तेजसा॑। ऋ॒तेना॑स्य॒ नि वर्त॑ये। स॒त्येन॒ परि॑ वर्तये। तपसा॑ऽस्यानु॒ वर्तये। शि॒वेना॒स्योप॑ वर्तये। श॒ग्मेना॑स्या॒भि वर्त॑ये। तदृतं॑ तथ्स॒त्यम्। तद्वृतं॑ तच्छ॒केयम्। तेन॑ शकेयं॒ तेन॑ राध्यासम्॥२२॥

यो अस्याः पृथि॒व्यास्त्व॑चि। नि॒वर्तय॑त्योषधीः। अ॒ग्निरी॒शान् ओज॑सा। वरु॑णो धीतिभिः॒ सह। इन्द्रो॑ मरु॒द्विः सखि॑भिः सह। अ॒ग्निस्ति॒ग्मेन॑ शोचिषा॑। तप॒ आक्रान्त॑मुष्णिहा॑। शिर॒स्तप॒स्याहि॑तम्। वैश्वान॒रस्य॑ तेजसा॑। ऋ॒तेना॑स्य॒ नि वर्त॑ये। स॒त्येन॒ परि॑ वर्तये। तपसा॑ऽस्यानु॒ वर्तये। शि॒वेना॒स्योप॑ वर्तये। श॒ग्मेना॑स्या॒भि वर्त॑ये। तदृतं॑ तथ्स॒त्यम्। तद्वृतं॑ तच्छ॒केयम्। तेन॑ शकेयं॒ तेन॑ राध्यासम्॥२३॥

एकं॑ मासमुदसृजत्। पर॒मेष्ठी प्र॒जाभ्यः॑। तेना॑भ्यो मह॒ आव॑हत्। अ॒मृतं॑ म॒र्त्याभ्यः॑। प्र॒जामनु॑ प्र जायसे। तदु॒ ते म॒र्त्यामृ॑तम्। येन॒ मासा॑ अर्धमासाः। ऋ॒तवः॑ परि॒वथ्स॑राः। येन॒ ते तै॑ प्रजापते। ई॒जान॒स्य न्यव॑र्तयन्। तेना॒हम॑स्य ब्रह्म॑णा। नि॒वर्तयामि॑ जी॒वसे॑। अ॒ग्निस्ति॒ग्मेन॑ शोचिषा॑। तप॒ आक्रान्त॑मुष्णिहा॑। शिर॒स्तप॒स्याहि॑तम्। वैश्वान॒रस्य॑ तेजसा॑। ऋ॒तेना॑स्य॒ नि वर्त॑ये। स॒त्येन॒ परि॑ वर्तये। तपसा॑ऽस्यानु॒ वर्तये। शि॒वेना॒स्योप॑ वर्तये। श॒ग्मेना॑स्या॒भि वर्त॑ये। तदृतं॑ तथ्स॒त्यम्। तद्वृतं॑ तच्छ॒केयम्। तेन॑ शकेयं॒ तेन॑ राध्यासम्॥२४॥

परिवर्तये सुहा॒भिव॑र्तय उ॒ष्णिहा॑ राध्यासं॒ न्यव॑र्तयन्नुपवर्तये च॒त्वारि॑ च। (ऋ॒तमे॒व षोड॑श। यद॒घर्मो॑ यो अस्याः सप्तदशसप्तदश। एकं॑ मासं चतुर्विंशतिः)॥४॥

[५]

दे॒वा वै यद्य॒ज्ञेऽकु॑र्वत। तदसु॑रा अकुर्वत। तेऽसु॑रा ऊ॒र्ध्वं पृ॒ष्ठेभ्यो॑ नापश्यन्। ते केशान॒ग्रेऽव॑पन्त। अथ॒ श्मश्रू॑णि। अथो॒पप॑क्षौ। तत॒स्तेऽवा॑श्च आ॒यन्। परा॑ऽभवन्। यस्यै॒वं व॑पन्ति। अवा॒डेति॑॥२५॥

अथो॒ परै॒व भ॑वति। अथ॑ दे॒वा ऊ॒र्ध्वं पृ॒ष्ठेभ्यो॑ऽपश्यन्। त उ॒पप॑क्षाव॒ग्रेऽव॑पन्त। अथ॒ श्मश्रू॑णि। अथ॒ केशान्। तत॒स्तेऽभ॑वन्। सु॒वर्गं लो॒कमा॑यन्। यस्यै॒वं व॑पन्ति। भव॑त्या॒त्मना॑। अथो॒ सुव॑र्गं लो॒कमे॑ति॥२६॥

अथैतन्मनुर्वित्रे मिथुनमपश्यत्। स श्मश्रूयग्रैऽवपत्। अथोपपक्षौ। अथ केशान्। ततो वै स प्राजायत प्रजयां पशुभिः। यस्यैवं वपन्ति। प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते संवत्सरे व्यायच्छन्त। तान्देवाश्चातुर्मास्यैरेवाभि प्रायुञ्जत॥२७॥

वैश्वदेवेन चतुरो मासोऽवृञ्जतेन्द्रराजानः। ताञ्छीरुषं नि चावर्तयन्त् परिं च। वरुणप्रघासैश्चतुरो मासोऽवृञ्जत् वरुणराजानः। ताञ्छीरुषं नि चावर्तयन्त् परिं च। साकमेधैश्चतुरो मासोऽवृञ्जत् सोमराजानः। ताञ्छीरुषं नि चावर्तयन्त् परिं च। या संवत्सर उपजीवाऽऽसीत्। तामेषामवृञ्जत्। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥२८॥

य एवं विद्वांश्चातुर्मास्यैर्यजते। भ्रातृव्यस्यैव मासो वृक्त्वा। शीरुषं नि च वर्तयते परिं च। यैषा संवत्सर उपजीवा। वृद्धे तां भ्रातृव्यस्य। क्षुधाऽस्य भ्रातृव्यः परा भवति। लोहितायसेन नि वर्तयते। यद्वा इमामग्निर्ऋतावागते निवर्तयति। एतदेवैनां रूपं कृत्वा निवर्तयति। सा ततः श्वश्रो भूयसी भवन्त्येति॥२९॥

प्र जायते। य एवं विद्वाँल्लोहितायसेन निवर्तयते। एतदेव रूपं कृत्वा नि वर्तयते। स ततः श्वश्रो भूयान्भवन्नेति। प्रैव जायते। त्रेण्यां शलल्या नि वर्तयेत्। त्रीणि त्रीणि वै देवानामृद्धानि। त्रीणि छन्दांसि। त्रीणि सर्वनानि। त्रयं इमे लोकाः॥३०॥

ऋध्यामेव तद्वीर्यं एषु लोकेषु प्रति तिष्ठति। यच्चातुर्मास्ययाज्यात्मनो नावद्येत्। देवेभ्य आवृश्येत्। चतृषु चतृषु मासेषु नि वर्तयेत्। परोक्षमेव तद्देवेभ्य आत्मनोऽवद्यत्यनात्रस्काय। देवानां वा एष आनीतः। यश्चातुर्मास्ययाजी। य एवं विद्वान्नि च वर्तयते परिं च। देवता एवाप्येति। नास्य रुद्रः प्रजां पशूनभि मन्यते॥३१॥

एत्येत्युञ्जतासुरा एति लोका मन्यते॥७॥

[६]

आयुषः प्राणं सन्तनु। प्राणादपानं सन्तनु। अपानाद्व्यानं सन्तनु। व्यानाच्चक्षुः सन्तनु। चक्षुषः श्रोत्रं सन्तनु। श्रोत्रान्मनः सन्तनु। मनसो वाचं सन्तनु। वाच आत्मानं सन्तनु। आत्मनः पृथिवीं सन्तनु। पृथिव्या अन्तरिक्षं सन्तनु। अन्तरिक्षादिवं सन्तनु। दिवः सुवः सन्तनु॥३२॥

अन्तरिक्षं सन्तनु द्वे च॥१॥

[७]

इन्द्रो दधीचो अस्थभिः। वृत्राण्यप्रतिष्कृतः। जघान नवतीर्नवं। इच्छन्नश्वस्य यच्छिरः। पर्वतेष्वपश्रितम्। तद्विदच्छर्यणावति। अत्राह गोरमन्वत। नाम त्वष्टुरपीच्यम्। इत्था

चन्द्रमसो गृहे। इन्द्रमिद्राथिनो बृहत्॥३३॥

इन्द्रमर्केभिरर्किणः। इन्द्रं वाणीरनूपत। इन्द्र इद्धर्योः सचा। सम्मिश्र आवचो युजा। इन्द्रो वज्री हिरण्ययः। इन्द्रो दीर्घाय चक्षसे। आ सूर्यः रोहयद्विवि। वि गोभिरद्रिमैरयत्। इन्द्र वाजेषु नो अवा। सहस्रप्रधनेषु च॥३४॥

उग्र उग्राभिरूतिभिः। तमिन्द्रं वाजयामसि। महे वृत्राय हन्तवे। स वृषा वृषभो भुवत्। इन्द्रः स दामने कृतः। ओजिष्ठः स बलं हितः। द्युम्नी श्लोकी स सौम्यः। गिरा वज्रो न सम्भृतः। सबलो अनपच्युतः। ववक्षुरुगो अस्तृतः॥३५॥

बृहच्चान्तृतः॥३॥

[८]

देवासुराः संयन्ता आसन्। स प्रजापतिरिन्द्रं ज्येष्ठं पुत्रमप न्यधत्। नेदेनमसुरा बलीयांसोऽहनन्निति। प्रह्लादो ह वै कायाध्रुवः। विरोचनं स्वं पुत्रमप न्यधत्। नेदेन देवा अहनन्निति। ते देवाः प्रजापतिमुपसमेत्योचुः। नाराजकस्य युद्धमस्ति। इन्द्रमन्विच्छामेति। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छन्॥३६॥

तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दन्। तमिष्टिभिरन्वैच्छन्। तमिष्टिभिरन्वविन्दन्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्टयो ह वै नाम। ता इष्टय इत्याचक्षते पुरोक्षेण। पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः। तस्मा एतमाग्रावेष्णवमेकादशकपालं दीक्षणीयं निरवपन्। तदपद्रुत्यातन्वत। तान्यलीसंयाजान्त उपानयन्॥३७॥

ते तदन्तमेव कृत्वोदद्रवन्। ते प्रायणीयमभि समारोहन्। तदपद्रुत्यातन्वत। ताञ्छ्रय्वन्त उपानयन्। ते तदन्तमेव कृत्वोदद्रवन्। त आतिथ्यमभि समारोहन्। तदपद्रुत्यातन्वत। तानिडान्त उपानयन्। ते तदन्तमेव कृत्वोदद्रवन्। तस्मादेता एतदन्ता इष्टयः सन्तिष्ठन्ते॥३८॥

एवम् हि देवा अकुर्वत। इति देवा अकुर्वत। इत्यु वै मनुष्याः कुर्वते। ते देवा ऊचुः। यद्वा इदमुच्चैर्यज्ञेन चराम। तन्नोऽसुराः पाप्माऽनुविन्दन्ति। उपांशूपसदा चराम। तथा नोऽसुराः पाप्मा नानुवेत्स्यन्तीति। त उपांशूपसदमतन्वत। तिस्र एव सामिधेनीरनूच्य॥३९॥

सुवेणाधारमाधार्य। तिस्रः पराचीराहुतीरहुत्वा। सुवेणोपसदं जुह्वां चक्रुः। उग्रं वचो अपावधीन्त्वेपं वचो अपावधीः स्वाहेति। अशनयापिपासे ह वा उग्रं वचः। एनश्च

वैरह्यं च त्वेषं वचः। एत॑ ह वाव तच्चतुर्धाविहितं पाप्मानं देवा अपजघ्निरे। तथो॑
एवैतदेवविद्यजमानः। तिस्र एव सामिधेनीरनूच्य। सुवेणाधारमाधार्य॑॥४०॥

तिस्रः परांचीराहुतीरहुत्वा। सुवेणोपसदं जुहोति। उग्रं वचो अपावधीन्त्वेषं वचो
अपावधी॑ स्वाहेति। अशनयापिपासे ह वा उग्रं वचः। एनश्च वैरह्यं च त्वेषं वचः।
एतमेव तच्चतुर्धाविहितं पाप्मानं यजमानोऽपं हते। तैभिनीयैवाहः पशुमाऽलभन्त। अहं
एव तद्देवा अवर्ति पाप्मानं मृत्युमपजघ्निरे। तेनाभिनीयेव रात्रेः प्राचरन्। रात्रिया एव
तद्देवा अवर्ति पाप्मानं मृत्युमपजघ्निरे॥४१॥

तस्मादभिनीयैवाहः पशुमा लभेत। अहं एव तद्यजमानोऽवर्ति पाप्मानं भ्रातृव्यानपं
नुदते। तेनाभिनीयेव रात्रेः प्रचरेत्। रात्रिया एव तद्यजमानोऽवर्ति पाप्मानं भ्रातृव्यानपं
नुदते। स एष उपवसथीयेऽहं द्विदेवत्यः पशुरा लभ्यते। द्वयं वा अस्मिल्लोके यजमानः।
अस्थि च मा॑सं च। अस्थि चैव तेन मा॑सं च यजमानः सः स्क्रुरुते। ता वा एताः
पञ्च देवताः। अग्नीषोमावग्निर्मित्रावरुणौ॥४२॥

पञ्चपञ्ची वै यजमानः। त्वङ्मा॑सं स्नावाऽस्थि मज्जा। एतमेव तत्पञ्चधाविहितमात्मानं
वरुणपाशान्मुञ्चति। भेषजताये निर्वरुणत्वाय। त॑ सप्तभिश्छन्दाभिः प्रातरह्वयन्।
तस्मात्सप्त चतुरत्तराणि छन्दांसि प्रातरनुवाकेऽनूच्यन्ते। तमेतयोपसमेत्योपासीदन्।
उपास्मै गायता नर इति। तस्मादेतया बहिष्पवमान उपसद्यः॥४३॥

ऐच्छन्नय॑स्तिष्ठन्तेऽनूच्यानूच्य सुवेणाधारमाधार्य रात्रिया एव तद्देवा अवर्ति पाप्मानं मृत्युमपजघ्निरे मित्रावरुणौ नव च (देवा यजमानो देवा
देवा यजमानो यजमानः प्राचरं प्रचरेदालभन्तालभेत मृत्युमपजघ्निरे भ्रातृव्यान॥)॥४४॥

[९]

स समुद्र उत्तरतः प्राज्वलद्भूम्यन्तेन। एष वाव स समुद्रः। यच्चात्वालः।
एष उवेव स भूम्यन्तः। यद्वेद्यन्तः। तदेतन्निशलं त्रिपूरुषम्। तस्मात्तं त्रिवितुस्तं
खनन्ति। स सुवर्णरजताभ्यां कुशीभ्यां परिगृहीत आसीत्। तं यदस्या अध्यजनयन्।
तस्मादादित्यः॥४४॥

अथ यथसुवर्णरजताभ्यां कुशीभ्यां परिगृहीत आसीत्। साऽस्य कौशिकता। तं
त्रिवृताऽभि प्रास्तुवत। तं त्रिवृताऽददत। तं त्रिवृताऽहरन्। यावती त्रिवृतो मात्रा। तं
पञ्चदशेनाभि प्रास्तुवत। तं पञ्चदशेनाददत। तं पञ्चदशेनाहरन्। यावती पञ्चदशस्य
मात्रा॥४५॥

त९ सप्तदशेनाभि प्रास्तुवत। त९ सप्तदशेनाददत। त९ सप्तदशेनाहरन्। यावती सप्तदशस्य मात्रा। तस्य सप्तदशेन ह्रियमाणस्य तेजो हरौऽपतत्। तमेकविंशेनाभि प्रास्तुवत। तमेकविंशेनाददत। तमेकविंशेनाहरन्। यावत्येकविंशस्य मात्रा। ते यत्रिवृता स्तुवते॥४६॥

त्रिवृतैव तद्यजमानमाददते। तं त्रिवृतैव हरन्ति। यावती त्रिवृतो मात्रा। अग्निर्वै त्रिवृत्। यावद्वा अग्नेर्दहतो धूम उदेत्यानु व्येति। तावती त्रिवृतो मात्रा। अग्नेरैवेनं तत्। मात्रा९ सायुज्य९ सलोकता गमयन्ति। अथ यत्पञ्चदशेनं स्तुवते। पञ्चदशेनैव तद्यजमानमाददते॥४७॥

तं पञ्चदशेनैव हरन्ति। यावती पञ्चदशस्य मात्रा। चन्द्रमा वै पञ्चदशः। एष हि पञ्चदश्यामपक्षीयते। पञ्चदश्यामापूर्यते। चन्द्रमस एवेनं तत्। मात्रा९ सायुज्य९ सलोकता गमयन्ति। अथ यत्सप्तदशेनं स्तुवते। सप्तदशेनैव तद्यजमानमाददते। त९ सप्तदशेनैव हरन्ति॥४८॥

यावती सप्तदशस्य मात्रा। प्रजापतिर्वै सप्तदशः। प्रजापतेरैवेनं तत्। मात्रा९ सायुज्य९ सलोकता गमयन्ति। अथ यदेकविंशेनं स्तुवते। एकविंशेनैव तद्यजमानमाददते। तमेकविंशेनैव हरन्ति। यावत्येकविंशस्य मात्रा। असौ वा आदित्य एकविंशः। आदित्यस्यैवेनं तत्॥४९॥

मात्रा९ सायुज्य९ सलोकता गमयन्ति। ते कुश्यौ। व्यघ्नन्। ते अंहोरात्रे अभवताम्। अहरेव सुवर्णाऽभवत्। रजता रात्रिः। स यदादित्य उदेति। एतामेव तथ्सुवर्णा कुशीमनु समेति। अथ यदस्तमेति। एतामेव तद्रजतां कुशीमनुसंविंशति। प्रह्लादो ह वै कायाध्रुवः। विरोचनं९ स्वं पुत्रमुदास्यत्। स प्रदरोऽभवत्। तस्मात्प्रदरादुदकं नाचांमेत्॥५०॥

आदित्यः पञ्चदशस्य मात्रा स्तुवते पञ्चदशेनैव तद्यजमानमाददते सप्तदशेनैव हरन्त्यादित्यस्यैवेनं तद्विशति चत्वारि च॥५॥—[१०]

ये वै चत्वारः स्तोमाः। कृतं तत्। अथ ये पञ्च। कलिः सः। तस्माच्चतुष्टोमः। तच्चतुष्टोमस्य चतुष्टोमत्वम्। तदाहुः। कृतमानि तानि ज्योतींषि। य एतस्य स्तोमा इति। त्रिवृत्पञ्चदशः सप्तदश एकविंशः॥५१॥

एतानि वाव तानि ज्योतींषि। य एतस्य स्तोमाः। सौऽब्रवीत्। सप्तदशेन ह्रियमाणो व्यंलेशिषि। भिषज्यन्ते मेति। तमश्विनौ धानाभिरभिषज्यताम्। पूषा कर्मभेण। भारती

परिवापेण। मित्रावरुणौ पयस्यया। तदाहुः॥५२॥

यदश्विभ्यां धानाः। पूष्णः करम्भः। भारत्ये परिवापः। मित्रावरुणयोः पयस्याऽथ। कस्मादेतेषां हविषामिन्द्रमेव यजन्तीति। एता ह्येनं देवता इति ब्रूयात्। एतैरहविर्भिरभिषज्यस्तस्मादिति। तं वसवोऽष्टाकपालेन प्रातः सवनेऽभिषज्यन्। रुद्रा एकादशकपालेन माध्यं दिने सवने। विश्वे देवा द्वादशकपालेन तृतीयसवने॥५३॥

स यदष्टाकपालान्प्रातः सवने कुर्यात्। एकादशकपालान्माध्यं दिने सवने। द्वादशकपालांस्तृतीयसवने। विलोमं तद्यज्ञस्य क्रियेत। एकादशकपालानेव प्रातः सवने कुर्यात्। एकादशकपालान्माध्यं दिने सवने। एकादशकपालांस्तृतीयसवने। यज्ञस्य सलोमत्वाय। तदाहुः। यद्वसूनां प्रातः सवनम्। रुद्राणां माध्यं दिनं सवनम्। विश्वेषां देवानां तृतीयसवनम्। अथ कस्मादेतेषां हविषामिन्द्रमेव यजन्तीति। एता ह्येनं देवता इति ब्रूयात्। एतैरहविर्भिरभिषज्यस्तस्मादिति॥५४॥

एकविंश आहुस्तृतीयसवने प्रातः सवनं पञ्च च॥४॥

[११]

तस्यावाचोऽवपादादबिभयुः। तमेतेषु सप्तसु छन्दः स्वश्रयन्। यदश्रयन्। तच्छ्रायन्तीयस्य श्रायन्तीयत्वम्। यदवारयन्। तद्वारवन्तीयस्य वारवन्तीयत्वम्। तस्यावाच एवावपादादबिभयुः। तस्मा एतानि सप्त चतुरत्तराणि छन्दांस्युपादधुः। तेषामति त्रीण्यरिच्यन्त। न त्रीण्युदभवन्॥५५॥

स बृहतीमेवास्पृशत्। द्वाभ्यामक्षराभ्याम्। अहोरात्राभ्यामेव। तदाहुः। कृत्वा सा देवाक्षरा बृहती। यस्यान्तत्प्रत्यतिष्ठत्। द्वादश पौर्णमास्यः। द्वादशाष्टकाः। द्वादशामावास्याः। एषा वाव सा देवाक्षरा बृहती॥५६॥

यस्यां तत्प्रत्यतिष्ठदिति। यानि च छन्दांस्यत्यरिच्यन्त। यानि च नोदभवन्। तानि निर्वीर्याणि हीनान्यमन्यन्त। साऽब्रवीद्बृहती। मामेव भूत्वा। मामपु सश्रयतेति। चतुर्भिरक्षरैरनुष्टुग्बृहतीं नोदभवत्। चतुर्भिरक्षरैः पङ्क्तिर्बृहतीमत्यरिच्यत। तस्यामेतानि चत्वार्यक्षराण्यपच्छिद्यादधात्॥५७॥

ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्। अष्टाभिरक्षरैरुष्णिग्बृहतीं नोदभवत्। अष्टाभिरक्षरैस्त्रिष्टुग्बृहतीमत्यरिच्यत। तस्यामेतान्यष्टावक्षराण्यपच्छिद्यादधात्। ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्। द्वादशभिरक्षरैर्गायत्री बृहतीं नोदभवत्। द्वादशभिरक्षरैर्जगती

बृहतीमत्यरिच्यत। तस्यामेतानि द्वादशाक्षराण्यपच्छिद्यादधात्॥५८॥

ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्। सौऽब्रवीत्प्रजापतिः। छन्दांसि रथो मे भवत। युष्माभिरहमेतमध्वानमनु सञ्चराणीति। तस्य गायत्री च जगती च पक्षावभवताम्। उष्णिक् त्रिष्टुप् प्रष्ट्यौ। अनुष्टुप् पङ्क्तिश्च धुर्यौ। बृहत्येवोद्धिरभवत्। स एतं छन्दोरथमास्थाय। एतमध्वानमनु समचरत्। एतं ह वै छन्दोरथमास्थाय। एतमध्वानमनु सञ्चरति। येनैष एतत्सञ्चरति। य एवं विद्वान्सोमैः यजते। उं चैनमेवं वेद॥५९॥

अभ्वन्वा सा देवाक्षरा बृहत्यदधाद्वादशाक्षराण्यपच्छिद्यादधादास्थाय पदं॥५॥ [१२]

अग्नेः कृत्तिका यत्पुण्यं देवस्यं सवितुर्ब्रह्मवादिनः कत्युतमेव देवा वा आयुषः प्राणमिन्द्रो दधीचो देवासुराः स प्रजापतिः स संमूद्रो ये वै चत्वारस्तस्यावांचो द्वादश॥१२॥

अग्नेः कृत्तिका देवगृहा ऋतमेवध्यामिव तिस्रः परांचीर्ये वै चत्वारो नवपञ्चाशत्॥५९॥

अग्नेः कृत्तिका य उं चैनमेवं वेद॥

हरिः ॐ॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥षष्ठः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके षष्ठः प्रपाठकः॥

अनुमत्यै पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति। ये प्रत्यञ्चः शम्याया अवशीयन्ते। तत्रैरुक्तमेककपालम्। इयं वा अनुमतिः। इयं निर्ऋतिः। नैरुक्तेन पूर्वेण प्रचरति। पाप्मानमेव निर्ऋतिं पूर्वा निरवदयते। एककपालो भवति। एकधैव निर्ऋतिं निरवदयते। यदहुत्वा गार्हपत्य ईयुः॥१॥

रुद्रो भूत्वाऽग्निरनुत्थाय। अध्वर्युं च यजमानं च हन्यात्। वीहि स्वाहाऽऽहुतिं जुषाण इत्याह। आहुत्यैवेन शमयति। नार्तिमार्च्छत्यध्वर्युर्न यजमानः। एकोल्मुकेन यन्ति। तद्धि निर्ऋत्यै भागधेयम्। इमान्दिशं यन्ति। एषा वै निर्ऋत्यै दिक्। स्वायामेव दिशि निर्ऋतिं निरवदयते॥२॥

स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्वै निर्ऋत्या आयतनम्। स्व एवाऽऽयतने निर्ऋतिं निरवदयते। एष ते निर्ऋते भाग इत्याह। निर्दिशत्यैवेनाम्। भूते हविष्मत्यसीत्याह। भूतिमेवोपावर्तते। मुञ्चेममहंस इत्याह। अहंस एवेन मुञ्चति। अङ्गुष्ठाभ्यां जुहोति॥३॥

अन्त एव निर्ऋतिं निरवदयते। कृष्णं वासः कृष्णतूपं दक्षिणा। एतद्वै निर्ऋत्यै रूपम्। रूपेणैव निर्ऋतिं निरवदयते। अप्रतीक्षमायन्ति। निर्ऋत्या अन्तरहित्यै। स्वाहा नमो य इदं चकारेति पुनरेत्य गार्हपत्ये जुहोति। आहुत्यैव नमस्यन्तो गार्हपत्यमुपावर्तन्ते। आनुमतेन प्रचरति। इयं वा अनुमतिः॥४॥

इयमेवास्मै राज्यमनु मन्यते। धेनुर्दक्षिणा। इमामेव धेनुं कुरुते। आदित्यं चरुं निर्वपति। उभर्येष्वेव प्रजास्वभिषिच्यते। देवीषु च मानुषीषु च। वरो दक्षिणा। वरो हि राज्यं समृद्धौ। आग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपति। अग्निः सर्वा देवताः॥५॥

विष्णुर्यज्ञः। देवताश्चैव यज्ञं चाव रुन्धे। वामनो वही दक्षिणा। यद्वही। तेनाऽऽग्नेयः। यद्वामनः। तेन वैष्णवः समृद्धौ। अग्नीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपति। अग्नीषोमीयां वा इन्द्रो वृत्रमहन्ति। यदग्नीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपति॥६॥

वारत्राग्रमेव विजित्यै। हिरण्यं दक्षिणा समृद्धौ। इन्द्रो वृत्रं हत्वा। देवताभिश्चेन्द्रियेण च व्यार्ध्यत। स एतमैन्द्राग्रमेकादशकपालमपश्यत्। तन्निरवपत्। तेन वै स देवताश्चेन्द्रियं चावारुन्ध। यदैन्द्राग्रमेकादशकपालं निर्वपति। देवताश्चैव तेनैन्द्रियं च यजमानोऽव रुन्धे। ऋषभो वही दक्षिणा॥७॥

यद्वही। तेनोऽऽग्नेयः। यदृषभः। तेनैन्द्रः समृद्धौ। आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति। ऐन्द्रं दधि। यदाग्नेयो भवति। अग्निर्वै यज्ञमुखम्। यज्ञमुखमेवर्द्धिं पुरस्ताद्धत्ते। यदैन्द्रं दधि॥८॥

इन्द्रियमेवाव रुन्धे। ऋषभो वही दक्षिणा। यद्वही। तेनोऽऽग्नेयः। यदृषभः। तेनैन्द्रः समृद्धौ। यावतीर्वै प्रजा ओषधीनामहुतानामाश्नन्। ताः पराऽभवन्। आग्रयणं भवति हुताद्या। यजमानस्यापराभावाय॥९॥

देवा वा ओषधीष्वजिमयुः। ता इन्द्राग्री उदजयताम्। तावेतमैन्द्राग्रं द्वादशकपालं निरवृणाताम्। यदैन्द्राग्रो भवत्युजित्यै। द्वादशकपालो भवति। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरेणैवास्मा अन्नमव रुन्धे। वैश्वदेवश्चरुर्भवति। वैश्वदेवं वा अन्नम्। अन्नमेवास्मै स्वदयति॥१०॥

प्रथमजो वत्सो दक्षिणा समृद्धौ। सौम्यः श्यामाकं चरुं निर्वपति। सोमो वा अकृष्टपच्यस्य राजा। अकृष्टपच्यमेवास्मै स्वदयति। वासो दक्षिणा। सौम्यः हि देवताया वासः समृद्धौ। सरस्वत्यै चरुं निर्वपति। सरस्वते चरुम्। मिथुनमेवाव रुन्धे। मिथुनो गावो दक्षिणा समृद्धौ। एति वा एष यज्ञमुखादध्याः। योऽग्नेर्देवताया एति। अष्टावेतानि हवीः पि भवन्ति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रोऽग्निः। तेनैव यज्ञमुखादध्या अग्नेर्देवतायै नैति॥११॥

ईयुर्निरवदयतेऽङ्गुष्ठाभ्यां जुहोत्यन्मतिर्देवतां निर्वपति वही दक्षिणा यदैन्द्रं दध्यपराभावाय स्वदयति गावो दक्षिणा समृद्धौ षट्॥११॥—[१]

वैश्वदेवेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। ताः सृष्टा न प्राजायन्त। सोऽग्निरकामयत। अहमिमाः प्रजनयेयमिति। स प्रजापतये शुचमदधात्। सोऽशोचत्प्रजामिच्छमानः। तस्माद्यं च प्रजा भुनक्ति यं च न। तावुभौ शोचतः प्रजामिच्छमानौ। तास्वग्निमप्यसृजत्। ता अग्निरध्वैत्॥१२॥

सोमो रेतोऽदधात्। सविता प्राजनयत्। सरस्वती वाचमदधात्। पूषाऽपोषयत्। ते वा एते त्रिः संवत्सरस्य प्रयुज्यन्ते। ये देवाः पुष्टिपतयः। संवत्सरो वै प्रजापतिः। संवत्सरेणैवास्मै प्रजाः प्राजनयत्। ताः प्रजा जाता मरुतोऽग्नन्। अस्मानपि

न प्रायुक्षतेति॥१३॥

स एतं प्रजापतिमरुतः सप्तकपालमपश्यत्। तन्निरवपत्। ततो वै प्रजाभ्योऽकल्पत। यन्मारुतो निरुप्यते। यज्ञस्य क्लृप्त्यै। प्रजानामघाताय। सप्तकपालो भवति। सप्तगणा वै मरुतः। गणश एवास्मै विशं कल्पयति। स प्रजापतिरशोचत्॥१४॥

याः पूर्वाः प्रजा असृक्षि। मरुतस्ता अवधिषुः। कथमपराः सृजेयेति। तस्य शुष्मं आण्डं भूतं निरवर्तत। तद्व्युदहरत्। तदपोषयत्। तत्प्राजायत। आण्डस्य वा एतद्रूपम्। यदामिक्षा। यद्व्युद्धरति॥१५॥

प्रजा एव तद्यजमानः पोषयति। वैश्वदेव्यामिक्षा भवति। वैश्वदेव्यो वै प्रजाः। प्रजा एवास्मै प्रजनयति। वाजिनमानयति। प्रजास्वेव प्रजातासु रेतो दधाति। द्यावापृथिव्यं एककपालो भवति। प्रजा एव प्रजाता द्यावापृथिवीभ्यामुभयतः परि गृह्णाति। देवासुराः संयत्ता आसन्। सोऽग्निरब्रवीत्॥१६॥

मामग्रे यजत। मया मुखेनासुराञ्जेष्यथेति। मां द्वितीयमिति सोमोऽब्रवीत्। मया राज्ञा जेष्यथेति। मां तृतीयमिति सविता। मया प्रसूता जेष्यथेति। मां चतुर्थीमिति सरस्वती। इन्द्रियं वोऽहं धास्यामीति। मां पञ्चममिति पूषा। मया प्रतिष्ठया जेष्यथेति॥१७॥

तैऽग्निना मुखेनासुरानजयन्। सोमेन राज्ञा। सवित्रा प्रसूताः। सरस्वतीन्द्रियमदधात्। पूषा प्रतिष्ठाऽऽसीत्। ततो वै देवा व्यजयन्त। यदेतानि हवीःषि निरुप्यन्ते विजित्ये। नोत्तरवेदिमुपवपति। पशवो वा उत्तरवेदिः। अजाता इव ह्येतर्हि पशवः॥१८॥

ऐदित्यंशोचद्व्युद्धरत्यब्रवीत्प्रतिष्ठया जेष्यथेत्येतर्हि पशवः॥१७॥

[२]

त्रिवृद्धरहिर्भवति। माता पिता पुत्रः। तदेव तन्मिथुनम्। उल्बं गर्भो जरायु। तदेव तन्मिथुनम्। त्रेधा बर्हिः सन्नद्धं भवति। त्रयं इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठति। एकधा पुनः सन्नद्धं भवति। एक इव ह्ययं लोकः॥१९॥

अस्मिन्नेव तेन लोके प्रति तिष्ठति। प्रसुवो भवन्ति। प्रथमजामेव पुष्टिमव रुन्धे। प्रथमजो वत्सो दक्षिणा समृद्धौ। पृषदाज्यं गृह्णाति। पशवो वै पृषदाज्यम्। पशून्नेवाव रुन्धे। पञ्चगृहीतं भवति। पाङ्गा हि पशवः। बहुरूपं भवति॥२०॥

बहुरूपा हि पशवः समृद्धौ। अग्निं मन्थन्ति। अग्निमुखा वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। यदग्निं मन्थन्ति। अग्निमुखा एव तत्प्रजा यजमानः सृजते। नव प्रयाजा इज्यन्ते।

नवानूयाजाः। अष्टौ हवीर्षिः। द्वावाघारौ। द्वावाज्यभागौ॥२१॥

त्रिंशत्सम्पद्यन्ते। त्रिंशदक्षरा विराट्। अत्र विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। यजमानो वा एकंकपालः। तेज आज्यम्। यदेकंकपाल आज्यमानयति। यजमानमेव तेजसा समर्धयति। यजमानो वा एकंकपालः। पशव आज्यम्॥२२॥

यदेकंकपाल आज्यमानयति। यजमानमेव पशुभिः समर्धयति। यदल्पमानयेत्। अल्पा एन पशवो भुञ्जन्त उपतिष्ठेरन्। यद्वह्वानयेत्। बहव एन पशवोऽभुञ्जन्त उपतिष्ठेरन्। बह्वानीयाविः पृष्ठं कुर्यात्। बहव एवेन पशवो भुञ्जन्त उपतिष्ठन्ते। यजमानो वा एकंकपालः। यदेकंकपालस्यावद्येत्॥२३॥

यजमानस्यावद्येत्। उद्वा माद्येद्यजमानः। प्र वा मीयेत। सकृदेव होतव्यः। सकृदिव हि सुवर्गो लोकः। हुत्वाऽभि जुहोति। यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयित्वा। तेजसा समर्धयति। यजमानो वा एकंकपालः। सुवर्गो लोक आहवनीयः॥२४॥

यदेकंकपालमाहवनीये जुहोति। यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयति। यद्धस्तेन जुहुयात्। सुवर्गाल्लोकाद्यजमानमवविध्येत्। सुचा जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य समंष्ट्रौ यत्प्राङ्मद्येत्। देवलोकमभिजयेत्। यदक्षिणा पितृलोकम्। यत्प्रात्यक्॥२५॥

रक्षांसि यज्ञं हन्युः। यदुदङ्कः। मनुष्यलोकमभिजयेत्। प्रतिष्ठितो होतव्यः। एकंकपालं वै प्रतिष्ठितं द्यावापृथिवी अनु प्रति तिष्ठतः। द्यावापृथिवी ऋतवः। ऋतून् यज्ञः। यज्ञं यजमानः। यजमानं प्रजाः। तस्मात्प्रतिष्ठितो होतव्यः॥२६॥

वाजिनो यजति। अग्निर्वायुः सूर्यः। ते वै वाजिनः। तानेव तद्यजति। अथो खल्वाहुः। छन्दांसि वै वाजिन इति। तान्येव तद्यजति। ऋक्सामे वा इन्द्रस्य हरी सोमपानौ। तयोः परिधय आधानम्। वाजिनं भागधेयम्॥२७॥

यदप्रहृत्य परिधीं जुहुयात्। अन्तराधानाभ्यां घासं प्रयच्छेत्। प्रहृत्य परिधीं जुहोति। निराधानाभ्यामेव घासं प्रयच्छति। बर्हिषि विषिञ्चन्वाजिनमा नयति। प्रजा वै बर्हिः। रेतो वाजिनम्। प्रजास्वेव रेतो दधाति। समुपहूय भक्षयन्ति। एतत्सोमपीथा ह्येते। अथो आत्मन्नेव रेतो दधते। यजमान उत्तमो भक्षयति। पशवो वै वाजिनम्। यजमान एव पशून्प्रतिष्ठापयन्ति॥२८॥

लोको बहुरूपं भवत्याज्यभागौ पशव आज्यमवद्येदाहवनीयः प्रत्यक्तस्मात्प्रतिष्ठितो होतव्यो भागधेयमेते चत्वारि च॥१०॥

प्रजापतिः सविता भूत्वा प्रजा असृजत। ता एनमत्यमन्यन्त। ता अस्मादपाकामन्। ता वरुणो भूत्वा प्रजा वरुणेनाग्राहयत्। ताः प्रजा वरुणगृहीताः। प्रजापतिं पुनरुपाधावन्नाथमिच्छमानाः। स एतान्प्रजापतिर्वरुणप्रघासानपश्यत्। तां निरवपत्। तैर्वै स प्रजा वरुणपाशादमुञ्चत्। यद्वरुणप्रघासा निरुप्यन्ते॥२९॥

प्रजानामवरुणग्राहाय। तासां दक्षिणो बाहुर्यक्र आसीत्। सव्यः प्रसृतः। स एतां द्वितीयां दक्षिणतो वेदिमुदहन्। ततो वै स प्रजानां दक्षिणं बाहुं प्रासारयत्। यद्वितीयां दक्षिणतो वेदिमुद्धन्ति। प्रजानामेव तद्यजमानो दक्षिणं बाहुं प्रासारयति। तस्माच्चातुर्मास्ययाज्यमुष्मिंल्लोक उभयाबाहुः। यज्ञाभिजितः ह्यस्य। पृथमात्राद्वेदी असम्भिन्ने भवतः॥३०॥

तस्मात्पृथमात्रं व्य२सौ। उत्तरस्यां वेद्यामुत्तरवेदिमुप वपति। पशवो वा उत्तरवेदिः। पशून्नेवाव रुन्धे। अथो यज्ञपरुषोऽनन्तरित्यै। एतद्वाह्मणान्येव पञ्च हवी२षि। अथैष ऐन्द्राग्नो भवति। प्राणापानौ वा एतौ देवानाम्। यदिन्द्राग्नी। यदैन्द्राग्नो भवति॥३१॥

प्राणापानावेवाव रुन्धे। ओजो बलं वा एतौ देवानाम्। यदिन्द्राग्नी। यदैन्द्राग्नो भवति। ओजो बलमेवाव रुन्धे। मारुत्यामिक्षा भवति। वारुण्यामिक्षा। मेषी च मेषश्च भवतः। मिथुना एव प्रजा वरुणपाशान्मुञ्चति। लोमशौ भवतो मेध्यत्वाय॥३२॥

शमीपूर्णान्युप वपति। घासमेवाभ्यामपि यच्छति। प्रजापतिमुत्राद्यं नोपानमत्। स एतेन शतेध्मेन हविषाऽन्नाद्यमवारुन्धे। यत्परः शतानि शमीपूर्णानि भवन्ति। अन्नाद्यस्यावरुद्धे। सौम्यानि वै क्रीराणि। सौम्या खलु वा आहुतिर्दिवो वृष्टिं च्यावयति। यत्क्रीराणि भवन्ति। सौम्ययैवाऽऽहुत्या दिवो वृष्टिमव रुन्धे। काय एकंकपालो भवति। प्रजानां कन्त्वाय। प्रतिपूरुषं करम्भपात्राणि भवन्ति। जाता एव प्रजा वरुणपाशान्मुञ्चति। एकमतिरिक्तम्। जनिष्यमाणा एव प्रजा वरुणपाशान्मुञ्चति॥३३॥

निरुप्यन्ते भवतो भवति मेध्यत्वाय रुन्धे षड्॥५॥

[४]

उत्तरस्यां वेद्यामन्यानि हवी२षि सादयति। दक्षिणायां मारुतीम्। अपधुरमेवैनं युनक्ति। अथो ओजं एवासांमव हरति। तस्माद्ब्रह्मणश्च क्षत्राच्च विशोऽन्यतोऽपक्रमिणीः। मारुत्या पूर्वया प्रचरति। अनृतमेवाव यजते। वारुण्योत्तरया। अन्त एव वरुणमव यजते। यदेवाध्वर्युः करोति॥३४॥

तत्प्रतिप्रस्थाता करोति। तस्माद्यच्छ्रेयान्करोति। तत्पापीयान्करोति। पत्नीं वाचयति। मेध्यामेवैनां करोति। अथो तपं एवैनमुप नयति। यज्ञारं सन्तत्र प्रब्रूयात्। प्रियं ज्ञातिं रुन्ध्यात्। असौ मे जार इति निर्दिशेत्। निर्दिश्यैवैनं वरुणपाशेन ग्राहयति॥३५॥

प्रधास्यान् हवामह इति पत्नीमुदानयति। अहृतैवैनान्। यत्पत्नीं पुरोनुवाक्यामनुब्रूयात्। निर्वीर्यो यजमानः स्यात्। यजमानोऽन्वाह। आत्मन्नेव वीर्यं धत्ते। उभौ याज्याः सवीर्यत्वाय। यद्वामे यदरण्य इत्याह। यथोदितमेव वरुणमव यजते। यजमानदेवत्यो वा आहवनीयः॥३६॥

भ्रातृव्यदेवत्यो दक्षिणः। यदाहवनीये जुहुयात्। यजमानं वरुणपाशेन ग्राहयेत्। दक्षिणेऽग्नौ जुहोति। भ्रातृव्यमेव वरुणपाशेन ग्राहयति। शूर्पेण जुहोति। अन्यमेव वरुणमव यजते। शीरुषन्नधि निधाय जुहोति। शीरुषत एव वरुणमव यजते। प्रत्यङ्गिष्ठं जुहोति॥३७॥

प्रत्यङ्गुः वरुणपाशान्निर्मुच्यते। अक्रन्कर्म कर्मकृत इत्याह। देवाऽनृणं निरवदाय। अनृणा गृहानुप प्रेतेति वावैतदाह। वरुणगृहीतं वा एतद्यज्ञस्य। यद्यजुषा गृहीतस्यातिरिच्यते। तुषांश्च निष्कासश्च। तुषैश्च निष्कासेन चावभृथमवैति। वरुणगृहीतेनैव वरुणमवयजते। अपोऽवभृथमवैति॥३८॥

अप्सु वै वरुणः। साक्षादेव वरुणमवयजते। प्रतियुतो वरुणस्य पाश इत्याह। वरुणपाशादेव निर्मुच्यते। अप्रतीक्षमा यन्ति। वरुणस्यान्तरहित्यै। एधोऽस्येधिषीमहीत्याह। समिधेवाग्निं नमस्यन्त उपायन्ति। तेजोऽसि तेजो मयि धेहीत्याह। तेज एवाऽऽत्मन्धत्ते॥३९॥

करोति ग्राहयत्याहवनीयस्तिष्ठ जुहोत्यपोऽवभृथमवैति धत्ते॥६॥

[५]

देवासुराः संयन्ता आसन्। सोऽग्निर्ब्रवीत्। ममेयमनीकवती तनूः। तां प्रीणीत। अथासुरानभि भविष्यथेति। ते देवा अग्नयेऽनीकवते पुरोडाशमृष्टाकपालं निरवपन्। सोऽग्निर्नीकवान्स्वेन भागधेयेन प्रीतः। चतुर्धाऽनीकान्यजनयत्। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥४०॥

यदग्नयेऽनीकवते पुरोडाशमृष्टाकपालं निर्वपति। अग्निमेवानीकवन्तु स्वेन भागधेयेन प्रीणाति। सोऽग्निर्नीकवान्स्वेन भागधेयेन प्रीतः। चतुर्धाऽनीकानि जनयते।

असौ वा आदित्योऽग्निरनीकवान्। तस्य रश्मयोऽनीकानि। साक९ सूर्येणोद्यता
निर्वपति। साक्षादेवास्मा अनीकानि जनयति। तेऽसुराः पराजिता यन्तः। द्यावापृथिवी
उपाश्रयन्॥४१॥

ते देवा मरुद्भ्यः सान्तपनेभ्यश्चरुं निरवपन्। तान्द्यावापृथिवीभ्यामेवोभयतः
समंतपन्। यन्मरुद्भ्यः सान्तपनेभ्यश्चरुं निर्वपति। द्यावापृथिवीभ्यामेव तदुभयतो यजमानो
भ्रातृव्यान्त्सन्तपति। मध्यन्दिने निर्वपति। तर्हि हि तेक्षिणं तपति। चरुर्भवति।
सर्वत एवैनान्त्सन्तपति। ते देवाः श्वोविजयिनः सन्तः। सर्वासां दुग्धे गृहमेधीयं चरुं
निरवपन्॥४२॥

आशिता एवाद्योपवसाम। कस्य वाऽहेदम्। कस्य वा श्वो भवितेति। स श्रुतोऽभवत्।
तस्याहुतस्य नाश्नन्। न हि देवा अहुतस्याश्नन्ति। तैऽब्रुवन्। कस्मा इमं होष्याम
इति। मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्य इत्यब्रुवन्। तं मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्योऽजुहवुः॥४३॥

ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। यस्यैवं विदुषो मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्यो गृहे जुहति।
भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। यद्वै यज्ञस्य पाकत्रा क्रियते। पशव्यं तत्। पाकत्रा
वा एतत्क्रियते। यन्नेध्माबर्हिर्भवति। न सामिधेनीरन्वाह॥४४॥

न प्रयाजा इज्यन्ते। नानूयाजाः। य एवं वेद। पशुमान्भवति। आज्यभागौ यजति।
यज्ञस्यैव चक्षुषी नान्तरिति। मरुतो गृहमेधिनां यजति। भागधेयेनैवैनान्त्समर्धयति।
अग्निं स्विष्टकृतं यजति प्रतिष्ठित्यै। इडातो भवति। पशवो वा इडा। पशुष्वेवोपरिष्ठात्प्रति
तिष्ठति॥४५॥

असुरा अश्रयन्गृहमेधीयं चरुं निरवपन्नजुहवुरन्वाहेडातो भवति द्वे च॥६॥

[६]

यत्पत्नी गृहमेधीयस्याश्नीयात्। गृहमेध्येव स्यात्। वि त्वस्य यज्ञं ऋध्येत।
यन्नाश्नीयात्। अगृहमेधी स्यात्। नास्य यज्ञो व्यृद्धेत। प्रतिवेशं पचेयुः। तस्याश्नीयात्।
गृहमेध्येव भवति। नास्य यज्ञो व्यृद्धेत॥४६॥

ते देवा गृहमेधीयेनेष्ट्वा। आशिता अभवन्। आजंताभ्यञ्जता। अनु वृत्सान्वासयन्।
तेभ्योऽसुराः क्षुधं प्राहिण्वन्। सा देवेषु लोकमवित्वा। असुरान्पुनरगच्छत्। गृहमेधीयेनेष्ट्वा।
आशिता भवन्ति। आजंतेऽभ्यञ्जते॥४७॥

अनु वृत्सान् वासयन्ति। भ्रातृव्यायैव तद्यजमानः क्षुधं प्रहिणोति। ते देवा

गृहमेधीर्येनेष्ट्वा। इन्द्राय निष्कासं न्यदधुः। अस्मानेव श्व इन्द्रो निहितभाग उपावर्तितेति। तानिन्द्रो निहितभाग उपावर्तत। गृहमेधीर्येनेष्ट्वा। इन्द्राय निष्कासं निदध्यात्। इन्द्र एवैनं निहितभाग उपावर्तते। गार्हपत्ये जुहोति॥४८॥

भागधेयेनैवेन२ समर्धयति। ऋषभमाह्वयति। वषट्कार एवास्य सः। अथो इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमानो भ्रातृव्यस्य वृद्धे। इन्द्रो वृत्र२ हत्वा। परां परावतमगच्छत्। अपाराधमिति मन्यमानः। सौ०ब्रवीत्। क इदं वैदिष्यतीति। तै०ब्रुवन्मरुतो वरं वृणामहे॥४९॥

अथ वयं वेदाम। अस्मभ्यमेव प्रथम२ हविर्निरूप्याता इति। त एनमध्यं क्रीडन्। तत्क्रीडिनां क्रीडित्वम्। यन्मरुद्भ्यः क्रीडिभ्यः प्रथम२ हविर्निरूप्यते विजित्ये। साक२ सूर्यणोद्यता निर्वपति। एतस्मिन्वे लोक इन्द्रो वृत्रमहन्त्समृद्धौ। एतद्वाह्मणान्येव पञ्च हवी२षि। एतद्वाह्मण ऐन्द्राग्रः। अथेष ऐन्द्रश्चरुर्भवति॥५०॥

उद्धारं वा एतमिन्द्र उदहरत। वृत्र२ हत्वा। अन्यासुं देवतास्वधि। यदेष ऐन्द्रश्चरुर्भवति। उद्धारमेव तं यजमान उद्धरते। अन्यासुं प्रजास्वधि। वैश्वकर्मण एककपालो भवति। विश्वान्येव तेन कर्माणि यजमानोऽव रुन्धे॥५१॥

ऋद्धतेऽन्यञ्जते जुहोति वृणामहे भवत्यष्टौ च॥६॥

[७]

वैश्वदेवेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता वरुणप्रघासैर्वरुणपाशादमुञ्चत्। साकमेधैः प्रत्यंस्थापयत्। त्र्यम्बकै रुद्रं निरवादयत्। पितृयज्ञेन सुवर्गं लोकमगमयत्। यद्वैश्वदेवेन यजते। प्रजा एव तद्यजमानः सृजते। ता वरुणप्रघासैर्वरुणपाशान्मुञ्चति। साकमेधैः प्रतिष्ठापयति। त्र्यम्बकै रुद्रं निरवादयते॥५२॥

पितृयज्ञेन सुवर्गं लोकं गमयति। दक्षिणतः प्राचीनावीती निर्वपति। दक्षिणावृद्धिं पित्राणाम्। अनादृत्य तत्। उत्तरत एवोपवीय निर्वपेत्। उभये हि देवाश्च पितरश्चेज्यन्ते। अथो यदेव दक्षिणार्धेऽधि श्रयति। तेन दक्षिणावृत्। सोमाय पितृमते पुरोडाश२ षट्कपालं निर्वपति। संवत्सरो वै सोमः पितृमान्॥५३॥

संवत्सरमेव प्रीणाति। पितृभ्यो बर्हिषद्भ्यो धानाः। मासा वै पितरो बर्हिषदः। मासानेव प्रीणाति। यस्मिन्वा ऋतौ पुरुषः प्रमीयते। सौ०स्यामुष्मिल्लोके भवति। बहुरूपा

धाना भवन्ति। अहोरात्राणामभिजित्यै। पितृभ्योऽग्निष्वात्तेभ्यो मन्थम्। अर्धमासा वै पितरोऽग्निष्वात्ताः॥५४॥

अर्धमासानेव प्रीणाति। अभिवाच्याये दुग्धे भवति। सा हि पितृदेवत्यं दुहे। यत्पूर्णम्। तन्मनुष्याणाम्। उपर्यर्धो देवानाम्। अर्धः पितृणाम्। अर्ध उपमन्थति। अर्धो हि पितृणाम्। एक्योपमन्थति॥५५॥

एका हि पितृणाम्। दक्षिणोपमन्थति। दक्षिणावृद्धि पितृणाम्। अनारभ्योपमन्थति। तद्धि पितृन्गच्छति। इमान्दिशं वेदिमुद्धन्ति। उभये हि देवाश्च पितरश्चेज्यन्ते। चतुःसक्तिर्भवति। सर्वा ह्यनु दिशः पितरः। अखाता भवति॥५६॥

खाता हि देवानाम्। मध्यतोऽग्निराधीयते। अन्ततो हि देवानामाधीयते। वर्षीयानिध्म इध्माद्भवति व्यावृत्त्यै। परिश्रयति। अन्तरहितो हि पितृलोको मनुष्यलोकात्। यत्परुषि दिनम्। तद्देवानाम्। यदन्तरा। तन्मनुष्याणाम्॥५७॥

यत्समूलम्। तत्पितृणाम्। समूलं बर्हिर्भवति व्यावृत्त्यै। दक्षिणा स्तृणाति। दक्षिणावृद्धि पितृणाम्। त्रिः पर्येति। तृतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। त्रिः पुनः पर्येति। षट्सम्पद्यन्ते॥५८॥

षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। यत्प्रस्तरं यजुषा गृहीयात्। प्रमायुको यजमानः स्यात्। यत्र गृहीयात्। अनायतनः स्यात्। तूष्णीमेव न्यस्येत्। न प्रमायुको भवति। नानायतनः। यन्त्रीन्परिधीन्परिदध्यात्॥५९॥

मृत्युना यजमानं परिगृहीयात्। यत्र परिदध्यात्। रक्षांसि यज्ञं हन्युः। द्वौ परिधी परिदधाति। रक्षसामपहत्यै। अथौ मृत्योरेव यजमानमुत्सृजति। यन्त्रीणि त्रीणि हवींष्युदाहरैयुः। त्रयस्त्रय एषां साकं प्रमीयेरन्। एकैकमनुचीनान्युदाहरन्ति। एकैक एवैषामन्वञ्चः प्रमीयते। कशिपुं कशिपव्याय। उपबर्हणमुपबर्हण्याय। आज्ञनमाञ्जन्याय। अभ्यञ्जनमभ्यञ्जन्याय। यथाभागमेवैनाम्प्रीणाति॥६०॥

निरवदयते पितृमानग्निष्वात्ता एक्योप मन्थत्यखाता भवति मनुष्याणां पद्यन्ते परिदध्यान्मीयते पञ्च च॥९॥ [८]

अग्नये देवेभ्यः पितृभ्यः समिध्यमानायानु ब्रूहीत्याह। उभये हि देवाश्च पितरश्चेज्यन्ते। एकामन्वाह। एका हि पितृणाम्। त्रिरन्वाह। त्रिर्हि देवानाम्। आघारावाघारयति। यज्ञपरुषोरनन्तरित्यै। नार्षेयं वृणीते। न होतांरम्॥६१॥

यदार्षेयं वृणीत। यद्धोतारम्। प्रमायुको यजमानः स्यात्। प्रमायुको होतारः। तस्मान्न वृणीते। यजमानस्य होतुर्गोपीथाय। अप बर्हिषः प्रयाजान् यजति। प्रजा वै बर्हिः। प्रजा एव मृत्योरुत्थं यजति। आज्यभागौ यजति॥६२॥

यज्ञस्यैव चक्षुषी नान्तरैति। प्राचीनावीती सोमं यजति। पितृदेवत्यां हि। एषाऽऽहुतिः। पञ्चकृत्वोऽव द्यति। पञ्च ह्येता देवताः। द्वे पुरोऽनुवाक्यौ। याज्या देवता वषट्कारः। ता एव प्रीणाति। सन्ततमव द्यति॥६३॥

ऋतूनां सन्तत्यै। प्रैवैभ्यः पूर्वया पुरोऽनुवाक्ययाऽऽह। प्रणयति द्वितीयया। गमयति याज्यया। तृतीये वा इतो लोके पितरः। अहं एवैनान्पूर्वया पुरोऽनुवाक्ययाऽत्यानयति। रात्रियै द्वितीयया। ऐवैनान् याज्यया गमयति। दक्षिणतोऽवदाय। उदङ्मुक्तिं क्रामति व्यावृत्त्यै॥६४॥

आ स्वधेत्याश्रावयति। अस्तु स्वधेति प्रत्याश्रावयति। स्वधा नम इति वषट्करोति। स्वधाकारो हि पितृणाम्। सोममग्नें यजति। सोमप्रयाजा हि पितरः। सोमं पितृमन्तं यजति। संवत्सरो वै सोमः पितृमान्। संवत्सरेव तद्यजति। पितृर्बर्हिषदो यजति॥६५॥

ये वै यज्वानः। ते पितरो बर्हिषदः। तानेव तद्यजति। पितृर्नग्निष्वात्तान् यजति। ये वा अयज्वानो गृहमेधिनः। ते पितरोऽग्निष्वात्ताः। तानेव तद्यजति। अग्निं कव्यवाहनं यजति। य एव पितृणामग्निः। तमेव तद्यजति॥६६॥

अथो यथाऽग्निः स्विष्टकृतं यजति। तादृगेव तत्। एतत्तै तत् ये च त्वामन्विति तिसृषु स्रक्तीषु निदधाति। तस्मादा तृतीयात्पुरुषान्नाम् न गृह्णन्ति। एतावन्तो हीज्यन्ते। अत्र पितरो यथाभागं मन्दध्वमित्याह। ह्रीका हि पितरः। उदञ्चो निष्क्रामन्ति। एषा वै मनुष्याणां दिक्। स्वामेव तद्दिशमनु निष्क्रामन्ति॥६७॥

आहवनीयमुपतिष्ठन्ते। न्यैवास्मै तद्धवते। यथ्सत्याहवनीये। अथान्यत्र चरन्ति। आतर्मितोरुपतिष्ठन्ते। अग्निमेवोपद्रष्टारं कृत्वा। पितृन्निखदयन्ते। अन्तं वा एते प्राणानां गच्छन्ति। य आतर्मितोरुपतिष्ठन्ते। सुसन्दर्शं त्वा वयमित्याह॥६८॥

प्राणो वै सुसन्दर्शः। प्राणमेवाऽऽत्मन्दधते। योजा न्विन्द्र ते हरी इत्याह। प्राणमेव पुनर्युक्तः। अक्षन्नमीमदन्तं हीति गार्हपत्यमुपतिष्ठन्ते। अक्षन्नमीमदन्ताथ त्वोपतिष्ठामह

इति वावैतदाह। अमीमदन्त पितरः सोम्या इत्यभि प्रपद्यन्ते। अमीमदन्त पितरोऽथ
त्वाऽभि प्रपद्यामह इति वावैतदाह। अपः परिषिञ्चति। मार्जयत्येवैनान्॥६९॥

अथो तर्पयत्येव। तृप्यति प्रजयां पशुभिः। य एवं वेद। अपं बर्हिषावनूयाजौ यजति।
प्रजा वै बर्हिः। प्रजा एव मृत्योरुत्सृजति। चतुरः प्रयाजान् यजति। द्वावनूयाजौ।
षट्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। न पत्यन्वास्ते। न संयाजयन्ति।
यत्पत्यन्वासीत। यत्संयाजयेयुः। प्रमायुका स्यात्। तस्मान्नान्वास्ते। न संयाजयन्ति।
पत्नियै गोपीधाय॥७०॥

होतारमाज्यभागो यजति सन्ततमवदति व्यावृत्त्यै बर्हिषदो यजति तमेव तद्यज्ञत्यनु निष्कामन्याहैनानृतवो नव च॥१०॥ [९]

प्रतिपूरुषमेककपालां निर्वपति। जाता एव प्रजा रुद्रान्निरवदयते। एकमतिरिक्तम्।
जनिष्यमाणा एव प्रजा रुद्रान्निरवदयते। एककपाला भवन्ति। एकधैव रुद्रं निरवदयते।
नाभिघारयति। यदभिघारयेत्। अन्तरवचारिणः रुद्रं कुर्यात्। एकोल्मुकेन यन्ति॥७१॥

तद्धि रुद्रस्य भागधेयम्। इमान्दिशं यन्ति। एषा वै रुद्रस्य दिक्। स्वायामेव दिशि रुद्रं
निरवदयते। रुद्रो वा अपशुकाया आहुत्यै नातिष्ठत। असौ तै पशुरिति निर्दिशेद्यं द्विष्यात्।
यमेव द्वेष्टि। तमस्मै पशुं निर्दिशति। यदि न द्विष्यात्। आखुस्तै पशुरिति ब्रूयात्॥७२॥

न ग्राम्यान्पशून् हिनस्ति। नारण्यान् चतुष्पथे जुहोति। एष वा अग्नीनां पङ्क्तिशो
नाम। अग्निवत्येव जुहोति। मध्यमेन पूर्णेन जुहोति। सुग्येषा। अथो खलु। अन्तमेनैव
होतव्यम्। अन्त एव रुद्रं निरवदयते॥७३॥

एष तै रुद्र भागः सह स्वस्त्राऽम्बिकयेत्याह। शरद्वा अस्याम्बिका स्वसा। तया वा एष
हिनस्ति। यः हिनस्ति। तयैवेनः सह शमयति। भेषजङ्गव इत्याह। यावन्त एव ग्राम्याः
पशवः। तेभ्यो भेषजं करोति। अवांम्ब रुद्रमदिमहीत्याह। आमेवैतामा शास्ते॥७४॥

त्र्यम्बकं यजामह इत्याह। मृत्योर्मुक्षीय माऽमृतादिति वावैतदाह। उत्किरन्ति। भगंस्य
लीप्सन्ते। मूर्तेकृत्वाऽऽसंजन्ति। यथा जनं यतैऽवसं करोति। तादृगेव तत्। एष तै रुद्र
भाग इत्याह निरवत्यै। अप्रतीक्षमा यन्ति। अपः परिषिञ्चति। रुद्रस्यान्तरहित्यै। प्र वा
एतैऽस्माल्लोकाध्यवन्ते। ये त्र्यम्बकेश्वरन्ति। आदित्यं चरुं पुनरेत्य निर्वपति। इयं वा
अदितिः। स्यामेव प्रति तिष्ठन्ति॥७५॥

यन्ति ब्रूयान्निरवदयते शास्ते सिञ्चति षट्॥५॥

अनुमत्यै वैश्वदेवेन् ताः सृष्टास्त्रिवृत्प्रजापतिः सवितोत्तरस्यान्देवासुराः सौऽग्निर्यत्पत्नीं वैश्वदेवेन् ता वरुणप्रघासेरग्नये देवेभ्यः प्रतिपूरुषं दश॥१०॥
 अनुमत्यै प्रथमजो वृथसो बहुरूपा हि पशवस्तस्मात्पृथमात्रं यदग्नयेऽनीकवत उद्धारं वा अग्नये देवेभ्यः प्रतिपूरुषं पञ्चसप्ततिः॥११॥
 अनुमत्यै प्रति तिष्ठन्ति॥

हरिः ॐ॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके षष्ठः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥सप्तमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके सप्तमः प्रपाठकः॥

एतद्ब्राह्मणान्येव पञ्च हवींषि। अथेन्द्राय शुनासीराय पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति। संवत्सरो वा इन्द्राशुनासीरः। संवत्सरेणैवास्मा अन्नमव रुन्धे। वायुव्यं पयो भवति। वायुर्वै वृष्ट्यै प्रदापयिता। स एवास्मै वृष्टिं प्रदापयति। सौर्य एककपालो भवति। सूर्येण वा अमुष्मिल्लोके वृष्टिर्धृता। स एवास्मै वृष्टिं नियच्छति॥१॥

द्वादशगवः सीरं दक्षिणा समृद्धौ। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा अग्निमब्रुवन्। त्वया वीरेणासुरानभिभवामेति। सौऽब्रवीत्। त्रेधाऽहमात्मानं विकरिष्य इति। स त्रेधाऽऽत्मानं व्यकुरुत। अग्निं तृतीयम्। रुद्रं तृतीयम्। वरुणं तृतीयम्॥२॥

सौऽब्रवीत्। क इदं तुरीयमिति। अहमितीन्द्रोऽब्रवीत्। सन्तु सृजावहा इति। तौ समसृजेताम्। स इन्द्रस्तुरीयमभवत्। यदिन्द्रस्तुरीयमभवत्। तदिन्द्रतुरीयस्यैन्द्रतुरीयत्वम्। ततो वै देवा व्यजयन्त। यदिन्द्रतुरीयं निरूप्यते विजित्यै॥३॥

वहिनीं धेनुर्दक्षिणा। यद्वहिनीं। तेनाऽऽग्नेयी। यद्वौ। तेनं रौद्री। यद्धेनुः। तेनैन्द्री। यथ्नी सती दान्ता। तेनं वारुणी समृद्धौ। प्रजापतिर्यज्ञमसृजत॥४॥

तं सृष्टं रक्षांस्यजिघांसन्। स एताः प्रजापतिरात्मनो देवता निरमिमीत। ताभिर्वै स दिग्भ्यो रक्षांसि प्राणुदत। यत्पञ्चावत्तीयं जुहोति। दिग्भ्य एव तद्यजमानो रक्षांसि प्राणुदते। समूढं रक्षः सन्दग्धं रक्ष इत्याह। रक्षांस्येव सन्दहति। अग्नये रक्षोघ्ने स्वाहेत्याह। देवताभ्य एव विजिग्यानाभ्यो भागधेयं करोति। प्रष्टिवाही रथो दक्षिणा समृद्धौ॥५॥

इन्द्रो वृत्रं हत्वा। असुरान्पराभाव्यं। नमुचिमासुरं नालभत। तं शच्याऽगृह्णात्। तौ समलभेताम्। सौऽस्मादभिभुनतरोऽभवत्। सौऽब्रवीत्। सन्धां सन्दधावहै। अथ त्वाऽव स्रक्ष्यामि। न मा शुष्केण नाऽऽर्द्रेण हनः॥६॥

न दिवा न नक्तमिति। स एतम्पां फेनमसिञ्चत्। न वा एष शुष्को नाऽऽर्द्रो व्युष्टाऽऽसीत्। अनुदितः सूर्यः। न वा एतद्विवा न नक्तम्। तस्यैतस्मिल्लोके। अपां फेनेन शिर उदवर्तयत्। तदेनमन्ववर्तत। मित्रं द्रुगिति॥७॥

स एतानपामार्गानंजनयत्। तानंजुहोत्। तैर्वै स रक्षाऽस्यपाहता। यदपामार्गहोमो भवति। रक्षसामपंहत्यै। एकोल्मुकेन यन्ति। तद्धि रक्षसां भागधेयम्। इमान्दिशं यन्ति। एषा वै रक्षसां दिक्। स्वायामेव दिशि रक्षांसि हन्ति॥८॥

स्वकृतं इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्वै रक्षसामायतनम्। स्व एवाऽऽयतने रक्षांसि हन्ति। पूर्णमयेन सुवेणं जुहोति। ब्रह्म वै पूर्णः। ब्रह्मणैव रक्षांसि हन्ति। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह। सवितुप्रसूत एव रक्षांसि हन्ति। हूतं रक्षोऽवधिष्म रक्ष इत्याह। रक्षसाऽस्त्यै। यद्वस्ते तदक्षिणा निरवत्यै। अप्रतीक्षमारयन्ति। रक्षसामन्तरहित्यै॥९॥

यच्छति वरुणं तृतीयं विजित्या अमृजत् समृद्धे हनो मित्रद्रुगिति हन्ति स्तृत्ये त्रीणि च॥९॥ [१]

धात्रे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति। संवत्सरो वै धाता। संवत्सरेणैवास्मै प्रजाः प्रजनयति। अन्वेवास्मा अनुमतिर्मन्यते। राते राका। प्र सिनीवाली जनयति। प्रजास्वेव प्रजातासु कुह्वा वाचं दधाति। मिथुनौ गावौ दक्षिणा समृद्धौ। आग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपति। ऐन्द्रावैष्णवमेकादशकपालम्॥१०॥

वैष्णवं त्रिकपालम्। वीर्यं वा अग्निः। वीर्यमिन्द्रः। वीर्यं विष्णुः। प्रजा एव प्रजाता वीर्यं प्रतिष्ठापयति। तस्मात्प्रजा वीर्यावतीः। वामन ऋषभो बृही दक्षिणा। यद्वही। तेनाऽऽग्नेयः। यदृषभः॥११॥

तेनैन्द्रः। यद्वामनः। तेन वैष्णवः समृद्धौ। अग्नीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपति। इन्द्रासोमीयमेकादशकपालम्। सौम्यं चरुम्। सोमो वै रेतोधाः। अग्निः प्रजानां प्रजनयिता। वृद्धानामिन्द्रः प्रदापयिता। सोमं एवास्मै रेतो दधाति॥१२॥

अग्निः प्रजां प्रजनयति। वृद्धानिन्द्रः प्रयच्छति। बभ्रुर्दक्षिणा समृद्धौ। सोमापौष्णं चरुं निर्वपति। ऐन्द्रापौष्णं चरुम्। सोमो वै रेतोधाः। पूषा पशूनां प्रजनयिता। वृद्धानामिन्द्रः प्रदापयिता। सोमं एवास्मै रेतो दधाति। पूषा पशून्प्रजनयति॥१३॥

वृद्धानिन्द्रः प्रयच्छति। पौष्णश्चरुर्भवति। इयं वै पूषा। अस्यामेव प्रति तिष्ठति। श्यामो दक्षिणा समृद्धौ। बहु वै पुरुषो मेध्यमुपगच्छति। वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपति। संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः। संवत्सरेणैवेन स्वदयति। हिरण्यं दक्षिणा॥१४॥

पवित्रं वै हिरण्यम्। पुनात्येवैनम्। बहु वै राजन्योऽनृतं करोति। उप जाम्ये हरंते।

जिनातिं ब्राह्मणम्। वदत्यनृतम्। अनृते खलु वै क्रियमाणे वरुणो गृह्णाति। वारुणं यवमयं चरुं निर्वपति। वरुणपाशादेवेन मुञ्चति। अश्वो दक्षिणा। वारुणो हि देवतयाऽश्वः समृद्धौ॥१५॥

ऐन्द्रविष्णवमेकादशकपालं यदृषभो दधाति पूषा पशून्प्रजनयति हिरण्यं दक्षिणा दक्षिणैकं च॥६॥ [२]

रत्निनामेतानि हवींषि भवन्ति। एते वै राष्ट्रस्यं प्रदातारः। एतेऽपादातारः। य एव राष्ट्रस्यं प्रदातारः। येऽपादातारः। त एवासमै राष्ट्रं प्रयच्छन्ति। राष्ट्रमेव भवति। यथ्समाहृत्यं निर्वपेत्। अरत्निनः स्युः। यथायथं निर्वपति रत्नित्वाय॥१६॥

यथ्सद्यो निर्वपेत्। यावतीमेकेन हविषाऽऽशिषमव रुन्धे। तावतीमवरुन्धीत। अन्वहन्निर्वपति। भूयसीमेवाशिषमव रुन्धे। भूयसो यज्ञक्रतूनुपैति। बारुहस्पत्यं चरुं निर्वपति ब्रह्मणो गृहे। मुखत एवासमै ब्रह्म सःश्यति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रमन्वारम्भयति। शितिपृष्ठो दक्षिणा समृद्धौ॥१७॥

ऐन्द्रमेकादशकपालं राजन्यस्य गृहे। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। ऋषभो दक्षिणा समृद्धौ। आदित्यं चरुं महिष्यै गृहे। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रतितिष्ठति। धेनुर्दक्षिणा समृद्धौ। भर्गाय चरुं वावातायै गृहे। भर्गमेवास्मिन्दधाति। विचित्तगर्भा पष्ठौही दक्षिणा समृद्धौ॥१८॥

नैर्ऋतं चरुं परिवृत्तयै गृहे कृष्णानां व्रीहीणां नखनिर्भिन्नम्। पाप्मानमेव निरऋतिं निरवदयते। कृष्णा कूटा दक्षिणा समृद्धौ। आग्नेयमष्टाकंपालं सेनान्यो गृहे। सेनामेवास्य सःश्यति। हिरण्यं दक्षिणा समृद्धौ। वारुणं दशकपालं सूतस्य गृहे। वरुणसवमेवाव रुन्धे। महानिरष्टो दक्षिणा समृद्धौ। मारुतं सप्तकपालं ग्रामण्यो गृहे॥१९॥

अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवाव रुन्धे। पृश्निर्दक्षिणा समृद्धौ। सवित्रं द्वादशकपालं क्षत्तुर्गृहे प्रसूत्यै। उपध्वस्तो दक्षिणा समृद्धौ। अश्विनं द्विकपालं सङ्गृहीतुर्गृहे। अश्विनो वै देवानां भिषजौ। ताभ्यामेवासमै भेषजं करोति। सवात्यौ दक्षिणा समृद्धौ। पौष्णं चरुं भागदुघस्य गृहे॥२०॥

अन्नं वै पूषा। अन्नमेवाव रुन्धे। श्यामो दक्षिणा समृद्धौ। रौद्रं गावीधुकं चरुमक्षावापस्य गृहे। अन्त एव रुद्रं निरवदयते। शबल उद्धारो दक्षिणा समृद्धौ। द्वादशैतानि हवींषि भवन्ति। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरेणैवासमै राष्ट्रमव रुन्धे। राष्ट्रमेव भवति॥२१॥

यत्र प्रति निर्वपेत्। रुक्मिणं आशिषोऽवर्न्धीरन्। प्रतिनिर्वपति। इन्द्राय सुत्राम्णो पुरोडाशमेकादशकपालम्। इन्द्रायाः होमुचै। आशिषे एवाव रुन्धे। अयं नो राजा वृत्रहा राजा भूत्वा वृत्रं वध्यादित्याह। आमेवैतामा शास्ते। मैत्राबारुहस्पत्यं भवति। श्वेतायै श्वेतवत्सायै दुग्धे॥२२॥

बारुहस्पत्ये मैत्रमपि दधाति। ब्रह्मं चैवास्मै क्षत्रं च समीचीं दधाति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रं प्रतिष्ठापयति। बारुहस्पत्येन पूर्वेण प्रचरति। मुखत एवास्मै ब्रह्म सङ्श्यति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रमन्वारम्भयति। स्वयं कृता वेदिर्भवति। स्वयं दिनं बरुहिः। स्वयं कृत इध्मः। अनभिजितस्याभिजित्यै। तस्माद्राज्ञामरण्यमभिजितम्। सैव श्वेता श्वेतवत्सा दक्षिणा समृद्धौ॥२३॥

रुक्मिण्या समृद्धौ पष्ठोही दक्षिणा समृद्धौ ग्रामण्यां गृहे भांगदुग्धस्यं गृहे भवति दुग्धेऽभिजित्यै द्वे च॥८॥ [३]

देवसुवामेतानि हवीःषि भवन्ति। एतावन्तो वै देवानाः सुवाः। त एवास्मै सुवान्प्रयच्छन्ति। त एनं सुवन्ते। अग्निरेवैनं गृहपतीनां सुवते। सोमो वनस्पतीनाम्। रुद्रः पशूनाम्। बृहस्पतिर्वाचाम्। इन्द्रो ज्येष्ठानाम्। मित्रः सत्यानाम्॥२४॥

वरुणो धर्मपतीनाम्। एतदेव सर्वं भवति। सविता त्वां प्रसवानां सुवतामिति हस्तं गृह्णाति प्रसूत्यै। ये देवा देवः सुवः स्थेत्याह। यथायजुरेवैतत्। महते क्षत्राय महत आधिपत्याय महते जानराज्यायेत्याह। आमेवैतामा शास्ते। एष वो भरता राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानां राजेत्याह। तस्मात्सोमराजानो ब्राह्मणाः। प्रति त्यन्नामं राज्यमधायीत्याह॥२५॥

राज्यमेवास्मिन्प्रतिदधाति। स्वां तनुवं वरुणो अशिश्नेदित्याह। वरुणसुवमेवाव रुन्धे। शुचैर्मित्रस्य व्रत्या अभूमेत्याह। शुचिमेवैनं व्रत्यं करोति। अमन्महि महत ऋतस्य नामेत्याह। मनुत एवेनम्। सर्वे ब्राता वरुणस्याभूवन्नित्याह। सर्वब्रातमेवैनं करोति। वि मित्र एवैररातिमतारीदित्याह॥२६॥

अरातिमेवैनं तारयति। असूषुदन्त यज्ञियां ऋतेनेत्याह। स्वदयत्येवैनम्। व्यु त्रितो जरिमाणं न आनुडित्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। द्वाभ्यां विमृष्टे। द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै। अग्नीषोमीयस्य चैकादशकपालस्य देवसुवां च हविषामग्नये स्विष्टकृते समवद्यति।

देवताभिरेवैनमुभयतः परिगृह्णाति। विष्णुक्रमान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभि-
जयति॥ २७॥

सत्यानांमधायीत्याहातारुदित्याह क्रमत् एकं च॥४॥

[४]

अर्थतः स्थेति जुहोति। आहुत्यैवैनां निष्क्रीय गृह्णाति। अथो हविष्कृतानामेवाभिघृतानां
गृह्णाति। वहन्तीनां गृह्णाति। एता वा अपां राष्ट्रम्। राष्ट्रमेवासमै गृह्णाति। अथो
श्रियमेवैनमभिवहन्ति। अपां पतिरसीत्याह। मिथुनमेवाकः। वृषाँस्यूर्मिरित्याह॥ २८॥

ऊर्मिमन्तमेवैनं करोति। वृषसेनोऽसीत्याह। सेनामेवास्य सङ्श्यति। व्रजक्षितः
स्थेत्याह। एता वा अपां विशः। विशमेवासमै पर्यहति। मरुतामोजः स्थेत्याह। अन्नं वै
मरुतः। अन्नमेवाव रुन्धे। सूर्यवर्चसः स्थेत्याह॥ २९॥

राष्ट्रमेव वर्चस्व्यकः। सूर्यत्वचसः स्थेत्याह। सत्यं वा एतत्। यद्वर्षति। अनृतं
यदातपति वर्षति। सत्यानृते एवाव रुन्धे। नैनं सत्यानृते उदिते हिङ्स्तः। य एवं
वेद। मान्दाः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव ब्रह्मवर्चस्व्यकः॥ ३०॥

वाशाः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव वश्यकः। शक्ररीः स्थेत्याह। पशवो वै शक्ररीः। पशूनेवाव
रुन्धे। विश्वभृतः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव पयस्व्यकः। जनभृतः स्थेत्याह। राष्ट्रमेवेन्द्रियाव्यकः।
अग्नेस्तैजस्याः स्थेत्याह॥ ३१॥

राष्ट्रमेव तैजस्व्यकः। अपामोषधीनां रसः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव मध्व्यमकः।
सारस्वतं ग्रहं गृह्णाति। एषा वा अपां पृष्ठम्। यत्सरस्वती। पृष्ठमेवैनं समानानां
करोति। षोडशभिर्गृह्णाति। षोडशकलो वै पुरुषः। यावानेव पुरुषः। तस्मिन्वीर्यं
दधाति। षोडशभिर्जुहोति षोडशभिर्गृह्णाति। द्वात्रिंशत्सम्पद्यन्ते। द्वात्रिंशदक्षराऽनुष्टुक्।
वागनुष्टुप्सर्वाणि छन्दांसि। वाचैवैनं सर्वभिश्छन्दोभिरभिषिञ्चति॥ ३२॥

ऊर्मिरित्याह सूर्यवर्चसः स्थेत्याह ब्रह्मवर्चस्व्यकस्तैजस्याः स्थेत्याहेव पुरुषः पदं च॥५॥

[५]

देवीरापः सं मधुमतीर्मधुमतीभिः सृज्यध्वमित्याह। ब्रह्मणैवैनाः सः सृजति। अनाधृष्टाः
सीदतेत्याह। ब्रह्मणैवैनाः सादयति। अन्तरा होतृश्च धिषिण्यं ब्राह्मणाच्छुसिनश्च सादयति।
आग्नेयो वै होता। ऐन्द्रो ब्राह्मणाच्छुसी। तेजसा चैवेन्द्रियेण चोभयतो राष्ट्रं परिगृह्णाति।
हिरण्येनोत्पुनाति। आहुत्यै हि पवित्राभ्यामुत्पुनन्ति व्यावृत्त्यै॥ ३३॥

शतमानं भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति।

अनिभृष्टमसीत्याह। अनिभृष्टं ह्येतत्। वाचो बन्धुरित्याह। वाचो ह्येष बन्धुः। तपोजा इत्याह। तपोजा ह्येतत्। सोमस्य दात्रमसीत्याह॥३४॥

सोमस्य ह्येतद्दात्रम्। शुक्रा वः शुक्रेणोत्पुनामीत्याह। शुक्रा ह्यापः। शुक्रं हिरण्यम्। चन्द्राश्चन्द्रेणेत्याह। चन्द्रा ह्यापः। चन्द्रं हिरण्यम्। अमृता अमृतेनेत्याह। अमृता ह्यापः। अमृतं हिरण्यम्॥३५॥

स्वाहा राजसूयायेत्याह। राजसूयाय ह्येना उत्पुनाति। सधमादौ द्युम्निनीरूर्ज एता इति वारुण्यर्चा गृह्णाति। वरुणसुवमेवाव रुन्धे। एकया गृह्णाति। एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। क्षत्रस्योल्बमसि क्षत्रस्य योनिरसीति ताप्यं चोष्णीषं च प्रयच्छति सयोनिर्त्वायं। एकशतेन दर्भपुञ्जीलैः पवयति। शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्यः। आत्मैकशतः॥३६॥

यावानेव पुरुषः। तस्मिन्वीर्यं दधाति। दध्याशयति। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। उदुम्बरमाशयति। अन्नाद्यस्यावरुद्धौ। शष्पाण्याशयति। सुराबलिमेवैनं करोति। आविदं एता भवन्ति। आविदमेवैनं गमयन्ति॥३७॥

अग्निरेवैनं गार्हपत्येनावति। इन्द्रं इन्द्रियेण। पूषा पशुभिः। मित्रावरुणौ प्राणापानाभ्याम्। इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्। स दिवमलिखत्। सोऽर्यम्णः पन्था अभवत्। स आवित्रे द्यावापृथिवी धृतव्रते इति द्यावापृथिवी उपाधावत्। स आभ्यामेव प्रसूत इन्द्रो वृत्राय वज्रं प्राहरत्। आवित्रे द्यावापृथिवी धृतव्रते इति यदाह॥३८॥

आभ्यामेव प्रसूतो यजमानो वज्रं भ्रातृव्याय प्रहरति। आवित्रा देव्यदितिर्विश्वरूपीत्याह। इयं वै देव्यदितिर्विश्वरूपी। अस्यामेव प्रति तिष्ठति। आवित्रोऽयमसावामुष्यायणोऽस्यां विश्वस्मिन्नाष्ट इत्याह। विश्वेवैनं राष्ट्रेण समर्धयति। महते क्षत्राय महत आधिपत्याय महते जानराज्यायेत्याह। आमेवैतामा शास्ते। एष वो भरता राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानां राजेत्याह। तस्मात्सोमराजानो ब्राह्मणाः॥३९॥

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति धनुः प्रयच्छति विजित्यै। शत्रुबाधनाः स्थेतीपून्। शत्रूनेवास्य बाधन्ते। पात मा प्रत्यश्च पात मा तिर्यश्चमन्वश्च मा पातेत्याह। तिस्रो वै शरव्याः। प्रतीची तिरश्चनूची। ताभ्य एवैनं पान्ति। दिग्भ्यो मा पातेत्याह। दिग्भ्य एवैनं पान्ति। विश्वाभ्यो मा नाष्ट्राभ्यः पातेत्याह। अपरिमितादेवैनं पान्ति। हिरण्यवर्णावुषसां विरोक इति

त्रिष्टुभां बाहू उद्गृह्णाति। इन्द्रियं वै वीर्यं त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव वीर्यमुपरिष्ठादात्मन्यन्ते॥४०॥
व्यावृत्त्यै दात्रमसीत्याहुमृतं हिरण्यमेकशतो गेमयन्त्याहं ब्राह्मणा नाष्टाभ्यः पातेत्याहं चत्वारि च॥८॥—[६]

दिशो व्यास्थापयति। दिशामभिजिज्ञै। यदनु प्रक्रामेत्। अभि दिशो जयेत्। उत्तु माद्येत्। मनसाऽनु प्रक्रामति। अभि दिशो जयति। नोन्माद्यति। समिधमा तिष्ठेत्याह। तेज एवाव रुन्धे॥४१॥

उग्रामा तिष्ठेत्याह। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। विराजमातिष्ठेत्याह। अन्नाद्यमेवाव रुन्धे। उर्दीचीमा तिष्ठेत्याह। पशूनेवाव रुन्धे। ऊर्ध्वामातिष्ठेत्याह। सुवर्गमेव लोकमभिजयति। अनूजिहीते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥४२॥

मारुत एष भवति। अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवाव रुन्धे। एकविंशतिकपालो भवति प्रतिष्ठित्यै। योऽरण्येऽनुवाक्यो गणः। तं मध्यत उपदधाति। ग्राम्यैरेव पशुभिरारण्यान्पशून्परि गृह्णाति। तस्माद्ग्राम्यैः पशुभिरारण्याः पशवः परिगृहीताः। पृथिव्यैः। अभ्यषिच्यत॥४३॥

स राष्ट्रं नाभवत्। स एतानि पार्थान्यपश्यत्। तान्यजुहोत्। तैर्वै स राष्ट्रमभवत्। यत्पार्थानि जुहोति। राष्ट्रमेव भवति। बारुहस्पत्यं पूर्वेषामुत्तमं भवति। ऐन्द्रमुत्तरेषां प्रथमम्। ब्रह्म चैवास्मै क्षत्रं च समीचीं दधाति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रं प्रतिष्ठापयति॥४४॥

षट्पुरस्तादभिषेकस्य जुहोति। षडुपरिष्ठात्। द्वादश सम्पद्यन्ते। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरः खलु वै देवानां पूः। देवानामेव पुरं मध्यतो व्यवसर्पति। तस्य न कुतश्चनोपाव्याधो भवति। भूतानामवैष्टीर्जुहोति। अत्रात्र वै मृत्युर्जायते। यत्रयत्रैव मृत्युर्जायते। तत एवेनमवयजते। तस्माद्वाजसूयैनेजानो नाभिचरितवै। प्रत्यगैनमभिचारः स्तृणुते॥४५॥

रुन्धे समष्ट्या असिच्यत स्थापयति जायते पञ्च च॥५॥—[७]

सोमस्य त्विषिरसि तवैव मे त्विषिर्भूयादिति शार्दूलचर्मोपस्तृणाति। यैव सोमे त्विषिः। या शार्दूले। तामेवाव रुन्धे। मृत्योर्वा एष वर्णः। यच्छार्दूलः। अमृतं हिरण्यम्। अमृतमसि मृत्योर्मा पाहीति हिरण्यमुपास्यति। अमृतमेव मृत्योरन्तर्धत्ते। शतमानं भवति॥४६॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। दिद्योन्मां पाहीत्युपरिष्ठादधि निदधाति। उभयत एवास्मै शर्म दधाति। अवैष्टा दन्दशूका इति क्लीबं सीसेन विध्यति। दन्दशूकानेवावयजते। तस्मात्क्लीबं दन्दशूका दंशुकाः। निरस्तं नमुचेः शिर इति

लोहिताय॑सं निर॑स्यति। पा॒प्मान॑मे॒व नमु॑चिं निर॑वदयते। प्रा॒णा आ॒त्मनः॑ पूर्वे॑ऽभि॒षिच्या॑
इत्या॑हुः॥४७॥

सोमो॑ राजा॒ वरु॑णः। दे॒वा धर्म॑सुव॑श्च ये। ते ते॒ वाच॑ꣳ सुव॑न्तां ते ते॑ प्रा॒णꣳ
सुव॑न्तामित्या॑ह। प्रा॒णाने॒वाऽऽत्म॑नः पूर्वा॑नभिषि॑श्चति। यद्व्या॑त्। अ॒ग्नेस्त्वा॒ तेज॑सा॒ऽभिषि॑श्चामीति॑। तेज॑स्यै॒व स्या॑त्। दु॒श्कर्मा॑ तु भवे॑त्। सोम॑स्य त्वा द्यु॒म्रेना॑भिषि॑श्चामीत्या॑ह।
सौम्यो॑ वै दे॒वत॑या॒ पुरु॑षः॥४८॥

स्वयै॑वेन॑ दे॒वत॑या॒ऽभिषि॑श्चति। अ॒ग्नेस्तेज॑सेत्या॑ह। तेज॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। सूर्य॑स्य
वर्च॑सेत्या॑ह। वर्च॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। इन्द्र॑स्येन्द्रि॒येणे॑त्या॑ह। इन्द्रि॒यमे॒वास्मि॑न्दधाति।
मि॒त्रावरु॑णयोर्वी॒र्येणे॑त्या॑ह। वी॒र्यमे॒वास्मि॑न्दधाति। म॒रुता॑मोज॑सेत्या॑ह॥४९॥

ओज॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। क्ष॒त्राणां॑ क्ष॒त्रप॑तिरसीत्या॑ह। क्ष॒त्राणां॑मे॒वेन॑ क्ष॒त्रप॑तिं करोति।
अति॑ दि॒वस्पा॑हीत्या॑ह। अत्य॑न्या॒न्याही॑ति वावै॑तदा॑ह। स॒माव॑वृ॒त्रन्न॑धुरा॒गुदी॑चीरित्या॑ह।
रा॒ष्ट्रमे॒वास्मि॑न्ध्रुवम॑कः। उ॒च्छे॑षणेन जुहोति। उ॒च्छे॑षणभा॒गो वै रु॒द्रः। भा॒गधे॒र्येनै॒व रु॒द्रं
निर॑वदयते॥५०॥

उद॑ङ्घ्रेत्या॒ग्नीद्वे जुहो॑ति। ए॒षा वै रु॒द्रस्य॑ दिक्। स्वा॒यांमे॒व दि॒शि रु॒द्रं निर॑वदयते। रु॒द्र
यत्ते॑ ऋ॒यी परं॑ नामेत्या॑ह। यद्वा अ॑स्य ऋ॒यी परं॑ नाम। तेन॒ वा ए॒ष हि॑नस्ति। यꣳ हि॑नस्ति।
तेनै॑वेनꣳ स॒ह श॑मयति। तस्मै॑ हु॒तम॑सि य॒मेष्ट॑मसीत्या॑ह। य॒मादे॒वास्य॑ मृत्युम॑वयजते॥५१॥

प्रजा॑पते॒ न त्वदे॒तान्य॑न्य इति॑ तस्यै॑ गृहे जुहुयात्। यां का॒मये॑त रा॒ष्ट्रम॑स्यै
प्र॒जा स्या॑दिति॑। रा॒ष्ट्रमे॒वास्यै॑ प्र॒जा भ॑वति। पूर्ण॑मये॒नाध्व॑र्युरभिषि॑श्चति। ब्र॒ह्मव॑र्च॒समे॒वा॒
स्मि॒न्त्विषि॑ दधाति। औदु॑म्बरेण राज॑न्यः। ऊ॒र्जमे॒वास्मि॑न्न॒त्राद्यं॑ दधाति। आश्व॑त्थेन
वैश्यः॑। वि॒शमे॒वास्मि॑न्पुष्टिं दधाति। नैय॑ग्रोधेन॒ जन्यः॑। मि॒त्राण्ये॒वास्मै॑ कल्पयति। अथो॑
प्रति॑ष्ठित्यै॥५२॥

भुव॑त्याहुः पुरु॑ष ओज॑सेत्या॑ह निर॑वदयते यज॑ते ज॒न्यो द्वे च॑॥७॥

[८]

इन्द्र॑स्य॒ वज्रो॑ऽसि॒ वार्त्र॑ इति॑ रथ॑मुपा॒वहर॑ति विजि॑त्यै। मि॒त्रावरु॑णयोस्त्वा प्रशा॑स्त्रोः
प्र॒शिषां॑ युन॒ज्मीत्या॑ह। ब्र॒ह्मणै॑वेन॑ दे॒वता॑भ्यां युनक्ति॑। प्र॒ष्टिवा॑हि॒नं युनक्ति॑। प्र॒ष्टिवा॑ही
वै दे॒वर॑थः। दे॒वर॑थमे॒वास्मै॑ युनक्ति॑। त्रयो॑ऽश्वा॑ भवन्ति। रथ॑श्चतु॒र्थः। द्वौ सं॒व्येष्ट॑सार॒थो।

षट्थसम्पद्यन्ते॥५३॥

षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनं युनक्ति। विष्णुक्रमान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभि-
जयति। यः क्षत्रियः प्रतिहितः। सौऽन्वारभते। राष्ट्रमेव भवति। त्रिष्टुभाऽन्वारभते। इन्द्रियं
वै त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति॥५४॥

मरुतां प्रसवे जैषमित्याह। मरुद्विरेव प्रसूत उज्जयति। आप्सं मन इत्याह। यदेव
मनसैर्प्सीत्। तदापत्। राजन्यं जिनाति। अनक्रान्त एवाक्रमते। वि वा एष इन्द्रियेण
वीर्येणर्ध्यते। यो राजन्यं जिनाति। समहमिन्द्रियेण वीर्येणेत्याह॥५५॥

इन्द्रियमेव वीर्यमात्मन्यन्ते। पशूनां मन्युरसि तवेव मे मन्युर्भूयादिति वाराही
उपानहवुपं मुञ्चते। पशूनां वा एष मन्युः। यद्वाराहः। तेनैव पशूनां मन्युमात्मन्यन्ते। अभि
वा इयं सुषुवाणं कामयते। तस्यैश्वरेन्द्रियं वीर्यमादातोः। वाराही उपानहवुपमुञ्चते।
अस्या एवान्तर्धत्ते। इन्द्रियस्य वीर्यस्यानांत्यै॥५६॥

नमो मात्रे पृथिव्या इत्याहाहिंसायै। इयदस्यायुरस्यायुर्म धेहीत्याह।
आयुरेवाऽऽत्मन्यन्ते। ऊर्गस्यूजं मे धेहीत्याह। ऊर्जमेवाऽऽत्मन्यन्ते। युङ्क्षिं वचोऽसि
वचो मयि धेहीत्याह। वचं एवाऽऽत्मन्यन्ते। एकधा ब्रह्मण उपहरति। एकधैव यजमान
आयुरूजं वचो दधाति। रथविमोचनीयां जुहोति प्रतिष्ठित्यै॥५७॥

त्रयोऽश्वा भवन्ति। रथश्चतुर्थः। तस्माच्चतुर्जुहोति। यदुभौ सहावतिष्ठेताम्। समानं
लोकमियाताम्। सह सङ्गहीत्रा रथवाहने रथमादधाति। सुवर्गादेवैनं लोकादन्तर्दधाति।
हंसः शुचिषदित्यादधाति। ब्रह्मणैवैनमुपावहरति। ब्रह्मणाऽऽदधाति। अतिच्छन्दसा-
ऽऽदधाति। अतिच्छन्दा वै सर्वाणि छन्दांसि। सर्वेभिरेवैनं छन्दोभिरादधाति। वर्ष्म
वा एषा छन्दसाम्। यदतिच्छन्दाः। यदतिच्छन्दसा दधाति। वर्ष्मेवैनं समानानां
करोति॥५८॥

पद्यन्ते दधाति वीर्येणेत्याहानांत्यै प्रतिष्ठित्यै ब्रह्मणाऽऽदधाति सप्त च॥६॥

[९]

मित्रोऽसि वरुणोऽसीत्याह। मैत्रं वा अहं। वारुणी रात्रिः। अहोरात्राभ्यामेवैनमुपाव-
हरति। मित्रोऽसि वरुणोऽसीत्याह। मैत्रो वै दक्षिणः। वारुणः सव्यः। वैश्वदेव्यामिक्षां।
स्वमेवैनौ भागधेयमुपावहरति। समहं विश्वेदेवैरित्याह॥५९॥

वैश्वदेव्यो वै प्रजाः। ता एवाद्याः कुरुते। क्षत्रस्य नाभिरसि क्षत्रस्य योनिरसीत्यधीवासमास्तृणाति सयोनित्वाय। स्योनामा सीद सुषदामा सीदेत्याह। यथायजुरेवैतत्। मा त्वां हिंसीन्मा मां हिंसीदित्याहाहिंसायै। निषसाद धृतव्रतो वरुणः पुस्त्यास्वा साम्राज्याय सुक्रतुरित्याह। साम्राज्यमेवैनं सुक्रतुं करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वं राजन्ब्रह्माऽसि सविताऽसि सत्यसंव इत्याह। सवितारमेवैनं सत्यसंव करोति॥६०॥

ब्रह्मा(३)न्त्वं राजन्ब्रह्माऽसीन्द्रोऽसि सत्यौजा इत्याह। इन्द्रमेवैनं सत्यौजसं करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वं राजन्ब्रह्माऽसि मित्रोऽसि सुशेव इत्याह। मित्रमेवैनं सुशेवं करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वं राजन्ब्रह्मासि वरुणोऽसि सत्यधर्मेत्याह। वरुणमेवैनं सत्यधर्माणं करोति। सविताऽसि सत्यसंव इत्याह। गायत्रीमेवैतेनाभि व्याहरति। इन्द्रोऽसि सत्यौजा इत्याह। त्रिष्टुभमेवैतेनाभि व्याहरति॥६१॥

मित्रोऽसि सुशेव इत्याह। जगतीमेवैतेनाभि व्याहरति। सत्यमेता देवताः। सत्यमेतानि छन्दांसि। सत्यमेवावं रुन्धे। वरुणोऽसि सत्यधर्मेत्याह। अनुष्टुभमेवैतेनाभि व्याहरति। सत्यानृते वा अनुष्टुप्। सत्यानृते वरुणः। सत्यानृते एवावं रुन्धे॥६२॥

नैनं सत्यानृते उदिते हिंस्तः। य एवं वेद। इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्ध्न इति स्फ्यं प्रयच्छति। वज्रो वै स्फ्यः। वज्रेणैवास्मां अवरपरं रन्धयति। एवं हि तच्छ्रेयः। यदस्मा एते रथ्येयुः। दिशोऽभ्ययं राजाऽभूदिति पश्चाक्षान्प्रयच्छति। एते वै सर्वेऽयाः। अपराजायिनमेवैनं करोति॥६३॥

ओदनमुद्धवते। परमेष्ठी वा एषः। यदोदनः। परमामेवैनं श्रियं गमयति। सुश्लोकां(४) सुमङ्गलां(४) सत्यराजा(३)नित्याह। आमेवैतामा शांस्ते। शौनः शेषमाख्यापयते। वरुणपाशादेवैनं मुञ्चति। परः शतं भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। मारुतस्य चैकविंशतिकपालस्य वैश्वदेव्यै चामिक्षाया अग्रये स्विष्टकृते समवद्यति। देवताभिरेवैनमुभयतः परि गृह्णाति। अपान्नन्ने स्वाहोर्जो नन्ने स्वाहाऽग्रये गृहपतये स्वाहेति तिस्र आहुतीर्जुहोति। त्रयं इमे लोकाः। ष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठति॥६४॥ देवैरित्याह सत्यसंव करोति त्रिष्टुभमेवैतेनाभि व्याहरति सत्यानृते एवावं रुन्धे करोति शतेन्द्रियः षट् च॥६॥ [१०]

एतद्ब्राह्मणानि धात्रे रत्निर्नान्देवसुवामर्थतो देवोदिशः सोमस्येन्द्रस्य मित्रो दशं॥१०॥
एतद्ब्राह्मणानि वैष्णवं त्रिकपालमन्त्रं वै पूषा वाशाः स्थेत्याह दिशो व्यास्थापयत्युदङ्गुरेत्य ब्रह्मा(३)न्त्वं राजन्ब्रतुष्टिः॥६४॥
एतद्ब्राह्मणानि प्रति तिष्ठति॥

हरिः ॐ॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

वरुणस्य सुषुवाणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यं पराऽपतत्। तथ्सृष्ट्विरनु समंसर्पत्। तथ्सृष्ट्वा सृष्ट्वम्। अग्निना देवेन प्रथमेऽहन्ननु प्रायुङ्क्त। सरस्वत्या वाचा द्वितीयै। सवित्रा प्रसवेन तृतीयै। पूष्णा पशुभिश्चतुर्थै। बृहस्पतिना ब्रह्मणा पञ्चमे। इन्द्रेण देवेन षष्ठे। वरुणेन स्वयां देवतया सप्तमे॥१॥

सोमेन राज्ञाऽष्टमे। त्वष्टा रूपेण नवमे। विष्णुना यज्ञेनाऽऽप्तोत्। यथ्सृष्ट्वा भवन्ति। इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमान आप्रोति। पूर्वापूर्वा वेदिर्भवति। इन्द्रियस्य वीर्यस्यावरुद्धै। पुरस्तादुपसदा सौम्येन प्रचरति। सोमो वै रेतोधाः। रेत एव तदधाति। अन्तरा त्वाष्ट्रेण। रेत एव हितं त्वष्टा रूपाणि विकरोति। उपरिष्टाद्वैष्णवेन। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञ एवान्ततः प्रति तिष्ठति॥२॥

सप्तमे दधाति पञ्च च॥२॥

[१]

जामि वा एतत्कुर्वन्ति। यथ्सद्यो दीक्षयन्ति सद्यः सोमं क्रीणन्ति। पुण्डरिस्रजां प्रयच्छत्यजामित्वाया। अङ्गिरसः सुवर्गं लोकं यन्तः। अप्सु दीक्षातपसी प्रावेशयन्। तत्पुण्डरीकमभवत्। यत्पुण्डरिस्रजां प्रयच्छति। साक्षादेव दीक्षातपसी अव रुन्धे। दशभिर्वथ्सतरैः सोमं क्रीणाति। दशाक्षरा विराट्॥३॥

अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। मुष्करा भवन्ति सेन्द्रत्वाय। दशपेयो भवति। अन्नाद्यस्यावरुद्धै। शतं ब्राह्मणाः पिबन्ति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। सप्तदशः स्तोत्रं भवति। सप्तदशः प्रजापतिः॥४॥

प्रजापतेरास्यै। प्राकाशावध्वर्यवै ददाति। प्रकाशमेवेनं गमयति। स्रजमुद्गात्रे। व्यैवास्मै वासयति। रुक्मं होत्रै। आदित्यमेवास्मा उन्नयति। अश्वं प्रस्तोतृप्रतिहर्तृभ्याम्। प्राजापत्यो वा अश्वः। प्रजापतेरास्यै॥५॥

द्वादश पष्ठौहीर्ब्रह्मणौ। आयुरेवाव रुन्धे। वशां मैत्रावरुणायां। राष्ट्रमेव वश्यकः। ऋषभं ब्राह्मणाच्छसिने। राष्ट्रमेवेन्द्रियाव्यकः। वासंसी नेष्टापोतृभ्याम्। पवित्रं एवास्यैते। स्थूरिं यवाचितमच्छावाकायै। अन्त एव वरुणमव यजते॥६॥

अ॒न॒ङ्गाह॑म॒ग्नीधे॑। वहि॑र्वा अ॒न॒ङ्गान्। वहि॑र॒ग्नीत्। वहि॑नै॒व वहि॑ य॒ज्ञस्या॑व॒ रुन्धे॑।
 इन्द्र॑स्य सु॒षुवा॑णस्य॒ त्रेधेन्द्रि॑यं वी॒र्यं परा॑ऽपतत्। भृ॒गुस्तृ॑तीयमभवत्। श्रा॒य॒न्तीयं॑ तृतीयम्।
 सर॑स्वती॒ तृतीय॑म्। भा॒र्गवो॑ होता॒ भवति॑। श्रा॒य॒न्तीयं॑ ब्रह्मसा॒मं भ॑वति। वा॒र॒व॒न्तीयं॑मग्नि॒ष्टोमसा॑मम्। सा॒र॒स्वती॒रपो॑ गृ॒ह्णाति॑। इन्द्रि॑यस्य॒ वी॒र्यस्या॑व॒रुद्धौ॑। श्रा॒य॒न्तीयं॑ ब्रह्मसा॒मं भ॑वति।
 इन्द्रि॑यमे॒वास्मिन्वी॑र्यं॒ श्रयति॑। वा॒र॒व॒न्तीयं॑मग्निष्टोमसा॒मम्। इन्द्रि॑यमे॒वास्मिन्वी॑र्यं
 वा॒रयति॑॥७॥

विराट्प्रापतिरश्वः प्रजापतेरायै यजते ब्रह्मसामं भवति सुप्त च॥५॥ [२]

ई॒श्वरो॑ वा ए॒ष दि॒शोऽनू॑न्मदितोः। यं दि॒शोऽनु॑ व्या॒स्थाप॑यन्ति। दि॒शाम॑वैष्टयो भवन्ति।
 दि॒क्ष्वैव॑ प्र॒ति तिष्ठ॑त्यनु॒न्मादा॑य। प॒ञ्च दे॒वता॑ यजति। प॒ञ्च दि॒शः। दि॒क्ष्वैव॑ प्र॒ति तिष्ठ॑ति।
 ह॒विषो॑ह॒विष॑ इ॒ष्ट्वा बा॑र॒हस्प॑त्यम॒भिधा॑रयति। य॒ज॒मा॒नदे॒वत्यो॑ वै बृ॒हस्प॑तिः। यज॑मानमे॒व
 तेज॑सा॒ सम॑र्धयति॥८॥

आ॒दि॒त्यां म॒ल्हां ग॒र्भिणी॑मा ल॒भते॑। मा॒रुतीं॑ पृ॒श्निं प॑ष्ठौहीम्। वि॒शं चै॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रं च॑
 स॒मीची॑ दधाति। आ॒दि॒त्यया॒ पूर्व॑या प्रच॑रति। मा॒रुत्यो॑त्तरया। रा॒ष्ट्र ए॒व वि॒शम॑नु॒बध्ना॑ति।
 उ॒च्चैरा॑दि॒त्याया॒ आश्रा॑वयति। उ॒पा॒शु मा॑रुत्यै। तस्मा॑द्रा॒ष्ट्रं वि॒शम॑ति॒वद॑ति। ग॒र्भिण्या॑दि॒त्या
 भ॑वति॥९॥

इन्द्रि॑यं वै गर्भः। रा॒ष्ट्रमे॒वेन्द्रि॑याव्य॒कः। अ॒ग॒र्भा मा॑रुती। वि॒द्वे म॑रुतः। वि॒शमे॒व
 नि॒रिन्द्रि॑यामकः। दे॒वा॒सुराः संय॑त्ता आसन्। ते दे॒वा अ॒श्विनोः॑ पू॒षन्वा॒चः स॒त्यं सं॑न्नि॒धाय॑।
 अ॒नृते॑नासुरान॒भ्यभव॑न्। तै॑ऽश्वि॒भ्यां पू॒ष्णे पु॑रो॒डाशं॑ द्वा॒दश॑कपालं॒ निर॑वपन्। ततो॒ वै ते
 वा॒चः स॒त्यमवा॑रुन्धत॥१०॥

यद॒श्विभ्यां॑ पू॒ष्णे पु॑रो॒डाशं॑ द्वा॒दश॑कपालं॒ निर्व॑पति। अ॒नृते॑नै॒व भ्रात॑र॒व्यान॑भिभूय। वा॒चः
 स॒त्यम॑व॒ रुन्धे॑। सर॑स्वते स॒त्यवा॑चै॒ चरु॑म्। पू॒र्वमे॒वोदि॑तम्। उ॒त्तरे॑णा॒भि गृ॑णाति। स॒वित्रे॑
 स॒त्यप्र॑सवाय पु॒रोडा॑शं द्वा॒दश॑कपालं॒ प्रसू॑त्यै। दू॒तान्प्र॑हि॒णोति॑। आ॒विदं॑ ए॒ता भ॑वन्ति।
 आ॒विद॑मे॒वैनं॑ गमयन्ति। अथो॑ दू॒तेभ्य॑ ए॒व न छि॑द्यते। ति॒सृध॒न्वश्शु॑ष्क॒दृति॑र्दक्षि॒णा
 समृ॑द्धौ॥११॥

अर्धयति भवत्यरुन्धत गमयन्ति द्वे च॥४॥ [३]

आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति। तस्माच्छिशिरे कुरुपञ्चालाः प्राञ्चो यान्ति। सौम्यं

चरुम्। तस्माद्वसन्तं व्यवसायादयन्ति। सवित्रं द्वादशकपालम्। तस्मात्पुरस्ताद्यवानां सवित्रा विरुन्धते। बारुहस्पत्यं चरुम्। सवित्रैव विरुध्य। ब्रह्मणा यवानादधते। त्वाष्ट्रमुष्टाकपालम्॥१२॥

रूपाण्येव तेन कुर्वते। वैश्वानरं द्वादशकपालम्। तस्माञ्जघन्यं नैदाघे प्रत्यञ्चः कुरुपश्चाला यान्ति। सारस्वतं चरुं निर्वपति। तस्मात्प्रावृषि सर्वा वाचो वदन्ति। पौष्णेन व्यवस्यन्ति। मैत्रेण कृषन्ते। वारुणेन विधृता आसते। क्षेत्रपत्येन पाचयन्ते। आदित्येनादधते॥१३॥

मासिमास्येतानि हवींषि निरुप्याणीत्याहुः। तेनैवर्तून्ययुङ्क्त इति। अथो खल्वाहुः। कः संवत्सरं जीविष्यतीति। षडेव पूर्वद्युर्निरुप्याणि। षडुत्तरेद्युः। तेनैवर्तून्ययुङ्क्त। दक्षिणो रथवाहनवाहः पूर्वेषां दक्षिणा। उत्तरं उत्तरेषाम्। संवत्सरस्यैवान्तौ युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥१४॥

त्वाष्ट्रमुष्टाकपालं दधते युनक्त्येकं च॥३॥

[४]

इन्द्रस्य सुपुवाणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यं पराऽपतत्। स यत्प्रथमं निरर्णीवत्। तत्कलमभवत्। यद्वितीयम्। तद्वदरम्। यत्तृतीयम्। तत्कर्कशम्। यन्नस्तः। स सिंहः। यदक्ष्योः॥१५॥

स शार्दूलः। यत्कर्णयोः। स वृकः। य ऊर्ध्वः। स सोमः। याऽवाची। सा सुरा। त्रयाः सक्तवो भवन्ति। इन्द्रियस्यावरुद्धौ। त्रयाणि लोमानि॥१६॥

त्विषिमेवाव रुन्धे। त्रयो ग्रहाः। वीर्यमेवाव रुन्धे। नाम्ना दशमी। नव वै पुरुषे प्राणाः। नाभिर्दशमी। प्राणा इन्द्रियं वीर्यम्। प्राणानेवेन्द्रियं वीर्यं यजमान आत्मन्धत्ते। सीसेन क्रीबाच्छष्पाणि क्रीणाति। न वा एतदयो न हिरण्यम्॥१७॥

यथ्सीसम्। न स्त्री न पुमान्। यत्क्रीबः। न सोमो न सुरा। यथ्सौत्रामणी समृद्धौ। स्वाद्वीं त्वा स्वादुनेत्याह। सोममेवेना करोति। सोमोऽस्यश्विभ्यां पच्यस्व सरस्वत्यै पच्यस्वेन्द्राय सुत्राम्णो पच्यस्वेत्याह। एताभ्यो ह्येषा देवताभ्यः पच्यन्ते। तिस्रः सः सृष्टा वसति॥१८॥

तिस्रो हि रात्रीः। क्रीतः सोमो वसति। पुनातु ते परिस्नुतमिति यजुषा पुनाति व्यावृत्त्यै। पवित्रेण पुनाति। पवित्रेण हि सोमं पुनन्ति। वारेण शश्वता तनेत्याह। वारेण हि सोमं

पुनन्ति। वायुः पूतः पवित्रेणेति नैतया पुनीयात्। व्यृद्धा ह्येषा। अतिपवितस्यैतया पुनीयात्। कुविदङ्गेत्यनिरुक्तया प्राजापत्यया गृह्णाति॥१९॥

अनिरुक्तः प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै। एकयुर्चा गृह्णाति। एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। आश्विनं धूम्रमालभते। अश्विनौ वै देवानां भिषजौ। ताभ्यामेवास्यै भेषजं करोति। सारस्वतं मेषम्। वाग्वै सरस्वती। वाचैवैनं भिषज्यति। ऐन्द्रमृषभं सैन्द्रत्वाय॥२०॥
अक्ष्योलोमानि हिरण्यं वसति गृह्णाति भिषज्यत्येकं च॥६॥ [५]

यत्रिषु यूपैष्वालभेत। बहिर्धाऽस्मादिन्द्रियं वीर्यं दध्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। एकयूप आलभते। एकधैवास्मिन्निन्द्रियं वीर्यं दधाति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति। नैतेषां पशूनां पुरोडाशा भवन्ति। ग्रहपुरोडाशा ह्येते। युवः सुराममश्विनेति सर्वदेवत्ये याज्यानुवाक्ये भवतः। सर्वा एव देवताः प्रीणाति॥२१॥

ब्राह्मणं परिक्रीणीयादुच्छेषणस्य पातारम्। ब्राह्मणो ह्याहुत्या उच्छेषणस्य पाता। यदि ब्राह्मणं न विन्देत्। वल्मीकवपायामवं नयेत्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यद्वै सौत्रामण्ये व्यृद्धम्। तदस्यै समृद्धम्। नानादेवत्याः पशवंश्च पुरोडाशाश्च भवन्ति समृद्धौ। ऐन्द्रः पशूनामुत्तमो भवति। ऐन्द्रः पुरोडाशानां प्रथमः॥२२॥

इन्द्रिये एवास्यै समीचीं दधाति। पुरस्तादनूयाजानां पुरोडाशैः प्रचरति। पशवो वै पुरोडाशाः। पशूनेवाव रुन्धे। ऐन्द्रमेकादशकपालं निर्वपति। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। सावित्रं द्वादशकपालं प्रसूत्यै। वारुणं दशकपालम्। अन्तत एव वरुणमव यजते। वडंबा दक्षिणा॥२३॥

उत वा एषाऽश्वः सूते। उताऽश्वतरम्। उत सोमं उत सुरा। यथ्सौत्रामणी समृद्धौ। बारहस्पत्यं पशुं चतुर्थमतिपवितस्या लभते। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैव यज्ञस्य व्यृद्धमपि वपति। पुरोडाशवानेष पशुर्भवति। न ह्येतस्य ग्रहं गृह्णन्ति। सोमप्रतीकाः पितरस्तृष्णुतेति शतातृष्णायाः समवनयति॥२४॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। दक्षिणेऽग्नौ जुहोति। पापवस्यसस्य व्यावृत्त्यै। हिरण्यमन्तरा धारयति। पूतामेवैनं जुहोति। शतमानं भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। यत्रैव शतातृष्णां धारयति॥२५॥

तन्निदधाति॑ प्रतिष्ठित्यै। पितॄन् वा एतस्यैन्द्रियं वीर्यं गच्छति। यः सोमोऽति पवंते। पितॄणां याज्यानुवाक्याभिरुपं तिष्ठते। यदेवास्यं पितृनिन्द्रियं वीर्यं गच्छति। तदेवाव रुन्धे। तिसृभिरुपं तिष्ठते। तृतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। अथो त्रीणि वै यज्ञस्यैन्द्रियाणि। अध्वर्युरहोता ब्रह्मा। त उपतिष्ठन्ते। यान्येव यज्ञस्यैन्द्रियाणि। तैरेवास्मै भेषजं करोति॥२६॥

प्रीणाति प्रथमो दक्षिणा समवन्तयति धारयतीन्द्रियाणि चत्वारि च॥६॥ [६]

अग्निष्टोममग्र आहरति। यज्ञमुखं वा अग्निष्टोमः। यज्ञमुखमेवारभ्यं स्वमा क्रमते। अथैषोऽभिषेचनीयंश्चतुस्त्रिंशपवमानो भवति। त्रयस्त्रिंशद्वै देवताः। ता एवाऽऽप्रोति। प्रजापतिश्चतुस्त्रिंशः। तमेवाऽऽप्रोति। सःशर एष स्तोमानामयथापूर्वम्। यद्विषमाः स्तोमाः॥२७॥

एतावान् वै यज्ञः। यावान्पवमानाः। अन्तः श्लेषणं त्वा अन्यत्। यत्समाः पवमानाः। तेनाऽसःशरः। तेन यथापूर्वम्। आत्मनैवाग्निष्टोमेनर्ध्नोति। आत्मना पुण्यो भवति। प्रजा वा उक्थानि। पशवं उक्थानि। यदुक्थ्यो भवत्यनु सन्तत्यै॥२८॥

स्तोमाः पशवं उक्थान्येकं च॥२॥ [७]

उपं त्वा जामयो गिर इति प्रतिपद्भवति। वाग्वै वायुः। वाच एवैषोऽभिषेकः। सर्वासामेव प्रजानां सूयते। सर्वा एनं प्रजा राजेति वदन्ति। एतमु त्यन्दश क्षिपु इत्याह। आदित्या वै प्रजाः। प्रजानामेवैतेन सूयते। यन्ति वा एते यज्ञमुखात्। ये सम्भार्या अक्रन्॥२९॥

यदाह पवंस्व वाचो अग्निय इति। तेनैव यज्ञमुखान्नयन्ति। अनुष्टुक्प्रथमा भवति। अनुष्टुगुत्तमा। वाग्वा अनुष्टुक्। वाचैव प्रयन्ति। वाचोर्ध्वन्ति। उद्वतीर्भवन्ति। उद्वद्वा अनुष्टुभो रूपम्। आनुष्टुभो राजन्यः॥३०॥

तस्मादुद्वतीर्भवन्ति। सौर्यनुष्टुगुत्तमा भवति। सुवर्गस्य लोकस्य सन्तत्यै। यो वै स्वादेति। नैनः स्व उपनमति। यः सामभ्य एति। पापीयान्शुषुवाणो भवति। एतानि खलु वै सामानि। यत्पृष्ठानि। यत्पृष्ठानि भवन्ति॥३१॥

तैरेव स्वात्रेति। यानि देवराजानां सामानि। तैरमुष्मिल्लोक ऋध्नोति। यानि मनुष्यराजानां सामानि। तैरस्मिल्लोक ऋध्नोति। उभयोरेव लोकयोर् ऋध्नोति। देवल्लोके

च॑ मनुष्यलो॒के च॑। एक॒विंशो॑ऽभिषेच॒नीय॑स्योत्त॒मो भ॑वति। एक॒विंशः॑ कैशवप॒नीय॑स्य प्रथ॒मः। सप्त॒दशो॑ द॒शपेयः॑॥३२॥

विद्वा ए॒कविं॑शः। रा॒ष्ट्रं सप्त॑दशः। वि॒शो ए॒वैतन्म॑ध्यतो॑ऽभिषि॑च्यते। तस्मा॒द्वा ए॒ष वि॒शां प्रि॒यः। वि॒शो हि म॑ध्यतो॑ऽभिषि॑च्यते। यद्वा ए॒नम॑दो दि॒शोऽनु॑ व्यास्था॒पय॑न्ति। तथ्सु॒वर्गं लो॒कम॑भ्या रो॒हति॑। यदि॒मं लो॒कं न प्र॑त्यव॒रोह॑त्। अ॒तिज॑नं वे॒यात्। उ॒द्वा मा॑द्येत्। यदे॒ष प्र॑ती॒चीनः॑ स्तोमो॒ भव॑ति। इ॒ममे॒व तेन॑ लो॒कं प्र॑त्यव॒रोह॑ति। अथो॑ अ॒स्मिन्ने॒व लो॒के प्र॑ति तिष्ठ॒त्यनु॑न्मादाय॥३३॥

अक्र॑त्राज॒न्यो भ॑वन्ति द॒शपेयो॑ माद्ये॒न्नाणि॑ च॥५॥

[८]

इ॒यं वै र॑ज॒ता। अ॒सौ हरि॑णी। यद्रु॒क्मौ भ॑वतः। आ॒भ्यामे॒वैन॑मु॒भ्यतः॑ परि॑ गृह्णाति। वरु॑णस्य॒ वा अ॑भिषि॑च्यमा॒नस्याऽऽपः॑। इन्द्रि॒यं वी॒र्यं निर॑घ्नन्। तथ्सु॒वर्णं॑ हिर॑ण्यमभवत्। यद्रु॒क्मम॑न्त॒र्दधा॑ति। इन्द्रि॒यस्य॑ वी॒र्यस्या॑निर्घा॒ताय॑। श॒तमा॑नो भवति श॒तक्ष॑रः। श॒तायुः॑ पु॒रुषः॑ श॒तेन्द्रि॑यः। आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॑ये प्र॒ति तिष्ठ॑ति। आयु॑र्वै हिर॑ण्यम्। आ॒युष्या॑ ए॒वैन॑म॒भ्यति॑ क्षरन्ति। तेजो॑ वै हिर॑ण्यम्। तेज॒स्या ए॒वैन॑म॒भ्यति॑ क्षरन्ति। व॒र्चो वै हिर॑ण्यम्। व॒र्चस्या॑ ए॒वैन॑म॒भ्यति॑ क्षरन्ति॥३४॥

श॒तक्ष॑रोऽष्टौ च॥१॥

[९]

अप्र॑तिष्ठितो॒ वा ए॒ष इत्या॑हुः। यो रा॑ज॒सूयेन॑ यज॒त इति॑। य॒दा वा ए॒ष ए॒तेन॑ द्वि॒रात्रेण॑ यज॒ते। अथ॑ प्र॒तिष्ठा॑। अथ॑ संव॒त्सर॑मा॒प्नोति॑। याव॑न्ति संव॒त्सर॑स्या॒होरा॑त्राणि। ताव॑तीरे॒तस्य॑ स्तो॒त्रीयाः॑। अ॒होरा॑त्रेष्वे॒व प्र॑ति तिष्ठति। अ॒ग्निष्टो॒मः पू॒र्वम॑ह॒र्भव॑ति। अ॒तिरा॑त्र उत्त॒रम्॥३५॥

ना॒नैवा॒होरा॑त्रयोः प्र॒ति तिष्ठ॑ति। पौ॒र्णमा॑स्यां पू॒र्वम॑ह॒र्भव॑ति। व्य॑ष्टका॒यामु॑त्तरम्। ना॒नैवा॒र्धमा॑सयोः प्र॒ति तिष्ठ॑ति। अ॒मावा॑स्यायां पू॒र्वम॑ह॒र्भव॑ति। उ॒द्धृष्ट॑ उत्त॒रम्। ना॒नैव॑ मा॒सयोः॑ प्र॒ति तिष्ठ॑ति। अथो॑ खलु॒। ये ए॒व सं॑मानप॒क्षे पु॑ण्याहे स्याता॑म्। तयोः॑ का॒र्यं प्र॑तिष्ठित्यै॥३६॥

अ॒प॒श॒व्यो द्वि॒रात्र॑ इत्या॑हुः। द्वे ह्ये॒ते छ॒न्दसी॑। गा॒य॒त्रं च॒ त्रैष्टु॑भं च। जग॑तीम॒न्तर्य॑न्ति। न तेन॑ जग॑ती कृ॒तेत्या॑हुः। यदे॒नान्त॑री॒यस॑वने कुर्व॒न्तीति॑। य॒दा वा ए॒षाऽही॑नस्याह॒र्भज॑ते। सा॒हस्यं॑ वा॒ सर्व॑नम्। अथै॒व जग॑ती कृ॒ता। अथ॑ प॒श॒व्यः। व्यु॑ष्टि॒र्वा ए॒ष द्वि॒रात्रः॑। य ए॒वं वि॒द्वान्द्वि॒रात्रेण॑ यज॒ते। व्यै॒वास्मा॑ उच्छ॒ति। अथो॑ तम॑ ए॒वाप॑ हते। अ॒ग्निष्टो॒मम॑न्त॒त आ॑ ह॒रति॑। अ॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वताः॑। व॒तास्वे॒व प्र॑ति तिष्ठति॥३७॥

उत्तरं प्रतिष्ठित्य पशव्यः सप्त च॥३॥ [१०]

वरुणस्य जामि वा ईश्वर अग्निमिन्द्रस्य यज्ञिष्वग्निष्टोममुप त्वयं वे रजताऽप्रतिष्ठितो दश॥१०॥

वरुणस्य यदक्षिभ्यां यज्ञिषु तस्मादुद्धृतीः सप्तत्रिंशत्॥३७॥

वरुणस्य प्रति तिष्ठति॥

हरिः ॐ॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टकम् २ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

अङ्गिरसो वै स॒त्रमा॑सत। तेषां पृ॒श्निर्ध॑र्म॒धुगा॑सीत्। सर्जी॒षेणा॑जीवत्। तै॑ऽब्रुवन्। कस्मै॒ नु स॒त्रमा॑स्महे। यै॑ऽस्या ओष॑धीर्न॒ ज॒नया॑म॒ इति॑। ते दि॒वो वृ॑ष्टि॒मसृ॑जन्त। याव॑न्तः स्तो॒का अ॒वाप॑द्यन्त। ताव॑ती॒रोष॑धयोऽजायन्त। ता जा॒ताः पि॒त्रो वि॒षेणा॑लिम्पन्॥१॥

तासां॑ जग्ध्वा रु॒प्यन्त्यै॑त्। तै॑ऽब्रुवन्। क इ॒दमि॒त्थम॑क॒रिति॑। व॒यं भा॑ग॒धेय॑मिच्छ॒माना॑ इति॑ पि॒त्रोऽब्रु॑वन्। किं वो॑ भा॒ग॒धेय॑मिति॑। अ॒ग्नि॒होत्र॑ ए॒व नोऽप्य॑स्त्वि॒त्य॑ब्रुवन्। तेभ्य॑ ए॒तद्भा॑ग॒धेय॑ प्राय॑च्छन्। यद्धु॒त्वा नि॒माष्टि॑। ततो॒ वै त ओष॑धीर॒स्वद॑यन्। य ए॒वं वेद॑॥२॥

स्वद॑न्तेऽस्मा॒ ओष॑धयः। ते व॒त्समु॑पावा॒सृजन्। इ॒दं नो॑ ह॒व्यं प्र॑दा॒पये॑ति। सौ॑ऽब्रवी॒द्वरं॑ वृ॒णै। दश॑ मा॒ रात्री॑र्जा॒तं न दो॑हन्। आ॒सृ॒ङ्गं मा॒त्रा स॒ह च॑रा॒णीति॑। तस्मा॑द्व॒त्सं जा॒तं दश॑ रात्रीर्न॒ दुह॑न्ति। आ॒सृ॒ङ्गं मा॒त्रा स॒ह च॑रति। वा॒रेवृ॑त्ꣳ ह्य॒स्य। तस्मा॑द्व॒त्सꣳ सꣳ सृ॑ष्ट॒धयꣳ रु॒द्रो घा॑तु॒कः। अति॑ हि स॒न्धान्य॑ति॥३॥

अलिम्पन्वेद घातुक एक च॥३॥

[१]

प्र॒जाप॑तिर॒ग्निम॑सृजत। तं प्र॒जा अ॒न्व॑सृज्यन्त। तम॑भा॒ग उपा॑स्त। सौ॑ऽस्य प्र॒जाभि॑रपा॒क्राम॑त्। तम॑व॒रुरु॑त्समा॒नोऽन्वै॑त्। तम॑व॒रुधं॑ नाश॒क्रोत्। स तपो॑ऽतप्यत। सौ॑ऽग्निरुपा॒रम॑ताता॒पि वै स्य॑ प्र॒जाप॑तिरिति॑। स र॒राटा॑दुद॒मृष्ट॑॥४॥

तद्घृ॒तम॑भवत्। तस्मा॑द्यस्य॑ दक्षि॒णतः॑ केशा॒ उन्मृ॑ष्टाः। ताऽयै॑ष्ठल॒क्ष्मी प्रा॑जाप॒त्येत्या॑हुः। यद्रा॒टादु॑द॒मृष्ट॑। तस्मा॑द्रा॒टे केशा॑ न स॑न्ति। तद्ग्नौ प्रा॒गृह्णा॑त्। तद्व॒चिकि॑त्सत्। जुह॒वानी॑(३) मा हौषा॑(३)मिति॑। तद्वि॒चिकि॑त्सायै॒ जन्म॑। य ए॒वं वि॒द्वान् वि॑चि॒कित्स॑ति॥५॥

वसी॑य ए॒व चै॑तयते। तं वा॒गभ्य॑वद॒द्ब्रु॒धुती॑ति। सौ॑ऽब्रवीत्। कस्त्व॑म॒सीति॑। स्वै॒व ते वा॑गित्य॒ब्रवी॑त्। सौ॑ऽजुहो॒त्स्वाहे॑ति॑। तत्स्वा॒हाका॑रस्य॒ जन्म॑। य ए॒वꣳ स्वा॒हाका॑रस्य॒ जन्म॑ वेद॑। क॒रोति॑ स्वा॒हाका॑रेण॒ वीर्य॑म्। यस्यै॒वं वि॒दुषः॑ स्वा॒हाका॑रेण॒ जुह॑ति॥६॥

भो॒गायै॑वास्य॑ हुतं भवति। तस्या॒ आहु॑त्यै॒ पुरु॑षम॒सृजत॑। द्वितीय॑म॒जुहो॑त्। सोऽश्व॑म॒सृजत॑। तृतीय॑म॒जुहो॑त्। स गाम॑म॒सृजत॑। चतुर्थ॑म॒जुहो॑त्। सोऽवि॑म॒सृजत॑। पञ्चम॑म॒जुहो॑त्।

सोऽजामसृजत॥७॥

सोऽग्निरविभेत्। आहुतीभिर्वै माऽऽप्रोतीति। स प्रजापतिं पुनः प्राविशत्। तं प्रजापतिरब्रवीत्। जायस्वेति। सोऽब्रवीत्। किं भागधेयमभि जनिष्य इति। तुभ्यमेवेदं हूयात् इत्यब्रवीत्। स एतद्भागधेयमभ्यजायत। यदग्निहोत्रम्॥८॥

तस्मादग्निहोत्रमुच्यते। तद्धूयमानमादित्योऽब्रवीत्। मा हौषीः। उभयोर्वै नावेतदिति। सोऽग्निरब्रवीत्। कथं नौ होष्यन्तीति। सायमेव तुभ्यं जुहवन्। प्रातर्मह्यमित्यब्रवीत्। तस्मादग्नये सायं हूयते। सूर्याय प्रातः॥९॥

आग्नेयी वै रात्रिः। ऐन्द्रमहः। यदनुदिते सूर्ये प्रातर्जुहुयात्। उभयमेवाग्नेयं स्यात्। उदिते सूर्ये प्रातर्जुहोति। तथाऽग्नये सायं हूयते। सूर्याय प्रातः। रात्रिं वा अनु प्रजाः प्र जायन्ते। अह्ना प्रति तिष्ठन्ति। यथसायं जुहोति॥१०॥

प्रेव तेन जायते। उदिते सूर्ये प्रातर्जुहोति। प्रत्येव तेन तिष्ठति। प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स एतदग्निहोत्रं मिथुनमपश्यत्। तदुदिते सूर्येऽजुहोत्। यजुषाऽन्यत्। तूष्णीमन्यत्। ततो वै स प्राजायत। यस्यैवं विदुष उदिते सूर्येऽग्निहोत्रं जुहति॥११॥

प्रेव जायते। अथो यथा दिवा प्रजानन्नेति। तादृगेव तत्। अथो खल्वाहुः। यस्य वै द्वौ पुण्यौ गृहे वसतः। यस्तयोरन्यं राधयत्यन्यं न। उभौ वाव स तावृच्छतीति। अग्निं वावाऽऽदित्यः सायं प्र विशति। तस्मादग्निर्दूरात्तक्तं ददृशे। उभे हि तेजसी सम्पद्येते॥१२॥

उद्यन्तं वावाऽऽदित्यमग्निरनु समारोहति। तस्माद्धूम एवाग्नेर्दिवा ददृशे। यदग्नये सायं जुहुयात्। आ सूर्याय वृश्चेत। यथसूर्याय प्रातर्जुहुयात्। आऽग्नये वृश्चेत। देवताभ्यः समदं दध्यात्। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेत्येव सायं होतव्यम्। सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेति प्रातः। तथोभाभ्यां सायं हूयते॥१३॥

उभाभ्यां प्रातः। न देवताभ्यः समदं दधाति। अग्निर्ज्योतिरित्याह। अग्निर्वै रेतोधाः। प्रजा ज्योतिरित्याह। प्रजा एवास्मै प्र जनयति। सूर्यो ज्योतिरित्याह। प्रजास्वेव प्रजातासु रेतो दधाति। ज्योतिरग्निः स्वाहेत्याह। प्रजा एव प्रजाता अस्यां प्रतिष्ठापयति॥१४॥

तूष्णीमुत्तरामाहुतिं जुहोति। मिथुनत्वाय प्रजात्यै। यदुदिते सूर्ये प्रातर्जुहुयात्।

यथाऽतिथये प्रद्वृताय शून्यायावस्थायाहार्यः हरन्ति। तादृगेव तत्। काऽऽह ततस्तद्वतीत्याहुः। यत्स न वेद। यस्मै तद्धरन्तीति। तस्माद्यदौषसं जुहोति। तदेव सम्प्रति। अथो यथा प्रार्थमौषसं परिवेवैष्टि। तादृगेव तत्॥१५॥

अमृष्ट विचिकिञ्चति जुह्वत्यजाममृजताग्निहोत्रं सूर्याय प्रातर्जुहोति जुह्वति सम्पद्यते हूयते स्थापयति सम्प्रति द्वे च॥१२॥ [२]

रुद्रो वा एषः। यदग्निः। पत्नी स्थाली। यन्मध्येऽग्नेरधिश्रयेत्। रुद्राय पत्नीमपि दध्यात्। प्रमार्युका स्यात्। उदीचोऽङ्गारान्निरूह्याधि श्रयति। पत्नियै गोपीथाय। व्यन्तान्करोति। तथा पत्युप्रमार्युका भवति॥१६॥

घर्मो वा एषोऽशान्तः। अहरहः प्र वृज्यते। यदग्निहोत्रम्। प्रतिषिञ्चेत्पशुकामस्य। शान्तमिव हि पशव्यम्। न प्रतिषिञ्चेद्ब्रह्मवर्चसकामस्य। समिद्धमिव हि ब्रह्मवर्चसम्। अथो खलु। प्रतिषिच्यमेव। यत्प्रतिषिञ्चति॥१७॥

तत्पशव्यम्। यज्जुहोति। तद्ब्रह्मवर्चसि। उभयमेवाकः। प्रच्युतं वा एतदस्माल्लोकात्। अगतं देवलोक्म्। यच्छ्रुतं हविरनभिघारितम्। अग्निं द्योतयति। अभ्येवैनद्धारयति। अथो देवत्रैवैनद्गमयति॥१८॥

पर्याग्निं करोति। रक्षसामपहत्यै। त्रिः पर्याग्निं करोति। त्र्यावृद्धिं यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। यत्प्राचीनमुद्वासयति। यजमानं शुचाऽर्पयेत्। यदक्षिणा। पितृदेवत्यं स्यात्। यत्प्रत्यक्॥१९॥

पत्नीं शुचाऽर्पयेत्। उदीचीनमुद्वासयति। एषा वै देवमनुष्याणां शान्ता दिक्। तामेवैनदनुद्वासयति शान्त्यै। वर्त्म करोति। यज्ञस्य सन्तत्यै। निष्टपति। उपैव तथस्तृणाति। चतुरुन्नयति। चतुष्पादः पशवः॥२०॥

पशून्नेवाव रुन्धे। सर्वान्पूर्णानुन्नयति। सर्वे हि पुण्यां राद्धाः। अनूच उन्नयति। प्रजायां अनूचीनत्वाय। अनूच्येवास्यं प्रजाऽर्धुका भवति। सम्मृशति व्यावृत्त्यै। नाहोऽप्यनुप सादयेत्। यदहोऽप्यनुपसादयेत्। यथाऽन्यस्मा उपनिधाय॥२१॥

अन्यस्मै प्रयच्छति। तादृगेव तत्। आऽस्मै वृश्चेत। यदेव गार्हपत्येऽधि श्रयति। तेन गार्हपत्यं प्रीणाति। अग्निरभिभेत्। आहुतयो माऽत्यैष्यन्तीति। स एतां समिधमपश्यत्। तामाऽधत्त। ततो वा अग्नावाहुतयोऽग्नियन्त॥२२॥

यदेन॑ समयच्छत्। तत्समिधः समित्वम्। समिधमा दधाति। समेवैनं यच्छति।
आहुतीनां धृत्यै। अथो अग्निहोत्रमेवेध्ववत्करोति। आहुतीनां प्रतिष्ठित्यै। ब्रह्मवादिनो
वदन्ति। यदेका॑ समिधमाधाय द्वे आहुती जुहोति। अथ कस्या॑ समिधिं द्वितीयामाहुतिं
जुहोतीति॥२३॥

यद्वे समिधावा दध्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। एका॑ समिधमाधाय। यजुषा-
ऽन्यामाहुतिं जुहोति। उभे एव समिद्वती आहुती जुहोति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति।
आदीप्तायां जुहोति। समिद्धमिव हि ब्रह्मवर्चसम्। अथो यथाऽतिथिं ज्योतिष्कृत्वा परि
वेवैष्टि। तादृगेव तत्। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। तस्माद्विपाच्चतुष्पादमति। अथो द्विपद्येव
चतुष्पदः प्रतिष्ठापयति॥२४॥

भवति प्रतिष्ठितिं गमयति प्रत्यक्पशवं उपनिधायान्प्रियन्तेति तच्चत्वारि च॥१॥

[३]

उत्तरावतीं वै देवा आहुतिमजुहवुः। अवाचीमसुराः। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः।
यं कामयेत् वसीयान्स्थ्यादिति। कनीयस्तस्य पूर्व॑ हुत्वा। उत्तरं भूयो जुहुयात्। एषा वा
उत्तरावत्याहुतिः। तान्देवा अजुहवुः। ततस्तेऽभवन्॥२५॥

यस्यैवं जुहति। भवत्येव। यं कामयेत् पापीयान्स्थ्यादिति। भूयस्तस्य पूर्व॑ हुत्वा।
उत्तरं कनीयो जुहुयात्। एषा वा अवाच्याहुतिः। तामसुरा अजुहवुः। ततस्ते पराऽभवन्।
यस्यैवं जुहति। परैव भवति॥२६॥

हुत्वोप सादयत्यजामित्वाय। अथो व्यावृत्त्यै। गार्हपत्यं प्रतीक्षते। अननुध्यायिनमेवैनं
करोति। अग्निहोत्रस्य वै स्थाणुरस्ति। तं य ऋच्छेत्। यज्ञस्थाणुमृच्छेत्। एष वा अग्निहोत्रस्य
स्थाणुः। यत्पूर्वाऽऽहुतिः। तां यदुत्तरयाऽभि जुहुयात्॥२७॥

यज्ञस्थाणुमृच्छेत्। अतिहाय पूर्वामाहुतिं जुहोति। यज्ञस्थाणुमेव परि वृणक्ति। अथो
भ्रातृव्यमेवास्वाऽति क्रामति। अवाचीन॑ सायमुपमाष्टि। रेत एव तदधाति। ऊर्ध्वं प्रातः।
प्र जनयत्येव तत्। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। चतुरुन्नयति॥२८॥

द्विर्जुहोति। अथ कं द्वे आहुती भवत इति। अग्नौ वैश्वानर इति ब्रूयात्। एष वा
अग्निवैश्वानरः। यद्वाह्मणः। हुत्वा द्विः प्राश्नाति। अग्नावेव वैश्वानरे द्वे आहुती जुहोति।
द्विर्जुहोति। द्विर्निमाष्टि। द्विः प्राश्नाति॥२९॥

षट्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। किं देवत्यमग्निहोत्रमिति। वैश्वदेवमिति ब्रूयात्। यद्यजुषा जुहोति। तदैन्द्राग्रम्। यत्तूष्णीम्। तत्प्राजापत्यम्॥३०॥

यन्निर्माष्टि। तदोषधीनाम्। यद्वितीयम्। तत्पितृणाम्। यत्प्राश्नाति। तद्गर्भाणाम्। तस्माद्गर्भा अनश्नन्तो वर्धन्ते। यदाचामति। तन्मनुष्याणाम्। उदङ्घर्यावृत्याचामति॥३१॥

आत्मनो गोपीथाय। निर्णेनेक्ति शुद्धौ। निष्टपति स्वगाकृत्यै। उद्दिशति। सप्तर्षीनेव प्रीणाति। दक्षिणा पर्यावर्तते। स्वमेव वीर्यमनु पर्यावर्तते। तस्माद्दक्षिणोऽर्ध आत्मनो वीर्यावत्तरः। अथो आदित्यस्यैवावृतमनु पर्यावर्तते। हुत्वोप समिन्धे॥३२॥

ब्रह्मवर्चसस्य समिद्धौ। न बर्हिरनु प्र हरेत्। असङ्स्थितो वा एष यज्ञः। यदग्निहोत्रम्। यदनु प्रहरेत्। यज्ञं विच्छिन्द्यात्। तस्मान्नानु प्रहृत्यम्। यज्ञस्य सन्तत्यै। अपो नि नयति। अवभृथस्यैव रूपमकः॥३३॥

अभुवन्वति जुहुयात्रयति माष्टि द्विः प्राश्नाति प्राजापत्यमाचामतीत्येऽकः॥३४॥

[४]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। अग्निहोत्रप्रायणा यज्ञाः। किं प्रायणमग्निहोत्रमिति। वत्सो वा अग्निहोत्रस्य प्रायणम्। अग्निहोत्रं यज्ञानाम्। तस्य पृथिवी सदः। अन्तरिक्षमाग्नीध्रम्। द्यौर्हविर्धानम्। दिव्या आपः प्रोक्ष्णयः। ओषधयो बर्हिः॥३४॥

वनस्पतय इध्मः। दिशः परिधयः। आदित्यो यूपः। यजमानः पशुः। समुद्रोऽवभृथः। संवत्सरः स्वंगाकारः। तस्मादाहिताग्नेः सर्वमेव बर्हिष्यं दत्तं भवति। यत्स्यायं जुहोति। रात्रिमेव तेन दक्षिण्यां कुरुते। यत्प्रातः॥३५॥

अहरेव तेन दक्षिण्यं कुरुते। यत्ततो ददाति। सा दक्षिणा। यावन्तो वै देवा अहुतमादन्। ते पराऽभवन्। त एतदग्निहोत्रं सर्वस्यैव संमवदायाजुहवुः। तस्मादाहुः। अग्निहोत्रं वै देवा गृहाणां निष्कृतिमपश्यन्ति। यत्स्यायं जुहोति। रात्रिया एव तद्धुताद्याय॥३६॥

यजमानस्यापराभावाय। यत्प्रातः। अहं एव तद्धुताद्याय। यजमानस्यापराभावाय। यत्ततोऽश्नाति। हुतमेव तत्। द्वयोः पर्यसा जुहुयात्पशुकामस्य। एतद्वा अग्निहोत्रं मिथुनम्। य एवं वेद। प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते॥३७॥

इमामेव पूर्वया दुहे। अमूमुत्तरया। अधिश्रित्योत्तरमा नयति। योनावेव तद्रेतः सिञ्चति प्रजनने। आज्येन जुहुयात्तेजस्कामस्य। तेजो वा आज्यम्। तेजस्व्येव भवति। पयसा पशुकामस्य। एतद्वै पशूनां रूपम्। रूपेणैवास्मै पशूनं रुन्धे॥३८॥

पशुमानेव भवति। दध्नेन्द्रियकामस्य। इन्द्रियं वै दधि। इन्द्रियाव्येव भवति। युवाग्वामां ग्रामकामस्यौषधा वै मनुष्याः। भागधेयेनैवास्मै सजातानं रुन्धे। ग्राम्येव भवति। अयंज्ञो वा एषः। योऽसामा॥३९॥

चतुरुन्नयति। चतुरक्षरं रथन्तरम्। रथन्तरस्यैष वर्णः। उपरीं व हरति। अन्तरिक्षं वामदेव्यम्। वामदेव्यस्यैष वर्णः। द्विर्जुहोति। द्यक्षरं बृहत्। बृहत् एष वर्णः। अग्निहोत्रमेव तथ्सामन्वत्करोति॥४०॥

यो वा अग्निहोत्रस्योपसदो वेद। उपैनमुपसदो नमन्ति। विन्दत उपसत्तारम्। उन्नीयोपं सादयति। पृथिवीमेव प्रीणाति। होष्यन्नुपसादयति। अन्तरिक्षमेव प्रीणाति। हुत्वोपं सादयति। दिवंमेव प्रीणाति। एता वा अग्निहोत्रस्योपसदः॥४१॥

य एवं वेद। उपैनमुपसदो नमन्ति। विन्दत उपसत्तारम्। यो वा अग्निहोत्रस्याश्रावितं प्रत्याश्रावितं होतां ब्रह्माणं वषट्कारं वेद। तस्य त्वेव हुतम्। प्राणो वा अग्निहोत्रस्याश्रावितम्। अपानः प्रत्याश्रावितम्। मनो होता। चक्षुर्ब्रह्मा। निमेषो वषट्कारः॥४२॥

य एवं वेद। तस्य त्वेव हुतम्। सायं यावानश्च वै देवाः प्रातर्यावाणश्चाग्निहोत्रिणो गृहमागच्छन्ति। तान् यन्न तर्पयेत्। प्रजयाऽस्य पशुभिर्वि तिष्ठेरन्। यत्तर्पयेत्। तृप्ता एनं प्रजयां पशुभिस्तर्पयेयुः। सजूर्देवैः सायं यावभिरिति सायं सम्मृशति। सजूर्देवैः प्रातर्यावभिरिति प्रातः। ये चैव देवाः सायं यावानो ये च प्रातर्यावाणः॥४३॥

तानेवोभयाऽस्तर्पयति। त एनं तृप्ताः प्रजयां पशुभिस्तर्पयन्ति। अरुणो ह स्माहौपवेशिः। अग्निहोत्र एवाहं सायं प्रातर्वज्रं भ्रातृव्येभ्यः प्र हरामि। तस्मान्मत्पापीयांसो भ्रातृव्या इति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। समिधं सप्तमी। सप्तपदा शक्रो। शाक्रो वज्रः। अग्निहोत्र एव तथ्सायं प्रातर्वज्रं यजमानो भ्रातृव्याय प्र हरति। भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति॥४४॥

बृहिः प्रातरहुताद्याय जायते रुन्धेऽसामा करोत्येता वा अग्निहोत्रस्योपसदो वषट्कारं प्रातर्यावाणो वज्रस्त्रिणि च॥११॥

प्रजापतिरकामयताऽऽत्मन्वन्मे जायेतेति। सौऽजुहोत्। तस्याऽऽत्मन्वदजायत। अग्निर्वायुरादित्यः। तैऽब्रुवन्। प्रजापतिरहौषीदात्मन्वन्मे जायेतेति। तस्य वयमजनिष्महि। जायतान् आत्मन्वदिति तैऽजुहवुः। प्राणानामग्निः। तनुवै वायुः॥४५॥

चक्षुष आदित्यः। तेषां हुतादजायत गौरेव। तस्यै पर्याप्तिं व्यायच्छन्त। मम हुतादजनि ममेति। ते प्रजापतिं प्रश्नमायन्। स आदित्योऽग्निमब्रवीत्। यतरो नौ जयात्। तन्नौ सहासदिति। कस्यै कोऽहौषीदिति प्रजापतिरब्रवीत्कस्यै क इति। प्राणानामहमित्यग्निः॥४६॥

तनुवा अहमिति वायुः। चक्षुषोऽहमित्यादित्यः। य एव प्राणानामहौषीत्। तस्य हुतादजनीति। अग्नेरहुतादजनीति। तदग्निहोत्रस्याग्निहोत्रत्वम्। गौर्वा अग्निहोत्रम्। य एवं वेद गौरग्निहोत्रमिति। प्राणापानाभ्यामेवाग्निः समर्धयति। अव्यर्धुकः प्राणापानाभ्यां भवति॥४७॥

य एवं वेद। तौ वायुरब्रवीत्। अनु मा भजतमिति। यदेव गार्हपत्येऽधिश्रित्याहवनीयमभ्युद्धवान्। तेन त्वां प्रीणानित्यब्रूताम्। तस्माद्यद्गार्हपत्येऽधिश्रित्याहवनीयमभ्युद्धवति। वायुमेव तेन प्रीणाति। प्रजापतिर्देवताः सृजमानः। अग्निमेव देवतानां प्रथममसृजत। सौऽन्यदालम्ब्यमवित्वा॥४८॥

प्रजापतिमभि पर्यावर्तत। स मृत्योरभिभेत्। सौऽमुमादित्यमात्मनो निरमिमीत। तं हुत्वा पराङ्मर्यावर्तत। ततो वै स मृत्युमपाजयत्। अपं मृत्युं जयति। य एवं वेद। तस्माद्यस्यैवं विदुषः। उतैकाहमुत ब्रह्म न जुहति। हुतमेवास्य भवति। असौ ह्यादित्योऽग्निहोत्रम्॥४९॥

तनुवै वायुरग्निमवत्यवित्वा भवत्येकं च॥५॥

[६]

रौद्रं गवि। वायव्यमुपसृष्टम्। आश्विनं दुह्यमानम्। सौम्यं दुग्धम्। वारुणमधि श्रितम्। वैश्वदेवा भिन्दवः। पौष्णमुदन्तम्। सारस्वतं विष्यन्दमानम्। मैत्रं शरः। धातुरुद्धांसितम्। बृहस्पतेरुन्नीतम्। सवितुः प्र क्रान्तम्। द्यावापृथिव्यं ह्रियमाणम्। ऐन्द्राग्रमुपसन्नम्। अग्नेः पूर्वाऽऽहुतिः। प्रजापतेरुत्तरा। ऐन्द्रं हुतम्॥५०॥

उद्धांसितं सप्त च॥१॥

[७]

दक्षिणत उपं सृजति। पितृलोकमेव तेन जयति। प्राचीमा वर्तयति। देवलोकमेव तेन जयति। उदीचीमावृत्य दोग्धि। मनुष्यलोकमेव तेन जयति। पूर्वा दुह्याञ्छेष्टस्य

ज्यैष्ठिनेयस्य। यो वा ग॒तश्रीः स्यात्। अप॑रौ दु॒ह्यात्कनिष्ठ॑स्य कानिष्ठिनेयस्य। यो वा
बुभू॑षेत्॥५१॥

न सं म॑शति। पा॒पव॒स्यस॒स्य व्यावृ॑त्यै। वा॒यव्यं॑ वा ए॒तदुप॑सृष्टम्। आ॒श्विनं
दु॒ह्यमा॑नम्। मै॒त्रं दुग्ध॑म्। अ॒र्य॒म्ण उ॒द्वा॒स्यमा॑नम्। त्वा॒ष्ट्रमु॒न्नीय॑मानम्। बृह॑स्पतेरु॒न्नीत॑म्।
स॒वितुः॑ प्र॒क्रान्त॑म्। द्या॒वापृ॒थिव्य॑ः ह्रि॒यमा॑णम्॥५२॥

ऐ॒न्द्रा॒ग्नमुप॑ सादितम्। सर्वा॑भ्यो वा ए॒ष दे॒वता॑भ्यो जुहोति। यो॑ऽग्नि॒होत्रं॑ जुहोति। यथा
खलु॑ वै धेनुं ती॒र्थे त॑र्पयति। ए॒वम॑ग्नि॒होत्री यज॑मानं तर्पयति। तृ॒प्यति॑ प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। प्र
सु॒वर्गं॑ लो॒कं जा॑नाति। पश्य॑ति पु॒त्रम्। पश्य॑ति पौ॒त्रम्। प्र प्र॒जया॑ प॒शुभिर्मिथु॑नैर्जायते।
यस्यै॒वं वि॒दुषो॑ऽग्नि॒होत्रं॑ जुह॑ति। य उ॑ चैन॒देवं वेद॑॥५३॥

बुभूषेद्वियमाणञ्जायते द्वे च॥३॥

[८]

त्रयो॑ वै प्रै॒यमे॒धा आ॑सन्। तेषां॑ त्रिरे॒कोऽग्नि॒होत्रम॑जुहोत्। द्विरे॒कः। स॒कृदे॒कः। तेषां॑
यस्त्रि॑र्जुहोत्। स ऋ॒चाऽजु॑होत्। यो द्विः। स यजु॑षा। यः स॒कृत्। स तू॒ष्णीम्॥५४॥

यश्च॑ यजु॒षाऽजु॑होद्यश्च॑ तू॒ष्णीम्। तावु॑भावा॑र्धुताम्। तस्मा॑द्यजु॒षाऽऽहु॑तिः पूर्वा॑ होत॒व्या।
तू॒ष्णीमु॒त्तरा॑। उ॒भे ए॒वर्धी॑ अव॑ रुन्धे। अ॒ग्नि॒ज्योति॑र्ज्योति॑र॒ग्निः स्वा॑हेति सा॒यं जु॑होति। रे॒तं
ए॒व तद॑धाति। सूर्यो॑ ज्योति॒र्ज्योतिः॑ सूर्यः॑ स्वा॒हेति॑ प्रा॒तः। रे॒तं ए॒व हि॑तं प्र॒जन॑यति। रे॒तो
वा ए॒तस्य॑ हि॒तं न प्र॑ जायते॥५५॥

यस्या॑ग्नि॒होत्रम॑हु॒तः सूर्यो॑ऽभ्यु॒देति॑। यद्य॑न्ते स्यात्। उ॒न्नीय॑ प्रा॒दु॒दाद्र॑वेत्। स
उ॒प॒सा॒द्यात॑मि॒तोरा॑सीत्। स य॒दा ताम्ये॑त्। अथ॑ भूः स्वा॒हेति॑ जुहुयात्। प्र॒जाप॑तिर्वै भू॒तः।
तमे॒वोपा॑सरत्। स ए॒वैनं॑ तत् उ॒न्नय॑ति। ना॒र्तिमा॑च्छति॒ यज॑मानः॥५६॥

तूष्णीं जायते यजमानः॥३॥

[९]

यद॑ग्निमु॒द्धर॑ति। वस॑वस्तर्ह्य॒ग्निः। तस्मि॑न् यस्य॒ तथा॑विधे जुह॑ति। वसु॑ष्वे॒वास्या॑ग्नि॒होत्रं॑
हु॒तं भ॑वति। नि॒र्हितो॑ धू॒पाय॑ञ्छेते। रु॒द्रास्तर्ह्य॒ग्निः। तस्मि॑न् यस्य॒ तथा॑विधे जुह॑ति।
रु॒द्रेष्वे॒वास्या॑ग्नि॒होत्रं॑ हु॒तं भ॑वति। प्र॒थम॑मि॒धम॑र्चिरा ल॑भते। आ॒दि॒त्यास्तर्ह्य॒ग्निः॥५७॥

तस्मि॑न् यस्य॒ तथा॑विधे जुह॑ति। आ॒दि॒त्येष्वे॒वास्या॑ग्नि॒होत्रं॑ हु॒तं भ॑वति। सर्व॑ ए॒व सर्व॑श
इ॒ध्म आदी॑प्तो भवति। वि॒श्वे दे॒वास्तर्ह्य॒ग्निः। तस्मि॑न् यस्य॒ तथा॑विधे जुह॑ति। वि॒श्वेष्वे॒वास्या॑

देवेष्वग्निहोत्रं हुतं भवति। नितरामर्चिरूपावैति लोहिनीकैव भवति। इन्द्रस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति। इन्द्र एवास्यग्निहोत्रं हुतं भवति॥५८॥

अङ्गारा भवन्ति। तेभ्योऽङ्गारेभ्योऽर्चिरुदेति। प्रजापतिस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति। प्रजापतावेवास्यग्निहोत्रं हुतं भवति। शरोऽङ्गारा अध्यूहन्ते। ब्रह्म तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति। ब्रह्मन्नेवास्यग्निहोत्रं हुतं भवति। वसुषु रुद्रेष्वादित्येषु विश्वेषु देवेषु। इन्द्रे प्रजापतौ ब्रह्मन्। अपरिवर्गमेवास्यैतासु देवतासु हुतं भवति। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुहति। य उ चैनदेवं वेद॥५९॥

आदित्यास्तर्ह्यग्निर्इन्द्र एवास्यग्निहोत्रं हुतं भवति देवेषु चत्वारि च (यदग्निर्हिहितः प्रथमं सर्व एव नितरामङ्गाराः शरोऽङ्गारा ब्रह्म वसुष्वष्टौ)॥३॥

[१०]

ऋतं त्वा सत्येन परिषिञ्चामीति सायं परिषिञ्चति। सत्यं त्वर्तेन परिषिञ्चामीति प्रातः। अग्निर्वा ऋतम्। असावादित्यः सत्यम्। अग्निमेव तदादित्येन सायं परिषिञ्चति। अग्निनाऽऽदित्यं प्रातः सः। यावदहोरात्रे भवतः। तावदस्य लोकस्य। नार्तिर्न रिष्टिः। नान्तो न पर्यन्तोऽस्ति। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुहति। उचैनदेवं वेद॥६०॥

अस्ति द्वे च॥१॥

[११]

अङ्गिरसः प्रजापतिरग्निं रुद्र उत्तरावन्ती ब्रह्मवादिनोऽग्निहोत्रप्रायणा यज्ञाः प्रजापतिरकामयताऽऽत्मन्वद्रोद्रङ्गविं दक्षिणतस्म्यो वै यदग्निमृतं त्वां सत्येनेकादश॥११॥

अङ्गिरसः प्रेव तेनं पशून्व यन्निमाष्टि यो वा अग्निहोत्रस्योपसदो दक्षिणतः षष्टिः॥६०॥

अङ्गिरसो य उचैनदेवं वेद॥

हरिः ॐ॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः॥

प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति। स एतं दशहोतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्य दर्भस्तम्बेऽजुहोत्। ततो वै स प्रजा असृजत। ता अस्मात्सृष्टा अपाक्रामन्। ता ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। यः कामयेत् प्रजायेयेति। स दशहोतारं मनसाऽनुद्रुत्य दर्भस्तम्बे जुहुयात्। प्रजापतिर्वै दशहोता॥१॥

प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजायते। मनसा जुहोति। मन इव हि प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै। पूर्णया जुहोति। पूर्ण इव हि प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै। न्यूनया जुहोति। न्यूनाद्धि प्रजापतिः प्रजा असृजत। प्रजानां सृष्ट्यै॥२॥

दर्भस्तम्बे जुहोति। एतस्माद्वै योनैः प्रजापतिः प्रजा असृजत। यस्मादेव योनैः प्रजापतिः प्रजा असृजत। तस्मादेव योनेः प्रजायते। ब्राह्मणो दक्षिणत उपास्ते। ब्राह्मणो वै प्रजानामुपद्रष्टा। उपद्रष्टुमत्येव प्रजायते। ग्रहो भवति। प्रजानां सृष्टानां धृत्यै। यं ब्राह्मणं विद्यां विद्वांसं यशो नर्च्छेत्॥३॥

सोऽरण्यं परेत्य। दर्भस्तम्बमुद्धृत्य। ब्राह्मणं दक्षिणतो निषाद्य। चतुर्होतृव्याचक्षीत। एतद्वै देवानां परमं गुह्यं ब्रह्म। यच्चतुर्होतारः। तदेव प्रकाशं गमयति। तदेनं प्रकाशं गतम्। प्रकाशं प्रजानां गमयति। दर्भस्तम्बमुद्धृत्य व्याचष्टे॥४॥

अग्निवान् वै दर्भस्तम्बः। अग्नित्येव व्याचष्टे। ब्राह्मणो दक्षिणत उपास्ते। ब्राह्मणो वै प्रजानामुपद्रष्टा। उपद्रष्टुमत्येवैनं यशं ऋच्छति। ईश्वरन्तं यशोर्तो रित्याहुः। यस्यान्तं व्याचष्ट इति। वरस्तस्मै देयः। यदेवैनं तत्रोपनमति। तदेवाव रुन्धे॥५॥

अग्निमादधानो दशहोत्राऽरणिमव दध्यात्। प्रजातमेवैनमा धत्ते। तेनैवोद्धृत्याग्निहोत्रं जुहुयात्। प्रजातमेवैनं जुहोति। हविर्निर्वपस्यं दशहोतारं व्याचक्षीत। प्रजातमेवैनं निर्वपति। सामिधेनीरनुवक्ष्यं दशहोतारं व्याचक्षीत। सामिधेनीरेव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्रतनुते। अथो यज्ञो वै दशहोता। यज्ञमेव तनुते॥६॥

अभिचरं दशहोतारं जुहुयात्। नव वै पुरुषे प्राणाः। नाभिर्दशमी। सप्राणमेवैनमभि चरति। एतावद्वै पुरुषस्य स्वम्। यावत्प्राणाः। यावदेवास्यास्ति। तदभि चरति। स्वकृतं

इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्वा अस्यै निर्ऋतिगृहीतम्। निर्ऋतिगृहीत एवैनं
निर्ऋत्या ग्राहयति। यद्वाचः क्रूरम्। तेन वर्षद्गरोति। वाच एवैनं क्रूरेण प्र वृश्चति।
ताजगार्तिमार्च्छति॥७॥

दर्शहोता सृष्ट्या ऋच्छेद्याचंटे रुन्ध एव तनुते निर्ऋतिगृहीतं पञ्च च॥७॥ [१]

प्रजापतिरकामयत दर्शपूर्णमासौ सृजेयेति। स एतं चतुर्होतारमपश्यत्। तं
मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स दर्शपूर्णमासावसृजत। तावस्मात्सृष्टावपा-
क्रामताम्। तौ ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। दर्शपूर्णमासावालभमानः। चतुर्होतारं
मनसाऽनुद्रुत्याहवनीये जुहुयात्। दर्शपूर्णमासावेव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्रतनुते॥८॥

ग्रहो भवति। दर्शपूर्णमासयोः सृष्टयोर्धृत्यै। सौऽकामयत चातुर्मास्यानि सृजेयेति।
स एतं पञ्चहोतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स
चातुर्मास्यान्यसृजत। तान्यस्मात्सृष्टान्यपाक्रामन्। तानि ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्।
चातुर्मास्यान्यालभमानः॥९॥

पञ्चहोतारं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीये जुहुयात्। चातुर्मास्यान्येव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्रतनुते।
ग्रहो भवति। चातुर्मास्यानां सृष्टानां धृत्यै। सौऽकामयत पशुबन्धं सृजेयेति। स एतं
षड्होतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स पशुबन्धमसृजत।
सौस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्। तं ग्रहेणागृह्णात्॥१०॥

तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। पशुबन्धेन यक्ष्यमाणः। षड्होतारं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीये
जुहुयात्। पशुबन्धमेव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्र तनुते। ग्रहो भवति। पशुबन्धस्य सृष्टस्य
धृत्यै। सौऽकामयत सौम्यमध्वरं सृजेयेति। स एतं सप्तहोतारमपश्यत्। तं
मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स सौम्यमध्वरमसृजत॥११॥

सौऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्। तं ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। दीक्षिष्यमाणः।
सप्तहोतारं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीये जुहुयात्। सौम्यमेवाध्वरं सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्र तनुते।
ग्रहो भवति। सौम्यस्याध्वरस्य सृष्टस्य धृत्यै। देवेभ्यो वै यज्ञो न प्राभवत्। तमेतावच्छः
समभरन्॥१२॥

यथ्सम्भाराः। ततो वै तेभ्यो यज्ञः प्राभवत्। यथ्सम्भारा भवन्ति। यज्ञस्य प्रभूत्यै।
आतिथ्यमासाद्य व्याचष्टे। यज्ञमुखं वा आतिथ्यम्। मुखत एव यज्ञं सम्भृत्य प्र

तनुते। अयंज्ञो वा एषः। योऽपृत्नीकः। न प्रजाः प्रजायेरन्। पत्नीर्याचंष्टे। यज्ञमेवाकः। प्रजानां प्रजननाया। उपसंश्रु व्याचंष्टे। एतद्वै पत्नीनामायतनम्। स्व एवैनां आयतने-
ऽवकल्पयति॥१३॥

तनुत आलभमानोऽगृह्णादसृजताभरञ्जायेरन्धृ॥६॥

[२]

प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। स त्रिवृतः स्तोममसृजत। तं पञ्चदशः स्तोमो मध्यत उदंतृणत्। तौ पूर्वपक्षश्चापरपक्षश्चाभवताम्। पूर्वपक्षं देवा अन्वसृज्यन्त। अपरपक्षमन्वसुराः। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। यं कामयेत् वसीयान्थस्यादिति॥१४॥

तं पूर्वपक्षे याजयेत्। वसीयानेव भवति। यं कामयेत् पापीयान्थस्यादिति। तमपरपक्षे याजयेत्। पापीयानेव भवति। तस्मात्पूर्वपक्षोऽपरपक्षात्करुण्यतरः। प्रजापतिर्वै दशहोता। चतुरहोता पञ्चहोता। षड्वहोता सप्तहोता। ऋतवः संवत्सरः॥१५॥

प्रजाः पशवं इमे लोकाः। य एवं प्रजापतिं ब्रह्मभूयांसं वेद। ब्रह्मेव भूयान्भवति। प्रजापतिर्देवासुरानसृजत। स इन्द्रमपि नासृजत। तं देवा अब्रुवन्। इन्द्रं नो जनयेति। सोऽब्रवीत्। यथाऽहं युष्मास्तपसाऽसृक्षि। एवमिन्द्रं जनयध्वमिति॥१६॥

ते तपोऽतप्यन्त। त आत्मन्निन्द्रमपश्यन्। तमब्रुवन्। जायस्वेति। सोऽब्रवीत्। किं भागधेयमभि जनिष्य इति। ऋतून्संवत्सरम्। प्रजाः पशून्। इमाँल्लोकानित्यब्रुवन्। तं वै माऽऽहुत्या प्र जनयेत्यब्रवीत्॥१७॥

तं चतुरहोत्रा प्राजनयन्। यः कामयेत् वीरो म आजयेयेति। स चतुरहोतारं जुहुयात्। प्रजापतिर्वै चतुरहोता। प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजायते। जजन्दिन्द्रमिन्द्रियाय स्वाहेति ग्रहेण जुहोति। आऽस्य वीरो जायते। वीरं हि देवा एतयाऽऽहुत्या प्राजनयन्। आदित्याश्चाङ्गिरसश्च सुवर्गे लोकेऽस्पधन्त। वयं पूर्वं सुवर्गं लोकमियाम वयं पूर्वं इति॥१८॥

त आदित्या एतं पञ्चहोतारमपश्यन्। तं पुरा प्रातरनुवाकादाग्नीध्रेऽजुहवुः। ततो वै ते पूर्वं सुवर्गं लोकमायन्। यः सुवर्गकामः स्यात्। स पञ्चहोतारं पुरा प्रातरनुवाकादाग्नीध्रे जुहुयात्। संवत्सरो वै पञ्चहोता। संवत्सरः सुवर्गो लोकः। संवत्सर एवर्तुषु प्रतिष्ठायां सुवर्गं लोकमेति। तेऽब्रुवन्नाङ्गिरस आदित्यान्॥१९॥

कं स्था। कं वः सद्ध्यो हव्यं वक्ष्याम इति। छन्दः स्वित्यब्रुवन्। गायत्रियां त्रिष्टुभि

जगत्यामिति। तस्माच्छन्दः सु सञ्च आदित्येभ्यः। आङ्गीरसीः प्रजा हव्यं वहन्ति। वहन्त्यस्मै प्रजा बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति। य एवं वेद। द्वादश मासाः पञ्चर्तवः। त्रय इमे लोकाः। असावादित्य एकविंशः। एतस्मिन्वा एष श्रितः। एतस्मिन्प्रतिष्ठितः। य एवमेतं श्रितं प्रतिष्ठितं वेद। प्रत्येव तिष्ठति॥२०॥

स्यादिति संवत्सरो जनयध्वमितीत्यब्रवीत्युर्व इत्यादित्यानुतवः षट्॥७॥

[३]

प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स एतं दशहोतारमपश्यत्। तेन दशधाऽऽत्मानं विधाय। दशहोत्राऽतप्यत। तस्य चित्तिः सुगासीत्। चित्तमाज्यम्। तस्यैतावत्येव वागासीत्। एतावान् यज्ञक्रतुः। स चतुरहोतारमसृजत। सोऽनन्दत्॥२१॥

असृक्षि वा इममिति। तस्य सोमो हविरासीत्। स चतुरहोत्राऽतप्यत। सोऽताम्यत्। स भूरिति व्याहरत्। स भूमिमसृजत। अग्निहोत्रं दंशपूर्णमासौ यजूंषि। स द्वितीयमतप्यत। सोऽताम्यत्। स भुव इति व्याहरत्॥२२॥

सोऽन्तरिक्षमसृजत। चातुर्मास्यानि सामानि। स तृतीयमतप्यत। सोऽताम्यत्। स सुवरिति व्याहरत्। स दिवमसृजत। अग्निष्टोममुक्थ्यमतिरात्रमृचः। एता वै व्याहृतय इमे लोकाः। इमान्बलु वै लोकाननु प्रजाः पशवश्छन्दांसि प्राजायन्त। य एवमेताः प्रजापतेः प्रथमा व्याहृतीः प्रजाता वेद॥२३॥

प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते। स पञ्चहोतारमसृजत। स हविर्नाविन्दत। तस्मै सोमस्तनुवं प्रायच्छत्। एतत्तं हविरिति। स पञ्चहोत्राऽतप्यत। सोऽताम्यत्। स प्रत्यङ्बाधत। सोऽसुरानसृजत। तदस्याप्रियमासीत्॥२४॥

तद्वुर्वर्णं हिरण्यमभवत्। तद्वुर्वर्णस्य हिरण्यस्य जन्म। स द्वितीयमतप्यत। सोऽताम्यत्। स प्राङ्बाधत। स देवानसृजत। तदस्य प्रियमासीत्। तथ्सुवर्णं हिरण्यमभवत्। तथ्सुवर्णस्य हिरण्यस्य जन्म। य एव सुवर्णस्य हिरण्यस्य जन्म वेद॥२५॥

सुवर्णं आत्मना भवति। दुर्वर्णोऽस्य भ्रातृव्यः। तस्मात्सुवर्णं हिरण्यं भार्यम्। सुवर्ण एव भवति। ऐनं प्रियं गच्छति नाप्रियम्। स सप्तहोतारमसृजत। स सप्तहोत्रेव सुवर्णं लोकमैत्। त्रिणवेन स्तोमैर्नैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदत। त्रयस्त्रिंशेन प्रत्यतिष्ठत्। एकविंशेन रुचमधत्॥२६॥

सप्तदशेन प्राजायत। य एवं विद्वान्त्सोमेन यजते। सप्तहोत्रैव सुवर्गं लोकमेति।
त्रिणवेन स्तोमेनैभ्यो लोकेभ्यो भ्रातृव्यान्प्रणुदते। त्रयस्त्रिंशेन प्रति तिष्ठति। एकविंशेन
रुचं धत्ते। सप्तदशेन प्र जायते। तस्मात्सप्तदशः स्तोमो न निरुह्यः। प्रजापतिर्वै सप्तदशः।
प्रजापतिमेव मध्यतो धत्ते प्रजात्यै॥२७॥

अनुन्दद्व इति व्याहृद्वेदासीद्वेदाधत्त प्रजात्यै॥७॥

[४]

देवा वै वरुणमयाजयन्। स यस्यैयस्यै देवतायै दक्षिणामनयत्। तामङ्गीनात्।
तैऽब्रुवन्। व्यावृत्य प्रतिगृह्णाम। तथा नो दक्षिणा न ह्वेष्यतीति। ते व्यावृत्य प्रत्यंगृह्णन्।
ततो वै तान्दक्षिणां नाङ्गीनात्। य एवं विद्वान्व्यावृत्य दक्षिणां प्रतिगृह्णाति। नैनं दक्षिणा
ङ्गीनाति॥२८॥

राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणेऽग्नये हिरण्यमित्याह। आग्नेयं वै हिरण्यम्।
स्वयैवेन देवतया प्रतिगृह्णाति। सोमाय वास इत्याह। सौम्यं वै वासः। स्वयैवेन देवतया
प्रतिगृह्णाति। रुद्राय गामित्याह। रौद्री वै गौः। स्वयैवेना देवतया प्रतिगृह्णाति।
वरुणायाम्मित्याह॥२९॥

वारुणो वा अश्वः। स्वयैवेन देवतया प्रतिगृह्णाति। प्रजापतये पुरुषमित्याह। प्राजापत्यो
वै पुरुषः। स्वयैवेन देवतया प्रति गृह्णाति। मनवे तल्पमित्याह। मानवो वै तल्पः। स्वयैवेन
देवतया प्रति गृह्णाति। उत्तानायङ्गीरसायान इत्याह। इयं वा उत्तान आङ्गीरसः॥३०॥

अनयैवेन त्रिंशति गृह्णाति। वैश्वानर्यर्चा रथं प्रति गृह्णाति। वैश्वानरो वै देवतया रथः।
स्वयैवेन देवतया प्रति गृह्णाति। तेनामृतत्वमंश्यामित्याह। अमृतमेवाऽऽत्मन्धत्ते। वयं दात्र
इत्याह। वयं एवेन कृत्वा। सुवर्गं लोकं गमयति। मयो मध्यमस्तु प्रतिग्रहीत्र इत्याह॥३१॥

यद्वै शिवम्। तन्मयः। आत्मन एवैषा परीतिः। क इदं कस्मा अदादित्याह। प्रजापतिर्वै
कः। स प्रजापतये ददाति। कामः कामायेत्याह। कामेन हि ददाति। कामेन प्रतिगृह्णाति।
कामो दाता कामः प्रतिग्रहीतेत्याह॥३२॥

कामो हि दाता। कामः प्रतिग्रहीता। कामः समुद्रमाविशेत्याह। समुद्र इव हि कामः।
नेव हि कामस्यान्तोऽस्ति। न समुद्रस्य। कामेन त्वा प्रतिगृह्णामीत्याह। येन कामेन प्रति-
गृह्णाति। स एवेनमुष्मिल्लोके काम आगच्छति। कामैतत्त एषा तं काम दक्षिणेत्याह।
काम एव तद्यजमानोऽमुष्मिल्लोके दक्षिणामिच्छति। न प्रतिग्रहीतरि। य एवं विद्वान्दक्षिणां

प्रतिगृह्णाति। अनृणामेवैनां प्रति गृह्णाति॥३३॥

वीनात्यश्वमित्याहाङ्गीरसः प्रतिग्रहीत्र इत्याह प्रतिग्रहीतेत्याहु दक्षिणेत्याह चत्वारि च॥६॥ [५]

अन्तो वा एष यज्ञस्य। यदशममहः। दशमेऽहन्त्सर्पराज्ञियां ऋग्भिः स्तुवन्ति। यज्ञस्यैवान्तं गत्वा। अन्नाद्यमव रुन्धते। तिसृभिः स्तुवन्ति। त्रयं इमे लोकाः। एभ्य एव लोकेभ्योऽन्नाद्यमव रुन्धते। पृश्निवतीर्भवन्ति। अन्नं वै पृश्निं॥३४॥

अन्नमेवाव रुन्धते। मनसा प्रस्तौति। मनसोद्गायति। मनसा प्रति हरति। मन इव हि प्रजापतिः। प्रजापतेरात्यै। देवा वै सर्पाः। तेषामियं राज्ञी। यत्सर्पराज्ञियां ऋग्भिः स्तुवन्ति। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति॥३५॥

चतुरहोतृन् होता व्याचष्टे। स्तुतमनुशंसति शान्त्यै। अन्तो वा एष यज्ञस्य। यदशममहः। एतत्खलु वै देवानां परमं गुह्यं ब्रह्म। यच्चतुरहोतारः। दशमेऽहुश्चतुरहोतृव्याचष्टे। यज्ञस्यैवान्तं गत्वा। परमं देवानां गुह्यं ब्रह्माव रुन्धे। तदेव प्रकाशं गमयति॥३६॥

तदेनं प्रकाशं गतम्। प्रकाशं प्रजानां गमयति। वाचं यच्छति। यज्ञस्य धृत्यै। यज्ञमानदेवत्यं वा अहः। भ्रातृव्यदेवत्यां रात्रिः। अह्ना रात्रिं ध्यायेत्। भ्रातृव्यस्यैव तल्लोकं वृङ्क्ते। यद्विवा वाचं विसृजेत्। अहर्भ्रातृव्यायोच्छिषेत्। यन्नक्तं विसृजेत्। रात्रिं भ्रातृव्यायोच्छिषेत्। अधिवृक्षसूर्यं वाचं विसृजति। एतावन्तमेवास्मै लोकमुच्छिषति। यावदादित्योऽस्तमेति॥३७॥

पृश्निं तिष्ठन्ति गमयति शिषेत्पञ्च च॥४॥ [६]

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ताः सृष्टाः समंश्लिष्यन्। ता रूपेणानुप्राविशत्। तस्मादाहुः। रूपं वै प्रजापतिरिति। ता नाम्नाऽनु प्राविशत्। तस्मादाहुः। नाम वै प्रजापतिरिति। तस्मादप्यामित्रौ सङ्गत्य। नाम्ना चेदध्वयेते॥३८॥

मित्रमेव भवतः। प्रजापतिर्देवासुरानसृजत। स इन्द्रमपि नासृजत। तं देवा अब्रुवन्। इन्द्रं नो जनयेति। स आत्मन्निन्द्रमपश्यत्। तमसृजत। तं त्रिष्टुग्वीर्यं भूत्वाऽनु प्राविशत्। तस्य वज्रः पञ्चदशो हस्त आपद्यत। तेनोदय्यासुरानभ्यभवत्॥३९॥

य एवं वेद। अभि भ्रातृव्यान्भवति। ते देवा असुरैर्विजित्य। सुवर्गं लोकमायन्। तेऽमुष्मिल्लोके व्यक्षुध्यन्। तेऽब्रुवन्। अमुतः प्रदानं वा उपजिजीविमेति। ते सप्तहोतारं

यज्ञं विधायायास्यम्। अङ्गीरसं प्राहिण्वन्। एतेनामुत्रं कल्पयेति॥४०॥

तस्य वा इयं क्लृप्तिः। यदिदं किं च। य एवं वेद। कल्पतेऽस्मै। स वा अयं मनुष्येषु यज्ञः सप्तहोता। अमुत्रं सृज्यो देवेभ्यो हव्यं वहति। य एवं वेद। उपैनं यज्ञो नमति। सोऽमन्यत। अभि वा इमेऽस्माल्लोकादमुं लोकं कमिष्यन्त इति। स वाचस्पते हृदिति व्याहरत्। तस्मात्पुत्रो हृदयम्। तस्मादस्माल्लोकादमुं लोकं नाभि कामयन्ते। पुत्रो हि हृदयम्॥४१॥

हृयते अभवत्कल्पयेतीति चत्वारि च॥४॥ [७]

देवा वै चतुरहोतृभिर्यज्ञमन्वत। ते वि पाप्मना भ्रातृव्येणार्जयन्त। अभि सुवर्गं लोकमर्जयन्। य एवं विद्वांश्चतुरहोतृभिर्यज्ञं तनुते। वि पाप्मना भ्रातृव्येण जयते। अभि सुवर्गं लोकं जयति। षड्विंश्रा प्रायणीयमा सादयति। अमुष्मै वै लोकाय षड्विंशता। घ्नन्ति खलु वा एतत्सोमम्। यदभिषुण्वन्ति॥४२॥

ऋजुधैवैनमुं लोकं गमयति। चतुरहोत्राऽऽतिथ्यम्। यशो वै चतुरहोता। यश एवाऽऽत्मन्धत्ते। पञ्चहोत्रा पशुमुपसादयति। सुवर्ग्यो वै पञ्चहोता। यजमानः पशुः। यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयति। ग्रहान्गृहीत्वा सप्तहोतारं जुहोति। इन्द्रियं वै सप्तहोता॥४३॥

इन्द्रियमेवाऽऽत्मन्धत्ते। यो वै चतुरहोतृननुसवनं तर्पयति। तृप्यति प्रजयां पशुभिः। उपैनं सोमपीथो नमति। बहिष्पवमाने दशहोतारं व्याचक्षीत। माथ्यं दिने पवमाने चतुरहोतारम्। आर्भवे पवमाने पञ्चहोतारम्। पितृयज्ञे षड्विंशतारम्। यज्ञायज्ञियस्य स्तोत्रे सप्तहोतारम्। अनुसवनमेवेनाऽस्तर्पयति॥४४॥

तृप्यति प्रजयां पशुभिः। उपैनं सोमपीथो नमति। देवा वै चतुरहोतृभिः सत्रमांसत। ऋद्धिपरिमितं यशस्कामाः। तैऽब्रुवन्। यत्रः प्रथमं यशं ऋच्छात्। सर्वेषां त्रस्तत्सहासदिति। सोमश्चतुरहोत्रा। अग्निः पञ्चहोत्रा। धाता षड्विंश्रा॥४५॥

इन्द्रः सप्तहोत्रा। प्रजापतिर्दशहोत्रा। तेषां सोमं राजानं यशं आर्च्छत्। तत्र्यंकामयत। तेनापाकामत्। तेन प्रलायमचरत्। तं देवाः प्रैषैः प्रैषमैच्छन्। तत्प्रैषाणां प्रैषत्वम्। निविद्धिन्यवेदयन्। तन्निविदोन्नित्वम्॥४६॥

आग्नीभिर्ग्राधुवन्। तदाग्नीणामाप्रित्वम्। तमघ्नन्। तस्य यशो व्यंगृह्यत। ते ग्रहा अभवन्।

तद्ग्रहाणां ग्रहत्वम्। यस्यैवं विदुषो ग्रहा गृह्यन्ते। तस्य त्वैव गृहीताः। तेऽब्रुवन्। यो वै नः श्रेष्ठोऽभूत्॥४७॥

तमवधिष्म। पुनरिमं सुवामहा इति। तं छन्दोभिरसुवन्त। तच्छन्दसां छन्दस्त्वम्। साम्ना समानयन्। तथ्साम्नः सामत्वम्। उक्थैरुदस्थापयन्। तदुक्थानामुक्थत्वम्। य एवं वेद। प्रत्येव तिष्ठति॥४८॥

सर्वमायुरेति। सोमो वै यशः। य एवं विद्वान्थसोममागच्छति। यश एवेनमृच्छति। तस्मादाहुः। यश्चैवं वेद यश्च न। तावुभौ सोममागच्छतः। सोमो हि यशः। तं त्वाऽव यश ऋच्छतीत्याहुः। यः सोमे सोमं प्राहेति। तस्मात्सोमे सोमः प्रोच्यः। यश एवेनमृच्छति॥४९॥
अभिपुण्वन्ति स्महोता तर्पयति षड्विंश निवित्त्वमभूत्तिष्ठति प्राहेति द्वे च॥८॥ [८]

इदं वा अग्रे नैव किं च नाऽऽसीत्। न द्यौरासीत्। न पृथिवी। नान्तरिक्षम्। तदसदेव सन्मनोऽकुरुत स्यामिति। तदतप्यत। तस्मात्तेपानाद्धूमोऽजायत। तद्भूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपानादग्निरजायत। तद्भूयोऽतप्यत॥५०॥

तस्मात्तेपानाज्योतिरजायत। तद्भूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपानादचिरजायत। तद्भूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपानान्मरीचयोऽजायन्त। तद्भूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपानादुदारा अजायन्त। तद्भूयोऽतप्यत। तदभ्रमिव समहन्यत। तद्वस्तिमभिनत्॥५१॥

स समुद्रोऽभवत्। तस्मात्समुद्रस्य न पिबन्ति। प्रजननमिव हि मन्यन्ते। तस्मात्पशोर्यायमानादापः पुरस्ताद्यन्ति। तद्वशहोताऽन्वसृज्यत। प्रजापतिर्वै दशहोता। य एवं तपसो वीर्यं विद्वांस्तप्यते। भवत्येव। तद्वा इदमापः सलिलमासीत्। सोऽरोदीत्प्रजापतिः॥५२॥

स कस्मा अज्ञि। यद्यस्या अप्रतिष्ठाया इति। यदप्स्ववापद्यत। सा पृथिव्यभवत्। यद्व्यमृष्ट। तदन्तरिक्षमभवत्। यदूर्ध्वमुदमृष्ट। सा द्यौरभवत्। यदरोदीत्। तदनयो रोदस्त्वम्॥५३॥

य एवं वेद। नास्य गृहे रुदन्ति। एतद्वा एषां लोकानां जन्म। य एवमेषां लोकानां जन्म वेद। नैषु लोकेष्वार्तिमाच्छति। स इमां प्रतिष्ठामविन्दत। स इमां प्रतिष्ठां वित्वाऽकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सोऽन्तर्वा नभवत्। स जघनादसुरानसृजत॥५४॥

तेभ्यो मृन्मये पात्रेऽन्नमदुहत्। याऽस्य सा तनूरासीत्। तामपाहत्। सा तमिस्रा-

ऽभवत्। सौऽकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सौऽन्तर्वानभवत्। स प्रजननादेव प्रजा असृजत। तस्मादिमा भूयिष्ठाः। प्रजननाद्धेना असृजत॥५५॥

ताभ्यो दारुमये पात्रे पयोऽदुहत्। याऽस्य सा तनूरासीत्। तामपाहत्। सा जोध्नाऽभवत्। सौऽकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सौऽन्तर्वानभवत्। स उपपक्षाभ्यामेवर्तूनसृजत। तेभ्यो रजते पात्रे घृतमदुहत्। याऽस्य सा तनूरासीत्॥५६॥

तामपाहत्। सौऽहोरात्रयोः सन्धिरभवत्। सौऽकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सौऽन्तर्वानभवत्। स मुखाद्देवानसृजत। तेभ्यो हरिते पात्रे सोममदुहत्। याऽस्य सा तनूरासीत्। तामपाहत्। तदहरभवत्॥५७॥

एते वै प्रजापतेर्दोहाः। य एवं वेद। दुह एव प्रजाः। दिवा वै नोऽभूदिति। तद्देवानां देवत्वम्। य एवं देवानां देवत्वं वेद। देववानेव भवति। एतद्वा अहोरात्राणां जन्म। य एवमहोरात्राणां जन्म वेद। नाहोरात्रेष्वार्तिमाच्छति॥५८॥

असतोऽधि मनोऽसृज्यत। मनः प्रजापतिमसृजत। प्रजापतिः प्रजा असृजत। तद्वा इदं मनस्येव परमं प्रतिष्ठितम्। यदिदं किं च। तदेतच्छ्रौवस्यसन्नाम ब्रह्म। व्युच्छन्तीव्युच्छन्त्यस्मै वस्यसीवस्यसी व्युच्छति। प्रजायते प्रजयां पशुभिः। प्र परमेष्ठिनो मात्रामाप्रोति। य एवं वेद॥५९॥

अग्निरजायत तद्वयोऽतप्यतामिनदरोदीत्प्रजापतीरोदस्त्वमसृजतासृजत घृतमदुहत्याऽस्य सा तनूरासीदहरभवच्छति वेदं (इदं धूमोऽग्निर्ज्योतिर्विमरीचय उदारास्तद्वत् स जघनात्सा तमिन्ना स प्रजननात्सा जोध्ना स उपपक्षाभ्यां सौऽहोरात्रयोः सन्धिः स मुखात्तदहर्देवानाम्नुमयं दारुमये रजते हरिते तेभ्यस्ताभ्यो द्वे तेऽन्नं पयो घृतं सोमम्॥॥१०॥

[९]

प्रजापतिरिन्द्रमसृजतानुजावरं देवानाम्। तं प्राहिणोत्। परेहि। एतेषां देवानामधिपतिरेधीति। तं देवा अब्रुवन्। कस्त्वमसि। वयं वै त्वच्छेयांसः स्म इति। सौऽब्रवीत्। कस्त्वमसि वयं वै त्वच्छेयांसः स्म इति मा देवा अवाचन्निति। अथ वा इदं तर्हि प्रजापतौ हर आसीत्॥६०॥

यदस्मिन्नादित्ये। तदेनमब्रवीत्। एतन्मे प्रयच्छ। अथाहमेतेषां देवानामधिपतिर्भविष्यामीति। कोऽहं स्यामित्यब्रवीत्। एतत्प्रदायेति। एतत्स्या इत्यब्रवीत्। यदेतद्ववीषीति। को ह वै नाम प्रजापतिः। य एवं वेद॥६१॥

विदुरेनं नाम्ना। तदस्मै रुक्मं कृत्वा प्रत्यमुञ्चत्। ततो वा इन्द्रो देवानामधिपतिरभवत्।

य एवं वेद। अधिपतिरेव समानानां भवति। सौऽमन्यता किं किं वा अकरमिति। स चन्द्रं म आहरेति प्रालपत्। तच्चन्द्रमसश्चन्द्रमस्त्वम्। य एवं वेद॥६२॥

चन्द्रवानेव भवति। तं देवा अब्रुवन्। सुवीर्यो मर्या यथा गोपायत् इति। तथ्सूर्यस्य सूर्यत्वम्। य एवं वेद। नैनं दभ्नोति। कश्च नास्मिन्वा इदमिन्द्रियं प्रत्यस्थादिति। तदिन्द्रस्येन्द्रत्वम्। य एवं वेद। इन्द्रियाव्येव भवति॥६३॥

अयं वा इदं परमोऽभूदिति। तत्परमेष्ठिनः परमेष्ठित्वम्। य एवं वेद। परमामेव काष्ठां गच्छति। तं देवाः समन्तं पर्यविशन्। वसंवः पुरस्तात्। रुद्रा दक्षिणतः। आदित्याः पश्चात्। विश्वे देवा उत्तरतः। अङ्गिरसः प्रत्यश्चम्॥६४॥

साध्याः पराश्चम्। य एवं वेद। उपैन२ समानाः संविशन्ति। स प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजा आवयत्। ता अस्मै नातिष्ठन्तान्नाद्याय। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः। दक्षिणतः पर्यायन्। स दक्षिणतः पर्यवर्तयत्। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखं दक्षिणतः॥६५॥

पश्चात्पर्यायन्। स पश्चात्पर्यवर्तयत्। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखं दक्षिणतः। मुखं पश्चात्। उत्तरतः पर्यायन्। स उत्तरतः पर्यवर्तयत्। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखं दक्षिणतः। मुखं पश्चात्॥६६॥

मुखमुत्तरतः। ऊर्ध्वा उदायन्। स उपरिष्ठान्यवर्तयत्। ताः सर्वतोमुखो भूत्वाऽऽवयत्। ततो वै तस्मै प्रजा अतिष्ठन्तान्नाद्याय। य एवं विद्वान्परि च वर्तयते नि च। प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजा अति। तिष्ठन्तेऽस्मै प्रजा अन्नाद्याय। अन्नाद एव भवति॥६७॥

आसौद्वेदं चन्द्रमस्त्वं य एवं वेदन्द्रियाव्येव भवति प्रत्यश्च मुखं दक्षिणतो मुखं पश्चान्नवं च॥८॥ [१०]

प्रजापतिरकामयत् बृहोभूयान्स्थ्यामिति। स एतं दशहोतारमपश्यत्। तं प्रायुङ्क्त। तस्य प्रयुक्तिं बृहोभूयानभवत्। यः कामयेत बृहोभूयान्स्थ्यामिति। स दशहोतारं प्रयुञ्जीत। बृहोरेव भूयान्भवति। सौऽकामयत् वीरो म आजायेतेति। स दशहोतुश्चतुर्होतारं निरमिमिती। तं प्रायुङ्क्त॥६८॥

तस्य प्रयुक्तीन्द्रोऽजायत्। यः कामयेत वीरो म आजायेतेति। स चतुर्होतारं प्रयुञ्जीत। आऽस्य वीरो जायते। सौऽकामयत् पशुमान्स्थ्यामिति। स चतुर्होतुः पञ्चहोतारं निरमिमिती। तं प्रायुङ्क्त। तस्य प्रयुक्तिं पशुमानभवत्। यः कामयेत पशुमान्स्थ्यामिति। स

पञ्चहोतारं प्रयुञ्जीत॥६९॥

पशुमानेव भवति। सौऽकामयतृत्वौ मे कल्पेरन्त्रिति। स पञ्चहोतुः षड्भोतारं निरमिमीत। तं प्रायुङ्क्त। तस्य प्रयुक्त्युतवौऽस्मा अकल्पन्त। यः कामयतृत्वौ मे कल्पेरन्त्रिति। स षड्भोतारं प्रयुञ्जीत। कल्पन्तेऽस्मा ऋतवः। सौऽकामयत सोमपः सौमयाजी स्याम्। आ मै सोमपः सौमयाजी जायेतेति॥७०॥

स षड्भोतुः सप्तहोतारं निरमिमीत। तं प्रायुङ्क्त। तस्य प्रयुक्ति सोमपः सौमयाज्यंभवत्। आऽस्य सोमपः सौमयाज्यंजायत। यः कामयत सोमपः सौमयाजी स्याम्। आ मै सोमपः सौमयाजी जायेतेति। स सप्तहोतारं प्रयुञ्जीत। सोमप एव सौमयाजी भवति। आऽस्य सोमपः सौमयाजी जायते। स वा एष पशुः पञ्चधा प्रति तिष्ठति॥७१॥

पद्भिर्मुखेन। ते देवाः पशून् वित्वा। सुवर्गं लोकमायन्। तैऽमुष्मिँल्लोके व्यंक्षुध्यन्। तैऽब्रुवन्। अमुतः प्रदानं वा उपजिजीविमेति। ते सप्तहोतारं यज्ञं विधायायास्यम्। आङ्गीरसं प्राहिण्वन्। एतेनामुत्रं कल्पयेति। तस्य वा इयं कृप्तिः॥७२॥

यदिदं किं च। य एवं वेद। कल्पतेऽस्मै। स वा अयं मनुष्येषु यज्ञः सप्तहोता। अमुत्रं सद्ध्यो देवेभ्यो हव्यं वहति। य एवं वेद। उपैनं यज्ञो नमति। यो वै चतुरहोतृणां निदानं वेद। निदानवान्भवति। अग्निहोत्रं वै दशहोतुर्निदानम्। दशपूर्णमासौ चतुरहोतुः। चातुर्मास्यानि पञ्चहोतुः। पशुबन्धः षड्भोतुः। सौम्योऽध्वरः सप्तहोतुः। एतद्वै चतुरहोतृणां निदानम्। य एवं वेद। दानवान्भवति॥७३॥

अमिमीत तं प्रायुङ्क्त पञ्चहोतारं प्र युञ्जीत जायेतेति तिष्ठति कृत्तिर्दशहोतुर्निदानं सप्त च॥६॥ [११]

प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति प्रजापतिरकामयत दशपूर्णमासौ सृजेयेति प्रजापतिरकामयत प्रजायेयेति स तपः स त्रिवृतं प्रजापतिरकामयत दशहोतारं तेन दशधाऽऽत्मानं देवा वै वरुणमन्तो वै प्रजापतिस्ताः सृष्टाः सर्माश्लिष्यं देवा वै चतुरहोतृभिर्दिं वा अग्नें प्रजापतिरिन्द्रं प्रजापतिरकामयत ब्रह्मभूयानेकां दश॥११॥

प्रजापतिस्तद्ब्रह्मस्य प्रजापतिरकामयतानयेवेन तस्य वा इयं कृप्तिस्तस्मात्तेपानाज्योतिर्यदस्मिन्नादित्ये स षड्भोतुः सप्तहोतारं त्रिसंसतिः॥७३॥

प्रजापतिरकामयत निदानवान्भवति॥

हरिः ॐ॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। किं चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वमिति। यदेवेषु चतुर्धा होतारः। तेन चतुर्होतारः। तस्माच्चतुर्होतार उच्यन्ते। तच्चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वम्। सोमो वै चतुर्होता। अग्निः पञ्चहोता। धाता षड्होता। इन्द्रः सप्तहोता॥१॥

प्रजापतिर्दशहोता। य एवं चतुर्होतृणामृद्धिं वेद। ऋध्नोत्येव। य एषामेवं बन्धुतां वेद। बन्धुमान्भवति। य एषामेवं क्लृप्तिं वेद। कल्पतेऽस्मै। य एषामेवमायतनं वेद। आयतनवान्भवति। य एषामेवं प्रतिष्ठां वेद॥२॥

प्रत्येव तिष्ठति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। दशहोता चतुर्होता। पञ्चहोता षड्होता सप्तहोता। अथ कस्माच्चतुर्होतार उच्यन्त इति। इन्द्रो वै चतुर्होता। इन्द्रः खलु वै श्रेष्ठो देवतानामुपदेशनात्। य एवमिन्द्रः श्रेष्ठं देवतानामुपदेशनाद्वेद। वसिष्ठः समानानां भवति। तस्माच्छ्रेष्ठमायन्तं प्रथमेनैवानु बुध्यन्ते। अयमागन्। अयमवासादिति। कीर्तिरस्य पूर्वाऽऽगच्छति जनतामायतः। अथो एनं प्रथमेनैवानु बुध्यन्ते। अयमागन्। अयमवासादिति॥३॥

सप्तहोता प्रतिष्ठां वेद बुध्यन्ते षड्॥३॥

[१]

दक्षिणां प्रतिग्रहीष्यन्त्सप्तदशकृत्वोऽपान्यात्। आत्मानमेव समिन्धे। तेजसे वीर्याया। अथो प्रजापतिरेवैनां भूत्वा प्रतिगृह्णाति। आत्मनोऽनात्यै। यद्येनमात्विज्यादृतं सन्तं निरहरन्। आग्नीध्रे जुहुयादशहोतारम्। चतुर्गृहीतेनाऽऽज्येन। पुरस्तात्प्रत्यङ्गिष्ठन्। प्रतिलोमं विग्राहम्॥४॥

प्राणानेवास्योप दासयति। यद्येनं पुनरुप शिक्षेयुः। आग्नीध्रे एव जुहुयादशहोतारम्। चतुर्गृहीतेनाऽऽज्येन। पश्चात्प्राडासीनः। अनुलोममविग्राहम्। प्राणानेवास्यै कल्पयति। प्रायश्चित्ती वाग्धोतेत्यृतमुखऋतुमुखे जुहोति। ऋतूनेवास्यै कल्पयति। कल्पन्तेऽस्मा ऋतवः॥५॥

कृता अस्मा ऋतव आरयन्ति। षड्होता वै भूत्वा प्रजापतिरिदं सर्वमसृजत। स मनोऽसृजत। मनसोऽधि गायत्रीमसृजत। तद्गायत्रीं यश आर्च्छत्। तामाऽलभत। गायत्रिया अधि छन्दांस्यसृजत। छन्दोभ्योऽधि सामां तथ्सामं यश आर्च्छत्। तदाऽलभत॥६॥

साम्नोऽधि यजूंष्यसृजत। यजुर्भ्योऽधि विष्णुम्। तद्विष्णुं यशं आर्च्छत्। तमाऽलंभत। विष्णोरध्योषधीरसृजत। ओषधीभ्योऽधि सोमम्। तथ्सोमं यशं आर्च्छत्। तमाऽलंभत। सोमादधि पशून्सृजत। पशुभ्योऽधीन्द्रम्॥७॥

तदिन्द्रं यशं आर्च्छत्। तदेनं नाति प्राच्यवत। इन्द्रं इव यशस्वी भवति। य एवं वेद। नैनं यशोऽति प्रच्यवते। यद्वा इदं किं च। तथ्सर्वमुत्तान एवाऽऽङ्गीरसः प्रत्यंगृह्णात्। तदेनं प्रतिगृहीतं नाहिनत्। यत्किं चं प्रतिगृहीयात्। तथ्सर्वमुत्तानस्त्वाऽऽङ्गीरसः प्रतिगृह्णत्वित्येव प्रतिगृहीयात्। इयं वा उत्तान आङ्गीरसः। अनयैवैनत्प्रतिगृह्णाति। नैनं हिनस्ति। बर्हिषा प्रतीयाद्वां वाऽश्वं वा। एतद्वै पशूनां प्रियं धाम। प्रियेणैवैनं धाम्ना प्रत्येति॥८॥

विग्राहमृतवस्तदाऽलंभतेन्द्रं गृहीयाथद्वं॥५॥

[२]

यो वा अविद्वान्निर्वर्तयते। विशीर्षा सपाप्माऽमुष्मिल्लोके भवति। अथ यो विद्वान्निर्वर्तयते। सशीर्षा विपाप्माऽमुष्मिल्लोके भवति। देवता वै सप्त पुष्टिकामा न्यवर्तयन्त। अग्निश्च पृथिवी च। वायुश्चान्तरिक्षं च। आदित्यश्च द्यौश्च चन्द्रमाः। अग्निर्यवर्तयत। स साहस्रमपुष्यत्॥९॥

पृथिवी न्यवर्तयत। सौषधीभिर्वनस्पतिभिरपुष्यत्। वायुर्यवर्तयत। स मरीचीभिरपुष्यत्। अन्तरिक्षं न्यवर्तयत। तद्वयोभिरपुष्यत्। आदित्यो न्यवर्तयत। स रुश्मिभिरपुष्यत्। द्यौर्यवर्तयत। सा नक्षत्रैरपुष्यत्। चन्द्रमा न्यवर्तयत। सोऽहोरात्रैरर्धमासैर्मासैर्ऋतुभिः संवत्सरेणापुष्यत्। तान्योषान्पुष्यति। याऽस्तेऽपुष्यन्। य एवं विद्वान्निर्वर्तयते परि च॥१०॥

अपुष्यन्नक्षत्रैरपुष्यत्यश्वं च॥२॥

[३]

तस्य वा अग्नेरहिरण्यं प्रतिजग्रहुषः। अर्धमिन्द्रियस्यापाक्रामत्। तदेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै सोऽर्धमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। अर्धमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान् हिरण्यं प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। अर्धमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै सोमस्य वासः प्रतिजग्रहुषः। तृतीयमिन्द्रियस्यापाक्रामत्॥११॥

तदेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै स तृतीयमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। तृतीयमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान् वासः प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। तृतीयमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै रुद्रस्य गां प्रतिजग्रहुषः। चतुर्थमिन्द्रियस्यापा-

कामत्। तामेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै स चतुर्थमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त॥१२॥

चतुर्थमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान्गां प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। चतुर्थमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै वरुणस्याश्वं प्रतिजग्रहुषः। पञ्चममिन्द्रियस्यापक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै स पञ्चममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। पञ्चममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वानश्वं प्रतिगृह्णाति॥१३॥

अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। पञ्चममस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै प्रजापतेः पुरुषं प्रतिजग्रहुषः। षष्ठमिन्द्रियस्यापक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै स षष्ठमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। षष्ठमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान्पुरुषं प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। षष्ठमस्येन्द्रियस्यापक्रामति॥१४॥

तस्य वै मनोस्तल्पं प्रतिजग्रहुषः। सप्तममिन्द्रियस्यापक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै स सप्तममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। सप्तममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान्स्तल्पं प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। सप्तममस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वा उत्तानस्योऽऽङ्गीरसस्याप्राणत्प्रतिजग्रहुषः। अष्टममिन्द्रियस्यापक्रामत्॥१५॥

तदेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै सोऽष्टममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। अष्टममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वानप्राणत्प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। अष्टममस्येन्द्रियस्यापक्रामति। यद्वा इदं किं च। तत्सर्वमुत्तान एवाऽऽङ्गीरसः प्रत्यंगृह्णात्। तदेनं प्रतिगृहीतं नाहिनत्। यत्किं च प्रतिगृहीयात्। तत्सर्वमुत्तानस्त्वोऽऽङ्गीरसः प्रतिगृह्णात्वित्येव प्रतिगृहीयात्। इयं वा उत्तान आङ्गीरसः। अनयैवेनत्प्रतिगृह्णाति। नैनं हिनस्ति॥१६॥

तृतीयमिन्द्रियस्यापक्रामच्चतुर्थमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्तं प्रतिगृह्णाति। षष्ठमस्येन्द्रियस्यापक्रामत्यष्टममिन्द्रियस्यापक्रामत्प्रतिगृहीयाच्चत्वारि च (तस्य वा अग्नेरहिरण्यं सोमस्य वासुस्तदेतेन रुद्रस्य गान्तामेतेन वरुणस्याश्वं प्रजापतेः पुरुषं मनोस्तल्पन्तमेतेनोत्तानस्य तदेतेनाप्राणद्वे। अथ तृतीयमष्टमं तच्चतुर्थं तां पञ्चमं षष्ठं सप्तमन्तम्। तदेतेन द्वे तामेतेनैकं तमेतेन त्रीणि तदेतेनैकम्॥॥६॥ [४]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यद्वशहोतारः सूत्रमासत। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। केन प्रजा असृजन्तेति। प्रजापतिना वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। तेन प्रजा असृजन्त। यच्चतुरहोतारः सूत्रमासत। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। केनौषधीरसृजन्तेति। सोमेन वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्॥१७॥

तेनौषधीरसृजन्त। यत्पञ्चहोतारः सूत्रमासत। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। केनैभ्यो

लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदन्त। केनैषां पशूनवृञ्जतेति। अग्निना वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। तेनैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदन्त। तेनैषां पशूनवृञ्जत। यथ्यङ्घ्रोतारः सत्रमासत। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्॥१८॥

केनतूनकल्पयन्तेति। धात्रा वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। तेनतूनकल्पयन्त। यथ्सप्तहोतारः सत्रमासत। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। केन सुवरायन्। केनेमाँल्लोकान्ध्समतन्वन्निति। अर्यम्णा वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। तेन सुवरायन्। तेनेमाँल्लोकान्ध्समतन्वन्निति॥१९॥

एते वै देवा गृहपतयः। तान् य एवं विद्वान्। अप्यन्यस्य गार्हपते दीक्षते। अवान्तरमेव सत्रिणामृध्नोति। यो वा अर्यमणं वेद। दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति। यज्ञो वा अर्यमा। आर्यावसतिरिति वै तमाहुर्यं प्रशंसन्ति। आर्यावसतिर्भवति। य एवं वेद॥२०॥

यद्वा इदं किं च। तथ्सर्वं चतुरहोतारः। चतुरहोतृभ्योऽधि यज्ञो निर्मितः। स य एवं विद्वान् विवदेत। अहमेव भूयो वेद। यश्चतुरहोतृन् वेदेति। स ह्येव भूयो वेद। यश्चतुरहोतृन् वेद। यो वै चतुरहोतृणां होतृन् वेद। सर्वासु प्रजास्वन्नमत्ति॥२१॥

सर्वा दिशोऽभि जयति। प्रजापतिर्वै दशहोतृणां होता। सोमश्चतुरहोतृणां होता। अग्निः पञ्चहोतृणां होता। धाता षड्होतृणां होता। अर्यमा सप्तहोतृणां होता। एते वै चतुरहोतृणां होतारः। तान् य एवं वेद। सर्वासु प्रजास्वन्नमत्ति। सर्वा दिशोऽभि जयति॥२२॥

आर्ध्ववन्नार्ध्वन्नित्येवं वेदोति सर्वा दिशोऽभि जयति (वै तेन सत्रङ्केन॥)॥६॥

[५]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा व्यस्रसत। स हृदयं भूतोऽशयत्। आत्मन् हा (३) इत्यह्वयत्। आपः प्रत्यशृण्वन्। ता अग्निहोत्रेणैव यज्ञक्रतुनोपं पर्यावर्तन्त। ताः कुसिन्धुमुपौहन्। तस्मादग्निहोत्रस्य यज्ञक्रतोः। एकं ऋत्विक्। चतुष्कृत्वोऽह्वयत्। अग्निर्वायुरादित्यश्चन्द्रमाः॥२३॥

ते प्रत्यशृण्वन्। ते द्रश्पूर्णमासाभ्यामेव यज्ञक्रतुनोपं पर्यावर्तन्त। त उपौहश्चत्वार्यङ्गानि। तस्माद्द्रश्पूर्णमासयोर्यज्ञक्रतोः। चत्वारं ऋत्विजः। पञ्चकृत्वोऽह्वयत्। पशवः प्रत्यशृण्वन्। ते चातुर्मास्यैरेव यज्ञक्रतुनोपं पर्यावर्तन्त। त उपौहँल्लोमं छवीं मांसमस्थिं मज्जानम्। तस्माच्चातुर्मास्यानां यज्ञक्रतोः॥२४॥

पञ्चर्त्विजः। षड्कृत्वोऽह्वयत्। ऋतवः प्रत्यशृण्वन्। ते पशुबन्धेनैव यज्ञक्रतुनोपं पर्यावर्तन्त।

त उपौहन्स्त्तनावाण्डौ शिश्रमवाँश्च प्राणम्। तस्मात्पशुबन्धस्य यज्ञक्रतोः। षडृत्विजः। सप्तकृत्वोऽह्वयत्। होत्राः प्रत्यंशृण्वन्। ताः सौम्येनैवाध्वरेण यज्ञक्रतुनोपपर्यावर्तन्त॥२५॥

ता उपौहन्सप्त शीर्षण्यान्प्राणान्। तस्मात्सौम्यस्याध्वरस्य यज्ञक्रतोः। सप्त होत्राः प्राचीर्वषट्कुर्वन्ति। दशकृत्वोऽह्वयत्। तपः प्रत्यंशृणोत्। तत्कर्मणैव संवत्सरेण सर्वैर्यज्ञक्रतुभिरुप पर्यावर्तत। तत्सर्वमात्मानमपरिवर्गमुपौहत्। तस्मात्संवत्सरे सर्वे यज्ञक्रतवोऽवर्ध्यन्ते। तस्माद्दशहोता चतुरहोता। पञ्चहोता षड्होता सप्तहोता। एकहोत्रे बलिः हरन्ति। हरन्त्यस्मै प्रजा बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति। य एवं वेद॥२६॥

चन्द्रमाँश्चातुर्स्यानां यज्ञक्रतोरेध्वरेण यज्ञक्रतुनोप पर्यावर्तन्त सप्तहोता चत्वारि च॥४॥ [६]

प्रजापतिः पुरुषमसृजत। सौऽग्निरब्रवीत्। ममायमन्नमस्त्विति। सौऽबिभेत्। सर्वं वै माऽयं प्र धक्ष्यतीति। स एताः चतुरहोतृनात्मस्पर्णानपश्यत्। तानंजुहोत्। तैर्वै स आत्मानमस्पृणोत्। यदग्निहोत्रं जुहोति। एकहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोत्यग्निहोत्रम्॥२७॥

कुसिन्धं चाऽऽत्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। चतुरहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति दर्शपूर्णमासौ। चत्वारि चाऽऽत्मनोऽङ्गानि स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। समित्पञ्चमी। पञ्चहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति चातुर्मास्यानि। लोमं छुर्वी माः समस्थिं मज्जानम्॥२८॥

तानि चाऽऽत्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। षड्होतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति पशुबन्धम्। स्तनावाण्डौ शिश्रमवाँश्च प्राणम्। तानि चाऽऽत्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति॥२९॥

सुमिथ्सप्तमी। सप्तहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति सौम्यमध्वरम्। सप्त चाऽऽत्मनः शीर्षण्यान्प्राणान्स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। द्विर्निमाँष्टि। द्विः प्राश्नाति। दशहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति संवत्सरम्। सर्वं चाऽऽत्मानमपरिवर्गं स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति॥३०॥

अग्निहोत्रं मज्जान्द्विर्जुहोत्यपरिवर्गं स्पृणोत्येकं च॥४॥ [७]

प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सौऽन्तर्वा नभवत्। स हरितः श्यावोऽभवत्। तस्मात्थ्यन्तर्वली। हरिणी सती श्यावा भवति। स विजायमानो गर्भेणाताम्यत्। स

तान्तः कृष्णः श्यावोऽभवत्। तस्मात्तान्तः कृष्णः श्यावो भवति। तस्यासुरेवाजीवत्॥३१॥

तेनासुनाऽसुरानसृजत। तदसुराणामसुरत्वम्। य एवमसुराणामसुरत्वं वेदं। असुमानेव भवति। नैनमसुर्जहाति। सोऽसुरान्सृष्ट्वा पितेवामन्यत। तदनु पितृनसृजत। तत्पितृणां पितृत्वम्। य एवं पितृणां पितृत्वं वेदं। पितेवैव स्वानां भवति॥३२॥

यन्त्यस्य पितरो हवम। स पितृन्सृष्ट्वाऽऽमनस्यत्। तदनु मनुष्यान्सृजत। तन्मनुष्याणां मनुष्यत्वम्। य एवं मनुष्याणां मनुष्यत्वं वेदं। मनुष्यैव भवति। नैनमनुर्जहाति। तस्मै मनुष्यान्ससृजानायं। दिवा देवत्राऽभवत्। तदनु देवानसृजत। तद्देवानां देवत्वम्। य एवं देवानां देवत्वं वेदं। दिवा हैवास्यं देवत्रा भवति। तानि वा एतानि चत्वार्यम्भांसि। देवा मनुष्याः पितरोऽसुराः। तेषु सर्वेष्वम्भो नभ इव भवति। य एवं वेदं॥३३॥

अजीवश्चानां भवति देवानसृजत सप्त च॥३॥

[८]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यो वा इमं विद्यात्। यतोऽयं पवंते। यदभि पवंते। यदभि सम्पवंते। सर्वमायुरियात्। न पुराऽऽयुषः प्र मीयेत। पशुमान्स्यात्। विन्देत प्रजाम्। यो वा इमं वेदं॥३४॥

यतोऽयं पवंते। यदभि पवंते। यदभि सम्पवंते। सर्वमायुरेति। न पुराऽऽयुषः प्र मीयते। पशुमान्भवति। विन्देत प्रजाम्। अद्ध्यः पवंते। अपोऽभि पवंते। अपोऽभि सम्पवंते॥३५॥

अस्याः पवंते। इमामभि पवंते। इमामभि सम्पवंते। अग्नेः पवंते। अग्निमभि पवंते। अग्निमभि सम्पवंते। अन्तरिक्षात्पवंते। अन्तरिक्षमभि पवंते। अन्तरिक्षमभि सम्पवंते। आदित्यात्पवंते॥३६॥

आदित्यमभि पवंते। आदित्यमभि सम्पवंते। द्योः पवंते। दिवमभि पवंते। दिवमभि सम्पवंते। दिग्भ्यः पवंते। दिशोऽभि पवंते। दिशोऽभि सम्पवंते। स यत्पुरस्ताद्वाति। प्राण एव भूत्वा पुरस्ताद्वाति॥३७॥

तस्मात्पुरस्ताद्धान्तम्। सर्वाः प्रजाः प्रति नन्दन्ति। प्राणो हि प्रियः प्रजानाम्। प्राण इव प्रियः प्रजानां भवति। य एवं वेदं। स वा एष प्राण एव। अथ यद्वक्षिणतो वाति। मातरिश्वेव भूत्वा दक्षिणतो वाति। तस्माद्वक्षिणतो वान्तं विद्यात्। सर्वा दिश आ वाति॥३८॥

सर्वा दिशोऽनु वि वाति। सर्वा दिशोऽनु सं वातीति। स वा एष मातरिश्वेव।

अथ यत्पश्चाद्वाति। पर्वमान एव भूत्वा पश्चाद्वाति। पूतमस्मा आहरन्ति। पूतमुपहरन्ति। पूतमश्नाति। य एवं वेद। स वा एष पर्वमान एव॥३९॥

अथ यदुत्तरतो वाति। सवितैव भूत्वोत्तरतो वाति। सवितैव स्वाना भवति। य एवं वेद। स वा एष सवितैव। ते य एनं पुरस्तादायन्तमुपवदन्ति। य एवास्य पुरस्तात्पाप्मानः। ताऽस्तेऽपं घ्नन्ति। पुरस्तादितरान्पाप्मानः सचन्ते। अथ य एनं दक्षिणत आयन्तमुपवदन्ति॥४०॥

य एवास्य दक्षिणतः पाप्मानः। ताऽस्तेऽपं घ्नन्ति। दक्षिणत इतरान्पाप्मानः सचन्ते। अथ य एनं पश्चादायन्तमुप वदन्ति। य एवास्य पश्चात्पाप्मानः। ताऽस्तेऽपं घ्नन्ति। पश्चादितरान्पाप्मानः सचन्ते। अथ य एनमुत्तरत आयन्तमुप वदन्ति। य एवास्योत्तरतः पाप्मानः। ताऽस्तेऽपं घ्नन्ति॥४१॥

उत्तरत इतरान्पाप्मानः सचन्ते। तस्मादेवं विद्वान्। वीवं नृत्येत्। प्रेवं चलेत्। व्यस्येवाक्ष्यौ भाषेत्। मण्टयेदिव। क्रथयेदिव। शृङ्गायेतेव। उत मोषं वदेयुः। उत मै पाप्मानमपं हन्युरिति। स यान्दिशं सनिमेष्यन्थस्यात्। यदा तान्दिशं वातो वायात्। अथ प्रवेयात्। प्र वा धावेत्। सातमेव रदितं व्यूढं गन्धमभि प्रच्यवते। आऽस्य तं जनपदं पूर्वा कीर्तिर्गच्छति। दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति। य एवं वेद॥४२॥

वेदुः सम्पवत आदित्यात्यवते वात्या वात्येष पर्वमान एव दक्षिणत आयन्तमुप वदन्त्युत्तरतः पाप्मानस्ताऽस्तेऽपं घ्नन्तीत्यष्टौ च॥१॥—[१]

प्रजापतिः सोमं राजानमसृजत। तं त्रयो वेदा अन्वसृज्यन्त। तान् हस्तैः कुरुत। अथ ह सीता सावित्री। सोमं राजानं चकमे। श्रद्धामु स चकमे। साऽऽहं पितरं प्रजापतिमुपससार। तं होवाच। नमस्ते अस्तु भगवः। उप त्वाऽयानि॥४३॥

प्र त्वां पद्ये। सोमं वै राजानं कामये। श्रद्धामु स कामयत इति। तस्यां उ ह स्थांगरमलङ्कारं कल्पयित्वा। दशहोतारं पुरस्ताद्वाख्याय। चतुरहोतारं दक्षिणतः। पञ्चहोतारं पश्चात्। षड्होतारमुत्तरतः। सप्तहोतारमुपरिष्ठात्। सम्भारैश्च पत्निभिश्च मुखैः ऽलङ्कृत्य॥४४॥

आऽस्यार्थं वव्राज। तां होदीक्ष्योवाच। उप मा वर्तस्वेति। तं होवाच। भोगं तु म आचक्ष्व। एतन्म आचक्ष्व। यत्तं पाणाविति। तस्यां उ ह त्रीन् वेदान्प्रददौ। तस्मादुह स्त्रियो भोगमैव हारयन्ते। स यः कामयेत प्रियः स्यामिति॥४५॥

यं वा कामयेत प्रियः स्यादिति। तस्मा एतः स्थांगरमलङ्कारं कल्पयित्वा। दशहोतारं पुरस्ताद्वाख्याय। चतुरहोतारं दक्षिणतः। पञ्चहोतारं पश्चात्। षड्होतारमुत्तरतः। सप्तहोतारमुपरिष्ठात्। सम्भारैश्च पत्निभिश्च मुखेऽलङ्कृत्य। आस्यार्धं व्रजेत्। प्रियो हैव भवति॥४६॥

अयान्यलङ्कृत्य स्यामिति भवति॥४॥ [१०]

ब्रह्मात्मन्वदसृजत। तदकामयत। समात्मना पद्येयति। आत्मन्नात्मन्त्रित्यामन्त्रयत। तस्मै दशमः हूतः प्रत्यंशृणोत्। स दशहूतोऽभवत्। दशहूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं दशहूतः सन्तम्। दशहोतेत्याचक्षते पुरोक्षेण। पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः॥४७॥

आत्मन्नात्मन्त्रित्यामन्त्रयत। तस्मै सप्तमः हूतः प्रत्यंशृणोत्। स सप्तहूतोऽभवत्। सप्तहूतो ह वै नामैषः। तं वा एतः सप्तहूतः सन्तम्। सप्तहोतेत्याचक्षते पुरोक्षेण। पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्त्रित्यामन्त्रयत। तस्मै षष्ठः हूतः प्रत्यंशृणोत्। स षड्हूतोऽभवत्॥४८॥

षड्हूतो ह वै नामैषः। तं वा एतः षड्हूतः सन्तम्। षड्होतेत्याचक्षते पुरोक्षेण। पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्त्रित्यामन्त्रयत। तस्मै पञ्चमः हूतः प्रत्यंशृणोत्। स पञ्चहूतोऽभवत्। पञ्चहूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं पञ्चहूतः सन्तम्। पञ्चहोतेत्याचक्षते पुरोक्षेण॥४९॥

पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्त्रित्यामन्त्रयत। तस्मै चतुर्थः हूतः प्रत्यंशृणोत्। स चतुरहूतोऽभवत्। चतुरहूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं चतुरहूतः सन्तम्। चतुर्होतेत्याचक्षते पुरोक्षेण। पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः। तमब्रवीत्। त्वं वै मे नेदिष्ठः हूतः प्रत्यंश्रौषीः। त्वयैनानाख्यातार इति। तस्मान्नु हैनाः चतुरहोतार इत्याचक्षते। तस्माच्छ्रूषुः पुत्राणां हृद्यतमः। नेदिष्ठो हृद्यतमः। नेदिष्ठो ब्रह्मणो भवति। एवं वेद॥५०॥

देवाः षड्हूतोऽभवत्पञ्चहोतेत्याचक्षते पुरोक्षेणाश्रौषीः षट्॥४॥ [११]

ब्रह्मवादिनः किं दक्षिणं यो वा अविद्वान्तस्य वै ब्रह्मवादिनो यदशहोतारः प्रजापतिर्व्यसं प्रजापतिः पुरुषं प्रजापतिरकामयत् स तपः सोऽन्तर्ब्रह्मवादिनो यो वा इमं विद्यात्प्रजापतिः सोमः राजानं ब्रह्मात्मन्वदेकादश॥११॥

ब्रह्मवादिनस्तस्य वा अग्नेर्यद्वा इदं किं च प्रजापतिरकामयत् य एवास्यं दक्षिणतः पञ्चाशत्॥५०॥

ब्रह्मवादिनो य एवं वेद॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः॥

जुष्टो दमूना अतिथिर्दुरोणे। इमं नो यज्ञमुप याहि विद्वान्। विश्वा अग्नेऽभियुजो विहत्य। शत्रूयतामा भरा भोजनानि। अग्ने शर्ध महते सौभगाय। तव द्युमन्युत्तमानि सन्तु। सञ्जास्पत्यः सुयममा कृणुष्व। शत्रूयतामभि तिष्ठा महासि। अग्ने यो नोऽभितो जनः। वृको वारो जिघासति॥१॥

तास्त्वं वृत्रहं जहि। वस्वस्मभ्युमा भरा। अग्ने यो नोऽभिदासति। समानो यश्च निष्ठः। इध्मस्यैव प्रक्षायतः। मा तस्योच्छेषि किञ्चन। त्वमिन्द्राभिभूरसि। देवो विज्ञातवीर्यः। वृत्रहा पुरुचेतनः। अप प्राच इन्द्र विश्वा अमित्रान्॥२॥

अपापांचो अभिभूते नुदस्व। अपोदीचो अपशूराधरा च ऊरौ। यथा तव शर्मन्मदेमा। तमिन्द्र वाजयामसि। महे वृत्राय हन्तवे। स वृषा वृषभो भुवत्। युजे रथं गवेषणं हरिभ्याम्। उप ब्रह्माणि जुजुषाणमस्थुः। विबाधिष्टास्य रोदसी महित्वा। इन्द्रो वृत्राण्यप्रतीजघ्नवान्॥३॥

हव्यवाहमभिमातिषाहम्। रक्षोहणं पृतनासु जिष्णुम्। ज्योतिष्मन्तं दीद्यतं पुरन्धिम्। अग्निः स्विष्टकृत्मा हुवेमा। स्विष्टमग्ने अभि तत्पृणाहि। विश्वा देव पृतना अभि प्य। उरु नः पन्थां प्रदिशन्विभाहि। ज्योतिष्मद्धेह्यजरं न आयुः। त्वामग्ने हविष्मन्तः। देवं मर्तास ईडते॥४॥

मन्ये त्वा जातवेदसम्। स हव्या वक्ष्यानुषक्। विश्वानि नो दुर्गहा जातवेदः। सिन्धुं न नावा दुरिताऽति पर्षि। अग्ने अत्रिवन्मनसा गृणानः। अस्माकं बोध्यविता तनूनाम्। पूषा गा अन्वेतु नः। पूषा रक्षत्वर्वतः। पूषा वाजं सनोतु नः। पूषेमा आशा अनुवेद सर्वाः॥५॥

सो अस्मा अभयतमेन नेषत्। स्वस्तिदा अघृणिः सर्ववीरः। अप्रयुच्छन्पुर एतु प्रजानन्। त्वमग्ने सप्रथा असि। जुष्टो होता वरेण्यः। त्वया यज्ञं वितन्वते। अग्नी रक्षासि सेधति। शुक्रशौचिरमर्त्यः। शुचिः पावक ईड्यः। अग्ने रक्षा णो अहंसः॥६॥

प्रति ष्म देव रीषतः। तपिष्ठैरजरो दह। अग्ने हसि न्यत्रिणम्। दीद्यन्मर्त्येष्व। स्वे

क्षयं शुचिव्रत। आ वात वाहि भेषजम्। वि वात वाहि यद्रपः। त्वं हि विश्वभेषजः।
देवानां दूत ईयसे। द्वाविमौ वातौ वातः॥७॥

आ सिन्धोरा परावतः। दक्षं मे अन्य आवातु। परान्यो वातु यद्रपः। यद्दो वात ते
गृहे। अमृतस्य निधिर्हितः। ततो नो देहि जीवसे। ततो नो धेहि भेषजम्। ततो नो मह
आवह। वात आवातु भेषजम्। शम्भूर्योभूर्नो हृदे॥८॥

प्र ण आयूषि तारिषत्। त्वमग्रे अयासि। अया सन्मनसा हितः। अया सन्
हव्यमूहिषे। अया नो धेहि भेषजम्। इष्टो अग्निराहुतः। स्वाहाकृतः पिपर्तु नः। स्वगा
देवेभ्य इदं नमः। कामो भूतस्य भव्यस्य। सम्राडेको विराजति॥९॥

स इदं प्रति पप्रथे। ऋतूनुत्सृजते वृषी। कामस्तदग्रे समवर्तताधि। मनसो रेतः
प्रथमं यदासीत्। सतो बन्धुमसति निरविन्दन्। हृदि प्रतीप्या कवयो मनीषा। त्वया
मन्यो सरथमारुजन्तः। हर्षमाणासो धृषता मरुत्वः। तिग्मेषव आयुधा सशिशानाः।
उप प्रयन्ति नरो अग्निरूपाः॥१०॥

मन्युर्भगो मन्युरेवास देवः। मन्युरहोता वरुणो विश्ववेदाः। मन्युं विश ईडते देवयन्तीः।
पाहि नो मन्यो तपसा श्रमेण। त्वमग्रे व्रतभृच्छुचिः। देवा आसादया इह। अग्रे हव्याय
वोढवे। व्रतानुबिभ्रद्व्रता अदाभ्यः। यजा नो देवा अजरः सुवीरः। दध्रत्नानि सुविदानो
अग्रे। गोपाय नो जीवसे जातवेदः॥११॥

जिघांसत्यमित्रांघ्रन्वानीडते सर्वं अहंसो वातो हृदे राजत्यग्निरूपाः सुविदानो अग्र एकं च॥११॥ [१]

चक्षुषो हेते मनसो हेते। वाचो हेते ब्रह्मणो हेते। यो मां ऽघायुरभिदासति। तमग्रे मेन्या
मेनिं कृणु। यो मा चक्षुषा यो मनसा। यो वाचा ब्रह्मणा ऽघायुरभिदासति। तयां ऽग्रे त्वं
मेन्या। अमुममेनिं कृणु। यत्किं चासौ मनसा यच्च वाचा। यज्ञैर्जुहोति यजुषा हविर्भिः॥१२॥

तन्मृत्युर्निरृक्त्या संविदानः। पुरादिष्टादाहुतीरस्य हन्तु। यातुधाना निरृक्तरादुरक्षः।
ते अस्य घ्नन्त्वन्नृतेन सत्यम्। इन्द्रैषिता आज्यमस्य मध्नन्तु। मा तत्समृद्धिं यद्दसौ
करोति। हन्मि ते ऽहं कृतं हविः। यो मे घोरमर्चीकृतः। अपांश्चौ त उभौ बाहू।
अपं नह्याम्यास्यम्॥१३॥

अपं नह्यामि ते बाहू। अपं नह्याम्यास्यम्। अग्रे देवस्य ब्रह्मणा। सर्वं ते ऽवधिषं कृतम्।

पुराऽमुष्यं वषट्कारात्। यज्ञं देवेषु नस्कृधि। स्विष्टमुस्माकं भूयात्। माऽस्मान्नापन्नरातयः।
अन्ति दूरे सतो अग्ने। भ्रातृव्यस्याभिदासतः॥१४॥

वषट्कारेण वज्रेण। कृत्या९ हन्मि कृतामहम्। यो मा नक्तं दिवा सायम्। प्रातश्चाह्नौ
निपीयति। अद्या तमिन्द्र वज्रेण। भ्रातृव्यं पादयामसि। इन्द्रस्य गृहोऽसि तन्वा। प्रपद्ये
सगुः साश्वः। सह यन्मे अस्ति तेन। ईडे अग्निं विपश्चितम्॥१५॥

गिरा यज्ञस्य साधनम्। श्रुष्टीवानन्धितावानम्। अग्ने श्केमं ते वयम्। यमं देवस्य
वाजिनः। अति द्वेषा९सि तरेम। अवतं मा समनसौ समोकसौ। सचेतसौ सरेतसौ। उभौ
मामवतज्ञातवेदसौ। शिवौ भवतमद्य नः। स्वयं कृण्वानः सुगमप्रयावम्॥१६॥

तिग्मशृङ्गो वृषभः शोशुचानः। प्रत्न९ सधस्थमनु पश्यमानः। आ तन्तुमग्निर्दिव्यं तंतान।
त्वन्नस्तन्तुरुत सेतुरग्ने। त्वं पन्थां भवसि देवयानः। त्वयाऽग्ने पृष्ठं वयमारुहेम। अथां देवैः
संधिमादं मदेम। उदुत्तमं मुमुग्धि नः। वि पाशं मध्यमञ्चत। अवाधमानि जीवसे॥१७॥

वय९ सोम व्रते तवां। मनस्तनूषु बिभ्रतः। प्रजावन्तो अशीमहि। इन्द्राणी देवी सुभगा
सुपत्नी। उद९शेन पतिविद्ये जिगाय। त्रि९शदस्या जघनं योजनानि। उपस्थ इन्द्र९
स्थविरं बिभर्ति। सेनां ह नामं पृथिवी धनञ्जया। विश्वव्यचा अदितिः सूर्यत्वक्। इन्द्राणी
देवी प्रासहा ददाना॥१८॥

सा नो देवी सुहवा शर्म यच्छतु। आत्वाऽहार्षमन्तरंभूः। ध्रुवस्तिष्ठाविचाचलिः।
विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तु। मा त्वद्राष्ट्रमधिं भ्रशत्। ध्रुवा द्यौर्ध्रुवा पृथिवी। ध्रुवं विश्वमिदं
जगत्। ध्रुवा ह पर्वता इमे। ध्रुवो राजा विशामयम्। इहैवधि मा व्यथिष्ठाः॥१९॥

पर्वत इवाविचाचलिः। इन्द्र इवेह ध्रुवस्तिष्ठा। इह राष्ट्रमुं धारय। अभितिष्ठ पृतन्यतः।
अधरे सन्तु शत्रवः। इन्द्र इव वृत्रहा तिष्ठ। अपः क्षेत्राणि सञ्जयन्। इन्द्र एणमदीधरत्।
ध्रुवं ध्रुवेण हविषां। तस्मै देवा अधिब्रवन्। अयं च ब्रह्मणस्पतिः॥२०॥

हविर्भार्य्यमभि दासतो विपश्चितमप्रयावञ्जोवसे ददाना व्यथिष्ठा ब्रवन्नेकं च॥१९॥

[२]

जुष्टी नरो ब्रह्मणा वः पितृणाम्। अक्षमव्ययं न किलारिषाथ। यच्छक्करीषु बृहता
रवेण। इन्द्रे शुष्ममदधाथा वसिष्ठाः। पावका नः सरस्वती। वाजैर्भिर्वाजिनीवती। यज्ञं वष्टु
धिया वंसु। सरस्वत्यभिनां नेषि वस्यः। मा पस्फरीः पर्यसा मा न आधक्। जुषस्व नः

सख्यां वेश्यां च॥२१॥

मा त्वक्षेत्राण्यरणानि गन्म। वृञ्जे हविर्नमसा बरहिरग्नौ। अयामि सुगृह्यतवती सुवृक्तिः। अम्यक्षि सद्म सदेने पृथिव्याः। अश्रायि यज्ञः सूर्ये न चक्षुः। इहार्वाश्चमतिं ह्वये। इन्द्रं जैत्राय जेतवे। अस्माकमस्तु केवलः। अर्वाश्चमिन्द्रममुतो हवामहे। यो गोजिद्धं न जिदंश्च-
जिद्यः॥२२॥

इमं नो यज्ञं विह्वे जुषस्व। अस्य कुर्मो हरिवो मेदिनं त्वा। असंमृष्टो जायसे मातृवोः शुचिः। मन्द्रः कविरुदतिष्ठो विवस्वतः। घृतेन त्वा वर्धयन्नग्न आहुत। धूमस्ते केतुरभवद्विवि-
श्रितः। अग्निरग्रे प्रथमो देवतानाम्। संयातानामुत्तमो विष्णुरासीत्। यजमानाय परिगृह्य देवान्। दीक्षयेदं हविरा गच्छतन्नः॥२३॥

अग्निश्च विष्णो तप उत्तमं महः। दीक्षापालेभ्योऽवनतं हि शंक्रा। विश्वैर्देवैर्यज्ञियैः संविदानो। दीक्षामस्मै यजमानाय धत्तम्। प्र तद्विष्णुः स्तवते वीर्याय। मृगो न भीमः कुंचरो गिरिष्ठाः। यस्योरुषु त्रिषु विक्रमणेषु। अधि क्षियन्ति भुवनानि विश्वा। नूमर्तो दयते सनिष्यन् यः। विष्णव उरुगायाय दाशत्॥२४॥

प्र यः सूत्राच्चा मनसा यजातै। एतावन्तन्नयमा विवासात्। विचक्रमे पृथिवीमेष एताम्। क्षेत्राय विष्णुर्मनुषे दशस्यन्। ध्रुवासो अस्य कीरयो जनांसः। उरुक्षितिः सुजनिमा चकार। त्रिदेवः पृथिवीमेष एताम्। विचक्रमे शतर्चसं महित्वा। प्र विष्णुरस्तु त्वसस्तवीयान्। त्वेषं ह्यस्य स्थविरस्य नाम॥२५॥

होतारं चित्ररथमध्वरस्यं। यज्ञस्ययज्ञस्य केतुं रुशन्तम्। प्रत्यर्धिं देवस्यदेवस्य मूहा। श्रिया त्वग्निमतिंथिं जनानाम्। आ नो विश्वाभिरुतिभिः सजोषाः। ब्रह्म जुषाणो हर्यश्च याहि। वरीवृजस्थविरेभिः सुशिप्र। अस्मे दधद्वर्षणं शुष्ममिन्द्र। इन्द्रः सुवर्षा जनयन्नहानि। जिगायोशिग्भिः पृतना अभि श्रीः॥२६॥

प्रारौचयन्मनवे केतुमहाम्। अविन्द्योतिर्वृहते रणाय। अश्विनाववसे निह्वये वाम्। आ नूनं यातं सुकृताय विप्रा। प्रातर्युक्तेन सुवृता रथेन। उपागच्छतमवसागतन्नः। अविष्टं धीष्वश्विना न आसु। प्रजावद्रेतो अहंयं नो अस्तु। आवां तोके तनये तूतुजानाः। सुरत्नांसो देववीतिं गमेम॥२७॥

त्वं सोमं क्रतुभिः सुक्रतुर्भूः। त्वं दक्षैः सुदक्षो विश्ववेदाः। त्वं वृषां वृषत्वेभिर्महित्वा।

द्युम्नेभिर्द्युम्यभवो नृचक्षः। अषाढं युथ्सु पृतनासु पप्रिम। सुवृषामप्स्वां वृजनस्य गोपाम्। भरेषुजाः सुक्षितिः सुश्रवसम्। जयन्तं त्वामनु मदम सोम। भवा मित्रो न शेव्यो घृतासुतिः। विभूतद्युम्न एव या उ सप्रथाः॥२८॥

अथा ते विष्णो विदुषां चिद्विध्यः। स्तोमो यज्ञस्य राध्यो हविष्मन्तः। यः पूर्याय वेधसे नवीयसे। सुमज्जानये विष्णवे ददाशति। यो जातमस्य महतो महि ब्रवात्। सेदु श्रवोभिर्युज्यं चिदभ्यसत्। तमु स्तोतारः पूर्य यथा विद ऋतस्य। गर्भं हविषा पिपर्तन। आऽस्य जानन्तो नाम चिद्विवक्तन। बृहत्ते विष्णो सुमतिं भजामहे॥२९॥

इमा धाना घृतस्रुवः। हरी इहोपवक्षतः। इन्द्रः सुखतमे रथे। एष ब्रह्मा प्रतेमहे। विदथे शःसिषः हरी। य ऋत्वियः प्रते वन्वे। वनुषो हर्यतं मदम। इन्द्रो नाम घृतन्नयः। हरिभिश्चारु सेचते। श्रुतो गुण आ त्वा विशन्तु॥३०॥

हरिवर्षसङ्गिरः। आचरणिप्रा वृषभो जनानाम्। राजा कृष्टीनां पुरुहूत इन्द्रः। स्तुतश्रवस्यन्नवसोपमद्रिक्। युक्ता हरी वृषणायाह्यर्वाङ्। प्र यथ्सिन्धवः प्रसवं यदायन्। आपः समुद्रः रथ्यैव जग्मुः। अतश्चिदिन्द्रः सदसो वरीयान्। यदीः सोमः पृणति दुग्धो अःशुः। हयामसि त्वेन्द्र याह्यर्वाङ्॥३१॥

अरन्ते सोमस्तनुवे भवाति। शतक्रतो मादयस्वा सुतेषु। प्रास्माः अं व पृतनासु प्रयुथ्सु। इन्द्राय सोमाः प्रदिवो विद्वानाः। ऋभुर्येभिरवृषपर्वा विहायाः। प्रयम्यमाणान्प्रति पू गृभाया। इन्द्र पिब वृषधृतस्य वृष्णाः। अहैडमान उपयाहि यज्ञम्। तुभ्य पवन्त इन्द्रवः सुतासः। गावो न वज्रिन्स्वमोको अच्छ्॥३२॥

इन्द्रा गंहि प्रथमो यज्ञियानाम्। या ते काकुथ्सुकृता या वरिष्ठा। यया शश्वत्पिबंसि मध्वं ऊर्मिम्। तया पाहि प्र ते अध्वर्युरस्थात्। सन्ते वज्रो वर्ततामिन्द्र गव्युः। प्रातर्युजा वि बोधया। अश्विनावेह गच्छतम्। अस्य सोमस्य पीतयै। प्रातर्यावाणा प्रथमा यजध्वम्। पुरा गृध्रादररुषः पिबाथः। प्रातरहि यज्ञमश्विना दधाते। प्रशंसन्ति क्वयः पूर्वभाजः। प्रातर्यजध्वमश्विना हिनोत। न सायमस्ति देवया अजुष्टम्। उतान्यो अस्मद्यजते विचायः। पूर्वः पूर्वो यजमानो वर्नीयान्॥३३॥

चाश्वजिघ्रो गच्छतं नो दाशत्रामाभिश्चगमेम सप्रथां भजामहे विशन्तु याह्यर्वाङ्च्छ पिबाथः पट्॥३३॥

नक्तं जा॒ताऽस्यो॑षधे। रामे॑ कृष्णे॑ अ॒सिंक्रि॑ च। इ॒दं रं॑जनि रजय। कि॒लासं॑ प॒लितं॑
च यत्। कि॒लासं॑ च प॒लितं॑ च। निरि॒तो ना॑शया पृष॑त्। आ नः॑ स्त्रो अ॒श्नुतां॑ वर्णः॑। परा॑
श्वेतानि॑ पातय। अ॒सितं॑ ते नि॒लय॑नम्। आ॒स्थान॒मसि॑तं तव॑॥३४॥

अ॒सिंक्रि॑यस्योषधे। निरि॒तो ना॑शया पृष॑त्। अ॒स्थि॒जस्य॑ कि॒लास॑स्य। त॒नूज॑स्यं च
यत्त्व॑चि। कृत्य॑यां कृतस्य॑ ब्रह्म॑णा। लक्ष्मं॑ श्वेत॑म॒नीन॑शम्। सरू॒पा नाम॑ ते मा॒ता। सरू॒पो
नाम॑ ते पि॒ता। सरू॒पाऽस्यो॑षधे सा। सरू॒पमि॑दं कृ॒धि॥३५॥

शुन॑ रं हु॒वेम॑ म॒घवा॑नमिन्द्रम्। अ॒स्मिन्भरे॑ नृ॒तमं॑ वाज॑सातौ। शृ॒ण्वन्तं॑ मु॒ग्रमू॑तयं स॒मथ्सु॑।
घ्नन्तं॑ वृ॒त्राणि॑ स॒ञ्जितं॑ धना॑नाम्। धू॒नुथ॑ द्यां पर्व॑तान्दाशुषे वसु॑। नि वो॑ वना॑ जिहते॒ याम॑ नो
भि॒या। को॒पय॑थ पृथि॒वीं पृ॑श्निमातरः। यु॒धे यदु॑ग्राः पृष॑तीरयु॒ग्ध्वम्। प्रवै॑पयन्ति पर्व॑तान्।
वि॒विंश्च॑न्ति वन॒स्पती॑न्॥३६॥

प्रोवा॑रत मरु॒तो दु॑र्मदा इव। दे॒वांसुः॑ सर्व॑या वि॒शा। पु॒रुत्रा॑ हि स॒दृङ्ङि॑सि। वि॒शो
वि॒श्वा अनु॑ प्र॒भु। स॒मथ्सु॑ त्वा हवामहे। स॒मथ्स॒व॒ग्निम॑वसे। वा॒ज॒यन्तो॑ हवामहे। वा॒जे॒षु
चि॒त्ररा॑धसम्। सङ्ग॑च्छ॒ध्वं सं॑व॒दध्व॑म्। सं वो॑ मना॑सि जा॒नता॑म्॥३७॥

दे॒वा भा॑गं यथा पूर्वे॑। स॒ज्ज्ञाना॑ना उ॒पास॑त। स॒मा॒नो म॒न्त्रः स॒मितिः॑ स॒मा॒नी। स॒मा॒नं म॒नः
स॒ह चि॑त्तमेषाम्। स॒मा॒नं के॒तो अ॒भि स॑ रंभध्वम्। स॒ज्ज्ञाने॑न वो ह॒विषा॑ य॒जामः॑। स॒मा॒नी
व आ॑कू॒तिः। स॒मा॒ना हृ॒दया॑नि वः। स॒मा॒नम॑स्तु वो॒ मनः॑। यथा॑ वः सु॒स॒हास॑ति॥३८॥

स॒ज्ज्ञानं॑ नः स्वैः। स॒ज्ज्ञान॑मर॒णैः। स॒ज्ज्ञान॑म॒श्विना॑ युवम्। इ॒हास्मा॑सु नि॒यच्छ॑तम्। स॒ज्ज्ञानं॑
मे बृ॒हस्प॑तिः। स॒ज्ज्ञानं॑ स॒विता॑ कर॒त्। स॒ज्ज्ञान॑म॒श्विना॑ युवम्। इ॒ह म॒ह्यं नि॒ यच्छ॑तम्।
उ॒पं च्छा॑यामि॒व घृ॑णैः। अ॒गन्म॑ शर्म॒ ते व॑यम्॥३९॥

अग्ने॑ हि॒र॒ण्यस॑न्द॒शः। अ॒द॒ब्धेभिः॑ स॒वितः॑ पा॒युभि॑ष्टम्। शि॒वेभि॑र॒द्य परि॑पाहि नो॒ गय॑म्।
हि॒र॒ण्यजि॑ह्वः सु॒विता॑य न॒व्यंसे। र॒क्षा मा॑कि॒र्नो अ॒घश॑स ई॒शत॑। म॒दंम॑दे हि नो॒ द॒दुः।
यू॒था ग॒वांमृ॑जु॒कृतुः॑। सङ्ग॑भा॒य पु॒रू॒शता॑। उ॒भ्या ह॑स्त्या वसु॑। शि॒शीहि॑ रा॒य आ भ॑र॥४०॥

शि॒प्रिन्वा॑जानां पते। शची॑व॒स्तवं द॑स॒ना। आ तू न॑ इन्द्र भाजय। गो॒ष्वश्वे॑षु शु॒भ्रुषु॑।
स॒हस्रे॑षु तु॒वीम॑घ। यद्दे॒वा दे॒वहे॑डनम्। दे॒वांस॑श्च॒कृमा॑ व॒यम्। आदि॑त्या॒स्तस्मा॑न्मा॒यूय॑म्।
ऋ॒तस्य॑र्तेन॒ मु॒ञ्चत॑। ऋ॒तस्य॑र्तेना॒ऽऽदि॑त्याः॥४१॥

यजत्रा मुञ्चतेह मा। युज्ञैर्वो यज्ञवाहसः। आशिक्षन्तो न शेकिम। मेदस्वता यजमानाः।
सुचाऽऽज्यैर्न जुह्वतः। अकामा वो विश्वेदेवाः। शिक्षन्तो नोप शेकिम। यदि दिवा यदि
नक्तम्। एन एनस्योकरत्। भूतं मा तस्माद्भव्यं च॥४२॥

द्रुपदादिव मुञ्चतु। द्रुपदादिवेन्मुचानः। स्विन्नः स्नात्वी मलादिव। पूतं
पवित्रेणेवाऽऽज्यम्। विश्वे मुञ्चन्तु मेनंसः। उद्वयं तमसस्परि। पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम्।
देवं देवत्रा सूर्यम्। अगन्म ज्योतिरुत्तमम्॥४३॥

तव कृधि वनस्पतौ ज्ञानतामसति वयं भेरादित्याश्च नव च॥१०॥

[४]

वृषा सो अशुः पवते हविष्मान्धोमः। इन्द्रस्य भाग ऋतयुः शतायुः। स मा वृषाणं
वृषभं कृणोतु। प्रियं विशां सर्ववीरं सुवीरम्। कस्य वृषां सुते सचा। नियुत्वान्वृषभो
रणत्। वृत्रहा सोमपीतये। यस्ते शृङ्ग वृषोनपात्। प्रणपात्कुण्डपाय्यः। न्यस्मिन्दध्र आ
मनः॥४४॥

तं सध्रीचीरूतयो वृष्णिंयानि। पौंस्यानि नियुतः सश्चुरिन्द्रम्। समुद्रं न सिन्धवं
उक्थशुष्माः। उरुव्यचंसङ्गिर आ विशन्ति। इन्द्राय गिरो अनिशितसर्गाः। अपः
प्रेरयन्धसगरस्य बुधात्। यो अक्षणेव चक्रिया शचीभिः। विष्वक्तस्तम्भं पृथिवीमुत द्याम्।
अक्षोदयच्छवंसा क्षामबुधम्। वारणां तस्तविषीभिरिन्द्रः॥४५॥

दृढान्यौघादुशमान् ओजः। अवांभिनत्कुभः पर्वतानाम्। आ नो अग्रे सुकेतुना।
रयिं विश्वायुपोषसम्। माडीकं धेहि जीवसे। त्वं सोम महे भगम्। त्वं यूनं ऋतायते।
दक्षं दधासि जीवसे। रथं युञ्जते मरुतः शुभे सुगम्। सूरौ न मित्रावरुणा गविंष्टिषु॥४६॥

रजांसि चित्रा विचरन्ति तन्यवः। दिवः सम्राजा पर्यसा न उक्षतम्। वाचं
सुमित्रावरुणाविरावतीम्। पर्जन्यश्चित्रां वदति त्विषीमतीम्। अभ्रा वंसत मरुतः सुमाययो।
द्यां वर्षयतमरुणामरेपसम्। अरुक्त सप्त शुन्ध्युवः। सूरौ रथस्य नन्त्रियः। ताभिर्याति
स्वयुक्तिभिः। वहिष्ठेभिर्विहरन् यासि तन्तुम्॥४७॥

अवव्ययन्नसितं देव वस्वः। दविध्वतो रश्मयः सूर्यस्य। चमेवावाधुस्तमौ अप्स्वन्तः।
पर्जन्याय प्र गांयत। दिवस्पुत्राय मीढुषे। स नो यवसमिच्छतु। अच्छा वद तवसं
गीर्भिराभिः। स्तुहि पर्जन्यं नमसाऽऽविवासा। कर्निकदद्वृषभो जीरदानुः। रेतौ दधात्वोषधीषु
गर्भम्॥४८॥

यो गर्भमोषधीनाम्। गवाँ कृणोत्यर्वताम्। पर्जन्यः पुरुषीणाम्। तस्मा इदास्यै हविः।
जुहोता मधुमत्तमम्। इडा नः संयतं करत्। तिस्रो यदग्रे शरदस्त्वामित्। शुचिं घृतेन
शुचयः सपर्यन्। नामानि चिदधिरे यज्ञियानि। असूदयन्त तनुवः सुजाताः॥४९॥

इन्द्रश्च नः शुनासीरो। इमं यज्ञं मिमिक्षतम्। गर्भं धत्तः स्वस्त्यै। ययोरिदं विश्वं
भुवनमा विवेश। ययोरानन्दो निहितो महश्च। शुनासीरावृतुभिः संविदानौ। इन्द्रवन्तौ
हविरिदं जुषेथाम्। आघाये अग्निमिन्धते। स्तृणन्ति बरहिरानुषक्। येषामिन्द्रो युवा सखा।
अग्न इन्द्रश्च मेदिना। हृथो वृत्राण्यप्रति। युवः हि वृत्रहन्तमा। याभ्याः सुवरजयन्नग्र एव।
यावातस्थतुर्भुवनस्य मध्यै। प्रचर्षणी वृषणा वज्रबाहू। अग्नी इन्द्रावृत्रहणा हुवे वाम्॥५०॥
मन् इन्द्रो गविष्टिषु तन्तुं गर्भः सुजाताः सखा सप्त च॥७॥ [५]

उत नः प्रिया प्रियासु। सप्तस्वसा सुजुष्टा। सरस्वती स्तोम्याऽभूत्। इमा जुह्वानायुष्मदा
नमोभिः। प्रति स्तोमः सरस्वति जुषस्व। तव शर्मन्प्रियतमे दधानाः। उपस्थेयाम शरणं
न वृक्षम्। त्रीणि पदा विचक्रमे। विष्णुर्गोपा अदाभ्यः। ततो धर्माणि धारयन्॥५१॥

तदस्य प्रियमभि पाथो अश्याम्। नरो यत्र देवयवो मदन्ति। उरुक्रमस्य स हि
बन्धुरित्था। विष्णोः पदे परमे मध्व उत्सः। क्रत्वादा अस्थु श्रेष्ठः। अद्य त्वा वन्वन्धुरेकणाः।
मर्त आनाश सुवृक्तिम्। इमा ब्रह्म ब्रह्मवाह। प्रिया त आ बरहिः सीदा। वीहि सूर
पुरोडाशम्॥५२॥

उप नः सूनवो गिरः। शृण्वन्त्वमृतस्य ये। सुमृडीका भवन्तु नः। अद्या नो देव
सवितः। प्रजावत्सावीः सौभंगम्। परा दुःष्वप्रियः सुवा। विश्वानि देव सवितः। दुरितानि
परा सुवा। यद्भद्रं तन्म आ सुवा। शुचिर्मर्कैर्बृहस्पतिम्॥५३॥

अध्वरेषु नमस्यता। अनाम्योज आ चंके। या धारयन्त देवा सुदक्षा दक्षपितारा।
असुर्याय प्रमहसा। स इत् क्षेति सुधित ओकंसि स्वे। तस्मा इडा पिन्वते विश्वदाना।
तस्मै विशः स्वयमेवानमन्ति। यस्मिन्ब्रह्मा राजानि पूर्व एति। सकूतिमिन्द्र सच्युतिम्।
सच्युतिं जघनच्युतिम्॥५४॥

कनात्काभान्न आ भर। प्रयुप्स्यन्निव सक्थ्यौ। वि न इन्द्र मृधो जहि। कनीखुनदिव
सापयन्। अभि नः सुष्टुतिं नया। प्रजापतिः स्त्रियां यशः। मुष्कयोरदधात्सपम्। कामस्य

तृप्तिमानन्दम्। तस्याग्ने भाजयेह मा। मोदः प्रमोद आनन्दः॥५५॥

मुष्कयोर्निहितः सपः। सृत्वेव कामस्य तृप्याणि। दक्षिणानां प्रतिग्रहे। मनसश्चित्तमाकूतिम्। वाचः सत्यमशीमहि। पशूनां रूपमन्नस्य। यशः श्रीः श्रयतां मयि। यथाऽहमस्या अतृपः स्त्रिये पुमान्। यथा स्त्री तृप्यति पुंसि प्रिये प्रिया। एवं भगस्य तृप्याणि॥५६॥

यज्ञस्य काम्यः प्रियः। ददामीत्यग्निर्वदति। तथेति वायुराहु तत्। हन्तेति सत्यं चन्द्रमाः। आदित्यः सत्यमोमिति। आपस्तथ्सत्यमा भरन्। यशो यज्ञस्य दक्षिणाम्। असौ मे कामः समृद्धताम्। न हि स्पशमविदन्नन्यमस्मात्। वैश्वानरात्पुण्यतारमग्नेः॥५७॥

अथेममन्थन्नमृतममूराः। वैश्वानरं क्षत्रजित्याय देवाः। येषामिमे पूर्वे अर्मास आसन्। अयूपाः सद्य विभृता पुरूणि। वैश्वानर त्वया ते नुत्ताः। पृथिवीमन्यामभितस्थुर्जनांसः। पृथिवीं मातरं महीम्। अन्तरिक्षमुप ब्रुवे। बृहतीमृतये दिवम्। विश्वं बिभर्ति पृथिवी॥५८॥

अन्तरिक्षं वि पंप्रथे। दुहे द्यौर्बृहती पयः। न ता नशन्ति न दंभाति तस्करः। नैनं अमित्रो व्यथिरादधरषति। देवाश्च याभिर्यजते ददाति च। ज्योगित्ताभिः सचते गोपतिः सह। न ता अर्वा रेणुककाटो अश्नुते। न सःस्कृतत्रमुप यन्ति ता अभि। उरुगायमभयं तस्य ता अनु। गावो मर्त्यस्य वि चरन्ति यज्वनः॥५९॥

रात्री व्यंख्यदायती। पुरुत्रा देव्यक्षभिः। विश्वा अधि श्रियोऽधिता उप ते गा इवाकरम्। वृणीष्व दुहितर्दिवः। रात्री स्तोमं न जिग्युषी। देवीं वाचमजनयन्त देवाः। तां विश्वरूपाः पशवो वदन्ति। सा नो मन्ध्रेषमूर्जं दुहाना। धेनुर्वागस्मानुप सुष्टुतैतु॥६०॥

यद्वाग्वदन्त्यविचेतनानि। राष्ट्रीं देवानां निषसाद मन्द्रा। चतस्र ऊर्जं दुदुहे पयांसि। क्वं स्विदस्याः परमं जंगाम। गौरी मिमाय सलिलानि तक्षती। एकंपदी द्विपदी सा चतुष्पदी। अष्टापदी नवंपदी बभूवुषी। सहस्राक्षरा परमे व्योमन्। तस्याः समुद्रा अधि विक्षरन्ति। तेन जीवन्ति प्रदिशश्चतस्रः॥६१॥

ततः क्षरत्यक्षरम्। तद्विश्वमुप जीवति। इन्द्रासूरा जनयन्विश्वकर्मा। मरुत्वाः अस्तु गुणवाँत्सजातवान्। अस्य सुषा श्वशुरस्य प्रशिष्टिम्। सपत्न्या वाचं मनसा उपांसताम्। इन्द्रः सूरौ अतरद्रजांसि। सुषा सपत्न्या श्वशुरोऽयमस्तु। अयं शत्रूञ्जयतु जरहृषाणः।

अयं वाजं जयतु वाजंसातौ। अग्निः क्षत्रभृदनिभृष्टमोजः। सहस्रियो दीप्यतामप्रयुच्छन्।
विभ्राजमानः समिधा न उग्रः। आऽन्तरिक्षमरुहदगन्द्याम्॥६२॥

धारयन्मुरोडाशं बृहस्पतिं जघन्यतिमानन्दो भगंस्य तृप्याण्यग्नेः पृथिवी यज्वन् एतु प्रदिश्वत्सो वाजंसातौ चत्वारि च॥१२॥—[६]

वृषाऽस्य२ शुर्वृषभाय॑ गृह्यसे। वृषाऽयमुग्रो नृचक्ष॑से। दिव्यः कर्म॑ण्यो हितो बृहन्नाम॑।
वृषभस्य॑ या क॒कुत्। वि॒षूवान् वि॑ष्णो भवतु। अ॒यं यो मा॑म॒को वृषा॑। अथो॒ इन्द्र॑ इव
दे॒वेभ्यः॑। वि ब्रवी॑तु जने॑भ्यः। आयु॑ष्मन्तं वर्च॑स्वन्तम्। अथो अधि॑पतिं वि॒शाम्॥६३॥

अस्याः पृथिव्या॑ अध्य॑क्षम्। इममिन्द्र॑ वृषभं कृणु। यः सुशृङ्गः॑ सुवृषभः। कल्याणो॑
द्रोण॑ आहितः। कार्षी॑वल प्रगाणेन। वृषभेण॑ यजामहे। वृषभेण॑ यजमानाः। अक्रू॑रेणेव
सर्पि॑षा। मृद्धं॑श्च सर्वा॑ इन्द्रेण। पृत॑नाश्च जयामसि॥६४॥

यस्यायमृषभो॑ हविः। इन्द्राय॑ परिणीयते॑। जया॑ति शत्रु॑मायन्तम्। अथो॑ हन्ति पृतन्य॑तः।
नृणाम॑हं प्रणी॑रसत्। अग्रं॑ उद्धि॒न्दताम॑सत्। इन्द्र॑ शुष्मं त॒नुवा मे॑रयस्व। नी॒चा वि॒श्वा
अ॒भि॒ति॒ष्ठाभि॑मा॒तीः। नि शृ॑णीह्याबाधं यो नो अस्ति। उ॒रु नो॑ लो॒कं कृ॑णुहि जी॒रदा॑नो॥६५॥

प्रेह्य॑भि प्रेहि॑ प्र भ॑रा सह॑स्व। मा विवे॑नो वि शृ॑णुष्व। जने॑षु। उदी॑डितो वृषभ॑ तिष्ठ
शुष्मैः॑। इन्द्र॑ शत्रू॑न्पु॒रो अ॒स्माकं यु॑ध्य। अग्रे॑ जेता॒ त्वं ज॑य। शत्रू॑न्त्सह॑स॒ ओज॑सा। वि
शत्रू॑न् विमृ॑धो नुद। ए॒तं ते स्तोमं॑ तुविजा॒त वि॑प्रः। रथं॑ न धी॒रः स्व॑पा अतक्षम्। यदीदं॑ग्रे
प्रति॑त्वं दे॒व ह॑र्याः॥६६॥

सुव॑र्वतीर॒प ए॑ना जयेम। यो घृ॑तेनाभिमा॑नितः। इन्द्र॑ जैत्राय॑ जज्ञिषे। स नः॑ सङ्का॑सु
पा॒रय॑। पृत॑नासाह्येषु च। इन्द्रो॑ जिगाय॒ पृथि॑वीम्। अ॒न्तरि॑क्षं सुव॑र्म॒हत्। वृ॒त्रहा॑ पु॒रुचे॑तनः।
इन्द्रो॑ जिगाय॒ सह॑सा॒ सहा॑सि। इन्द्रो॑ जिगाय॒ पृत॑नानि॒ विश्वा॑॥६७॥

इन्द्रो॑ जा॒तो वि पु॑रो रुरोज। स नः॑ प॒र॒स्पा वरि॑वः कृणोतु। अ॒यं कृ॒तुर॑गृभीतः।
वि॒श्वजि॑दुद्धिदि॒त्सोमः॑। ऋषि॑र्वि॒प्रः का॒व्येन॑। वा॒युर॑ग्रेगा॒ यज्ञ॑प्रीः। सा॒कङ्ग॑न्मन॑सा॒ यज्ञ॑म्।
शि॒वो नि॒युद्धिः॑ शि॒वाभिः॑। वा॒यो शु॒क्रो अ॑यामि ते। मध्वो॑ अग्रं दि॒र्विष्टि॑षु॥६८॥

आ या॑हि सोम॑ पीतये। स्वा॒रु॒हो दे॒व नि॒युत्वं॑ता। इममिन्द्र॑ वर्धय॒ क्षत्रि॑याणाम्। अ॒यं
वि॒शां वि॒शप॑तिरस्तु॒ राजा॑। अ॒स्मा इन्द्र॑ महि॒ वर्चा॑सि॒ धेहि॑। अ॒व॒र्चसं॑ कणुहि॒ शत्रु॑मस्या।
इम॑मा भ॑ज॒ ग्रामे॑ अश्वेषु॒ गोषु॑। नि॒र॒मुं भ॑ज॒ योऽमि॑त्रो॒ अस्य॑। वर्ष्म॑न् क्ष॒त्रस्य॑ क॒कुभि॑

श्रयस्व। ततो न उग्रो वि भञ्ज वसूनि॥६९॥

अस्मे द्यावापृथिवी भूरि वामम्। सन्दुहाथां घर्मदुधैव धेनुः। अयं राजा प्रिय इन्द्रस्य भूयात्। प्रियो गवामोषधीनामुतापाम्। युनजिं त उत्तरावन्तमिन्द्रम्। येन जयांसि न परा जयांसि। स त्वाऽकरेकवृषभं स्वानाम्। अथो राजन्नुत्तमं मानवानाम्। उत्तरस्त्वमधरे ते सपत्नाः। एकवृषा इन्द्रसखा जिगीवान्॥७०॥

विश्वा आशाः पृतनाः सञ्जयं जयन्। अभि तिष्ठ शत्रूयतः संहस्व। तुभ्यं भरन्ति क्षितयो यविष्ठ। बलिमग्ने अन्तित ओत दूरात्। आ भन्दिष्ठस्य सुमतिं चिकिद्धि। बृहत्तं अग्ने महि शर्म भद्रम्। यो देह्यो अनमयद्वधस्त्रैः। यो अर्यपत्नीरुषसंश्चकार। स निरुध्या नहुषो यहो अग्निः। विशंश्चक्रे बलिहृतः सहोभिः॥७१॥

प्र सद्यो अग्ने अत्येष्यन्यान्। आविर्यस्मे चारुतरो बभूथ। ईडेन्यो वपुष्यो विभावौ। प्रियो विशामतिथिर्मानुषीणाम्। ब्रह्मज्येष्ठा वीर्या सम्भृतानि। ब्रह्माग्ने ज्येष्ठं दिवमा ततान। ऋतस्य ब्रह्म प्रथमोत जज्ञे। तेनारहति ब्रह्मणा स्पर्धितुङ्कः। ब्रह्म सुचो घृतवतीः। ब्रह्मणा स्वरवो मिताः॥७२॥

ब्रह्म यज्ञस्य तन्तवः। ऋत्विजो ये हविष्कृतः। शृङ्गाणीवेच्छृङ्गिणां सन्ददृश्रिरे। चषालवन्तः स्वरवः पृथिव्याम्। ते देवासः स्वरवस्तस्थिवांसः। नमः सखिभ्यः सन्नाम्नाऽवंगात। अभिभूरग्निरतरद्रजांसि। स्पृधो विहत्य पृतना अभिश्रीः। जुषाणो म आहुतिं मामहिष्ट। हत्वा सपत्नान् वरिवस्करन्नः। ईशानं त्वा भुवनानामभिश्चियम्। स्तौम्यं ग्न उरुकृतं सुवीरम्। हविर्जुषाणः सपत्नां अभिभूरसि। जहि शत्रू रप मृधो नुदस्व॥७३॥
विशां जयामसि जौरदानो हर्या विश्वा दिविष्टिषु वसूनि जिगीवान्सहोभिर्मिता नंश्चत्वारि च॥११॥ [७]

स प्रलवन्नवीयसा। अग्ने द्युन्नेन संयता। बृहत्ततन्थ भानुना। नवं नु स्तोममग्नये। दिवः श्येनाय जीजनम्। वसोः कुविद्वनाति नः। स्वारुहा यस्य श्रियो दृशे। रयिर्वीरवतो यथा। अग्ने यज्ञस्य चेततः। अदोभ्यः पुरेता॥७४॥

अग्निर्विशां मानुषीणाम्। तूर्णी रथः सदा नवः। नवः सोमाय वाजिनै। आज्यं पयंसोऽजनि। जुष्टं शुचितमं वसु। नवः सोम जुषस्व नः। पीयूषस्येह तृष्णुहि। यस्तै भाग ऋता वयम्। नवस्य सोम ते वयम्। आ सुमतिं वृणीमहे॥७५॥

स नो रास्व सहस्रिणः। नवः हविर्जुषस्व नः। ऋतुभिः सोम भूतमम्। तदङ्ग प्रति-

हर्य नः। राजन्थसोम स्वस्तये। नवः५ स्तोमत्रवः५ हविः। इन्द्राग्निभ्यां नि वेदय। तञ्जुषेता५ सचैतसा। शुचिं नु स्तोमं नवजातमद्य। इन्द्राग्नी वृत्रहणा जुषेथाम्॥७६॥

उभा हि वाः सुहवा जोहवीमि। ता वाजः सद्य उंशते धेष्ठा। अग्निरिन्द्रो नवस्य नः। अस्य हव्यस्य तृप्यताम्। इह देवो संहस्त्रिणौ। यज्ञं न आ हि गच्छताम्। वसुमन्तः सुवर्विदम्। अस्य हव्यस्य तृप्यताम्। अग्निरिन्द्रो नवस्य नः। विश्वान्देवाः स्तर्पयत॥७७॥

हविषोऽस्य नवस्य नः। सुवर्विदो हि जज्ञिरे। एदं बरुहिः सुष्टरीमा नवेन। अयं यज्ञो यजमानस्य भागः। अयं बभूव भुवनस्य गर्भः। विश्वे देवा इदमद्यागमिष्ठाः। इमे नु द्यावापृथिवी समीची। तन्वाने यज्ञं पुरुपेशसन्धिया। आऽस्मै पृणीतां भुवनानि विश्वा। प्रजां पुष्टिममृतं नवेन॥७८॥

इमे धेनू अमृतं ये दुहाते। पयस्वत्युत्तरामेतु पुष्टिः। इमं यज्ञं जुषमाणे नवेन। समीची द्यावापृथिवी घृताची। यविष्ठो हव्यवाहनः। चित्रभानुर्घृतासुतिः। नवजातो वि रौचसे। अग्रे तत्ते महित्वनम्। त्वमग्रे देवताभ्यः। भागे देव न मीयसे॥७९॥

स एना विद्वान् यक्ष्यसि। नवः५ स्तोमं जुषस्व नः। अग्निः प्रथमः प्राश्नातु। स हि वेद यथा हविः। शिवा अस्मभ्यमोषधीः। कृणोतु विश्वचरषणिः। भद्रान्नः श्रेयः समनैष्ट देवाः। त्वयाऽवसेन समशीमहि त्वा। स नो मयोभूः पितो आ विशस्व। शं तोकाय तनुवै स्योनः। एतमु त्यं मधुना संयुतं यवम्। सरस्वत्या अधिमनावचकृषुः। इन्द्र आसीत्सीरपतिः शतक्रतुः। नाशा आसन्मरुतः सुदानवः॥८०॥

पुरपुता वृणीमहे जुषेथान्तर्पयतामृतत्रवेन मीयसे स्योनश्चत्वारि च॥७॥

[८]

जुष्टश्चक्षुषो जुष्टीनरो नक्तञ्जाता वृषास उत नो वृषाऽस्यःशुः सप्रब्रवद्दष्टौ॥८॥
जुष्टो मन्युर्भगो जुष्टी नरो हरिवर्षसङ्घिः शिप्रिन्वाजानामुत नः प्रिया यद्वाग्वदन्ती विश्वा आशा अशीतिः॥८०॥
जुष्टः सुदानवः॥

हरिः ॐ॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥पञ्चमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः॥

प्राणो रक्षति विश्वमेजत्। इर्यो भूत्वा बहुधा बहूनि। स इत्थस्व व्यानशे। यो देवो देवेषु विभूरन्तः। आवृद्धात् क्षेत्रियध्वगद्वषा। तमित्प्राणं मनसोप शिक्षत। अग्रं देवानामिदमत् नो हविः। मनसश्चित्तेदम्। भूतं भव्यं च गुप्यते। तद्धि देवेष्वग्निग्राम्॥१॥

आ न एतु पुरश्चरम्। सह देवैरिमं हवम्। मनः श्रेयसिश्रेयसि। कर्मन् यज्ञपतिं दधत्। जुषतां मे वागिदं हविः। विराड्वेवी पुरोहिता। हव्यवाडनपायिनी। यया रूपाणि बहुधा वदन्ति। पेशांसि देवाः परमे जनित्रै। सा नो विराडनपस्फुरन्ती॥२॥

वाग्देवी जुषतामिदं हविः। चक्षुर्देवानां ज्योतिरमृते न्यक्तम्। अस्य विज्ञानाय बहुधा निर्धीयते। तस्य सुम्नमशीमहि। मा नो हासीद्विचक्षणम्। आयुरिन्नः प्रतीर्यताम्। अनन्धाश्चक्षुषा वयम्। जीवा ज्योतिरशीमहि। सुवज्योतिरुतामृतम्। श्रोत्रेण भद्रमुत शृण्वन्ति सत्यम्। श्रोत्रेण वाचं बहुधोद्यमानाम्। श्रोत्रेण मोदश्च महश्च श्रूयते। श्रोत्रेण सर्वा दिश आ शृणोमि। येन प्राच्या उत दक्षिणा। प्रतीच्यै दिशः शृण्वन्त्युत्तरात्। तदिच्छोत्रं बहुधोद्यमानम्। अरान्न नेमिः परि सर्वं बभूव॥३॥

अग्निग्रामनपस्फुरन्ती सत्यं सुम च॥३॥

[१]

उदेहि वाजिन्यो अस्यपस्वन्तः। इदं राष्ट्रमा विंश सूनृतावत्। यो रोहितो विश्वमिदं जजान। स नो राष्ट्रेषु सुधितान्दधातु। रोहंरोहं रोहित आरुरोह। प्रजाभिर्वृद्धिं जनुषामुपस्थम्। ताभिः सख्यो अविदध्पदुर्वी। गातुं प्रपश्यन्निह राष्ट्रमाऽहाः। आऽहार्षीद्राष्ट्रमिह रोहितः। मृधो व्यास्थदभयं नो अस्तु॥४॥

अस्मभ्यं द्यावापृथिवी शक्ररीभिः। राष्ट्रं दुहाथामिह रेवतीभिः। विममर्श रोहितो विश्वरूपः। समाचक्राणः प्ररुहो रुहंश्च। दिवं गत्वायं महता महिम्ना। वि नो राष्ट्रमुनत्तु पयसा स्वेन। यास्ते विशस्तपसा सं बभूवुः। गायत्रं वत्समनु तास्त आऽगुः। तास्त्वा विंशन्तु महसा स्वेन। सं माता पुत्रो अभ्येतु रोहितः॥५॥

यूयमुग्रा मरुतः पृश्निमातरः। इन्द्रेण सयुजा प्रमृणीथ शत्रून्। आ वो रोहितो

अशृणोदभिद्यवः। त्रिसंतासो मरुतः स्वादुसम्मुदः। रोहिंते द्यावापृथिवी जंजान।
तस्मिंस्तन्तुं परमेष्ठी तंतान। तस्मिंञ्छिप्रिये अज एकपात्। अदृहद्द्यावापृथिवी बलेन।
रोहिंते द्यावापृथिवी अदृहत्। तेन सुवंः स्तभितं तेन नाकः॥६॥

सो अन्तरिक्षे रजसो विमानः। तेन देवाः सुवरन्वविन्दन्। सुशेवं त्वा भानवो
दीदिवांसम्। समग्रासो जुहो जातवेदः। उक्षन्ति त्वा वाजिनमा घृतेन। ससमग्रे
युवसे भोजनानि। अग्रे शर्धं महते सौभगाय। तवं द्युमन्युत्तमानि सन्तु। सञ्जास्पत्यं
सुयममा कृणुष्व। शत्रूयतामभि तिष्ठा महासि॥७॥

अस्वेतु रोहिंते नाको महासि॥४॥

[२]

पुनर्न इन्द्रो मघवां ददातु। धनानि शक्रो धन्यः सुरार्धाः। अर्वाचीनं कृणुतां याचितो
मनः। श्रुष्टी नो अस्य हविषो जुषाणः। यानि नोऽजिनं धनानि। जहर्थं शूर मन्युना।
इन्द्रानुविन्द नस्तानि। अनेन हविषा पुनः। इन्द्र आशाभ्यः परि। सर्वाभ्योऽभयं करत्॥८॥

जेता शत्रून् विचरषणिः। आकूत्यै त्वा कामाय त्वा समृधे त्वा। पुरो दधे अमृतत्वाय
जीवसे। आकूतिमस्यावंसे। काममस्य समृद्धौ। इन्द्रस्य युञ्जते धियः। आकूतिं देवीं मनसः
पुरो दधे। युञ्जस्य माता सुहवा मे अस्तु। यदिच्छामि मनसा सकामः। विदेयमेनद्धदेये
निविष्टम्॥९॥

सेदग्निरग्नीरत्येत्यन्यान्। यत्र वाजी तनयो वीडुपाणिः। सहस्रपाथा अक्षरां समेति।
आशानां त्वाऽऽशापालेभ्यः। चतुर्भ्यो अमृतैभ्यः। इदं भूतस्याध्यक्षेभ्यः। विधेम हविषां
वयम्। विश्वा आशा मधुना सः सृजामि। अनमीवा आप ओषधयो भवन्तु। अयं
यजमानो मृधो व्यस्यताम्॥१०॥

अगृभीताः पशवः सन्तु सर्वे। अग्निः सोमो वरुणो मित्र इन्द्रः। बृहस्पतिः सविता
यः संहस्त्री। पूषा नो गोभिरवंसा सरस्वती। त्वष्टा रूपाणि समनक्तु यज्ञैः। त्वष्टा रूपाणि
दधती सरस्वती। पूषा भगः सविता नो ददातु। बृहस्पतिर्ददइन्द्रः सहस्रम्। मित्रो दाता
वरुणः सोमो अग्निः॥११॥

कृत्रिविष्टमस्यतान्नवं च॥४॥

[३]

आ नो भर भगमिन्द्र द्युमन्तम्। नि ते देष्णस्य धीमहि प्ररेके। उर्व इव पप्रथे
कामो अस्मे। तमापृणा वसुपते वसूनाम्। इमं कामं मन्दया गोभिरश्वैः। चन्द्रवंता राधंसा

पुप्रथंश्च। सुव॒र्यवो॑ म॒तिभि॑स्तुभ्यं विप्रोः। इन्द्रा॒य वाहः॑ कुशि॒कासो॑ अक्रन्। इन्द्र॑स्य नु वी॒र्याणि॑ प्रवोचम्। यानि॑ च॒कारं॑ प्रथ॒मानि॑ वज्री॥१२॥

अह॒न्नहि॑मन्वपस्त॑तर्द। प्रव॒क्षणां॑ अभि॒नत्प॑र्वतानाम्। अह॒न्नहिं॑ पर्व॑ते शिश्रि॒याणाम्। त्वष्टा॑ऽस्मै वज्रं॑ स्व॒र्यन्त॑तक्ष। वा॒श्रा इ॒व धे॑नवः स्यन्द॑मानाः। अ॒ञ्जः स॒मुद्र॑मव॑ जग्मु॒रापः॑। वृषा॒यमा॑णोऽवृणी॒त सोम॑म्। त्रि॒क॒द्रुके॑ष्वपि॒बध्नु॑तस्य। आ सा॒यकं॑ म॒घवा॑ दत्त॒ वज्र॑म्। अह॒न्नेनं॑ प्रथ॒मजा॑ मही॒नाम्॥१३॥

यदिन्द्रा॒हन्प्र॑थ॒मजा॑ मही॒नाम्। आ॒न्मायि॑नाम॒मिनाः॑ प्रोत॒ मायाः॑। आ॒ध्मूयं॑ ज॒नय॑न्ध्यामु॒पास॑म्। ता॒दी॒क्रा शत्रू॑न् किला॒विवि॑त्से। अह॑न्व॒त्र वृ॒त्रतरं॑ व्य॒सम्। इन्द्रो॑ वज्रेण॒ मह॑ता व॒धेन॑। स्कन्धा॑सी॒व कुलि॑शेना॒विवृ॑क्ष्णा। अहिः॑ शय॒त उप॑पृ॒क्पृथि॑व्याम्। अ॒योध्ये॒व दुर्म॑द आ हि जु॒ह्वे। म॒हावी॑रं तु॒विबा॑धमृ॒जीष॑म्॥१४॥

नाता॑रीरस्य॒ सम॑तिं व॒धाना॑म्। स॒ रु॒जानाः॑ पिपि॒ष इन्द्र॑शत्रुः। विश्वो॑ विहा॒या अर॑तिः। वसु॑र्दधे हस्ते दक्षि॑णे। त॒रणि॑र्न शि॒श्रथ॑त्। श्रव॑स्य॒या न शि॑श्रथत्। विश्व॑स्मा इदि॒षुध्य॑से। दे॒वत्रा॑ ह॒व्यम॑हिषे। विश्व॑स्मा इ॒ध्मुकृ॑ते वारं॒मृण॑वति। अ॒ग्नि॒द्वारा॑ व्यृण्वति॥१५॥

उदु॒ज्जिहा॑नो अ॒भि काम॑म॒रय॑न्। प्र॒पृश्न॑न्वि॒श्वा भुव॑नानि॒ पूर्व॑था। आ के॒तुना॑ सु॒षमि॑द्धो यजि॑ष्ठः। कामं॑ नो अ॒ग्ने अ॒भिर्ह॑र्य दि॒ग्भ्यः। जुषा॑णो ह॒व्यम॑मृतेषु दू॒ढ्यः। आ नो॑ र॒यिं ब॑हुलां गोम॑तीमिषम्। नि धे॑हि यक्ष॑दमृतेषु भूष॑न्। अ॒श्विना॑ य॒ज्ञमा॑ग॒तम्। दा॒शुषः॑ पुरु॑द॒ससा॑। पूषा॑ र॒क्षतु॑ नो र॒यिम्॥१६॥

इ॒मं य॒ज्ञम॑श्विनां॒ वर्ध॑यन्ता। इ॒मौ र॒यिं य॑ज॒माना॑य धत्तम्। इ॒मौ प॑शू॒त्रक्ष॑तां वि॒श्वतो॑ नः। पूषा॑ नः पा॒तु स॒दम॑प्रयच्छन्। प्र॒ते म॒हे सं॑रस्वति। सु॒भगे॑ वाजि॑नीवति। स॒त्यवा॑चै भरे म॒तिम्। इ॒दं ते॑ ह॒व्यं घृ॑तव॒त्सर॑स्वति। स॒त्यवा॑चे प्र॒भरे॑मा ह॒वीषि॑। इ॒मानि॑ ते दुरि॒ता सौ॑भ॒गानि॑। तेभि॑र्व॒यं सु॒भगा॑सः स्या॒म्॥१७॥

व॒ज्यही॑नामृ॒जीषं॑ व्यृण्वति र॒क्षतु॑ नो र॒यिं सौ॑भ॒गान्येकं॑ च॥६॥

[४]

य॒ज्ञो रा॒यो य॒ज्ञ ई॒शे व॑सूनाम्। य॒ज्ञः स॒स्याना॑मु॒त सु॑क्षितीनाम्। य॒ज्ञ इष्टः॑ पूर्॒वचि॑त्तिं दधातु। य॒ज्ञो ब्र॑ह्म॒ण्वा अ॒प्येतु॑ दे॒वान्। अ॒यं य॒ज्ञो वर्ध॑तां गो॒भिर॑श्वैः। इ॒यं वेदिः॑ स्व॒पत्या॑ सु॒वीरा॑। इ॒दं ब॑र्हिर॒ति ब॑र्हीष्य॒न्या। इ॒मं य॒ज्ञं विश्वे॑ अव॒न्तु दे॒वाः। भ॒ग ए॒व भ॒गवा॑

अस्तु देवाः। तेन वयं भगवन्तः स्याम॥१८॥

तं त्वां भग॒ सर्व॒ इज्जो॑हवीमि। स नो॑ भग॒ पुर॑णुता भवे॒ह। भग॒ प्रणे॑तुर्भग॒ सत्य॑राधः।
भगे॒मां धिय॑मुद॒व द॑दन्नः। भग॒ प्र णो॑ जनय॒ गोभि॑रश्वैः। भग॒ प्र नृभि॑र्नृवन्तः स्याम। शश्व॑तीः
समा॒ उप॑यन्ति लो॒काः। शश्व॑तीः समा॒ उप॑यन्त्यापः। इष्टं॑ पूर्तं॒ शश्व॑तीनां॒ समा॑नां॒
शाश्व॑तेन। ह॒विषे॑ष्वाऽनन्तं लो॒कं पर॑मा रुरोह॥१९॥

इयमे॒व सा या प्र॑थ॒मा व्यो॑च्छत्। सा रू॒पाणि॑ कुरुते पञ्च॑ दे॒वी। द्वे स्व॑सारौ
वय॑तस्तत्र॒मेतत्। स॒ना॒त॒नं वि॑त॒तं ष॑ण्मयू॒खम्। अवा॒न्याऽस्त॑नू॒न्कि॑रतो॒ धृ॒तो अ॒न्यान्।
नाव॑पृ॒ज्याते॒ न ग॑माते॒ अन्त॑म्। आ वो॑ यन्तू॒दवा॑हासो अ॒द्य। वृष्टिं॑ ये वि॒श्वे म॒रुतो॑ जु॒नन्ति॑।
अयं॑ यो अ॒ग्निर्म॑रुतः॒ समि॑द्धः। ए॒तं जु॑षध्वं॒ कव॑यो यु॒वानः॥२०॥

धा॒रा॒व॒रा म॒रुतो॑ धृ॒ष्णुवो॑जसः। मृ॒गा न भी॑मास्त॒विषे॑भि॒रूर्मि॑भिः। अ॒ग्नयो॑ न शु॒शुचा॑ना
ऋ॒जी॒षिणः॑। भ्रु॒मि॒न्धम॑न्त॒ उप॑ गा अ॒वृष॑वत। वि च॒क्रमे॑ त्रि॒दे॒वः। आ वे॒धसं॑ नील॒पृष्ठं बृ॑हन्त॒म्।
बृ॒ह॒स्पति॑ः स॒दने॑ सादयध्वम्। सा॒द॒द्यौनिं॑ द॒म आ दी॑दि॒वाऽस॑म्। हि॒र॒ण्यव॑र्णम॒रुषः॑ स॒पे॒म।
स हि॑ शुचिः श॒तप॑त्रः स शु॒न्ध्युः॥२१॥

हि॒र॒ण्यवा॑शीरि॒षिरः॑ सु॒व॒रूपाः॑। बृ॒ह॒स्पतिः॑ स स्वा॒वेश॑ ऋ॒ष्वाः। पू॒रू सखि॑भ्य आसुतिं
के॒रिष्ठः॑। पू॒षऽस्त॑वं व्र॒ते व॑यम्। नरि॒ष्ये॒म क॒दाच॑न। स्तो॒ता॒र॒स्त इ॒ह स्म॑सि। यास्तै॑ पू॒षत्रा॑
वो अ॒न्तः सं॑मु॒द्रे। हि॒र॒ण्ययी॑रन्त॒रिक्षे॑ चरन्ति। याभि॑र्यासि दू॒त्याऽसूर्य॑स्य। का॒मेन॑ कृतश्र॒व
इ॒च्छ॒मानः॥२२॥

अ॒र॒ण्य॒न्यर॑ण्य॒न्यसौ॑। या प्रे॒व न॑श्यसि। क॒था ग्रामं॑ न पृच्छसि। न त्वा॒भीरि॑व बिन्दती
(३)। वृषा॒र॒वाय॑ वदते। यदु॒पाव॑ति चिच्चि॒कः। आ॒घा॒टीभि॑रिव धा॒वय॑न्। अ॒र॒ण्य॒निर्म॑हीयते।
उ॒त गा॑वं इ॒वा॒दन्। उ॒तो वे॑शमे॒व द॑श्यते॥२३॥

उ॒तो अ॑र॒ण्य॒निः सा॒यम्। श॒क॒टीरि॑व सर्जति। गा॒म॒ङ्गैष॑ आ ह्व॒यति॑। दा॒र्व॒ङ्गैष॑
उ॒पा॒व॒धीत्। वस॑न्न॒र॒ण्य॒न्याऽसा॒यम्। अ॒क्रु॒क्ष॒दिति॑ मन्यते। न वा अ॑र॒ण्य॒निर्ह॑न्ति।
अ॒न्यश्चे॒न्नाभि॑गच्छति। स्वा॒दोः फ॑ल॒स्य ज॒ग्वा। यत्र॑ का॒मं नि॑ प॒द्यते॑। आ॒ञ्जन॑गन्धीऽ
सु॒र॒भीम्। बृ॒ह॒त्राम॑कृ॒षी॒वला॑म्। प्रा॒हं मृ॒गाणां॑ मा॒तर॑म्। अ॒र॒ण्य॒नीम॑शऽसि॒षम्॥२४॥

स्याम॒ रुरो॑ह॒ यु॒वानः॑ शु॒न्ध्यु॒रिच्छ॑मानो द॒श्यते॒ निप॑द्यते च॒त्वारि॑ च॥७॥

[५]

वा॒त्र॒ह॒त्याय॑ श॒वसे॑। पृ॒त॒ना॒सा॒ह्याय॑ च। इन्द्र॒ त्वा व॑र्तयामसि। सु॒ब्र॒ह्मा॑णं वी॒र॒वन्तं॑

बृहन्तम्। उरुं गंभीरं पृथुबुधमिन्द्र। श्रुतर्षिमुग्रमभिमातिषाहम्। अस्मभ्यं चित्रं वृषणं
रयिं दाः। क्षेत्रियै त्वा निरृक्त्यै त्वा। द्रुहो मुञ्चामि वरुणस्य पाशात्। अनागसं ब्रह्मणे
त्वा करोमि॥२५॥

शिवे ते द्यावापृथिवी उभे इमे। शं ते अग्निः सहाद्विरस्तु। शं द्यावापृथिवी सहोपधीभिः।
शमन्तरिक्षं सह वातेन ते। शं ते चतस्रः प्रदिशो भवन्तु। या दैवीश्वतस्रः प्रदिशः।
वातपत्नीरभि सूर्यो विचष्टे। तासां त्वा जरस् आ दधामि। प्र यक्ष्म एतु निरृक्तिं पराचैः।
अमोचि यक्ष्मादुरितादवर्त्ये॥२६॥

द्रुहः पाशान्निरृक्त्यै चोदमोचि। अहा अवर्तिमविदथस्योनम्। अप्यभूदद्रे सुकृतस्य
लोके। सूर्यमृतं तमसो ग्राह्या यत्। देवा अमुञ्चन्नसृजन्व्येनसः। एवमहमिं
क्षेत्रियाज्जामिशसात्। द्रुहो मुञ्चामि वरुणस्य पाशात्। बृहस्पते युवमिन्द्रश्च वस्वः।
दिव्यस्यैशाथे उत पार्थिवस्य। धृत्तं रयिं स्तुवते कीरयेचित्॥२७॥

यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः। देवायुधमिन्द्रमा जोहुवानाः। विश्वावृधमभि ये
रक्षमाणाः। येन हता दीर्घमध्वानमायन्। अनन्तमर्थमनिवथस्यमानाः। यत्ते सुजाते हिमवत्सु
भेषजम्। मयोभूः शन्तमा यद्धृदोऽसि। ततो नो देहि सीबले। अदो गिरिभ्यो अधि
यत्प्रधावसि। सः शोभमाना कन्यैव शुभ्रे॥२८॥

तां त्वा मुद्गला हविषा वर्धयन्ति। सा नः सीबले रयिमा भाजयेह। पूर्वं देवा
अपरेणानुपश्यं जन्मभिः। जन्मान्यवरैः पराणि। वेदानि देवा अयमस्मीति माम्। अहं
हित्वा शरीरं जरसः परस्तात्। प्राणापानौ चक्षुः श्रोत्रम्। वाचं मनसि सम्भृताम्। हित्वा
शरीरं जरसः परस्तात्। आ भूतिं भूतिं वयमश्नवामहे। इमा एव ता उषसो याः प्रथमा
व्योच्छन्। ता देव्यः कुर्वते पञ्चरूपा। शश्वतीर्नावपृज्यन्ति। न गमन्त्यन्तम्॥२९॥

करोम्यवर्त्ये चिच्छ्रेऽश्नवामहे चत्वारि च॥५॥

[६]

वसूनां त्वाऽधीतेन। रुद्राणामूर्म्या। आदित्यानां तेजसा। विश्वेषां देवानां क्रतुना।
मरुतामेम्रा जुहोमि स्वाहा। अभिभूतिरहमागमम्। इन्द्रसखा स्वायुधः। आस्वाशांसु
दुष्पहः। इदं वर्चो अग्निना दत्तमागात्। यशो भर्गः सह ओजो बलं च॥३०॥

दीर्घायुत्वायं शतशारदाय। प्रतिगृण्णामि महते वीर्याय। आयुरसि विश्वायुरसि।

सर्वायुरसि सर्वमायुरसि। सर्वं म आयुर्भूयात्। सर्वमायुर्गेषम्। भूर्भुवः सुवः।
अग्निर्धर्मेणान्नादः। मृत्युर्धर्मेणान्नपतिः। ब्रह्म क्षत्रं स्वाहा॥३१॥

प्रजापतिः प्रणेता। बृहस्पतिः पुरणुता। यमः पन्थाः। चन्द्रमाः पुनरसुः स्वाहा।
अग्निर्नान्नादोऽन्नपतिः। अन्नाद्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा। सोमो राजा
राजपतिः। राज्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा। वरुणः सम्राट् सम्राट्पतिः।
साम्राज्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा॥३२॥

मित्रः क्षत्रं क्षत्रपतिः। क्षत्रमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा। इन्द्रो बलं बलपतिः।
बलमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा। बृहस्पतिर्ब्रह्म ब्रह्मपतिः। ब्रह्ममस्मिन् यज्ञे
यजमानाय ददातु स्वाहा। सविता राष्ट्रं राष्ट्रपतिः। राष्ट्रमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु
स्वाहा। पूषा विशां विदतिः। विशमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा। सरस्वती
पुष्टिः पुष्टिपती। पुष्टिमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा। त्वष्टा पशूनां मिथुनानां
रूपकद्रूपपतिः। रूपेणमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा॥३३॥

च स्वाहा साम्राज्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा विशमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा चत्वारि च (अग्निः सोमो वरुणो मित्र
इन्द्रो बृहस्पतिः सविता पूषा सरस्वती त्वष्टा दशः॥)॥४॥

[७]

स ई पाहि य ऋजीषी तरुत्रः। यः शिप्रवान्वृषभो यो मंतीनाम्। यो गौत्रभिर्द्वज्भृद्यो
हरिष्ठाः। स इन्द्र चित्रां अभि तृन्धि वाजान्। आ ते शुष्मो वृषभ एतु पश्चात्।
ओत्तरादधरागा पुरस्तात्। आ विश्वतो अभिसमेत्वाङ्। इन्द्रं द्युम्नं सुर्ववदेह्यस्मे।
प्रोष्वस्मै पुरोरथम्। इन्द्राय शूषमर्चत॥३४॥

अभीकं चिदु लोककृत्। सङ्गे समर्थु वृत्रहा। अस्माकं बोधि चोदिता।
नभन्तामन्यकेषाम्। ज्याका अधि धन्वंसु। इन्द्रं वयं शुनासीरम्। अस्मिन् यज्ञे हवामहे।
आ वाजैरुप नो गमत्। इन्द्राय शुनासीराय। सूचा जुहोत नो हविः॥३५॥

जुषतां प्रति मेधिरः। प्र हव्यानि घृतवन्त्यस्मै। हर्यश्वाय भरता सजोषाः।
इन्द्रर्तुभिर्ब्रह्मणा वावृधानः। शुनासीरी हविरिदं जुषस्व। वयं सुपर्णा उपसेदुरिन्द्रम्।
प्रियमैधा ऋषयो नाधमानाः। अप ध्वान्तमूर्णुहि पूर्धि चक्षुः। मुमुग्यस्मान्निधयेऽव बद्धान्।
बृहदिन्द्राय गायत॥३६॥

मरुतो वृत्रहन्तमम्। येन ज्योतिरजनयन्नृतावृधः। देवं देवाय जागृवि। कामिहैकाः क

इमे पंतङ्गाः। मान्था॒लाः कुलि॑परि॒माप॑तन्ति। अना॑वृतेना॒न्धम॑न्तु दे॒वाः। सौपर्णं॑ चक्षु॒स्तनु॑वा विदे॒य। ए॒वा व॑न्दस्व॒ वरु॑णं बृ॒हन्त॑म्। न॒म॒स्याधी॑र॒ममृ॑तस्य गो॒पाम्। स नः॑ शर्म॑ त्रि॒वरू॑थं विय॑सत्॥३७॥

यूयं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः। नाकै॑ सुपर्णमु॒प य॑त्पत॑न्तम्। हृ॒दा वे॑न॒न्तो अ॒भ्यच॑क्षत॒ त्वा। हिर॑ण्यपक्षं॒ वरु॑णस्य दू॒तम्। य॒मस्य॑ यो॒नौ श॑कु॒नं भु॑र॒ण्युम्। शं नो॑ दे॒वीर॒भिष्ट॑ये। आपो॑ भवन्तु पी॒तयै॑। शं यो॒रभि॑ स्र॒वन्तु॑ नः। ईशा॑ना॒ वार्या॑णाम्। क्षय॑न्तीश्च॒रष॑णी॒नाम्॥३८॥

अ॒पो या॑चामि भेष॒जम्। अ॒प्सु मे॑ सोमो॑ अब्रवीत्। अ॒न्तर्वि॑श्वानि भेष॒जा। अ॒ग्निं च॑ वि॒श्वश॑म्भुवम्। आप॑श्च वि॒श्वभे॑षजीः। यद॒प्सु ते॑ सर॒स्वति॑। गोष्व॒श्वेषु॑ यन्म॒धु। तेन॑ मे वाजि॒नीव॑ति। मुखं॑म॒ङ्घ्रि सर॒स्वति॑। या सर॒स्वती॑ वैश॒म्भुल्या॑॥३९॥

तस्यां॑ मे रा॒स्वा। तस्यां॑स्ते भक्षी॒य। तस्यां॑स्ते भूयिष्ठ॒भाजो॑ भूया॒स्म। अ॒हं त्वद॑स्मि॒ मद॑सि॒ त्वमे॑तत्। ममा॑सि॒ योनि॑स्तव॒ योनि॑रस्मि। ममे॒व स॒न्वहं॑ ह॒व्यान्य॑ग्रे। पु॒त्रः पि॒त्रे लो॑क॒कृज्जा॑तवेदः। इ॒हैव॑ सन्त॒त्र सन्त॑ त्वा॒ग्ने। प्रा॒णेन॑ वा॒चा मन॑सा बि॒भर्मि॑। ति॒रो मा॒ सन्त॑मायु॒र्मा प्र॑हांसीत्॥४०॥

ज्योति॑षा त्वा वैश्वान॒रेणो॑पतिष्ठे। अ॒यं ते॒ योनि॑र॒ऋत्वि॑यः। यतो॑ जा॒तो अ॒रोच॑थाः। तं जा॒नन्न॑ग्न आ॒रोह॑। अथा॑ नो वर्ध॒या र॒यिम्। या ते॑ अ॒ग्ने य॒ज्ञिया॑ त॒नुस्त॑येह्यारो॒हात्मा॑-
ऽऽत्मान॑म्। अ॒च्छा व॑सू॒नि कृ॑ण्वन्न॒स्मे न॑र्या॒ पुरू॑णि। य॒ज्ञो भू॒त्वा य॒ज्ञमा॑ सीद॒ स्वां योनि॑म्। जा॒तवे॑दो भुव॒ आ जा॑य॒मानः॑ सक्ष॒य ए॒हि। उ॒पाव॑रोह जा॒तवे॑दः पु॒नस्त्व॑म्॥४१॥

दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं व॑ह नः प्र॒जान॑न्। आयुः॑ प्र॒जा र॒यि॒मस्मा॑सु॒ धेहि॑। अज॑स्रो दी॒दिहि॑ नो दुरो॒णे। तमि॑न्द्रं जोह॒वीमि॑ म॒घवा॑नमु॒ग्रम्। स॒त्रा द॑धान॒मप्र॑तिष्कु॒त र॑ शवा॑सि। म॒हि॒ष्ठो गी॒र्भिरा॑ च॒ य॒ज्ञियो॑ऽव॒वर्त॑त्। रा॒ये नो॒ विश्वा॑ सु॒पथा॑ कृ॒णोतु॑ व॒ज्री। त्रि॒क॒द्रुके॑षु म॒हिषो॑ यवा॑शिरं तुवि॒शुष्म॑स्तु॒पत्। सोम॑मपि॒बद्वि॑ष्णु॒ना सु॑तं यथा॒ऽव॑शत्। स ई॑ ममाद् म॒हि क॑र्म क॒र्त॒वे म॒हामु॑रुम्॥४२॥

सैन॑ र॒ सश्व॑द्वेवं दे॒वः स॒त्यमि॑न्दु॒ र॒ स॒त्य इ॒न्द्रः। वि॒दद्य॑तीं स॒रमा॑ रु॒ग्णम॑द्रैः। म॒हि पा॑थः पू॒र्व्य र॒ स॒द्विर्य॑कः। अ॒ग्रं न॑य॒त्सुप॑द्यक्ष॒राणा॑म्। अ॒च्छा र॑व॒ प्रथ॑मा जा॒न॒तीगा॑त्। वि॒दद्भ॒व्य र॒ स॒रमा॑ दृ॒ढमूर्व॑म्। येना॒नुकं॑ मानु॒षी भो॑जते॒ विट्। आ ये॑ विश्वाः॒ स्वप॑त्यानि॒

चक्रुः। कृष्णानासो अमृतत्वाय गातुम्। त्वं नृभिर्नृपते देवहूतो॥४३॥

भूरीणि वृत्वा हर्यश्च ह॑सि। त्वन्निदं स्युश्चुमुरिम्। धुनिं चास्वापयो द॒भीतये सुह॑न्तु।
ए॒वा पा॑हि प्र॒ब॒था म॑न्द॒तु त्वा। श्रु॒धि ब्र॑ह्म॒ वावृ॑धस्वो॒त गी॑र्भिः। आ॒विः सूर्यं कृ॑णुहि
पी॒पिही॑षः। ज॒हि शत्रूँ॑ र॒भि गा इन्द्र॑ तृ॒न्धि। अ॒ग्ने बा॑धस्व॒ वि मृ॑धो॒ नुद॑स्व। अ॒पामी॑वा
अ॒प र॑क्षाँ॒सि से॑ध। अ॒स्मात्स॑मु॒द्राद्बृ॑ह॒तो दि॒वो नः॥४४॥

अ॒पां भू॑मान॒मुप॑ नः सृ॒जेह। य॒ज्ञ प्र॑ति॒ तिष्ठ॑ सु॒मतौ सु॑शे॒वा आ त्वा॑। व॒सूनि पुरु॑धा
विं॒शन्तु। दी॒र्घमा॑यु॒र्यज॑मानाय कृष्णन्। अ॒थामृ॑तेन ज॒रितार॑मङ्घ्रि। इन्द्रः॑ शु॒नाव॒द्वित॑नोति
सी॒रम्। सं॒व॒त्सर॑स्य॒ प्रति॑माणमे॒तत्। अ॒र्कस्य॑ ज्योति॒स्तदि॑दा॒स ज्येष्ठ॑म्। सं॒व॒त्सर॑
शु॒नव॒त्सीर॑मे॒तत्। इन्द्र॑स्य॒ राधः॑ प्र॒यतं॑ पुरु॒ त्मना॑। त॒दर्क॑रूपं वि॒मिमा॑नमेति। द्वा॒द॒शारे॑
प्र॑ति॒ तिष्ठ॑ती॒द्विषा॑। अ॒श्वाय॑न्तो॒ ग॒व्यन्तो॑ वा॒जय॑न्तः। ह॒वाम॑हे त्वोप॑गन्त॒वा उ॑। आ॒भूष॑न्तस्त्वा
सु॒मतौ न॑वा॒याम्। यमि॑न्द्र त्वा शु॒न॑ हु॒वेम॥४५॥

अ॒र्च॒त॒ ह॒विर्गा॑यत य॑स॒च्चर॑षणी॒नां वैश॑म्भ॒ल्या हा॑सी॒त्वमु॑रुं दे॒वहू॑तो न॒स्मना॑ प॒द्व॥१२॥ [८]

प्रा॒ण उ॒देहि॑ पु॒नरा॑ नो॒ भर॑ य॒ज्ञो रा॒यो वा॒त्र॒ह॒त्याय॑ व॒सूना॑ँ स ई॒ पा॒ह्यष्टौ॥८॥
प्रा॒णो रं॑क्षत्य॒ग्भीता॑ धा॒राव॑रा म॒रुतो॑ दी॒र्घायु॑त्वाय॒ ज्योति॑षा त्वा पञ्च॑त्वारि॑शत्॥४५॥
प्रा॒णः शु॒न॑ हु॒वेम॥

हरिः ॐ॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥षष्ठः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः॥

स्वा॒द्वीं त्वा॑ स्वा॒दुना॑। ती॒व्रां ती॒व्रेणा॑। अ॒मृता॑म॒मृते॑न। मधु॑मतीं॒ मधु॑मता। सृ॒जामि॑ स॒५
सोमे॑न। सोमो॑ऽस्य॒श्विभ्या॑ पच्यस्व। सर॑स्वत्यै पच्यस्व। इन्द्रा॑य सु॒त्राम्णे॑ पच्यस्व। परी॒तो
षि॑ञ्चता सु॒तम्। सोमो॑ य उ॒त्त॒म॒५ ह॒विः॥१॥

द॒ध॒न्वा यो न॑र्यो अ॒प्स्वन्तरा॑। सु॒षाव॑ सोम॒मद्रि॑भिः। पु॒नातु॑ ते परि॒स्रुत॑म्। सोम॒५
सूर्य॑स्य दुहि॒ता। वारे॑ण श॒श्वता॑ तना॑। वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॑ण। प्राङ्॒खसोमो॑ अति॒द्रुतः॑। इन्द्र॑स्य
यु॒ज्यः सखा॑। वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॑ण। प्र॒त्यङ्॒खसोमो॑ अति॒द्रुतः॥२॥

इन्द्र॑स्य यु॒ज्यः सखा॑। ब्र॒ह्म क्ष॑त्रं प॒वते॑ तेजं इन्द्रि॒यम्। सुर॑या॒ सोमः॑ सु॒त आ॑सुतो
मदा॑य। शु॒क्रेण॑ देव दे॒वताः॑ पिपृ॒ग्धि। रसे॑नान्नं यज॑मानाय धेहि। कु॒विद॒ङ्ग यव॑मन्तो
यव॑ञ्चित्। यथा॒ दान्त्य॑नुपूर्वं वि॒यूय॑। इहे॒हैषां॑ कृणु॒त भो॑ज॒नानि॑। ये ब॒र्हिषो॑ नमो॒वृक्ति॑ न
ज॒ग्मुः। उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽस्य॒श्विभ्या॑ त्वा जुष्टं॑ गृह्णामि॥३॥

सर॑स्वत्या॒ इन्द्रा॑य सु॒त्राम्णे॑। ए॒ष ते॒ योनि॑स्तेज॑से त्वा। वी॒र्या॑य त्वा॒ बला॑य त्वा।
तेजो॑ऽसि तेजो॒ मयि॑ धेहि। वी॒र्य॑मसि वी॒र्यं॑ मयि॑ धेहि। बल॑मसि बलं॒ मयि॑ धेहि। नाना॑
हि वा॑ दे॒वहि॑त॒५ सदः॑ कृतम्। मा स॒५सृ॑क्षाथां पर॒मे व्यो॑मन्। सुरा॒ त्वमसि॑ शु॒ष्मिणी॑
सोमं॑ ए॒षः। मा मा॑ हि॒५सीः॒ स्वां योनि॑मावि॒शन्॥४॥

उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽस्या॒श्विनं॑ तेजः। सा॒र॒स्वतं॑ वी॒र्य॑म्। ऐ॒न्द्रं बल॑म्। ए॒ष ते॒ योनि॑र्मोदा॑य
त्वा। आ॒न॒न्दाय॑ त्वा॒ मह॑से त्वा। ओजो॑ऽस्यो॒जो मयि॑ धेहि। म॒न्युर॑सि म॒न्युं मयि॑ धेहि।
महो॑ऽसि महो॒ मयि॑ धेहि। सहो॑ऽसि सहो॒ मयि॑ धेहि। या व्याघ्रं॑ वि॒षूचि॑का। उ॒भौ वृ॑कं
च र॒क्षति॑। श्ये॒नं प॑त॒त्रिण॒॑५ सि॒५हम्। से॒मं पा॒त्व॒५ह॑सः। स॒म्पृचः॑ स्थ॒ सं मा॑ भ॒द्रेण॑ पृ॒ङ्क।
वि॒पृचः॑ स्थ॒ वि मा॑ पा॒प्मना॑ पृ॒ङ्क॥५॥

हविः प्रत्यङ्खसोमो अतिद्रुतो गृह्णाम्याविशन्विषूचिका पञ्च च॥५॥

[१]

सोमो॑ राजा॒ऽमृत॒॑५ सु॒तः। ऋ॒जी॒षेणा॑ज॒हान्मृ॑त्युम्। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमिन्द्रि॑यम्। वि॒पान॒॑५
शु॒क्रम॑न्ध॒सः। इन्द्र॑स्येन्द्रि॒यम्। इ॒दं प॑योऽमृतं॒ मधु॑। सोमं॑म॒द्भ्यो व्य॑पिबत्। छन्द॑सा ह॒५सः
शु॒चिप॑त्। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमिन्द्रि॑यम्। अ॒द्भ्यः क्षी॑रं व्य॒पिब॑त्॥६॥

कुङ्कुङ्गिरसो धिया। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। अन्नोत्परिस्सुतो रसम्। ब्रह्मणा व्यपिबत् क्षत्रम्। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। रेतो मूत्रं विजहाति। योनिं प्रविशदिन्द्रियम्। गर्भो जरायुणाऽऽवृतः। उल्बं जहाति जन्मना। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्॥७॥

वेदेन रूपे व्यकरोत्। सुतासुतो प्रजापतिः। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। सोमेन सोमौ व्यपिबत्। सुतासुतौ प्रजापतिः। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। दृष्ट्वा रूपे व्याकरोत्। सत्यानृते प्रजापतिः। अश्रद्धामनृतेऽद्धात्। श्रद्धा सत्ये प्रजापतिः। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। दृष्ट्वा परिस्सुतो रसम्। शुक्रेण शुक्रं व्यपिबत्। पयः सोमं प्रजापतिः। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। विपानं शुक्रमन्थसः। इन्द्रस्येन्द्रियम्। इदं पयोऽमृतं मधु॥८॥

अद्यः क्षीरं व्यपिबज्जन्मनर्तेन सत्यमिन्द्रियं श्रद्धा सत्ये प्रजापतिरष्टौ च॥३॥ [२]

सुरावन्तं बरहिषदं सुवीरम्। यज्ञं हिन्वन्ति महिषा नमोभिः। दधानाः सोमं दिवि देवतासु। मदेमेन्द्रं यजमानाः स्वर्काः। यस्ते रसः सम्भृत ओषधीषु। सोमस्य शुष्मः सुरया सुतस्य। तेन जित्वा यजमानं मदेन। सरस्वतीमश्विनाविन्द्रमग्निम्। यमश्विना नमुचेरासुरादधि। सरस्वत्यसनोदिन्द्रियार्थं॥९॥

इमन्तं शुक्रं मधुमन्तमिन्द्रम्। सोमं राजानमिह भक्षयामि। यदत्र रिप्तं रसिनः सुतस्य। यदिन्द्रो अपिबच्छर्चाभिः। अहं तदस्य मनसा शिवेन। सोमं राजानमिह भक्षयामि। पितृभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः। पितामहेभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः। प्रपितामहेभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः। अक्षन्पितरः॥१०॥

अमीमदन्त पितरः। अतीतृपन्त पितरः। अमीमृजन्त पितरः। पितरः शुन्धध्वम्। पुनन्तु मा पितरः सोम्यासः। पुनन्तु मा पितामहाः। पुनन्तु प्रपितामहाः। पवित्रेण शतारुणा। पुनन्तु मा पितामहाः। पुनन्तु प्रपितामहाः॥११॥

पवित्रेण शतारुणा। विश्वमायुर्व्यश्नवै। अग्र आयूषि पवसेऽग्रे पवस्व। पवमानः सुवर्जनः पुनन्तु मा देवजनाः। जातवेदः पवित्रवृद्धते पवित्रमर्चिषि। उभाभ्यां देव सवितर्वैश्वदेवी पुनती। ये संमानाः समनसः। पितरो यमराज्यै। तेषां लोकः स्वधा नमः। यज्ञो देवेषु कल्पताम्॥१२॥

ये संजाताः समनसः। जीवा जीवेषु मामकाः। तेषां श्रीर्मयि कल्पताम्। अस्मिँल्लोके शतं समाः द्वे सुतो अशृणवं पितृणाम्। अहं देवानामुत मर्त्यानाम्। याभ्यामिदं

विश्वमेजु॒थ्समै॑ति। यद॑न्तरा॒ पि॒तरं॑ मा॒तरं॑ च। इ॒दꣳ ह॒विः प्र॒जन॑नं मे अस्तु। दश॑वीरꣳ
सर्व॑गणꣳ स्व॒स्तये॑। आ॒त्म॒सनि॑ प्रजा॒सनि॑। प॒शु॒स॒न्यभ॑य॒सनि॑ लो॒क॒सनि॑। अ॒ग्निः प्र॒जां ब॑हु॒लां
मै करो॑तु। अन्नं॑ प॒यो रे॒तो अ॒स्मासु॑ धत्त। रा॒य॒स्पोष॑मिष॒मूर्ज॑म॒स्मासु॑ दी॒धर॑त्स्वाहा॥१३॥
इन्द्रि॒याय॑ पि॒तरः श॒तायु॑षा पुन॑न्तु मा पि॒ताम॑हाः पुन॑न्तु प्र॒पिता॑महाः क॒ल्पता॑ꣳ स्व॒स्तये॑ पञ्च॑ च॥५॥ [३]

सी॒सेन॑ तन्नं॒ मन॑सा मनी॒षिणः॑। ऊ॒र्णासू॑त्रेण॒ क॒वयो॑ वयन्ति। अ॒श्विना॑ य॒ज्ञꣳ स॒वि॒ता
सर॑स्वती। इन्द्र॑स्य रू॒पं वरु॑णो भिष॒ज्यन्। तद॑स्य रू॒पम॑मृ॒तꣳ श॒चीभिः॑। ति॒स्रोऽद॑धु॒र्दे॒वताः॑
सꣳर॒राणाः॑। लो॒मानि॑ श॒ष्पैर्ब॑हु॒धा न तो॑क्रभिः। त्वग॑स्य माꣳसम॑भवन्न ला॒जाः। तद॑श्विना॑
भिष॒जा रु॒द्रव॑र्तनी। सर॑स्वती वयति॒ पेशो॑ अन्तरः॥१४॥

अस्थि॑ म॒ज्जानं॑ मास॑रैः। का॒रो॒त॒रेण॑ दध॑तो गवा॑ त्व॒चि। सर॑स्वती मन॑सा पेश॒लं वसु॑।
नास॑त्याभ्यां वयति॒ दर्श॑तं वपुः। रसं॑ परि॒स्रुता॑ न रोहि॑तम्। न॒ग्र॒हूर्ध्व॑र॒स्तसर॑न्न वेमं॑।
पय॑सा शु॒क्रम॑मृ॒तं ज॒नि॒त्रम्। सुर॑या मू॒त्राञ्जन॑यन्ति॒ रेतः॑। अपा॑मतिं दुर्म॑तिं बाध॑मानाः।
ऊ॒व॒ध्यं वा॒तꣳ स॒बु॒वन्त॑दा॒रात्॥१५॥

इन्द्रः॑ सु॒त्रामा॑ हृद॑येन स॒त्यम्। पु॒रो॒डाशे॑न स॒वि॒ता ज॑जान। यकृ॑त्क्लो॒मानं॑ वरु॑णो
भिष॒ज्यन्। मत॑स्त्रे वा॒य॒व्यैर्न॑ मि॒नाति॑ पित्तम्। आ॒त्राणि॑ स्था॒ली मधु॑ पि॒न्वमा॑ना। गु॒दा
पा॒त्राणि॑ सु॒दु॒घा न धे॑नुः। श्ये॑नस्य प॒त्रं न प्ली॑हा श॒चीभिः॑। आ॒स॒न्दी नाभि॑रु॒द्रं न मा॑ता।
कु॒म्भो व॑नि॒ष्ठज॑नि॒ता श॒चीभिः॑। यस्मि॑न्न॒ग्रे यो॒न्यां गर्भो॑ अ॒न्तः॥१६॥

प्ला॒शीर्व्य॑क्तः श॒तधा॑र॒ उ॒त्सः॑। दु॒हे न कु॑म्भीꣳ स्व॒धां पि॒तृभ्यः॑। मुखꣳ स॒दस्य॑ शि॒र
इ॒थ्सदे॑न। जि॒ह्वा प॒वि॒त्रम॑श्वि॒ना सꣳ सर॑स्वती। चप्प॑न्न पा॒युभि॑षग॑स्य वा॒लः। व॒स्तिर्न शे॒पो
हर॑सा तर॒स्वी। अ॒श्विभ्यां॑ चक्षु॑र॒मृ॒तं ग्र॑हाभ्याम्। छा॒गेन॑ तेजो॑ ह॒विषा॑ शृ॒तेन॑। प॒क्ष्माणि॑
गो॒धूमैः॑ क्लैरु॒तानि॑। पेशो॑ न शु॒क्लम॑सितं वसा॑ते॥१७॥

अवि॑र्न मे॒षो न॒सि वी॒र्या॑य। प्रा॒णस्य॑ पन्था॑ अ॒मृ॒तो ग्र॑हाभ्याम्। सर॑स्वत्यु॒पवा॑कैर्व्या॒नम्।
नस्या॑नि ब॒र्हिर्ब॑दैर॒ज॑जान। इन्द्र॑स्य रू॒पम॑मृ॒भो ब॒ला॒या। कर्णा॑भ्याꣳ श्रो॒त्रम॑मृ॒तं ग्र॑हाभ्याम्।
यवा॑ न ब॒र्हिर्भु॑वि के॒सरा॑णि। क॒र्कन्धु॑ ज॒ज्ञे मधु॑ सा॒र॒घं मु॒खात्। आ॒त्म॒न्नुप॑स्थे न वृ॒कस्य॑
लो॒मं। मुखे॑ श्मश्रू॒णि न व्य॑घ्नलो॒मम्॥१८॥

केशा॑ न शी॒रुष॑न् यश॑से श्रि॒यै शि॒खा। सिꣳहस्य॑ लो॒मं त्वि॑षि॒रिन्द्रि॑याणि।

अङ्गान्यात्मन्मिषजा तदश्विनौ। आत्मानमङ्गैः समधात्सरस्वती। इन्द्रस्य रूपं
शतमानमायुः। चन्द्रेण ज्योतिरमृतं दधाना। सरस्वती योन्यां गर्भमन्तः। अश्विन्यां
पत्नी सुकृतं बिभर्ति। अपां रसेन वरुणो न साम्ना। इन्द्रं श्रिये जनयन्नप्सु राजा।
तेजः पशूनां हविरिन्द्रियावत्। परिस्नुता पर्यसा सारघं मधु। अश्विन्यां दुग्धं मिषजा
सरस्वत्या सुतासुताभ्याम्। अमृतः सोम इन्दुः॥१९॥

अन्तर आरादन्तर्वसाते व्याघ्रलोमं राजां चत्वारि च॥६॥ [४]

मित्रोऽसि वरुणोऽसि। समहं विश्वेदेवैः। क्षत्रस्य नाभिरसि। क्षत्रस्य योनिरसि।
स्योनामा सीद। सुषदामा सीद। मा त्वां हिंसीत्। मा मां हिंसीत्। निषसाद धृतव्रतो
वरुणः। पुस्त्यास्वा॥२०॥

साम्राज्याय सुक्रतुः। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो
हस्ताभ्याम्। अश्विनोर्भैषज्येन। तेजसे ब्रह्मवर्चसायाभिषिञ्चामि। देवस्य त्वा सवितुः
प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्याम्। सरस्वत्यै भैषज्येन॥२१॥

वीर्यायान्नाद्यायाभिषिञ्चामि। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो
हस्ताभ्याम्। इन्द्रस्येन्द्रियेण। श्रिये यशसे बलायाभिषिञ्चामि। कोऽसि कतमोऽसि। कस्मै
त्वा कार्यं त्वा। सुश्लोकां(४) सुमङ्गलां(४) सत्यराजा(३)न। शिरो मे श्रीः॥२२॥

यशो मुखम्। त्विषिः केशाश्च श्मश्रूणि। राजा मे प्राणोऽमृतम्। सम्राट्क्षुः। विराट्त्रोत्रम्।
जिह्वा मे भद्रम्। वाङ्महः। मनो मन्युः। स्वराङ्गमः। मोदाः प्रमोदा अङ्गुलीरङ्गानि॥२३॥

चित्तं मे सहः। बाहू मे बलमिन्द्रियम्। हस्तौ मे कर्म वीर्यम्। आत्मा क्षत्रमुरो मम।
पृष्टीर्मे राष्ट्रमुदरमसौ। ग्रीवाश्च श्रोण्यौ। ऊरू अरत्नी जानुनी। विशो मेऽङ्गानि सर्वतः।
नाभिर्मे चित्तं विज्ञानम्। पायुर्मेऽपचितिर्भसत्॥२४॥

आनन्दनन्दावाण्डौ मे। भगः सौभाग्यं पसः। जङ्घाभ्यां पद्भ्यां धर्मोऽस्मि। विशि
राजा प्रतिष्ठितः। प्रति क्षत्रे प्रति तिष्ठामि राष्ट्रे। प्रत्यश्वेषु प्रति तिष्ठामि गोषु। प्रत्यङ्गेषु
प्रति तिष्ठाम्यात्मन्। प्रति प्राणेषु प्रति तिष्ठामि पुष्टे। प्रति द्यावापृथिव्योः। प्रति तिष्ठामि
यज्ञे॥२५॥

त्रया देवा एकादश। त्रयस्त्रिंशः सुरार्धसः। बृहस्पतिपुरोहिताः। देवस्य सवितुः सवे।

दे॒वा दे॒वैर॑वन्तु मा। प्र॒थ॒मा द्विती॑यैः। द्वितीया॑स्तृती॒यैः। तृतीया॑ः स॒त्येन॑। स॒त्यं य॒ज्ञेन॑। य॒ज्ञो यजु॑र्भिः॥ २६॥

यजू॑षि॒ साम॑भिः। सामा॑न्यृग्भिः। ऋचो॑ या॒ज्याभिः। या॒ज्या वष॑ट्कारैः। वष॑ट्कारा आहु॑तिभिः। आहु॑तयो मे॒ कामा॑न्त्सम॑र्धयन्तु। भूः स्वाहा॑। लोमा॑नि प्रय॑तिर्मम॑। त्वङ्ग॑ आन॑तिराग॑तिः। मा॒९सं म॒ उप॑नतिः। वस्व॑स्थि। म॒ञ्जा म॒ आन॑तिः॥ २७॥

प॒र्या॒स्वा सर॑स्वत्यै॒ भेष॑ज्येन॒ श्रीर॑ङ्गानि॒ भस॑द्य॒ज्ञे य॒ज्ञो यजु॑र्भिरुप॑नतिर्द्वे च॥ ८॥ [५]

यद्दे॒वा दे॒वहे॑डनम्। दे॒वांसश्च॑कृ॒मा व॒यम्। अ॒ग्नि॒र्मा तस्मा॑दे॒नसः॑। वि॒श्वान्मु॑ञ्च॒त्व९ह॑सः। यदि॒ दिवा॑ यदि॒ नक्त॑म॒। ए॒ना९सि॑ चकृ॒मा व॒यम्। वा॒यु॒र्मा तस्मा॑दे॒नसः॑। वि॒श्वान्मु॑ञ्च॒त्व९ह॑सः। यदि॒ जाग्र॑द्यदि॒ स्वप्ने॑। ए॒ना९सि॑ चकृ॒मा व॒यम्॥ २८॥

सूर्यो॑ मा॒ तस्मा॑दे॒नसः॑। वि॒श्वान्मु॑ञ्च॒त्व९ह॑सः। यद्वा॒मे यद॑रण्ये। यथ्स॑भायां॒ यदि॑न्द्रि॒ये। यच्छू॑द्रे॒ यद॑र्य॒। ए॒नंश्च॑कृ॒मा व॒यम्। यदे॒कस्या॑धि॒ धर्म॑णि। तस्या॑व॒यज॑नमसि। यदापो॑ अ॒ग्नि॒या वरु॑णेति॒ शपा॑महे। ततो॑ वरु॒ण नो॑ मुञ्च॥ २९॥

अव॑भृथ॒ निच॑ङ्कुण॒ निचे॒रुर॑सि॒ निच॑ङ्कुण। अव॑ दे॒वैर्दे॒वकृ॑तमे॒नोऽया॑त्। अव॑ म॒र्त्यैर्म॑र्त्य॒कृत॑म्। उ॒रोरा॑ नो॒ देव॑ रि॒षस्पा॑हि। सु॒मित्रा॑ न॒ आप॑ ओष॑धयः सन्तु। दु॒र्मित्रा॑स्तस्मै॒ भूया॑सुः। योऽस्मा॑न्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॑ष्मः। द्रु॒पदा॑दिवे॒न्मुमु॑चानः। स्वि॒त्रः स्ना॒त्वी मला॑दिव॥ ३०॥

पू॒तं प॒वित्रे॑णे॒वाऽऽज्य॑म॒। आपः॑ शु॒न्यन्तु॑ मे॒नसः॑। उ॒द्वयं॑ तम॑स॒स्परि॑। पश्य॑न्तो॒ ज्योति॑रु॒त्तर॑म्। दे॒वं दे॒वत्रा॑ सूर्य॑म॒। अग॑न्म॒ ज्योति॑रु॒त्तम॑म्। प्र॒तियु॑तो॒ वरु॑णस्य॒ पाशः॑। प्र॒त्यस्तो॑ वरु॒णस्य॑ पाशः॑। ए॒धोऽस्ये॑धि॒षीम॑हि। स॒मिद॑सि॥ ३१॥

तेजो॑ऽसि॒ तेजो॑ मयि॒ धेहि॑। अ॒पो अ॒न्व॒चारि॑षम्। रसे॑न॒ सम॑सृक्ष॒महि॑। पय॑स्वा९ अ॒ग्र आ॑गमम्। तं मा॒ स९सृ॒ज॒ वर्च॑सा। प्र॒जया॑ च॒ धने॑न च। स॒माव॑वर्ति॒ पृथि॑वी। स॒मुषाः॑। स॒मु सूर्यः॑। स॒मु वि॒श्वमि॑दं जग॑त्। वै॒श्वान॑र॒ज्योति॑र्भूयासम्। वि॒भुं का॒मं व्य॑श्जवै। भूः स्वाहा॑॥ ३२॥

स्वप्न॑ ए॒ना९सि॑ चकृ॒मा व॒यं म॒ञ्ज मला॑दिव॒ समि॑दसि॒ जग॑त्रीणि॒ च॥ ५॥ [६]

होता॑ यक्ष॒त्समि॑धेन्द्र॒मिड॑स्पदे। नाभा॑ पृथि॒व्या अधि॑। दि॒वो वर्ष॑न्त्समि॒ध्यते॑। ओजि॑ष्ठश्च॒रष॑णी॒ सहान्॑। वे॒त्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॑र्यज॑। होता॑ यक्ष॒त्तनू॑नपा॒तम्। ऊ॒तिभि॑र्जेता॒र-

मपराजितम्। इन्द्रं देवः सुवर्विदम्। पृथिभिर्मधुमत्तमैः। नराशः सैन तेजसा॥३३॥

वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदिडाभिरिन्द्रमीडितम्। आजुह्वानममर्त्यम्। देवो देवैः सर्वैर्यः। वज्रहस्तः पुरन्दरः। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वरहिषीन्द्रन्निषद्वरम्। वृषभं नर्यापसम्। वसुभीरुद्वैरादित्यैः। सयुग्भिर्बृहिरासदत्॥३४॥

वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदोजो न वीर्यम्। सहो द्वार इन्द्रमवर्धयन्। सुप्रायणा विश्रयन्तामृतावृधः। द्वार इन्द्राय मीढुषैः। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदुषे इन्द्रस्य धेनू। सुदुधे मातरौ मही। सवातरौ न तेजसी। वथ्समिन्द्रमवर्धताम्॥३५॥

वीतामाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वैव्या होतांरा। भिषजा सखाया। हविषेन्द्रं भिषज्यतः। कवी देवौ प्रचैतसौ। इन्द्राय धत्त इन्द्रियम्। वीतामाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्तिस्रो देवीः। त्रयस्त्रिधातवोपसः। इडा सरस्वती भारती॥३६॥

महीन्द्रपत्नीर्हविष्मतीः। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्वष्टारमिन्द्रं देवम्। भिषजः सुयजं घृतश्रियम्। पुरुरूपः सुरेतसं मघोनिम्। इन्द्राय त्वष्टा दधदिन्द्रियाणि। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वनस्पतिम्। शमितारः शतक्रतुम्। धियो जोष्टारमिन्द्रियम्॥३७॥

मध्वा समञ्जन्पृथिभिः सुगेभिः। स्वदाति हव्यं मधुना घृतेन। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदिन्द्रः स्वाहाऽऽज्यस्य। स्वाहा मेदसः। स्वाहा स्तोकानाम्। स्वाहा स्वाहाकृतीनाम्। स्वाहा हव्यसूक्तीनाम्। स्वाहा देवाः आज्यपान्। स्वाहेन्द्रः होत्राङ्गुषाणाः। इन्द्र आज्यस्य वियन्तु। होतर्यजं॥३८॥

तेजसाऽऽसदवर्धतां भारतीन्द्रियं जुषाणा द्वे च (समिधेन्द्रन्तनूपातमिडाभिर्बृहिव्योञ् उपे देव्या तिस्रस्त्वष्टारं वनस्पतिमिन्द्रम्॥ समिधेन्द्रं चतुर्वैत्वेकं वियन्तु द्विर्वीतामेकं वियन्तु द्विवैत्वेकं वियन्तु होतर्यजं॥)॥६॥

[७]

समिद्ध इन्द्र उषसामनीके। पुरोरुचां पूर्वकृद्वावृधानः। त्रिभिर्देवैस्त्रिंशता वज्रबाहुः। जघान वृत्रं वि दुरो ववार। नराशः सः प्रतिशूरो मिमानः। तनूनपात्प्रति यज्ञस्य धामं। गोभिर्वपावान्मधुना समञ्जन्। हिरण्यैश्चन्द्री यजति प्रचैताः। ईडितो देवैर्हरिवाः अभिष्टिः। आजुह्वानो हविषा शर्धमानः॥३९॥

पुरन्दरो मघवान् वज्रबाहुः। आयातु यज्ञमुपनो जुषाणः। जुषाणो बृहिरहरिवाञ् इन्द्रः। प्राचीनः सीदत्प्रदिशा पृथिव्याः। उरुव्यचाः प्रथमानः स्योनम्। आदित्यैरुत्तं

वसुभिः सृजोषाः। इन्द्रं दुरः कवष्यो धावमानाः। वृषाणं यन्तु जनयः सुपत्नीः। द्वारो देवीरभितो विश्रयन्ताम्। सुवीरा वीरं प्रथमाना महोभिः॥४०॥

उषासानक्ता बृहती बृहन्तम्। पयस्वती सुदुधे शूरमिन्द्रम्। पेशस्वती तन्तुना संव्ययन्ती। देवानां देवं यजतः सुरुक्मे। दैव्या मिमाना मनसा पुरुत्रा। होता राविन्द्रं प्रथमा सुवाचा। मूर्धन् यज्ञस्य मधुना दधाना। प्राचीनं ज्योतिर्हविषा वृधातः। तिस्रो देवीरहविषा वर्धमानाः। इन्द्रं जुषाणा वृषणं न पत्नीः॥४१॥

अच्छित्रं तन्तुं पयसा सरस्वती। इडा देवी भारती विश्वतूर्तिः। त्वष्टा दधदिन्द्राय शुष्मम्। अपाकोचिष्टुर्यशसै पुरूणि। वृषा यजन्वृषणं भूरिरेताः। मूर्धन् यज्ञस्य समनक्तु देवान्। वनस्पतिरवसृष्टो न पाशैः। त्मन्या समञ्जच्छमिता न देवः। इन्द्रस्य हव्यैर्जठरं पृणानः। स्वदाति हव्यं मधुना घृतेन। स्तोकानामिन्दुं प्रति शूर इन्द्रः। वृषायमाणो वृषभस्तुरापाद। घृतपुषा मधुना हव्यमुन्दन्। मूर्धन् यज्ञस्य जुषताः स्वाहा॥४२॥

शर्धमानो महोभिः पत्नीघृतेन चत्वारि च॥४॥

[८]

आचर्षणिप्रा विवेष यन्मा। तं सध्रीचीः। सत्यमित्तन्न त्वावां अन्यो अस्ति। इन्द्रं देवो न मर्त्यो ज्यायान्। अहन्नहिं परिशयानमर्णः। अवांसृजोऽपो अच्छा समुद्रम्। प्रसंसाहिषे पुरुहूत शत्रून्। ज्येष्ठस्ते शुष्मं इह रातिरस्तु। इन्द्रा भर दक्षिणेना वसूनि। पतिः सिन्धूनामसि रेवतीनाम्। स शवृधमधि धाद्युन्नमस्मे। महिं क्षत्रं जनाषाडिन्द्र तव्यम्। रक्षां च नो मघोनः पाहि सूरिन्। राये च नः स्वपत्या इषे धाः॥४३॥

रेवतीनां चत्वारि च॥१॥

[९]

देवं बरुहिरिन्द्रं सुदेवं देवैः। वीरवन्स्तीर्णं वेद्यामवर्धयत्। वस्तोर्वृतं प्राक्तोर्भृतम्। राया बरुहिष्मतोऽत्यगात्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवीद्वार इन्द्रं सङ्घाते। विङ्घीर्यामन्नवर्धयन्। आ वत्सेन तरुणेन कुमारेण चमीविता अपार्वणम्। रेणुककाटं नुदन्ताम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज॥४४॥

देवी उषासानक्ता। इन्द्रं यज्ञे प्रयत्यहेताम्। दैवीर्विशः प्रायांसिष्टाम्। सुप्रीते सुधिते अभूताम्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज। देवी जोष्टी वसुधिती। देवमिन्द्रमवर्धताम्। अयाव्यन्याघा द्वेषांसि। आन्यावाक्षीद्वसु वार्याणि। यजमानाय शिक्षिते॥४५॥

वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज। देवी ऊर्जाहुती दुर्घे सुदुर्घे। पयसेन्द्रमवर्धताम्।
इषमूर्जमन्याऽवाक्षीत्। सन्धिः सपीतिमन्या। नवेन पूर्वं दयमाने। पुराणेन नवम्।
अधातामूर्जमूर्जाहुती वसु वार्याणि। यजमानाय शिक्षिते। वसुवने वसुधेयस्य वीतां
यज॥४६॥

देवा दैव्या होतांरा। देवमिन्द्रमवर्धताम्। हताघशः सावाभाष्टी वसुवार्याणि। यजमानाय
शिक्षितौ। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज। देवीस्तिस्तिस्तिस्ती देवीः। पतिमिन्द्रमवर्धयन्।
अस्पृक्षद्धारती दिवम्। रुद्रेयज्ञः सरस्वती। इडा वसुमती गृहान्॥४७॥

वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज। देव इन्द्रो नराशः सं। त्रिवरूथस्त्रिवन्धुरः।
देवमिन्द्रमवर्धयत्। शतेन शितिपृष्ठानामाहितः। सहस्रेण प्रवर्तते। मित्रावरुणेदस्य
होत्रमरहतः। बृहस्पतिः स्तोत्रम्। अश्विनाऽऽध्वर्यवम्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज॥४८॥

देव इन्द्रो वनस्पतिः। हिरण्यपर्णो मधुशाखः सुपिप्पलः। देवमिन्द्रमवर्धयत्।
दिवमग्रेणाप्रात्। आऽन्तरिक्षं पृथिवीमदृहीत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवं
बर्हिर्वारितीनाम्। देवमिन्द्रमवर्धयत्। स्वासस्थमिन्द्रेणासन्नम्। अन्या बर्हीऽप्यभ्यभूत्।
वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवो अग्निः स्विष्टकृत्। देवमिन्द्रमवर्धयत्। स्विष्टं
कुर्वत्स्विष्टकृत्। स्विष्टमद्य करोतु नः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज॥४९॥

वियन्तु यज शिक्षिते शिक्षिते वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज गृहान् वेतु यजामृषदं (देवं बर्हिर्देवीद्वारां देवी उपासान्तां देवी जोष्टीं देवी
ऊर्जाहुती देवा दैव्या होतांरा शिक्षितौ देवीस्तिस्तिस्तिस्ती देवीर्देव इन्द्रो नराशः सं। देव इन्द्रो वनस्पतिर्देवं बर्हिर्वारितीनामदेवो अग्निः स्विष्टकृद्देवम्।
वेतु वियन्तु चतुर्वीतामेकां वियन्तु चतुर्वैत्ववर्धयदवर्धयन्निरवर्धतामेकांऽ वधयः क्षतुरवर्धयत्। वस्तोरा वध्मेन दैवीरयावीषः हताऽस्पृक्षच्छुतेन दिवः
स्वासस्थः स्विष्टः शिक्षिते शिक्षिते शिक्षितौ॥)॥६॥

[१०]

होता यक्षत्समिधाऽग्निमिडस्पदे। अश्विनेन्द्रः सरस्वतीम्। अजो धूम्रो न गोधूमेः
क्लैर्भेषजम्। मधु शष्पेन तेज इन्द्रियम्। पयः सोमः परिस्नुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य
होतर्यज। होता यक्षत्तनूनपात्सरस्वती। अविर्मेषो न भेषजम्। पथा मधुमताभरन्।
अश्विनेन्द्राय वीर्यम्॥५०॥

बदरैरुपवाकाभिर्भेषजं तोक्त्रभिः। पयः सोमः परिस्नुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य
होतर्यज। होता यक्षं नराशः सं न नृग्रहम्। पतिः सुरायै भेषजम्। मेषः सरस्वती
भिषक्। रथो न चन्द्राश्विनौर्वपा इन्द्रस्य वीर्यम्। बदरैरुपवाकाभिर्भेषजं तोक्त्रभिः। पयः
सोमः परिस्नुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज॥५१॥

होता यक्षदिडेडित आजुह्वानः सरस्वतीम्। इन्द्रं बलैन वर्धयन्। ऋषभेण गवैन्द्रियम्। अश्विनेन्द्राय वीर्यम्। यवैः कर्कन्धुभिः। मधुं लाजैर्न मासरम्। पयः सोमः परिस्नुता घृतं मधुं। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वरुहिः सुष्टरीमोर्णम्रदाः। भिषङ्गासत्या॥५२॥

भिषजाऽश्विनाऽश्वा शिशुमती। भिषग्धेनुः सरस्वती। भिषग्दुह इन्द्राय भेषजम्। पयः सोमः परिस्नुता घृतं मधुं। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदुरो दिशः। कवृष्यो न व्यचंस्वतीः। अश्विभ्यां न दुरो दिशः। इन्द्रो न रोदसी दुधे। दुहे कामान्त्सरस्वती॥५३॥

अश्विनेन्द्राय भेषजम्। शुक्रं न ज्योतिरिन्द्रियम्। पयः सोमः परिस्नुता घृतं मधुं। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्सुपेशसोषे नक्तं दिवा। अश्विनां सञ्जानाने। समं जाते सरस्वत्या। त्विषिमिन्द्रे न भेषजम्। श्येनो न रजसा हृदा। पयः सोमः परिस्नुता घृतं मधुं॥५४॥

वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदैव्या होतांरा भिषजाऽश्विना। इन्द्रं न जागृवी दिवा नक्तं न भेषजैः। शूषं सरस्वती भिषक्। सीसेन दुह इन्द्रियम्। पयः सोमः परिस्नुता घृतं मधुं। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्सिन्धो देवीर्न भेषजम्। त्रयस्त्रिधातवोऽपसः। रूपमिन्द्रे हिरण्ययम्॥५५॥

अश्विनेडा न भारती। वाचा सरस्वती। मह इन्द्राय दधुरिन्द्रियम्। पयः सोमः परिस्नुता घृतं मधुं। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्त्वष्टारमिन्द्रमश्विना। भिषजं न सरस्वतीम्। ओजो न जूतिरिन्द्रियम्। वृको न रभसो भिषक्। यशः सुरया भेषजम्॥५६॥

श्रिया न मासरम्। पयः सोमः परिस्नुता घृतं मधुं। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वनस्पतिम्। शमितारं शतक्रतुम्। भीमं न मन्युं राजानं व्याघ्रं नमसाऽश्विना भामम्। सरस्वती भिषक्। इन्द्राय दुह इन्द्रियम्। पयः सोमः परिस्नुता घृतं मधुं। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं॥५७॥

होता यक्षदग्निः स्वाहाऽऽज्यस्य स्तोकानाम्। स्वाहा मेदसां पृथक्। स्वाहा छागमश्विभ्याम्। स्वाहा मेषं सरस्वत्यै। स्वाहर्षभमिन्द्राय सिंहाय सहसेन्द्रियम्। स्वाहाऽग्निं न भेषजम्। स्वाहा सोममिन्द्रियम्। स्वाहेन्द्रं सुत्रामाणं सवितारं वरुणं भिषजां पतिम्। स्वाहा वनस्पतिं प्रियं पाथो न भेषजम्। स्वाहा देवां औज्यपान्॥५८॥

स्वाहाऽग्निं॑ होत्राञ्जुषाणो अग्निर्भेषजम्। पयः सोमः परिस्नुतां घृतं मधुं।
वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होतां यक्षदश्विना सरस्वतीमिन्द्रं॑ सुत्रामाणम्। इमे सोमाः
सुरामाणः। छागैर्न मेपैरऋषभैः सुताः। शष्पैर्न तोक्त्राभिः। लाजैर्महस्वन्तः। मदा मासरेण
परिष्कृताः। शुक्राः पर्यस्वन्तोऽमृताः। प्रस्थिता वो मधुश्चुतः। तानश्विना सरस्वतीन्द्रः
सुत्रामां वृत्रहा। जुषन्तां॑ सौम्यं मधुं। पिबन्तु मदन्तु वियन्तु सोमम्। होतर्यजं॥५९॥

वीर्यं वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं नासत्या सरस्वती मधुं हिरण्ययं भेषजं वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजांज्यपानमृताः पञ्च च (समिधाऽग्निं॑ पद।
तनूनपांश्मस। नराशः॑ समृषिः। इडेडितो यवैरष्टौ। बरुहिः सप्त। दुरोऽश्विना नवं। सुपेशसरषिः। देव्या होतांरा सीसैन रसः। तिस्रस्त्वष्टारमुष्टावष्टौ।
वनस्पतिमृषिः। अग्नित्रयोदश। अश्विना द्वादश त्रयोदश। समिधाऽग्निं बदरेवदेर्यवैरश्विना त्विषिमश्विना न भेषजं॑ रूपमश्विनां भीमं
भामम्॥)॥१०॥

[११]

समिद्धो अग्निरश्विना। तप्तो घर्मो विराट्शुतः। दुहे धेनुः सरस्वती। सोमं॑
शुक्रमिहेन्द्रियम्। तनूपा भिषजां सुते। अश्विनोभा सरस्वती। मध्वा रजां॑सीन्द्रियम्।
इन्द्राय पथिभिर्वहान्। इन्द्रायेन्दुं॑ सरस्वती। नराशः॑सैन नग्रहः॥६०॥

अधातामश्विना मधुं। भेषजं भिषजां सुते। आजुह्वाना सरस्वती। इन्द्रायेन्द्रियाणि
वीर्यम्। इडाभिरश्विनाविषम्। समूर्जं॑ स॑ रयिं दधुः। अश्विना नमुचेः सुतम्। सोमं॑
शुक्रं परिस्नुतां। सरस्वती तमाभरत्। बरुहिषेन्द्राय पातवे॥६१॥

कुवर्ष्यो न व्यचस्वतीः। अश्विभ्यां न दुरो दिशः। इन्द्रो न रोदसी दुर्घै। दुहे
कामान्त्सरस्वती। उषासा नक्तमश्विना। दिवेन्द्रं॑ सायमिन्द्रियैः। सञ्जानाने सुपेशसा।
समं जाते सरस्वत्या। पातं नो अश्विना दिवा। पाहि नक्तं॑ सरस्वति॥६२॥

दैव्या होतारा भिषजा। पातमिन्द्रं॑ सचां सुते। तिस्रस्त्रेधा सरस्वती। अश्विना
भारतीडा। तीव्रं परिस्नुता सोमम्। इन्द्राय सुषवुर्मदम्। अश्विना भेषजं मधुं। भेषजं
नः सरस्वती। इन्द्रे त्वष्टा यशः श्रियम्। रूपं॑ रूपमधुः सुते। ऋतुथेन्द्रो वनस्पतिः।
शशमानः परिस्नुतां। कीलालमश्विभ्यां मधुं। दुहे धेनुः सरस्वती। गोभिर्न सोममश्विना।
मासरेण परिष्कृतां। समधातां॑ सरस्वत्या। स्वाहेन्द्रं॑ सुतं मधुं॥६३॥

नग्रहः पातवे सरस्वत्यधुः सुतैऽष्टौ च॥४॥

[१२]

अश्विनां हविरिन्द्रियम्। नमुचेर्धिया सरस्वती। आ शुक्रमांसुराद्वसु। मघमिन्द्राय
जग्निरे। यमश्विना सरस्वती। हविषेन्द्रमवर्धयन्। स बिम्बेद वलं मघम्। नमुचावासुरे
सचां। तमिन्द्रं॑ पशवः सचां। अश्विनोभा सरस्वती॥६४॥

दधाना अभ्यनूषता हविषा यज्ञमिन्द्रियम्। य इन्द्र इन्द्रियं दधुः। सविता वरुणो भगः। स सुत्रामां हविष्मतिः। यजमानाय सश्रुता सविता वरुणोऽदधत्। यजमानाय दाशुषे। आदत्त नमुचेर्वसुं। सुत्रामा बलमिन्द्रियम्॥६५॥

वरुणः क्षत्रमिन्द्रियम्। भगैन सविता श्रियम्। सुत्रामा यशसा बलम्। दधाना यज्ञमाशता। अश्विना गोभिरिन्द्रियम्। अश्वेभिर्वीर्यं बलम्। हविषेन्द्रः सरस्वती। यजमानमवर्धयन्। ता नासत्या सुपेशसा। हिरण्यवर्तनी नरा। सरस्वती हविष्मती। इन्द्र कर्मसु नोऽवत। ता भिषजा सुकर्मणा। सा सुदुघा सरस्वती। स वृत्रहा शतक्रतुः। इन्द्राय दधुरिन्द्रियम्॥६६॥

उभा सरस्वती बलमिन्द्रियत्ररा पदं॥३॥

[१३]

देवं बरुहिः सरस्वती। सुदेवमिन्द्रे अश्विना। तेजो न चक्षुरक्षयोः। बरुहिषां दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देवीद्वारौ अश्विना। भिषजेन्द्रे सरस्वती। प्राणं न वीर्यत्रसि। द्वारौ दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं॥६७॥

देवी उषासावश्विना। भिषजेन्द्रे सरस्वती। बलं न वाचमास्यै। उषाभ्यां दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देवी जोष्ट्रीं अश्विना। सुत्रामेन्द्रे सरस्वती। श्रोत्रं न कर्णयोर्यशः। जोष्ट्रीभ्यां दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं॥६८॥

देवी ऊर्जाहुती दुधे सुदुधे। पयसेन्द्रः सरस्वत्यश्विना भिषजाऽवत। शुक्रं न ज्योतिः स्तनयोराहुती धत्त इन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देवा देवानां भिषजा। होतारविन्द्रमश्विना। वषट्कारैः सरस्वती। त्विषिं न हृदये मतिम्। होतृभ्यां दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं॥६९॥

देवीस्तिस्रस्तिस्रो देवीः। सरस्वत्यश्विना भारतीडा। शूषन्न मध्ये नाभ्याम्। इन्द्राय दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देव इन्द्रो नराशंसः। त्रिवरूथः सरस्वत्या-ऽश्विभ्यामीयते रथः। रेतो न रूपममृतं जनित्रम्। इन्द्राय त्वष्टा दधदिन्द्रियाणि। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं॥७०॥

देव इन्द्रो वनस्पतिः। हिरण्यपर्णो अश्विभ्याम्। सरस्वत्याः सुपिप्पलः। इन्द्राय पच्यते मधु। अजो न जूतिमृषभो न भामम्। वनस्पतिर्नो दधदिन्द्रियाणि। वसुवने वसुधेयस्य

वियन्तु यजं। देवं ब॒रुहि॒र्वारि॑तीनाम्। अ॒ध्वरे स्ती॒र्णम॒श्विभ्या॑म्। ऊ॒र्णम॒दाः सर॑स्वत्याः॥७१॥

स्यो॒नमिन्द्र॑ ते स॒दः। ई॒शायै॑ म॒न्युः राजा॑नं ब॒रुहि॒षां दधु॑रिन्द्रि॒यम्। व॒सुवने॑ वसुधेय॑स्य वियन्तु यजं। दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्टकृत्। दे॒वान् यक्ष॑द्यथाय॒थम्। हो॒ता॒रा॒विन्द्र॑म॒श्विना॑। वा॒चा वाच॑ः सर॑स्वतीम्। अ॒ग्निः सोम॑ः स्विष्टकृत्। स्विष्ट इन्द्रः सु॒त्रामा॑ स॒विता वरु॑णो भिषक्। इ॒ष्टो दे॒वो वन॑स्पतिः। स्वि॑ष्टा दे॒वा अ॒ज्य॒पाः। इ॒ष्टो अ॒ग्निर॒ग्निना॑। हो॒ता हो॒त्रे स्वि॑ष्टकृत्। य॒शो न द॑र्धदिन्द्रि॒यम्। ऊ॒र्जम॑प॒चिति॑ः स्व॒धाम्। व॒सुवने॑ वसुधेय॑स्य वियन्तु यजं॥७२॥

द्वा॒रं दधु॑रिन्द्रि॒यं व॒सुवने॑ वसुधेय॑स्य वियन्तु यजं जोष्टी॒भ्यां दधु॑रिन्द्रि॒यं व॒सुवने॑ वसुधेय॑स्य वियन्तु यजं होत॒र॒भ्यां दधु॑रिन्द्रि॒यं व॒सुवने॑ वसुधेय॑स्य वियन्तु यजं जोष्टी॒न्द्रियाणि॑ वसुधेय॑स्य वियन्तु यजं सर॑स्वत्या वनस्पतिः ष॒द्वं (दे॒वं ब॒रुहि॒र्दे॒वीद्वा॒रं दे॒वी उ॒पासा॑व॒श्विनां दे॒वी जोष्टीं दे॒वी ऊ॒र्जाह॑ती दे॒वा दे॒वानां भि॒षां वष॑द्वा॒रे॒दे॒वीस्ति॒ष्ठसि॒स्रो दे॒वीदे॒व इन्द्रो न॑रा॒शंसो दे॒व इन्द्रो वन॑स्पति॒र्देवं ब॒रुहि॒र्वारि॑तीना॒न्दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्टकृद्दे॒वाना॒। सु॒मि॒धा॒ऽग्निं दे॒वं ब॒रुहिः सर॑स्वत्या॒श्विना॒ सर्व॑ वियन्तु। द्वा॒रस्ति॒ष्ठः सर्वा॑वियन्तु। अ॒ज इन्द्र॑मो॒जो॒ऽग्निं परः सर॑स्वतीम्। नक्तं पूर्वं सर॑स्वति। अन्यत्र सर॑स्वति। भिषक्पूर्वं दुह इन्द्रि॒यम्। अन्यत्र दधु॑रिन्द्रि॒यम्। सो॒त्राम॒ण्याः सु॒तासु॒ती। अ॒ञ्जन॑य॒यं यज॑मानः॥॥६॥—[१४]

अ॒ग्निम॒द्य हो॒ता॒रम॑वृणीत। अ॒यः सु॒तासु॒ती यज॑मानः। पच॑न्प॒क्तीः। पच॑न्पु॒रोडा॑शान्। गृ॒ह्णन्ग्र॑हान्। ब॒ध्नन्त्र॒श्विभ्यां छा॒गः सर॑स्वत्या इन्द्रा॒य। ब॒ध्नन्त्सर॑स्वत्यै मे॒षमिन्द्रा॑या॒श्विभ्या॑म्। ब॒ध्नन्निन्द्रा॑य॒रष॒भम॒श्विभ्यां सर॑स्वत्यै। सू॒प॒स्था अ॒द्य दे॒वो वन॑स्पति॒रभव॑त्। अ॒श्विभ्यां छा॒गेन॑ सर॑स्वत्या इन्द्रा॒य॥७३॥

सर॑स्वत्यै मे॒षेणेन्द्रा॑या॒श्विभ्या॑म्। इन्द्रा॑य॒रष॒भेणा॒श्विभ्यां सर॑स्वत्यै। अक्षः॑ स्तान्मे॒दस्तः प्रति॑प॒च॒ताग्र॑भीषुः। अ॒र्वीवृ॑धन्त॒ ग्रहैः। अ॒पा॒ताम॒श्विना॒ सर॑स्वतीन्द्रः सु॒त्रामा॑ वृ॒त्रहा॑। सो॒मा॒न्त्सु॒राग्णः। उ॒पो उ॒क्थाम॑दाः श्रो॒द्विम॑दा॒ अद॑न्। अ॒र्वीवृ॑धन्ताङ्गू॒षैः। त्वाम॑द्य॒रष॑ आ॒र॒षेय॑र॒षीणां न॑पादवृणीत। अ॒यः सु॒तासु॒ती यज॑मानः। ब॒हुभ्य॑ आ सङ्ग॑तेभ्यः। ए॒ष मे॑ दे॒वेषु॑ वसु॒ वार्या॑ यक्ष्य॒त इति॑। ता या दे॒वा दे॒व॒दाना॑न्य॒दुः। तान्य॑स्मा॒ आ च॑ शास्व॒। आ च॑ गुरस्व॒। इ॒षित॑श्च हो॒तर॑सि॒ भद्र॒वाच्या॑य॒ प्रेषि॑तो॒ मानु॑षः। सू॒क्तवा॒काय॑ सू॒क्ता ब्रू॑हि॥७४॥ इन्द्रा॑य॒ यज॑मानः सु॒त च॑॥२॥—[१५]

उ॒शन्त॑स्त्वा ह॒वाम॑ह आ नो॑ अ॒ग्ने सु॒के॒तुना॑। त्वः सोम॑ म॒हे भग॑ त्वः सोम॑ प्रचि॒कितो॑ मनी॒षा। त्वया॑ हि नः पि॒तरः सोम॑ पूर्वे॒ त्वः सोम॑ पि॒तृभिः स॑वि॒दानः। ब॒रुहि॑षदः पि॒तर आ॑हं पि॒तृन्। उ॒प॒हृताः पि॒तरो॑ऽग्नि॒ष्वात्ताः पि॒तरः। अ॒ग्नि॒ष्वात्ता॑नृ॒तुम॑तो॒ हवाम॑हे। नरा॒शंसो॑ सोमपी॒थं य आ॑शुः। ते नो॑ अ॒र्वन्तः सु॒हवा॑ भवन्तु। शं नो॑ भवन्तु द्वि॒पदे॑ शं चतु॑ष्पदे। ये अ॒ग्नि॒ष्वात्ता॑ येऽन॑ग्नि॒ष्वात्ताः॥७५॥

अ॒हो॒मुचं॑ पि॒तरः सो॒म्यासः॑। परे॑ऽवरे॒ऽमृता॑सो भव॑न्तः। अ॒धि ब्रु॑वन्तु ते

अवन्त्वस्मान्। वान्यायै दुग्धे जुषमाणाः करम्भम्। उदीराणां अवरे परे च। अग्निष्वात्ता ऋतुभिः संविदानीः। इन्द्रवन्तो हविरिदं जुषन्ताम्। यदग्ने कव्यवाहन त्वमग्ने ईडितो जातवेदः। मातली कव्यैः। ये तातृपुर्देवत्रा जेहमानाः। होत्रावृधः स्तोमं तष्टासो अकैः। आऽग्ने याहि सुविदत्रैर्भिरवाङ्। सत्यैः कव्यैः पितृभिर्धर्मसद्भिः। हव्यवाहं मजरे पुरुप्रियम्। अग्निं घृतेन हविषां सपर्यन्। उपांसदं कव्यवाहं पितृणाम्। स नः प्रजां वीरवतीः समृण्वतु॥७६॥

अग्निष्वात्ता जेहमानाः सुप्त च॥२॥

[१६]

होता यक्षदिडस्पदे। समिधानं महद्यशः। सुषमिद्धं वरेण्यम्। अग्निमिन्द्रं वयोधसम्। गायत्रीं छन्दं इन्द्रियम्। त्र्यविं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षच्छुचिं व्रतम्। तनूनपातमुद्भिदम्। यं गर्भमदितिर्दधे॥७७॥

शुचिमिन्द्रं वयोधसम्। उष्णिहं छन्दं इन्द्रियम्। दित्यवाहं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदीडेन्यम्। ईडितं वृत्रहन्तमम्। इडाभिरीड्य संहः। सोममिन्द्रं वयोधसम्। अनुष्टुभं छन्दं इन्द्रियम्। त्रिविधं गां वयो दधत्॥७८॥

वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्सुबर्हिषदम्। पूषण्वन्तममर्त्यम्। सीदन्तं बर्हिषि प्रिये। अमृतेन्द्रं वयोधसम्। बृहतीं छन्दं इन्द्रियम्। पञ्चाविं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्व्यचस्वतीः। सुप्रायणा ऋतावृधः॥७९॥

द्वारो देवीर्हरिण्ययीः। ब्रह्माण इन्द्रं वयोधसम्। पङ्क्तिं छन्दं इहेन्द्रियम्। तुर्यवाहं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्सुपेशंसे। सुशिल्पे बृहती उभे। नक्तोषासा न दर्शते। विश्वमिन्द्रं वयोधसम्। त्रिष्टुभं छन्दं इन्द्रियम्॥८०॥

पृष्ठवाहं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्प्रचैतसा। देवानामुत्तमं यशः। होतारा दैव्या कवी। सयुजेन्द्रं वयोधसम्। जगतीं छन्दं इहेन्द्रियम्। अनङ्गाहं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्पेशस्वतीः॥८१॥

तिस्रो देवीर्हरिण्ययीः। भारतीर्बृहतीर्महीः। पतिमिन्द्रं वयोधसम्। विराजं छन्दं इहेन्द्रियम्। धेनुं गां न वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्सुरेतसम्। त्वष्टारं पुष्टिवर्धनम्। रूपाणि बिभ्रतं पृथक्। पुष्टिमिन्द्रं वयोधसम्॥८२॥

द्विपदं छन्द इहेन्द्रियम्। उक्षाणं गां न वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं।
 होता यक्षच्छतक्रतुम्। हिरण्यपर्णमुक्थिनम्। रशनां बिभ्रतं वशिम्। भगमिन्द्रं वयोधसम्।
 ककुभं छन्द इहेन्द्रियम्। वशां वेहतं गां न वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता
 यक्षत्स्वाहाकृतीः। अग्निं गृहपतिं पृथक्। वरुणं भेषजं कविम्। क्षत्रमिन्द्रं वयोधसम्।
 अतिच्छन्दसं छन्द इन्द्रियम्। बृहदृषभं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं॥८३॥
 दधे दधतावृष इन्द्रियं पेशस्वतीर्वयोधसं वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं सप्त च (इडस्पदं अग्निज्ञायत्रीञ्चविम्। शुचिं व्रतं शुचिमुष्णिहन्दिन्यवाहम्। ईडेन्यं
 सोममनुष्टुभं त्रिवृथसम्। सुबर्हिषदममृतेन्द्रं बृहतीं पञ्चाविम्। व्यचस्वतीः सुप्रायणा द्वारो ब्रह्माणः पङ्क्तिमिह तुर्यवाहम्। सुपेशंसे विश्वमिन्द्रं त्रिष्टुभं
 पष्ठवाहम्। प्रचेतसा सयुजेन्द्रं जगतीमिहानुष्टुभम्। पेशस्वतीस्तिस्रः पतिं विराजमिह धेनुना। सुरतंसन्वधारं पृष्टिमिन्द्रं द्विपदमिहोक्षाणम्। शतक्रतुं
 भगमिन्द्रं ककुभमिह वशात्र। स्वाहाकृतीः क्षत्रमतिच्छन्दसं बृहदृषभं गां वयो दधदिन्द्रियमृषिं वसु नवं दशेहोन्द्रियमष्टं नव दशं गां न वयो
 दधदिडस्पदे सर्वं वेतु॥७॥

[१७]

समिद्धो अग्निः समिधा। सुषमिद्धो वरेण्यः। गायत्री छन्द इन्द्रियम्। त्र्यविर्गौर्वयो
 दधुः। तनूनपाच्छुचिं व्रतः। तनूपाच्च सरस्वती। उष्णिक्छन्द इन्द्रियम्। दित्यवाङ्गौर्वयो दधुः।
 इडाभिरग्निरीडः। सोमो देवो अमर्त्यः॥८४॥

अनुष्टुप्छन्द इन्द्रियम्। त्रिवृथसो गौर्वयो दधुः। सुबर्हिरग्निः पूषण्वान्।
 स्तीर्णबर्हिरमर्त्यः। बृहती छन्द इन्द्रियम्। पञ्चाविर्गौर्वयो दधुः। दुरो देवीर्दिशो
 महीः। ब्रह्मा देवो बृहस्पतिः। पङ्क्तिश्छन्द इहेन्द्रियम्। तुर्यवाङ्गौर्वयो दधुः॥८५॥

उषे यही सुपेशसा। विश्वे देवा अमर्त्याः। त्रिष्टुप्छन्द इन्द्रियम्। पष्ठवाङ्गौर्वयो दधुः।
 दैव्यां होतारा भिषजा। इन्द्रेण सयुजा युजा। जगती छन्द इहेन्द्रियम्। अनुष्टुप्छन्द गौर्वयो
 दधुः। तिस्र इडा सरस्वती। भारती मरुतो विशः॥८६॥

विराट्छन्द इहेन्द्रियम्। धेनुर्गौर्न वयो दधुः। त्वष्टां तुरीपो अङ्गुतः। इन्द्राग्नी पुंष्टिर्वधना।
 द्विपाच्छन्द इहेन्द्रियम्। उक्षा गौर्न वयो दधुः। शमिता नो वनस्पतिः। सविता प्रसुवन्भगम्।
 ककुच्छन्द इहेन्द्रियम्। वशा वेहद्वौर्न वयो दधुः। स्वाहा यज्ञं वरुणः। सुक्षत्रो भेषजं करत्।
 अतिच्छन्दाश्छन्द इन्द्रियम्। बृहदृषभो गौर्वयो दधुः॥८७॥

अमर्त्यस्तुर्यवाङ्गौर्वयो दधुर्विशां वशा वेहद्वौर्न वयो दधुश्चत्वारि च॥४॥

[१८]

वसन्तेनर्तुना देवाः। वसंवस्त्रिवृतां स्तुतम्। रथन्तरेण तेजसा। हविरिन्द्रे वयो दधुः।
 ग्रीष्मेण देवा ऋतुना। रुद्राः पञ्चदशे स्तुतम्। बृहता यशसा बलम्। हविरिन्द्रे वयो दधुः।
 वरुणाभिरऋतुनाऽऽदित्याः। स्तोमे सप्तदशे स्तुतम्॥८८॥

वैरूपेणं विशौजसा। हविरिन्द्रे वयो दधुः। शारदेनर्तुना देवाः। एकविंश ऋभवं
स्तुतम्। वैराजेन श्रिया श्रियम्। हविरिन्द्रे वयो दधुः। हेमन्तेनर्तुना देवाः। मरुतस्त्रिणवे
स्तुतम्। बलैन शक्रीः सहः। हविरिन्द्रे वयो दधुः। शैशिरेणर्तुना देवाः। त्रयस्त्रिंशैः ऽमृतं
स्तुतम्। सत्येन रेवतीः क्षत्रम्। हविरिन्द्रे वयो दधुः॥८९॥

स्तोमं सप्तदशे स्तुतं सहो हविरिन्द्रे वयो दधुश्चत्वारि च (वसुन्तेनं ग्रीष्मेण वरुणमिः शारदेन हेमन्तेन शैशिरेण षट्॥)॥९॥—[१९]

देवं बरुहिरिन्द्रं वयोधसम्। देवं देवमवर्धयत्। गायत्रिया छन्दसेन्द्रियम्। तेज इन्द्रे
वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं। देवीद्वारं देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवीदेवमवर्धयन्।
उष्णिहा छन्दसेन्द्रियम्। प्राणमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं॥९०॥

देवी देवं वयोधसम्। उपे इन्द्रमवर्धयत्। अनुष्टुभा छन्दसेन्द्रियम्। वाचमिन्द्रे वयो
दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यजं। देवी जोष्टीं देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवी देवमवर्धयत्।
बृहत्या छन्दसेन्द्रियम्। श्रोत्रमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यजं॥९१॥

देवी ऊर्जाहुती देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवी देवमवर्धयत्। पङ्क्त्या छन्दसेन्द्रियम्।
शुक्रमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यजं। देवा दैव्या होतारा देवमिन्द्रं
वयोधसम्। देवा देवमवर्धयत्। त्रिष्टुभा छन्दसेन्द्रियम्। त्विषिमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने
वसुधेयस्य वीतां यजं॥९२॥

देवीस्तिस्त्रिस्त्रिस्तो देवीर्वयोधसम्। पतिमिन्द्रमवर्धयन्। जगत्या छन्दसेन्द्रियम्।
बलमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देवो नराशंसो देवमिन्द्रं
वयोधसम्। देवो देवमवर्धयत्। विराजा छन्दसेन्द्रियम्। रेत इन्द्रे वयो दधत्। वसुवने
वसुधेयस्य वेतु यजं॥९३॥

देवो वनस्पतिर्देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवो देवमवर्धयत्। द्विपदा छन्दसेन्द्रियम्।
भगमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं। देवं बरुहिर्वारितीनां देवमिन्द्रं
वयोधसम्। देवं देवमवर्धयत्। ककुभा छन्दसेन्द्रियम्। यश इन्द्रे वयो दधत्। वसुवने
वसुधेयस्य वेतु यजं। देवो अग्निः स्विष्टकृद्देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवो देवमवर्धयत्।
अतिच्छन्दसा छन्दसेन्द्रियम्। क्षत्रमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं॥९४॥

वियन्तु यजं वीतां यजं वीतां यजं वेतु यजं वेतु यजं पञ्च च (देवं बरुहिर्गायत्रिया तेजः। देवीद्वारं उष्णिहां प्राणम्। देवी देवमुपे अनुष्टुभा
वाचम्। देवी जोष्टीं बृहत्या श्रोत्रम्। देवी ऊर्जाहुती पङ्क्त्या शुक्रम। देवा दैव्या होतारा त्रिष्टुभा त्विषिम्। देवीस्तिस्त्रिस्तो देवीः पतिं जगत्या

बलम्। देवो नराशंसो विराजा रेतः। देवो वनस्पतिर्द्विपदा भगम्। देवं बर्हिर्वारितानां ककुभा यशः। देवो अग्निः स्विष्टकृदतिच्छन्दसा क्षत्रमातु
वियन्तु चतुर्वीतामेको वियन्तु चतुर्वैत्ववर्धयदवर्धयश्चतुरवर्धतामेकोऽवर्धयश्चतुरवर्धयत्॥५॥

[२०]

स्वाद्धीं त्वा सोमः सुरावन्तः सीसेन मित्रोऽसि यदेवा होता यक्षस्मिधेन्द्रः समिद्ध इन्द्र आचरपणिप्रा देवं बर्हिरहोता यक्षस्मिधाऽग्निः
समिद्धो अग्निरंश्विनाऽश्विनां हविरिन्द्रियं देवं बर्हिः सरस्वत्यग्निमद्योशन्तो होता यक्षदिडस्पदे समिद्धो अग्निः समिधा वसन्तेनतुनां देवं बर्हिरिन्द्र
वयोधसं विशतिः॥२०॥

स्वाद्धीं त्वाऽमीमदन्त पितरः साम्राज्याय पूतं पवित्रैणोपासान्ता बदरैरधातां देव इन्द्रो वनस्पतिः पृथवाहङ्गा देवी देवं वयोधसं चतुर्नवतिः॥२१॥
स्वाद्धीं त्वां वेतु यजं॥

हरिः ॐ॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥सप्तमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः॥

त्रिवृ॒थ्स्तोमो॑ भवति। ब्र॒ह्मव॑र्चसं वै त्रिवृत्। ब्र॒ह्मव॑र्चसमे॒वाव॑ रुन्धे। अ॒ग्नि॒ष्टोमः सोमो॑ भवति। ब्र॒ह्मव॑र्चसं वा अ॒ग्नि॒ष्टोमः। ब्र॒ह्मव॑र्चसमे॒वाव॑ रुन्धे। र॒थन्त॑रम् स॒मं भव॑ति। ब्र॒ह्मव॑र्चसं वै र॒थन्त॑रम्। ब्र॒ह्मव॑र्चसमे॒वाव॑ रुन्धे। प॒रि॒स्र॒जो होता॑ भवति॥१॥

अ॒रु॒णो मि॑र्मि॒रस्त्रि॑शु॒क्रः। ए॒तद्वै ब्र॑ह्मव॑र्चसस्य॒ रूप॑म्। रू॒पेणै॒व ब्र॑ह्मव॑र्चसम॒व॑ रुन्धे। बृ॒ह॒स्पति॑र॒काम॑यत दे॒वानां॑ पु॒रो॒धां ग॑च्छे॒यमि॑ति। स ए॒तं बृ॑ह॒स्पति॑स॒वम॑पश्यत्। तमाऽह॑रत्। तेना॑यजत। ततो॒ वै स दे॒वानां॑ पु॒रो॒धाम॑गच्छत्। यः पु॒रो॒धाका॑मः स्यात्। स बृ॑ह॒स्पति॑स॒वेन॑ यजेत॥२॥

पु॒रो॒धामे॒व ग॑च्छति। तस्य॑ प्रा॒तः स॒वने॑ स॒न्नेषु॑ नारा॒श॒सेषु॑। ए॒काद॑श॒ दक्षि॑णा नीयन्ते। ए॒काद॑श॒ माध्य॑ दिने॒ स॒वने॑ स॒न्नेषु॑ नारा॒श॒सेषु॑। ए॒काद॑श॒ तृतीय॑स॒वने॑ स॒न्नेषु॑ नारा॒श॒सेषु॑। त्रय॑स्त्रि॒श्वश॑सम्प॒द्यन्ते॑। त्रय॑स्त्रि॒श्वद्वै दे॒वताः॑। दे॒वता॑ ए॒वाव॑ रुन्धे। अ॒श्वश्च॑तु॒स्त्रि॒शः। प्रा॒जाप॑त्यो वा अ॒श्वः॥३॥

प्र॒जाप॑तिश्चतु॒स्त्रि॒शो दे॒वता॑नाम्। याव॑तीरे॒व दे॒वताः॑। ता ए॒वाव॑ रुन्धे। कृ॒ष्णाजि॑ने॒ऽभि॑षि॒ञ्चति॑। ब्र॒ह्म॑णो वा ए॒तद्रू॑पम्। यत्कृ॒ष्णाजि॑नम्। ब्र॒ह्मव॑र्च॒सेनै॒वेन॑ स॒म॑र्धयति। आ॒ज्ये॒नाभि॑षि॒ञ्चति॑। ते॒जो वा आ॑ज्यम्। तेज॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति॥४॥

होता॑ भवति यजेत वा अश्वो दधाति॥४॥

[१]

यदा॑ग्ने॒यो भव॑ति। अ॒ग्निमु॑खा ह्य॒द्विः। अथ॒ यत्पौ॑ष्णः। पु॒ष्टिर्वै पू॒षा। पु॒ष्टिर्वै॒श्यस्य॑। पु॒ष्टिमे॒वाव॑ रुन्धे। प्र॒स॒वाय॑ सावि॒त्रः। अथ॒ यत्त्वा॑ष्ट्रः। त्वष्टा॒ हि रू॒पाणि॑ वि॒क॒रोति॑। नि॒र्व॒रुण॑त्वाय॒ वारु॑णः॥५॥

अथो॒ य ए॒व क॑श्च सन्ध॒सूय॑तो॒। स हि वा॑रुणः। अथ॒ यद्वै॑श्वदे॒वः। वै॒श्वदे॒वो हि वै॒श्यः। अथ॒ यन्मा॑रु॒तः। मा॒रु॒तो हि वै॒श्यः। स॒प्तैता॑नि ह॒वी॒षि॑ भवन्ति। स॒प्तग॑णा॒ वै म॑रु॒तः। पृ॒श्निः प॒ष्ठोही॑ मा॒रुत्या॑ ल॒भ्यते॑। वि॒द्वै म॑रु॒तः। वि॒श ए॒वैत॑न्म॒ध्यतो॑ऽभिषि॒च्यते॑। तस्मा॑द्वा ए॒ष वि॒शः प्रि॒यः। वि॒शो हि म॑ध्य॒तोऽभि॑षि॒च्यते॑। ऋ॒षभ॑च॒र्मेऽध्य॑भिषि॒ञ्चति॑। स हि प्र॑ज॒नयि॑ता। द॒ध्राऽभि॑षि॒ञ्चति॑। ऊ॒र्ग्व॑ अ॒त्राद्यं॑ दधि॑। ऊ॒र्जे॒वैन॑म॒त्राद्यै॑न॒ सम॑र्धयति॥६॥

वारुणो विद्वै मरुतोऽष्टौ च॥२॥

[२]

यदा॑ग्ने॒यो भव॑ति। आ॒ग्ने॒यो वै ब्रा॑ह्म॒णः। अथ॒ यत्सौ॑म्यः। सौ॒म्यो हि ब्रा॑ह्म॒णः। प्र॒स॒वायै॒व

सावित्रः। अथ यद्वारहस्पत्यः। एतद्वै ब्राह्मणस्य वाक्पतीयम्। अथ यदग्नीषोमीयः। आग्नेयो वै ब्राह्मणः। तौ यदा सङ्गच्छेते॥७॥

अथ वीर्यावत्तरो भवति। अथ यत्सारस्वतः। एतद्धि प्रत्यक्षं ब्राह्मणस्य वाक्पतीयम्। निर्वरुणत्वायैव वारुणः। अथो य एव कश्च सन्धसूयते। स हि वारुणः। अथ यद्वावापृथिव्यः। इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्। तं द्यावापृथिवी नान्वमन्येताम्। तमेतेनैव भागधेयेनान्वमन्येताम्॥८॥

वज्रस्य वा एषोऽनुमानाय। अनुमतवज्रः सूयाता इति। अष्टावेतानि हवीर्यं भवन्ति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्री ब्रह्मवर्चसम्। गायत्रियैव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे। हिरण्येन घृतमुत्पुनाति। तेजस एव रुचे। कृष्णाजिनेऽभिषिञ्चति। ब्रह्मणो वा एतदृक्सामयो रूपम्। यत्कृष्णाजिनम्। ब्रह्मन्नेवैनमृक्सामयोरध्यभिषिञ्चति। घृतेनाभिषिञ्चति। तथा वीर्यावत्तरो भवति॥९॥

सङ्गच्छेते भागधेयेनान्वमन्येता रूपं चत्वारि च॥३॥ [३]

न वै सोमेन सोमस्य सवोऽस्ति। हतो ह्येषः। अभिषुतो ह्येषः। न हि हतः सूयते। सौमीर्यं सूतवंशामा लभते। सोमो वै रेतोधाः। रेत एव तदधाति। सौम्यर्चाऽभिषिञ्चति। रेतोधा ह्येषा। रेतः सोमः। रेत एवास्मिन्दधाति। यत्किं च राजसूयमृते सोमम्। तत्सर्वं भवति। अषाढं युत्सु पृतनासु पप्रिम। सुवर्षामप्स्वां वृजनस्य गोपाम्। भरेषुजा र्यसुक्षितिर्य सुश्रवसम्। जयन्तं त्वामनु मदेम सोम॥१०॥

रेतः सोमः सुप्त च॥१॥ [४]

यो वै सोमेन सूयते। स देवसवः। यः पशुनां सूयते। स देवसवः। य इष्ट्यां सूयते। स मनुष्यसवः। एतं वै पृथये देवाः प्रायच्छन्। ततो वै सोऽप्यारण्यानां पशूनामसूयत। यावतीः किर्यतीश्च प्रजा वाचं वदन्ति। तासा र्य सर्वासा र्य सूयते॥११॥

य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। नाराशस्यर्चाऽभिषिञ्चति। मनुष्या वै नराश र्यसः। निहुत्य वावैतत्। अथाभिषिञ्चति। यत्किं च राजसूयमनुत्तरवेदीकम्। तत्सर्वं भवति। ये मे पञ्चाशतं ददुः। अश्वाना र्य सधस्तुतिः। द्युमदग्ने महि श्रवः। बृहत्कृधि मघोनाम्। नृवदमृत नृणाम्॥१२॥

सूयते सधस्तुतिस्त्रीणि च॥२॥ [५]

एष गोसवः। षट्त्रिंश उक्थ्यो बृहत्सामा। पवमाने कण्वरथन्तरं भवति। यो वै वाजपेयः। स सम्राट्थसवः। यो राजसूयः। स वरुणसवः। प्रजापतिः स्वाराज्यं परमेष्ठी। स्वाराज्यं गौरेव। गौरिव भवति॥१३॥

य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। उभे बृहद्रथन्तरे भवतः। तद्धि स्वाराज्यम्। अयुतं दक्षिणाः। तद्धि स्वाराज्यम्। प्रतिधुषाभिषिञ्चति। तद्धि स्वाराज्यम्। अनुद्धते वेद्यै दक्षिणत आहवनीयस्य बृहत्तः स्तोत्रं प्रत्यभिषिञ्चति। इयं वाव रथन्तरम्॥१४॥

असौ बृहत्। अनयोरैवैनमनन्तरहितमभिषिञ्चति। पशुस्तोमो वा एषः। तेन गोसवः। षट्त्रिंशः सर्वः। रेवञ्जातः सहसा वृद्धः। क्षत्राणां क्षत्रभृत्तमो वयोधाः। महान्महिम्नो तस्तमानः। क्षत्रे राष्ट्रे च जागृहि। प्रजापतेस्त्वा परमेष्ठिनः स्वाराज्येनाभिषिञ्चामीत्याह। स्वाराज्यमेवैनं गमयति॥१५॥

इव भवति रथन्तरमाहैकं च॥३॥

[६]

सिंहे व्याघ्र उत या पृदाकौ। त्विषिरग्नौ ब्राह्मणे सूर्ये या। इन्द्रं या देवी सुभगा जजान। सा न आगन्वर्चसा संविदाना। या राजन्ये दुन्दुभावायतायाम्। अश्वस्य क्रन्द्ये पुरुषस्य मायौ। इन्द्रं या देवी सुभगा जजान। सा न आगन्वर्चसा संविदाना। या हस्तिनि द्वीपिनि या हिरण्ये। त्विषिरश्वेषु पुरुषेषु गोषु॥१६॥

इन्द्रं या देवी सुभगा जजान। सा न आगन्वर्चसा संविदाना। रथे अक्षेपु वृषभस्य वाजौ। वार्ते पर्जन्ये वरुणस्य शुष्मे। इन्द्रं या देवी सुभगा जजान। सा न आगन्वर्चसा संविदाना। राडंसि विराडंसि। सम्राडंसि स्वराडंसि। इन्द्राय त्वा तेजस्वते तेजस्वन्तः श्रीणामि। इन्द्राय त्वोजस्वत ओजस्वन्तः श्रीणामि॥१७॥

इन्द्राय त्वा पर्यस्वते पर्यस्वन्तः श्रीणामि। इन्द्राय त्वाऽऽयुष्मत आयुष्मन्तः श्रीणामि। तेजोऽसि। तत्ते प्र यच्छामि। तेजस्वदस्तु मे मुखम्। तेजस्वच्छिरो अस्तु मे। तेजस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्मु। तेजसां सम्पिपृग्धि मा। ओजोऽसि। तत्ते प्र यच्छामि॥१८॥

ओजस्वदस्तु मे मुखम्। ओजस्वच्छिरो अस्तु मे। ओजस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्मु। ओजसां सं पिपृग्धि मा। पर्योऽसि। तत्ते प्र यच्छामि। पर्यस्वदस्तु मे मुखम्। पर्यस्वच्छिरो अस्तु मे। पर्यस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्मु। पर्यसां सं पिपृग्धि मा॥१९॥

आयुरसि। तत्ते प्र यच्छामि। आयुष्मदस्तु मे मुखम्। आयुष्मच्छिरौ अस्तु मे।
आयुष्मान् विश्वतः प्रत्यङ्कः। आयुषा सं पिपृग्धि मा। इममग्र आयुषे वर्चसे कृधि। प्रियं
रेतौ वरुण सोम राजन्। मातेवाँस्मा अदिते शर्म यच्छ। विश्वे देवा जरदष्टिर्यथाऽसन्त॥२०॥

आयुरसि विश्वायुरसि। सर्वायुरसि सर्वमायुरसि। यतो वातो मनोजवाः। यतः क्षरन्ति
सिन्धवः। तासां त्वा सर्वासां रुचा। अभिषिञ्चामि वर्चसा। समुद्र इवासि गृह्णन्। सोम
इवास्यदोभ्यः। अग्निरिव विश्वतः प्रत्यङ्कः। सूर्य इव ज्योतिषा विभूः॥२१॥

अपां यो द्रवणे रसः। तमहमस्मा आमुष्यायुणाय। तेजसे ब्रह्मवर्चसाय गृह्णामि। अपां
य ऊर्मौ रसः। तमहमस्मा आमुष्यायुणाय। ओजसे वीर्याय गृह्णामि। अपां यो मध्यतो
रसः। तमहमस्मा आमुष्यायुणाय। पुष्ट्यै प्रजननाय गृह्णामि। अपां यो यज्ञियो रसः।
तमहमस्मा आमुष्यायुणाय। आयुषे दीर्घायुत्वाय गृह्णामि॥२२॥

गोष्वोजस्वन्तः श्रीणाम्योजोऽसि तत्ते प्रयच्छामि पर्यसां सम्पिपृग्धि माऽसंद्भिर्भुजियो रसो द्वे च॥७॥ [७]

अभिप्रेहि वीरयस्व। उग्रश्चेत्तां सपत्नहा। आतिष्ठ मित्रवर्धनः। तुभ्यं देवा अधिब्रवन्।
उङ्कौ न्यङ्कावभित् आतिष्ठ वृत्रहन्त्रथम्। आतिष्ठन्तं परि विश्वे अभूषन्। श्रियं वसानश्चरति
स्वरोचाः। महत्तदस्यासुरस्य नाम। आ विश्वरूपो अमृतानि तस्थौ। अनु त्वेन्द्रो मदत्वनु
बृहस्पतिः॥२३॥

अनु सोमो अन्वगिरावीत्। अनु त्वा विश्वे देवा अवन्तु। अनु सप्त राजानो य
उताभिषिक्ताः। अनु त्वा मित्रावरुणाविहावन्तम्। अनु द्यावापृथिवी विश्वशम्भू। सूर्यो
अहोभिरनु त्वाऽवतु। चन्द्रमा नक्षत्रैरनु त्वाऽवतु। द्यौश्च त्वा पृथिवी च प्रचेतसा। शुक्रो
बृहदक्षिणा त्वा पिपर्तु। अनु स्वधा चिकित्वा सोमो अग्निः। आऽयं पृणक्तु रजसी
उपस्थम्॥२४॥

बृहस्पतिः सोमो अग्निरैकं च॥२॥ [८]

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्मात्सृष्टाः पराचीरायन्। स एतं प्रजा-
पतिरोदनमपश्यत्। सोऽन्नं भूतोऽतिष्ठत्। ता अन्यत्रान्नाद्यमवित्वा। प्रजापतिं प्रजा
उपावर्तन्त। अन्नमेवैनं भूतं पश्यन्तीः प्रजा उपावर्तन्ते। य एतेन यजन्ते। य उ चैनमेवं
वेदं। सर्वाण्यन्नानि भवन्ति॥२५॥

सर्वे पुरुषाः। सर्वाण्येवान्नान्यवं रुन्धे। सर्वान्युरुषान्। राडसि विराडसीत्याह।

स्वाराज्यमेवैनं गमयति। यद्विरण्यं ददाति। तेजस्तेनावं रुन्धे। यत्तिसृधन्वम्। वीर्यं तेन। यदष्ट्राम्॥ २६॥

पुष्टिं तेन। यत्कमण्डलुम्। आयुष्टेन। यद्विरण्यमा बध्नाति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्। ज्योतिरेवास्मिन्दधाति। अथो तेजो वै हिरण्यम्। तेज एवाऽऽत्मन्धत्ते। यदोदनं प्राशजाति। एतदेव सर्वमवर्धय॥ २७॥

तदस्मिन्नेकधाऽधात्। रोहिण्यां कार्यः। यद्वह्मण एव रोहिणी। तस्मादेव। अथो वर्षमेवैनं समानानां करोति। उद्यता सूर्येण कार्यः। उद्यन्तं वा एत सर्वः प्रजाः प्रतिनन्दन्ति। दिदृक्षेण्यो दर्शनीयो भवति। य एवं वेद। ब्रह्मवादिनो वदन्ति॥ २८॥

अवेत्योऽवभृथा (३) ना (३) इति। यद्वर्भपुञ्जीलैः पवयति। तथ्स्विदेवावैति। तन्नावैति। त्रिभिः पवयति। त्रयं इमे लोकाः। एभिरेवैनं लोकैः पवयति। अथो अपां वा एतत्तेजो वर्चः। यद्वर्भाः। यद्वर्भपुञ्जीलैः पवयति। अपामेवैनं तेजसा वर्चसाऽभिषिञ्चति॥ २९॥

भुवन्यष्ट्रामवर्धयं वदन्ति वर्भा यद्वर्भपुञ्जीलैः पवयत्येकं च॥ ५॥

[९]

प्रजापतिरकामयत बहोर्भूयान्त्स्यामिति। स एतं पञ्चशारदीयमपश्यत्। तमाऽहरत्। तेनायजत। ततो वै स बहोर्भूयान्भवत्। यः कामयेत बहोर्भूयान्त्स्यामिति। स पञ्चशारदीयेन यजेत। बहोरेव भूयान्भवति। मरुत्स्तोमो वा एषः। मरुतो हि देवानां भूयिष्ठाः॥ ३०॥

बहुर्भवति। य एतेन यजते। य उचैनमेवं वेद। पञ्चशारदीयो भवति। पञ्च वा ऋतवः संवत्सरः। ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रति तिष्ठति। अथो पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः। पाङ्क्तौ यज्ञः। यज्ञमेवाव रुन्धे। सप्तदश स्तोमा नाति यन्ति। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै॥ ३१॥

भूयिष्ठा यन्ति द्वे च॥ २॥

[१०]

अगस्त्यो मरुद्भ्य उक्ष्णः प्रौक्षत्। तानिन्द्र आदत्त। त एनं वज्रमुद्यत्याभ्यायन्त। तानगस्त्यंश्चैवेन्द्रश्च कयाशुभीयेनाशमयताम्। ताच्छान्तानुपाह्वयत। यत्कयाशुभीयं भवति शान्त्यै। तस्मादेत ऐन्द्रामारुता उक्षाणः सवनीया भवन्ति। त्रयः प्रथमेऽहुत्रा लभ्यन्ते। एवं द्वितीयै। एवं तृतीयै॥ ३२॥

एवं चतुर्थे। पञ्चोत्तमेऽहुत्रा लभ्यन्ते। वर्षिष्ठमिव ह्येतदहः। वर्षिष्ठः समानानां भवति। य एतेन यजते। य उचैनमेवं वेद। स्वाराज्यं वा एष यज्ञः। एतेन वा एकया वा कान्दमः स्वाराज्यमगच्छत्। स्वाराज्यं गच्छति। य एतेन यजते॥ ३३॥

य उं चैनमेवं वेद। मारुतो वा एषः स्तोमः। एतेन वै मरुतो देवानां भूयिष्ठा अभवन्। भूयिष्ठः समानानां भवति। य एतेन यजते। य उं चैनमेवं वेद। पञ्चशारदीयो वा एष यज्ञः। आ पञ्चमात्पुरुषादन्नमत्ति। य एतेन यजते। य उं चैनमेवं वेद। सप्तदशः स्तोमानातिं यन्ति। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेरेव नैति॥३४॥

तृतीयं गच्छति य एतेन यजतेऽपि य एतेन यजते य उं चैनमेवं वेद त्रीणि च (अंगस्यः स्वाराज्यं मारुतः पञ्चशारदीयो वा एष यज्ञः सप्तदशं प्रजापतेरेव नैति॥३॥

[११]

अस्या जरांसो दमा मरित्राः। अर्चद्धूमासो अग्रयः पावकाः। श्विचीचयः श्वात्रासो भुरण्यवः। वनरूषदो वायवो न सोमाः। यजां नो मित्रावरुणा। यजां देवाः ऋतं बृहत्। अग्ने यक्षि स्वन्दमम्। अश्विना पिबन्तः सुतम्। दीद्यग्नी शुचिव्रता। ऋतुना यज्ञवाहसा॥३५॥

द्वे विरूपे चरतः स्वर्थे। अन्याऽन्यां वथ्समुप धापयेते। हरिरन्यस्यां भवन्ति स्वधावान्। शुक्रो अन्यस्यां ददृशे सुवर्चाः। पूर्वापरं चरतो माययेतौ। शिशू क्रीडन्तौ परिं यातो अध्वरम्। विश्वान्यन्यो भुवनाऽभि चष्टे। ऋतूनन्यो विदधञ्जायते पुनः। त्रीणि शता त्रीषहस्राण्यग्निम्। त्रिंशच्च देवा नवं चाऽसपर्यन्त॥३६॥

औक्षं घृतेरास्तृणन्ब्रह्मिस्मै। आदिद्धोतारं न्यषादयन्त। अग्निनाऽग्निः समिध्यते। कविर्गृहपतिर्युवा। हव्यवाङ्मूढाऽऽस्यः। अग्निर्देवानां जठरम्। पूतदक्षः कविक्रतुः। देवो देवेभिरा गमत्। अग्निश्रियो मरुतो विश्वकृष्टयः। आ त्वेषमुग्रमव ईमहे वयम्॥३७॥

ते स्वानिनो रुद्रियां वर्षनिर्णिजः। सिंहा न हेषक्रतवः सुदानवः। यदुत्तमे मरुतो मध्यमे वा। यद्वाऽवमे सुभगासो दिवि ष्ठा। ततो नो रुद्रा उत वाऽन्वस्या। अग्ने वित्ताद्धविषो यद्यजामः। ईडे अग्निः स्ववसन्नमोभिः। इह प्रसतो वि च यत्कृतं नः। रथैरिव प्रभरे वाजयद्भिः। प्रदक्षिणिन्मरुताः स्तोममृद्ध्याम्॥३८॥

श्रुधि श्रुत्कर्णं वह्निभिः। देवैरग्रे सयावभिः। आसीदन्तु ब्रह्मिषि। मित्रो वरुणो अर्यमा। प्रातर्यावाणो अध्वरम्। विश्वेषामदितिर्यज्ञियानाम्। विश्वेषामर्तिथिर्मानुषाणाम्। अग्निर्देवानामव आवृणानः। सुमृडीको भवतु विश्ववेदाः। त्वे अग्ने सुमतिं भिक्षमाणाः॥३९॥

दिवि श्रवो दधिरे यज्ञियांसः। नक्ता च चक्रुरुषसा विरूपे। कृष्णं च वर्णमरुणं च सन्धुः। त्वामग्न आदित्यासं आस्यम्। त्वां जिह्वाः शुचंयश्चक्रिरे कवे। त्वाः रातिषाचो अध्वरेषु सश्विरे। त्वे देवा हविरदन्त्याहुतम्। नि त्वा यज्ञस्य साधनम्। अग्ने होतारमृत्विजम्।

व॒नुष्व॑दैव॒ धीम॑हि प्रचै॒तस॑म्। जी॒रं दू॒तम॑मर्त्यम्॥४०॥

यज्ञ॒बाहु॑सा॒सुप॑र्य॒न्यमृ॑च्छां॒ भिक्ष॑माणाः प्रचै॒तस॑मेकं च॥६॥

[१२]

तिष्ठा॑ ह॒री रथ॑ आ यु॒ज्यमा॑ना या॒हि। वा॒युर्न॑ नि॒युतो॑ नो॒ अच्छं॑। पि॒बा॒स्यन्धो॑ अ॒भिसृ॑ष्टो अ॒स्मे। इन्द्रः॑ स्वाहा॑ र॒रिमा॑ ते॒ मदा॑य। कस्य॑ वृषा॑ सु॒ते सचा॑। नि॒युत्वा॑नृ॒वृष॑भो र॑णत्। वृ॒त्रहा॑ सोम॑पीतये। इन्द्रं॑ व॒यं म॑हा॒धने॑। इन्द्र॑म॒र्भे ह॑वामहे। यु॒जं वृ॒त्रेषु॑ व॒ज्रिण॑म्॥४१॥

द्वि॒ता यो वृ॑त्र॒हन्ता॑मः। वि॒द इन्द्रः॑ श॒तक्र॑तुः। उ॒पं नो॑ ह॒रिभिः॑ सु॒तम्। स सूर॑ आ॒ज॒नय॑ ज्योति॒रिन्द्र॑म्। अ॒या धि॒या त॑र॒णिर॑द्रि॒बर्हाः॑। ऋ॒तेन॑ शु॒ष्मी न॑व॒मानो॑ अ॒र्केः। व्यु॑स्त्रि॒धो अ॒स्रो अ॒द्रिर्वि॑भेदः। उ॒तत्य॑दा॒श्वश्चि॑यम्। यदिन्द्र॑ नाहु॑षी॒ष्वा। अ॒ग्रे वि॒क्षु प्र॑ती॒दय॑त्॥४२॥

भ॒रे॒ष्विन्द्र॑ꣳ सु॒हव॑ꣳ ह॒वाम॑हे। अ॒ꣳहो॒मुच॑ꣳ सु॒कृतं॑ दै॒व्यं ज॑नम्। अ॒ग्निं मि॒त्रं व॑रु॒णꣳ सा॒तये॑ भ॒गम्। द्या॒वापृ॑थि॒वी म॑रुतः स्व॒स्तये॑। म॒हि क्षे॒त्रं पु॑रु॒श्चन्द्रं॑ वि वि॒द्वान्। आ॒दि॒त्सखि॑भ्यश्च॒रथꣳ स॑मै॒रत्। इन्द्रो॑ नृ॒भि॒रज॑न॒दीद्या॑नः सा॒कम्। सू॒र्यमु॑ष॒सं गा॑तुम॒ग्निम्। उ॒रुं नो॑ लो॒कम॑नु॒ नेषि॑ वि॒द्वान्। सु॒व॒र्वज्यो॑ति॒रभ्य॑ꣳ स्व॒स्ति॥४३॥

ऋ॒ष्या तं॑ इन्द्र॑ स्थवि॒रस्य॑ बा॒हू। उ॒प॒स्थे॒याम॑ श॒रणा॑ बृ॒हन्ता॑। आ नो॑ वि॒श्वाभि॑रू॒तिभिः॑ स॒जोषा॑ः। ब्र॒ह्म जु॑षा॒णो ह॑र्य॒श्च या॑हि। व॒रीवृ॑ज॒त्स्थवि॑र॒भिः सु॑शि॒प्रा। अ॒स्मे दध॑द्वृष॒णꣳ शु॑ष्म॒मिन्द्र॑। इन्द्रा॑य॒ गाव॑ आ॒शिर॑म्। दु॒दुहे॑ व॒ज्रिणे॑ म॒धु। य॒त्सी॑मु॒पह॑रे वि॒दत्। तास्ते॑ व॒ज्रिन्धे॒नवो॑ जो॒जयु॑र्नः॥४४॥

ग॒भ॒स्तयो॑ नि॒युतो॑ वि॒श्ववा॑राः। अ॒ह॒रहृ॑भू॒य इ॒ज्जो॑गु॒वानाः॑। पूर्णा॑ इन्द्र॑ क्षु॒मतो॑ भो॒ज॒न॒स्या। इ॒मां ते॑ धि॒यं प्र॑ भ॒रे म॒हो म॒हीम्। अ॒स्य स्तो॑त्रे धि॒षणा॑ यत्तं आ॒न॒जो। तमु॑त्स॒वे च॑ प्र॒स॒वे च॑ सा॒सहि॑म्। इन्द्रं॑ दे॒वासः॑ श॒र्वसा॑ म॒दं ननु॑॥४५॥

व॒ज्रिण॑म॒यत्स्वि॑ जौ॒जयु॑र्नः सप्त च॥५॥

[१३]

प्र॒जाप॑तिः प॒शून्सृ॑जत। तै॒ऽस्मा॒त्सृ॑ष्टाः प॒रां च॑ आ॒यन्। ता॒न॒ग्नि॒ष्टोमे॑न॒ नाऽऽप्रो॑त्। ता॒नु॒क्थ्ये॑न॒ नाऽऽप्रो॑त्। ता॒न्धो॑इ॒शिना॑ नाऽऽप्रो॑त्। ता॒न्ना॒त्रि॒या नाऽऽप्रो॑त्। ता॒न्ध॒स्त्रि॒न्धिना॑ नाऽऽप्रो॑त्। सो॒ऽग्नि॒म॒ब्रवी॑त्। इ॒मान्म॑ ई॒प्से॑ति। ता॒न॒ग्नि॒स्त्रि॒वृता॑ स्तो॒मेन॑ नाऽऽप्रो॑त्॥४६॥

स इन्द्रं॑म॒ब्रवी॑त्। इ॒मान्म॑ ई॒प्से॑ति। ता॒निन्द्रः॑ प॒ञ्चद॑शेन॒ स्तो॒मेन॑ नाऽऽप्रो॑त्। स वि॒श्वान्दे॒वान॑म॒ब्रवी॑त्। इ॒मान्म॑ ई॒प्से॑तेति। ता॒न् वि॒श्वे॒दे॒वाः स॑प्तद॒शेन॑ स्तो॒मेन॑ नाऽऽप्रो॑त्। स वि॒ष्णु॑म॒ब्रवी॑त्। इ॒मान्म॑ ई॒प्से॑ति। ता॒न् वि॒ष्णु॑रे॒कवि॑ꣳशेन॒ स्तो॒मेन॑ नाऽऽप्रो॑त्।

वारवन्तीयेनावारयत ॥ ४७ ॥

इदं विष्णुर्वि चक्रम् इति व्यक्रमत। यस्मात्पशवः प्रप्रेव भ्रंशैरन्। स एतेन यजेत। यदाप्रौत्। तदप्तेर्यामस्याप्तेर्यामत्वम्। एतेन वै देवा जैत्वानि जित्वा। यं काममकामयन्त तमाऽऽप्नुवन्। यं कामं कामयते। तमेतेनाऽऽप्नोति ॥ ४८ ॥

स्तोमं नाऽऽप्नोदवारयत् नवं च ॥ ३ ॥

[१४]

व्याघ्रोऽयमग्नौ चरति प्रविष्टः। ऋषीणां पुत्रो अभिशस्तिपा अयम्। नमस्कारेण नमसा ते जुहोमि। मा देवानां मिथुयाकर्म भागम्। सावीरुहि देव प्रसवायं पित्रे। वर्ष्माणमस्मै वरिमाणमस्मै। अथास्मभ्यं सवितः सर्वताता। दिवेदिव आ सुवा भूरि पश्वः। भूतो भूतेषु चरति प्रविष्टः। स भूतानामधिपतिर्भव ॥ ४९ ॥

तस्य मृत्यौ चरति राजसूयम्। स राजा राज्यमनु मन्यतामिदम्। येभिः शिल्पैः प्रप्रथानामदहत्। येभिर्धामभ्यपिशत्प्रजापतिः। येभिर्वाचं विश्वरूपां समव्ययत्। तेनेममग्न इह वर्चसा समङ्घि। येभिरादित्यस्तपति प्र केतुभिः। येभिः सूर्यो ददृशे चित्रभानुः। येभिर्वाचं पुष्कलेभिरव्ययत्। तेनेममग्न इह वर्चसा समङ्घि ॥ ५० ॥

आऽयं भातु शवसा पञ्च कृष्टीः। इन्द्र इव ज्येष्ठो भवतु प्रजावान्। अस्मा अस्तु पुष्कलं चित्रभानु। आऽयं पृणक्तु रजसी उपस्थम्। यत्ते शिल्पं कश्यप रोचनावत्। इन्द्रियावत्पुष्कलं चित्रभानु। यस्मिन्सूर्या अर्पिताः सप्त साकम्। तस्मिन्नाजानमधि विश्रयेमम्। द्यौरसि पृथिव्यसि। व्याघ्रो वैयाघ्रेऽधि ॥ ५१ ॥

विश्रयस्व दिशो महीः। विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तु। मा त्वद्राष्ट्रमधि भ्रशत्। या दिव्या आपः पर्यसा सम्बभूवुः। या अन्तरिक्ष उत पार्थिवीर्याः। तासां त्वा सर्वासां रुचा। अभिषिञ्चामि वर्चसा। अभि त्वा वर्चसाऽसिचं दिव्येन। पर्यसा सह। यथासां राष्ट्रवर्धनः ॥ ५२ ॥

तथा त्वा सविता करत्। इन्द्रं विश्वा अवीवृधन्। समुद्रव्यचसङ्गिरः। रथीतमं रथीनाम्। वाजानां सत्पतिं पतिम्। वसवस्त्वा पुरस्तादभिषिञ्चन्तु गायत्रेण छन्दसा। रुद्रास्त्वा दक्षिणतोऽभिषिञ्चन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसा। आदित्यास्त्वा पश्चादभिषिञ्चन्तु जागतेन छन्दसा। विश्वे त्वा देवा उत्तरतोऽभिषिञ्चन्तु त्वाऽनुष्टुभेन छन्दसा।

बृहस्पतिस्त्वोपरिष्ठादभिषिञ्चतु पाङ्केन छन्दसा॥५३॥

अरुणं त्वा वृकमुग्रङ्गजङ्कर्म। रोचमानं मरुतामग्रे अर्चिषः। सूर्यवन्तं मघवानं
विषासहिम्। इन्द्रमुक्थेषु नामहूतम्५ हुवेम। प्र बाहवां सिसृतं जीवसे नः। आ नो
गव्यूतिमुक्षतं घृतेन। आ नो जनै श्रवयतं युवाना। श्रुतं मे मित्रावरुणा हुवेमा। इन्द्रस्य
ते वीर्यकृतः। बाहू उपाव हरामि॥५४॥

बभूवाव्ययत्तेनेममग्न इह वर्चसा समङ्कि वेयाघ्रेऽधि राष्ट्रवर्धनः पाङ्केन छन्दसोपावहरामि॥६॥ [१५]

अभि प्रेहि वीरयस्वा। उग्रश्चेत्तां सपत्नहा। आतिष्ठ वृत्रहन्तमः। तुभ्य देवा अधिब्रवन्।
अङ्कौ न्यङ्कावभितो रथं यौ। ध्वान्तं वाताग्रमनु सञ्चरन्तौ। दूरेहेतिरिन्द्रियावा न्यतूत्री। ते
नोऽग्नयः प्रप्रयः पारयन्तु। नमस्त ऋषे गद। अव्यथायै त्वा स्वधायै त्वा॥५५॥

मा न इन्द्राभितस्त्वदृष्वारिष्ठासः। एवा ब्रह्मन्तवेदस्तु। तिष्ठा रथे अधि यद्वज्रहस्तः।
आ रश्मीन्दैव युवसे स्वध्वः। आ तिष्ठ वृत्रहन्नातिष्ठन्तं परि। अनु त्वेन्द्रो मदत्वनु त्वा
मित्रावरुणौ। द्यौश्च त्वा पृथिवी च प्रचेतसा। शुक्रो बृहदक्षिणा त्वा पिपतु। अनु स्वधा
चिकिता५ सोमो अग्निः। अनु त्वाऽवतु सविता सवेन॥५६॥

इन्द्रं विश्वा अवीवृधन्। समुद्रव्यंचसङ्किरः। रथीतम५ रथीनाम्। वाजाना५ सत्पतिं
पतिम्। परिमा सेन्या घोषाः। ज्याना वृञ्जन्तु गृध्रवः। मेथिष्ठाः पिन्वमाना इह। मां
गोपतिमभि संविशन्तु। तन्मेऽनुमतिरनु मन्यताम्। तन्माता पृथिवी तत्पिता द्यौः॥५७॥

तद्वावाणः सोमसुतो मयोभुवः। तदश्विना शृणुत५ सौभगा युवम्। अव ते हेड
उदुत्तमम्। एना व्याघ्रं परिष्वजानाः। सि५ह५ हिन्वन्ति महते सौभगाय। समुद्रं न
सुहवन्तस्थिवा५सम्। मर्मृज्यन्तै द्वीपिनमपस्वन्तः। उदसावैतु सूर्यः। उदिदं मांमकं वचः।
उदिहि देव सूर्य। सह वग्नुना मम। अहं वाचो विवाचनम्। मयि वागस्तु धर्णसिः। यन्तु
नदयो वर्षन्तु पर्जन्याः। सुपिप्पला ओषधयो भवन्तु। अन्नवतामोदनवतामामिक्षवताम्।
एषा५ राजा भूयासम्॥५८॥

स्वधायै त्वा सवेन द्यौः सूर्य सप्त च॥४॥ [१६]

ये केशिनः प्रथमाः सत्रमासता। येभिराभृतं यदिदं विरोचते। तेभ्यो जुहोमि बहुधा
घृतेन। रायस्पोषेणेमं वर्चसा स५ सृजाथ। नर्ते ब्रह्मणस्तपसो विमोकः। द्विनाम्नी दीक्षा
वशिनी ह्युग्रा। प्र केशाः सुवते कण्डिनो भवन्ति। तेषां ब्रह्मेदीशे वपनस्य नान्यः। आ

रोहं प्रोष्ठं विषहस्व शत्रून्। अवाँसाग्दीक्षा वशिनीं ह्युग्रा॥५९॥

देहि दक्षिणां प्रतिरस्वायुः। अथामुच्यस्व वरुणस्य पाशात्। येनावपथ्सविता क्षुरेण। सोमस्य राज्ञो वरुणस्य विद्वान्। तेन ब्रह्माणो वपतेदमस्योर्जेमम्। रय्या वर्चसा स२ सृजाथ। मा ते केशाननु गाद्वर्च एतत्। तथा धाता करोतु ते। तुभ्यमिन्द्रो बृहस्पतिः। सविता वर्च आदधात्॥६०॥

तेभ्यो निधानं बहुधा व्येच्छन्। अन्तरा द्यावापृथिवी अपः सुवः। दर्भस्तम्बे वीर्यकृते निधाय। पौ३स्येनेमं वर्चसा स२ सृजाथ। बलं ते बाहुवोः सविता दधातु। सोमस्त्वा-
ऽनक्तु पर्यसा घृतेन। स्त्रीषु रूपमश्विनैतन्नि धत्तम्। पौ३स्येनेमं वर्चसा स२ सृजाथ। यथसीमन्तं कङ्कतस्ते लिलेख। यद्वा क्षुरः परिववर्ज वप३स्ते। स्त्रीषु रूपमश्विनैतन्नि धत्तम्। पौ३स्येनेम२ स२ सृजाथो वीर्येण॥६१॥

अवाँसाग्दीक्षा वशिनीं ह्युग्राऽदधाद्वर्जं वप३ स्ते द्वे च॥३॥

[१७]

इन्द्रं वै स्वाविशो मरुतो नापाचायन्। सोऽनपचाय्यमान एतं विघ्नमपश्यत्। तमाऽहरत्। तेनायजत। तेनैवासान्त२ स३ स्तम्भं व्यहन्। यद्वहन्। तद्विघ्नस्य विघ्नत्वम्। वि पाप्मानं भ्रातृव्य२ हते। य एतेन यजते। य उं चैनमेवं वेद॥६२॥

य२ राजानं विशो नापचार्येयुः। यो वा ब्राह्मणस्तमसा पाप्मना प्रावृतः स्यात्। स एतेन यजेत। विघ्नेनैवैनद्विहत्य। विशामाधिपत्यं गच्छति। तस्य द्वे द्वादशे स्तोत्रे भवतः। द्वे चतुर्वि२शे। औद्विद्यमेव तत्। एतद्वै क्षत्रस्योद्विद्यम्। यदस्मै स्वाविशो बलि२ हरन्ति॥६३॥

हरन्त्यस्मै विशो बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति। य एवं वेद। प्रबाहुगवा अग्रे क्षत्राण्यातेपुः। तेषामिन्द्रः क्षत्राण्यादत्त। न वा इमानि क्षत्राण्यभूवन्निति। तन्नक्षत्राणां नक्षत्रत्वम्। आ श्रेयसो भ्रातृव्यस्य तेजं इन्द्रियं दत्ते। य एतेन यजते। य उं चैनमेवं वेद॥६४॥

तद्यथा ह वै संचक्रिणौ कप्लकावुपावहितौ स्याताम्। एवमेतौ युगमन्तौ स्तोमौ। अयुक्षु स्तोमेषु क्रियेते। पाप्मनोऽपहत्यै। अप पाप्मानं भ्रातृव्य२ हते। य एतेन यजते। य उं चैनमेवं वेद। तद्यथा ह वै सूतग्रामण्यः। एवं छन्दा३सि। तेष्वसावादित्यो बृहतीरभ्यूढः॥६५॥

सुतोबृहतीषु स्तुवते सुतो बृहन्। प्रजयां पशुभिरसानीत्येव। व्यतिषक्ताभिः स्तुवते।

व्यतिषक्तं वै क्षत्रं विशा। विशैवेन क्षत्रेण व्यतिषजति। व्यतिषक्ताभिः स्तुवते। व्यतिषक्तो वै ग्राम्णीः सजातैः। सजातैरेवेन व्यतिषजति। व्यतिषक्ताभिः स्तुवते। व्यतिषक्तो वै पुरुषः पाप्मभिः। व्यतिषक्ताभिरेवास्य पाप्मनो नुदते॥६६॥

वेदं हरन्त्येनमेवं वेदाभ्यूढः पाप्मभिरकं च॥५॥

[१८]

त्रिवृद्यदाश्रयोऽग्निमुखा हृद्विर्यदाश्रय आश्रयो न वै सोमं यो वै सोमैनेष गोस्वः सिंहैऽभि प्रेहि मित्रवर्धनः प्रजापतिस्ता ओदनं प्रजापतिरकामयत बहुभूयानगस्त्योस्या जरासस्तिष्ठा हरिं प्रजापतिः पशून्व्याघ्रौऽयमभिप्रेहि वृत्रहन्तमो ये केशिन इन्द्र वा अष्टादश॥१८॥
त्रिवृद्यो वै सोमनायुरसि बहुर्भवति तिष्ठा हरिरथ आयं भातु तेभ्यो निधानं षट्थष्टिः॥६६॥
त्रिवृत्पाप्मनो नुदते॥

हरिः ॐ॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

पीवो॑न्ना॒ रयि॑वृधः सुमे॒धाः। श्वेतः॑ सि॒षक्ति॑ नि॒युता॑मभि॒श्रीः। ते वा॒यवे॑ स॒मन॑सो
वित॑स्थुः। वि॒श्वेन्नरः॑ स्व॒पत्यानि॑ चक्रुः। रा॒येऽनु॑ य॒ज्ञज्ञ॑तू रोद॑सी उ॒भे। रा॒ये दे॒वी धि॒षणा॑
धाति॑ दे॒वम्। अ॒धा वा॒युं नि॒युतः॑ स॒श्वत॑ स्वाः। उ॒त श्वे॑तं वसु॑धिति॒न्निरे॑के। आ वा॒यो प्र
याभिः॑। प्र वा॒युम॑च्छां बृ॒हती॑ म॒नीषा॑॥१॥

बृ॒हद्र॑यिं वि॒श्ववा॑रा॒ रथ॑प्रा॒म्। द्यु॒तद्या॑मा नि॒युतः॑ प॒त्य॑मानः। क॒विः क॒विर्मि॑यक्ष॒सि
प्रय॑ज्यो। आ नो॑ नि॒युद्धिः॑ श॒तिनी॑भि॒रध्व॑रम्। स॒हस्रि॑णींभि॒रुप॑ याहि॒ य॒ज्ञम्। वा॒यो अ॒स्मिन्
ह॒विषि॑ मादय॒स्व। यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः। प्र॒जाप॑ते न त्वदे॒तान्य॒न्यः। वि॒श्वा जा॒तानि॑
परि॒ ता ब॑भूव। यत्का॑मास्ते जुहु॒मस्तं॑ नो॑ अस्तु॥२॥

व॒यः॒ स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। रयी॑णां पतिं॑ य॒ज्ञतं॑ बृ॒हन्त॑म्। अ॒स्मिन्म॑रे नृ॒तम॑
वाज॑सातौ। प्र॒जाप॑तिं प्रथ॒मजा॑मृ॒तस्य॑। य॒ज्ञां दे॒वमधि॑ नो ब्रवी॒तु। प्र॒जाप॑ते त्वन्नि॒धिपाः॑
पु॒राणः॑। दे॒वानां॑ पि॒ता ज॑नि॒ता प्र॒जाना॑म्। पति॑र्वि॒श्वस्य॑ जग॑तः पर॒स्याः। ह॒विर्नो॑ दे॒व वि॒ह्वे
जुष॑स्व। तवे॒मे लो॒काः प्र॒दिशो॑ दि॒शश्च॑॥३॥

प॒राव॑तो॒ निव॑तं उ॒द्वत॑श्च। प्र॒जाप॑ते वि॒श्वसृ॑ज्जीव॒धन्य॑ इ॒दं नो॑ दे॒व। प्र॒ति॒ह॒र्य ह॒व्यम्। प्र॒जा-
प॑तिं प्रथ॒मं य॒ज्ञिया॑नाम्। दे॒वाना॑म॒ग्रे य॒ज्ञतं॑ य॒जध्व॑म्। स नो॑ ददा॒तु द्र॒विणः॑ सु॒वीर्य॑म्।
रा॒यस्पोष॑ वि॒ ष्य॑तु नाभि॑म॒स्मे। यो रा॒य ई॒शे श॑तदा॒य उ॒क्थ्यः॑। यः प॑शूना॒ रक्षि॑ता
वि॒ष्टिता॑नाम्। प्र॒जाप॑तिः प्रथ॒मजा॑ ऋ॒तस्य॑॥४॥

स॒हस्र॑धा॒मा जुष॑ता॒ र॒विर्नः॑। सोमा॑पूष॒णमौ॑ दे॒वौ। सोमा॑पूष॒णा र॒जसो॑ वि॒मान॑म्।
स॒प्तच॑क्रः॒ रथ॑मवि॒श्वमि॑न्वम्। वि॒षूव॑तं म॒नसा॑ यु॒ज्यमा॑नम्। तं जि॑न्वथो वृष॒णा प॑ञ्च॒रश्मि॑म्।
दि॒व्य॒न्यः स॑द॒नं च॑क्र उ॒च्चा। पृ॒थिव्या॑म॒न्यो अ॒ध्यन्त॑रि॒क्षे। ताव॑स्मभ्यं॑ पु॒रुवा॑रं पु॒रुक्षु॑म्।
रा॒यस्पोष॑ वि॒ष्य॑ता॒न्नाभि॑म॒स्मे॥५॥

धि॒यं पू॒षा जि॑न्वतु वि॒श्वमि॑न्वः। र॒यि॒ सोमो॑ रयि॒पति॑र्दधातु। अ॒व॒तु दे॒व्यदि॑तिर॒न॒र्वा।
बृ॒हद्व॑दे॒म वि॑दथै सु॒वीराः॑। वि॒श्वान्य॑न्यो भु॒वना॑ ज॒जान॑। वि॒श्वम॑न्यो अ॒भिच॑क्षाण॒ एति॑।
सोमा॑पूष॒णाव॑व॒तं धि॒यं मे॑। यु॒वभ्यां॑ वि॒श्वाः पृ॑त॒ना ज॑येम। उ॒दुत्त॑मं व॒रुणा॑स्त॒भ्राद्या॑म्।

यत्किं चेदं किं त्वासः। अव ते हेडुस्तत्त्वा यामि। आदित्यानामवसा न दक्षिणा। धारयन्त आदित्यासंस्तिस्त्रो भूमिर्धारयन्। यज्ञो देवानां शुचिरपः॥६॥

मनीषाऽस्तु चतस्यास्मे कित्वासंश्चत्वारि च॥६॥

[१]

ते शुक्रासः शुचयो रश्मिन्तः। सीदन्नादित्या अधि बरुहिषि प्रिये। कामेन देवाः सरथं दिवो नः। आ यान्तु यज्ञमुप नो जुषाणाः। ते सूनवो अदितेः पीवसामिषम्। घृतं पिन्वत्प्रतिहर्त्यन्तेजाः। प्र यज्ञिया यजमानाय येमुरे। आदित्याः कामं पितुमन्तमस्मे। आ नः पुत्रा अदितेर्यान्तु यज्ञम्। आदित्यासः पथिभिर्देवयानैः॥७॥

अस्मे कामं दाशुषे सन्नमन्तः। पुरोडाशं घृतवन्तं जुषन्ताम्। स्कभायत निर्ऋतिः सेधतामंतिम्। प्र रश्मिभिर्यतमाना अमघ्राः। आदित्याः कामं प्रयतां वषट्कृतिम्। जुषध्वं नो हव्यदातिं यजत्राः। आदित्यान्काममवसे हुवेम। ये भूतानि जनयन्तो विचिख्युः। सीदन्तु पुत्रा अदितेरुपस्थम्। स्तीर्णं बरुहिरहं विरद्याय देवाः॥८॥

स्तीर्णं बरुहिः सीदता यज्ञे अस्मिन्। ध्राजाः सेधन्तो अमंतिं दुरेवांम्। अस्मभ्यं पुत्रा अदितेः प्र यंसत। आदित्याः कामं हविषो जुषाणाः। अग्ने नयं सुपथा राये अस्मान्। विश्वानि देव वयुनानि विद्वान्। युयोध्यस्मङ्गुराणमेनः। भूर्यिष्ठान्ते नमं उक्तिं विधेम। प्र वः शुक्राय भानवे भरध्वम्। हव्यं मतिं चाग्नये सुपूतम्॥९॥

यो दैव्यानि मानुषा जनूषि। अन्तर्विश्वानि विद्वाना जिगाति। अच्छा गिरो मृतयो देवयन्तीः। अग्निं यन्ति द्रविणं भिक्षमाणाः। सुसन्दशं सुप्रतीकं स्वश्चम्। हव्यवाहमरतिं मानुषाणाम्। अग्ने त्वमस्मद्युयोध्यमीवाः। अनग्नित्रा अभ्यमन्त कृष्टीः। पुनरस्मभ्यं सुविताय देवा। क्षां विश्वेभिरजरेभिर्यजत्र॥१०॥

अग्ने त्वं पारया नव्यो अस्मान्। स्वस्तिभिरतिं दुर्गाणि विश्वा। पूशं पृथ्वी बंहुला न उर्वी। भवां तोकाय तनयाय शं योः। प्रकारवो मनना वच्यमानाः। देवद्रीचीं नयथ देवयन्तः। दक्षिणावाङ्माजिनी प्राच्येति। हविर्भरन्त्यग्नये घृताचीं। इन्द्रं नरो युजे रथम्। जग्भ्याते दक्षिणमिन्द्र हस्तम्॥११॥

वसूयवो वसुपते वसूनाम्। विद्वा हि त्वा गोपतिः शूर गोनाम्। अस्मभ्यं चित्रं वृषणं रयिन्दाः। तवेदं विश्वमभितः पशव्यम्। यत्पश्यसि चक्षसा सूर्यस्य। गवांसि

गोपंतिरेकं इन्द्र। भूक्षीमहि ते प्रयंतस्य वस्वं। समिन्द्र णो मनसा नेषि गोभिः। स॒ सूरिभिर्मघवन्त्स॒ स्वस्त्या। सं ब्रह्मणा देवकृतं यदस्ति॥१२॥

सं देवानां सुमत्या यज्ञियानाम्। आराच्छत्रुमपं बाधस्व दूरम्। उग्रो यः शम्बः पुरुहूत तेन। अस्मे धेहि यवमद्गोमदिन्द्र। कृधीधियं जरित्रे वाजरत्नाम्। आ वेधस॒ स हि शुचिः। बृहस्पतिः प्रथमं जायमानः। महो ज्योतिषः परमे व्योमन्। सप्तास्यस्तुविजातो रवेण। वि सप्तरश्मिरधमत्तमांसि॥१३॥

बृहस्पतिः समजयद्वसूनि। महो ब्रजान्गोमतो देव एषः। अपः सिषासन्त्सुवरप्रतीतः। बृहस्पतिरुहन्त्यमित्रमर्केः। बृहस्पते पर्येवा पित्रे। आ नो दिवः पार्वीरवी। इमा जुह्वाना यस्ते स्तनः। सरस्वत्यभि नो नेषि। इय॑ शुष्मेभिर्बिसखा इवारुजत्। सानुं गिरीणां तंविषेभिर्रुमिभिः। पारावदघ्नीमवसे सुवृक्तिभिः। सरस्वतीमा विवासेम धीतिभिः॥१४॥

देवयामिदेवाः सुपूतं यजत्र हस्तमस्ति तमांस्यमिभिर्द्वे च॥८॥

[२]

सोमो धेनु॑ सोमो अर्वन्तमाशुम्। सोमो वीरं कर्मण्यं ददातु। सादन्यं विदथ्य॑ सभेयम्। पितुः श्रवणं यो ददाशदस्मै। अषाढं युथ्सु त्व॑ सोमं क्रतुभिः। या ते धामानि हविषा यजन्ति। त्वमिमा ओषधीः सोमं विश्वाः। त्वमपो अंजनयस्त्वङ्गाः। त्वमातंतन्योर्वन्तरिक्षम्। त्वं ज्योतिषा वि तमो ववर्थ॥१५॥

या ते धामानि दिवि या पृथिव्याम्। या पर्वतेष्वोषधीष्वप्सु। तेभिर्नो विश्वैः सुमना अहेडन्। राजन्त्सोमं प्रति हव्या गृभाय। विष्णोर्नुकं तदस्य प्रियम्। प्र तद्विष्णुः। परो मात्रया तनुवां वृधान। न ते महित्वमन्वञ्चुवन्ति। उभे ते विद्म रजसी पृथिव्या विष्णो देव त्वम्। परमस्य विथ्से॥१६॥

विचक्रमे त्रिदेवः। आ ते महो यो जात एव। अभि गोत्राणि। आभिः स्पृधो मिथीतररिषण्यन्। अमित्रस्य व्यथया मन्युमिन्द्र। आभिर्विश्वा अभियुजो विषूचीः। आर्याय विशोवतारीर्दासीः। अय॑ शृण्वे अध जयन्नुत घ्नन्। अयमुत प्र कृणुते युधा गाः। यदा सत्यं कृणुते मन्युमिन्द्रः॥१७॥

विश्वं दृढं भयत एजदस्मात्। अनु स्वधामक्षरन्नापो अस्य। अवर्धत मध्य आ नाव्यानाम्। सध्रीचीनेन मनसा तमिन्द्र ओजिष्ठेन। हन्मनाहन्नभिद्यून। मरुत्वंतं वृषभं वावृधानम्। अकवारिं दिव्य॑ शासमिन्द्रम्। विश्वासाहमवसे नूतनाय। उग्र॑ सहोदामिह

त९ हुवेम। जनिष्ठा उग्रः सहसे तुराय॥१८॥

मन्द्र ओजिष्ठो बहुलाभिमानः। अवर्धन्निन्द्रं मरुतंश्चिदत्र। माता यद्वीरं दधनद्धनिष्ठा।
कस्यावो मरुतः स्वधाऽऽसीत्। यन्मामेकं समधत्ताहिहत्यै। अहं ह्युग्रस्तं विषस्तु विष्मान्।
विश्वस्य शत्रोरनमं वधुस्त्रैः। वृत्रस्य त्वा श्वसथा दीर्षमाणाः। विश्वे देवा अंजहुर्ये सखायः।
मरुद्विरिन्द्र सख्यं ते अस्तु॥१९॥

अथेमा विश्वाः पृतना जयासि। वर्धो वृत्रं मरुत इन्द्रियेण। स्वेन भामेन तविषो
बभूवान्। अहमेता मनवे विश्वश्चन्द्राः। सुगा अपश्चकर वज्रबाहुः। स यो वृषा वृष्णियेभिः
समोकाः। महो दिवः पृथिव्याश्च सम्राट्। सतीनसत्वा हव्यो भरेषु। मरुत्वा नो भवत्विन्द्र
ऊती। इन्द्रो वृत्रमंतरद्वृत्रतूर्यै॥२०॥

अनाधृष्यो मघवा शूर इन्द्रः। अन्वेनं विशो अमदन्त पूर्वीः। अयं राजा
जगतश्चरषणीनाम्। स एव वीरः स उ वीर्यावान्। स एकराजो जगतः परस्पाः। यदा
वृत्रमंतरच्छूर इन्द्रः। अथाभवदमिताभिकृतूनाम्। इन्द्रो यज्ञं वर्धयन्विश्ववेदाः। पुरोडाशस्य
जुषतां हविर्नः। वृत्रं तीर्त्वा दानवं वज्रबाहुः॥२१॥

दिशोऽदृहदृहिता दृहणेन। इमं यज्ञं वर्धयन्विश्ववेदाः। पुरोडाशं प्रति
गृण्णात्विन्द्रः। यदा वृत्रमंतरच्छूर इन्द्रः। अथैकराजो अभवज्जनानाम्। इन्द्रो देवाञ्छम्बरहत्यं
आवत्। इन्द्रो देवानामभवत्पुरोगाः। इन्द्रो यज्ञे हविषा वावृधानः। वृत्रतूर्नो अभयं
शर्म यंसत्। यः सप्त सिन्धू रदधात्पृथिव्याम्। यः सप्त लोकानकृणोद्विश्व। इन्द्रो
हविष्मान्त्सगणो मरुद्विः। वृत्रतूर्नो यज्ञमिहोप यासत्॥२२॥

वर्धं विष्म इन्द्रस्तुरायास्तु वृत्रतूर्यं वज्रबाहुः पृथिव्यान्नीणि च॥८॥ [३]

इन्द्रस्तरस्वानभिमातिहोग्रः। हिरण्यवाशीरिषिरः सुवर्षाः। तस्य वयं सुमतौ
यज्ञियस्या। अपि भद्रे सौमनसे स्याम। हिरण्यवर्णो अभयं कृणोतु। अभिमातिहेन्द्रः
पृतनासु जिष्णुः। स नः शर्म त्रिवरूथं वि यंसत्। यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः।
इन्द्रं स्तुहि वज्रिणं स्तोमपृष्ठम्। पुरोडाशस्य जुषतां हविर्नः॥२३॥

हत्वाऽभिमातीः पृतनाः सहस्वान्। अथाभयं कृणुहि विश्वतो नः। स्तुहि शूरं

वज्रिणमप्रतीक्षन्। अभिमातिहन् पुरुहूतमिन्द्रम्। य एक इच्छुतपतिर्जनैषु। तस्मा इन्द्राय हविरा जुहोत। इन्द्रो देवानामधिपाः पुरोहितः। दिशां पतिरभवद्वाजिनीवान्। अभिमातिहा तविषस्तुविष्मान्। अस्मभ्यं चित्रं वृषणं रयिन्दात्॥२४॥

य इमे द्यावापृथिवी महित्वा। बलेनादृहदभिमातिहेन्द्रः। स नो हविः प्रति गृह्णातु रातये। देवानां देवो निधिपा नो अव्यात्। अनवस्ते रथं वृष्णे यत्तै। इन्द्रस्य नु वीर्याण्यहन्नहिम्। इन्द्रो यातोऽवसितस्य राजा। शमस्य च शृङ्गिणो वज्रबाहुः। सेदु राजा क्षेति चरषणीनाम्। अरान्न नेमिः परि ता बभूव॥२५॥

अभि सिध्मो अजिगादस्य शत्रून्। वितिग्मेन वृषभेणा पुरोभेत्। सं वज्रेणासृजद्वृत्रमिन्द्रः। प्र स्वां मतिमतिरच्छाशदानः। विष्णुं देवं वरुणमृतये भगम्। मेदसा देवा वपया यजध्वम्। ता नो यज्ञमागतं विश्वधेना। प्रजावदस्मे द्रविणेह धत्तम्। मेदसा देवा वपया यजध्वम्। विष्णुं च देवं वरुणं च रातिम्॥२६॥

ता नो अमीवा अप बाधमानौ। इमं यज्ञं जुषमाणावुपेतम्। विष्णूवरुणा युवमध्वराय नः। विशे जनाय महि शर्म यच्छतम्। दीर्घप्रयञ्जू हविषा वृधाना। ज्योतिषाऽरातीदहतन्तमांसि। ययोरोजसा स्कमिता रजांसि। वीर्येभिर्वीरतमा शविष्ठा। याऽपत्यं ते अप्रतीक्षा सहोभिः। विष्णू अगन्वरुणा पूर्वहूतौ॥२७॥

विष्णूवरुणावभिशस्तिपावाम्। देवा यजन्त हविषा घृतेन। अपामीवा संधत रक्षसंश्च। अथाधत्तं यजमानाय शं योः। अहोमुचा वृषभा सुप्रतूर्ति। देवानां देवतमा शचिष्ठा। विष्णूवरुणा प्रतिहर्यतन्नः। इदं नरा प्रयतमृतये हविः। मही नु द्यावापृथिवी इह ज्येष्ठे। रुचा भवता शुचयद्विरकैः॥२८॥

यथ्सो वरिष्ठे बृहती विमिन्वन्। नृवज्ज्योक्षा पप्रथानेभिरेवैः। प्रपूर्वजे पितरा नव्यसीभिः। गीर्भिः कृणुध्व संदने ऋतस्यै। आ नो द्यावापृथिवी दैव्येन। जनेन यातं महि वां वरूथम्। स इथ्स्वपा भुवनेष्वास। य इमे द्यावापृथिवी जजान। उर्वी गभीरे रजसी सुमेकै। अवशे धीरः शच्या समैरत्॥२९॥

भूरिं द्वे अचरन्ती चरन्तम्। पृथ्वन्तं गर्भमपदीदधाते। नित्यं न सूनुं पित्रोरुपस्थै। तं पिपृत सं रोदसी सत्यवाचम्। इदं द्यावापृथिवी सत्यमस्तु। पितृमार्तर्यदिहोपं ब्रुवे वाम्।

भूतं देवानामवमे अवोभिः। विद्यामेषं वृजनं जीरदानुम्। उर्वी पृथ्वी बहुले दूरे अन्ते। उप
ब्रुवे नमसा यज्ञे अस्मिन्। दधाते ये सुभगे सुप्रतूर्ती। द्यावा रक्षतं पृथिवी नो अभ्वात्।
या जाता ओषधयोऽति विश्वाः परिष्ठाः। या ओषधयः सोमराज्ञीरश्वावती५ सोमवतीम्।
ओषधोरिति मातरोऽन्या वो अन्यामवतु॥३०॥

हुविर्नो दाद्वभूव रातिं पूर्वहूतावर्कैरदस्मिन्यञ्च च॥८॥

[४]

शुचिं नु स्तोमं५ श्वथद्वृत्रम्। उभा वामिन्द्राग्नी प्र चरषणिभ्यः। आ वृत्रहणा गीर्भिर्विप्रः।
ब्रह्मणस्पते त्वमस्य युन्ता। सूक्तस्य बोधि तनयं च जिन्वा। विश्वं तद्वद्रं यदवन्ति देवाः।
बृहद्वदेम विदथे सुवीराः। स ई५ सत्येभिः सखिभिः शुचद्विः। गोधायसं विधनसैरतदत्।
ब्रह्मणस्पतिर्वृषभिर्वराहैः॥३१॥

घर्मस्वेदेभिर्द्रविणं व्यानट्। ब्रह्मणस्पतेरभवद्यथावशम्। सत्यो मन्युर्महि कर्मा
करिष्यतः। यो गा उदाजत्स दिवे वि चाभजत्। महीवं रीतिः शवंसा सरत्पृथक्। इन्धानो
अग्निं वनवद्वनुष्यतः। कृतब्रह्मा शूशुवद्रातहव्य इत्। जातेन जातमतिमृत्प सृ५सते। यं
यं युजं कृणुते ब्रह्मणस्पतिः। ब्रह्मणस्पते सुयमस्य विश्वहा॥३२॥

रायः स्याम रथ्यो विवस्वतः। वीरेषु वीरा५ उपपृङ्क्षि नस्त्वम्। यदीशानो ब्रह्मणा
वेषि मे हवम्। स इज्जनेन स विशा स जन्मना। स पुत्रैर्वाजं भरते धना नृभिः। देवानां
यः पितरमा विवासति। श्रद्धामना हविषा ब्रह्मणस्पतिम्। यास्ते पूषन्नावो अन्तः। शुक्रं ते
अन्यत्पूषेमा आशाः। प्रपथे पथामजनिष्ट पूषा॥३३॥

प्रपथे दिवः प्रपथे पृथिव्याः। उभे अभि प्रियतमे सधस्थौ। आ च परां च चरति
प्रजानन्। पूषा सुबन्धुर्दिव आ पृथिव्याः। इडस्पतिर्मघवा दस्मवर्चाः। तं देवासो अददुः
सूर्यायै। कामेन कृतं तवस५ स्वश्वम्। अजाऽश्वः पशुपा वाजंबस्त्यः। धियं जिन्वो विश्वे
भुवने अर्पितः। अष्टा पूषा शिथिरामुद्वरीवृजत्॥३४॥

सञ्चक्षाणो भुवना देव ईयते। शुचीं वो हव्या मरुतः शुचीनाम्। शुचि५ हिनोम्यध्वर५
शुचिभ्यः। ऋतेन सत्यमृतसाप आयन्। शुचिजन्मानः शुचयः पावकाः। प्र चित्रमर्कं गृणते
तुराय। मारुताय स्वतवसे भरध्वम्। ये सहा५सि सहसा सहन्ते। रेजते अग्ने पृथिवी
मुखेभ्यः। अ५सेष्वा मरुतः खादयो वः॥३५॥

वक्षः सुरक्ष्मा उप शिश्रियाणाः। वि विद्युतो न वृष्टिर्भी रुचानाः। अनु
स्वधामायुर्धैर्यच्छमानाः। या वः शर्म शशमानाय सन्ति। त्रिधातूनि दाशुषे यच्छताधि।
अस्मभ्यं तानि मरुतो वियन्त। रयिं नो धत्त वृषणः सुवीरम्। इमे तुरं मरुतो रामयन्ति।
इमे सहः सहस्र आ नमन्ति। इमे शस्वन्नुष्यतो नि पाँन्ति॥३६॥

गुरुद्वेषो अरुरुषे दधन्ति। अरा इवेदचरमा अहेवा प्रप्र जायन्ते अकवा महोभिः।
पृशजैः पुत्रा उपमासो रभिष्ठाः। स्वया मत्या मरुतः सं मिमिक्षुः। अनु ते दायि मह
इन्द्रियाय। सत्रा ते विश्वमनु वृत्रहत्यै। अनु क्षत्रमनु सहो यजत्र। इन्द्र देवेभिरनु ते
नृषह्यै। य इन्द्र शुष्मो मघवन्ते अस्ति॥३७॥

शिक्षा सखिभ्यः पुरुहूत नृभ्यः। त्वं हि दृढा मघवन्विचेताः। अपावृधि परिवृतिं न
राधः। इन्द्रो राजा जगतश्चरषणीनाम्। अधिक्षमि विपुरुषं यदस्ति। ततो ददातु दाशुषे
वसूनि। चोदद्राध उपस्तुतश्चिदवाक्। तमुष्टुहि यो अभिभूत्योजाः। वन्वन्नवातः पुरुहूत
इन्द्रः। अषाढमुग्रं सहमानमाभिः॥३८॥

गीर्भिर्वर्ध वृषभं चरषणीनाम्। स्थूरस्य रायो बृहतो य ईशे। तमुष्टुवाम विदधेऽपिन्द्रम्।
यो वायुना जयति गोमतीषु। प्र धृष्णुया नयति वस्यो अच्छ। आ ते शुष्मो वृषभ एतु पश्चात्।
ओत्तरादधरागा पुरस्तात्। आ विश्वतो अभिसमेत्वर्वाङ्। इन्द्र द्युम्नं सुर्वर्द्धेह्यस्मे॥३९॥
वराहोर्विश्वहाऽजनिष्ट पूषोद्वरीवृजत्वखादयो वः पान्त्यस्त्याभिर्नवं च॥९॥

[५]

आ देवो यातु सविता सुरत्नः। अन्तरिक्षप्रा वहमानो अश्वैः। हस्ते दधानो नर्या
पुरूणि। निवेशयं च प्रसुवं च भूमं। अभीवृतं कृशनेर्विश्वरूपम्। हिरण्यशम्यं यजतो
बृहन्तम्। आस्थाद्रथं सविता चित्रभानुः। कृष्णा रजांसि तविषीं दधानः। सघा नो
देवः सविता स्वायं। आ साविषद्वसुपतिर्वसूनि॥४०॥

विश्रयमाणो अमतिमुरूचीम्। मूर्तभोजनमधरासतेन। विजनाञ्छ्यावाः शितिपादो
अख्यन्। रथं हिरण्यप्रउगं वहन्तः। शश्वदिशः सवितुर्देव्यस्य। उपस्थे विश्वा भुवनानि
तस्थुः। वि सुपर्णो अन्तरिक्षाण्यख्यत्। गभीरवेपा असुरः सुनीथः। कैदानीं सूर्यः
कश्चित्केत। क्तमान्द्यां रश्मिरस्या ततान॥४१॥

भगं धियं वाजयन्तः पुरन्धिम्। नराशंसो ग्रास्पतिर्नो अव्यात्। आ ये वामस्य
सङ्गथे रयीणाम्। प्रिया देवस्य सवितुः स्याम्। आ नो विश्वे अस्क्रांगमन्तु देवाः। मित्रो

अर्यमा वरुणः सृजोषाः। भुवन् यथा नो विश्वे वृधासः। करन्ध्रसुषाहा विथुरं न शवः। शं नो देवा विश्वदेवा भवन्तु। शं सरस्वती सह धीभिर्स्तु॥४२॥

शमंभिषाचः शमं रातिषाचः। शं नो दिव्याः पार्थिवाः शं नो अप्याः। ये संवितुः सत्यसंवस्य विश्वे। मित्रस्य व्रते वरुणस्य देवाः। ते सौभगं वीरवद्भोमद्रपः। दधातन् द्रविणं चित्रमस्मे। अग्रे याहि दूत्यं वारिषेण्यः। देवाः अच्छा ब्रह्मकृता गुणेन। सरस्वतीं मरुतो अश्विनाऽपः। यक्षि देवात्रलधेयाय विश्वान्॥४३॥

द्यौः पितुः पृथिवि मातरधृक्। अग्रे भ्रातर्वसवो मृडतां नः। विश्वं आदित्या अदिते सृजोषाः। अस्मभ्यः शर्म बहुलं वि यन्ता विश्वे देवाः शृणुतेमं हवं मे। ये अन्तरिक्षे य उप द्यवि ष्ट। ये अग्निजिह्वा उत वा यजत्राः। आसद्यास्मिन्बर्हिषि मादयध्वम्। आ वा मित्रावरुणा हव्यजुष्टिम्। नमसा देवाववसाऽऽववृत्याम्॥४४॥

अस्माकं ब्रह्म पृतनासु सद्या अस्माकम्। वृष्टिर्दिव्या सुपारा। युवं वस्त्राणि पीवसा वसाथे। युवोरच्छिद्रा मन्तवो ह सगाः। अवातिरतमनृतानि विश्वा। ऋतेन मित्रावरुणा सचेथे। तथ्सु वा मित्रावरुणा महित्वम्। ईर्मा तस्थुषीरहंभिर्दुदुहे। विश्वाः पिन्वथ स्वसरस्य धेनाः। अनु वामेकः पविरा ववर्ति॥४५॥

यद्वहंष्टत्राति विदे सुदानू। अच्छिद्रं शर्म भुवनस्य गोपा। ततो नो मित्रावरुणाववीष्टम्। सिषासन्तो जीगिवांसः स्याम। आ नो मित्रावरुणा हव्यदातिम्। घृतैर्गव्यूतिमुक्षतमिडाभिः। प्रति वामत्र वरमा जनाय। पृणीतमुद्रो दिव्यस्य चारोः। प्र बाहवांसिसुतं जीवसे नः। आ नो गव्यूतिमुक्षतं घृतेन॥४६॥

आ नो जनै श्रवयतं युवाना। श्रुतं मे मित्रावरुणा हवेमा। इमा रुद्राय स्थिरधन्वने गिरः। क्षिप्रेषवे देवाय स्वधाम्ने। अषाढाय सहमानाय मीढुषे। तिग्मायुधाय भरता शृणोतन। त्वादत्तेभी रुद्र शन्तमेभिः। शतं हिमां अशीय भेषजेभिः। व्यस्मद्वेषो वितुरं व्यहः। व्यमीवाश्चातयस्वा विषूचीः॥४७॥

अर्हन्भिभर्षि मा नस्तोके। आ तं पितर्मरुता सुम्रमेतु। मा नः सूर्यस्य सन्दृशो युयोथाः। अभि नो वीरो अर्वति क्षमेत। प्र जायेमहि रुद्र प्रजाभिः। एवा बभ्रो वृषभ चेकितान। यथा देव न हंणीषे न हंसि। हवन्श्रूनी रुद्रेह बोधि। बृहद्वदेम विदथे

सुवीराः। परिं णो रुद्रस्यं हेतिः स्तुहि श्रुतम्। मीढुष्टमारुहन्विभरुषि। त्वमग्ने रुद्र आ वो राजानम्॥४८॥

वसूनि ततानास्तु विश्वान् ववृत्यां ववर्ति घृतेन विपूवीः श्रुतन्दे चं॥९॥ [६]

सूर्यो देवीमुषसः रोचमानामर्यः। न योषामभ्येति पश्चात्। यत्रा नरो देवयन्तो युगानि। वितन्वते प्रति भद्राय भद्रम्। भद्रा अश्वा हरितः सूर्यस्य। चित्रा एदंग्वा अनुमाद्यासः। नमस्यन्तो दिव आ पृष्ठमस्थुः। परि द्यावापृथिवी यन्ति सद्यः। तथ्सूर्यस्य देवत्वं तन्महित्वम्। मध्या कर्तोर्विततः सञ्जभार॥४९॥

यदेदयुक्त हरितः सधस्थात्। आद्रात्री वासस्तनुते सिमस्मै। तन्मित्रस्य वरुणस्याभिचक्षे। सूर्यो रूपं कृणुते द्यौरुपस्थे। अनन्तमन्यद्रुशंसस्य पाजः। कृष्णमन्यद्धरितः सं भरन्ति। अद्या देवा उदिता सूर्यस्य। निरहंसः पिपृतान्निरवद्यात्। तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्ताम्। अदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः॥५०॥

दिवो रुक्म उरुचक्षा उदैति। दूरे अर्थस्तरणिभ्राजमानः। नूनं जनाः सूर्येण प्रसूताः। आयन्नर्थानि कृणवन्नपासि। शं नो भव चक्षसा शं नो अह्ना। शं भानुना शं हिमा शं घृणेन। यथा शमस्मै शमसद्गुरोणे। तथ्सूर्यं द्रविणं धेहि चित्रम्। चित्रं देवानामुदंगादनीकम्। चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः॥५१॥

आप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षम्। सूर्य आत्मा जगत्स्तस्थुषश्च। त्वष्टा दधत्तन्नस्तुरीपम्। त्वष्टा वीरं पिशङ्गरूपः। दशमन्त्वष्टर्जनयन्त गर्भम्। अतन्द्रासो युवतयो बिभर्त्रम्। तिग्मानीकः स्वयंशसं जनेषु। विरोचमानं परिषीन्नयन्ति। आविष्ट्यो वर्धते चारुरासु। जिह्वानामूर्ध्वस्वयंशा उपस्थे॥५२॥

उभे त्वष्टुर्बिभ्यतुर्जायमानात्। प्रतीचीं सिहं प्रतिजोषयेते। मित्रो जनान्त्र स मित्र। अयं मित्रो नमस्यः सुशेवः। राजा सुक्षत्रो अजनिष्ट वेधाः। तस्य वयं सुमत्तौ यज्ञियस्या। अपि भद्रे सौमनसे स्याम। अनमीवास इडया मदन्तः। मितज्मवो वरिमन्त्रा पृथिव्याः। आदित्यस्य व्रतमुपक्ष्यन्तः॥५३॥

वयं मित्रस्य सुमत्तौ स्याम। मित्रं न ईशं शिम्या गोषु गव्यवत्। स्वाधियो विदथे अपस्वजीजनन्। अरेजयता रोदसी पाजसा गिरा। प्रति प्रियं यजतं जनुषामवः। महा

आदित्यो नमसोपसद्यः। यात्यञ्जनो गृणते सुशेवः। तस्मा एतत्पन्यतमाय जुष्टम्। अग्नौ मित्राय हविरा जुहोत। आ वा२ रथो रोदसी बद्धधानः॥५४॥

हिरण्ययो वृषभिर्यात्वश्वैः। घृतवर्तनिः पविर्भीरुचानः। इषां वोढा नृपतिर्वाजिनीवान्। स पप्रथानो अभि पञ्च भूमः। त्रिवन्धुरो मनसाऽऽयातु युक्तः। विशो येन गच्छथो देवयन्तीः। कुत्रा चिद्याममश्विना दधाना। स्वश्वा यशसाऽऽयातमर्वाक्। दस्त्रा निधिं मधुमन्तं पिबाथः। वि वा२ रथो वध्वा यादमानः॥५५॥

अन्तान्दिवो बांधते वर्तनिभ्याम्। युवोः श्रियं परि योषांवृणीत। सूरौ दुहिता परितक्त्रियायाम्। यदेवयन्तमवन्तः शचीभिः। परिघ्न२ सवां मनावां वयोंगाम्। यो हस्यवा२ रथिरावस्त उस्त्राः। रथो युजानः परियाति वर्तिः। तेन नः शं योरुषसो व्युष्टौ। न्यश्विना वहतं यज्ञे अस्मिन्। युवं भुज्युमवविद्ध२ समुद्रे॥५६॥

उदूहथुरणसो अस्त्रिधानैः। पतत्रिभिरश्रमैरव्यथिभिः। द२सनाभिरश्विना पारयन्ता। अग्नीषोमा यो अद्य वाम्। इदं वचः सपर्यति। तस्मै धत्त२ सुवीर्यम्। गवां पोष२ स्वश्वेयम्। यो अग्नीषोमां हविषा सपर्यात्। देवद्रीचा मनसा यो घृतेन। तस्य व्रत२ रक्षतं पातम२हंसः॥५७॥

विशे जनाय महि शर्म यच्छतम्। अग्नीषोमा य आहुतिम्। यो वां दाशाद्धविष्कृतिम्। स प्रजया सुवीर्यम्। विश्वमायुर्व्यश्ववत्। अग्नीषोमा चेति तद्वीर्यं वाम्। यदमुष्णीतमवसं पणिङ्गोः। अवातिरतं प्रथयस्य शेषः। अविन्दतं ज्योतिरेकं बहुभ्यः। अग्नीषोमाविम२ सु मेऽग्नीषोमा हविषः प्रस्थितस्य॥५८॥

जुभार द्यौरग्रेरुपस्थं उपक्ष्यन्तौ बद्धधानो वध्वा यादमानः समुद्रेऽहंसः प्रस्थितस्य॥१०॥ [७]

अहमस्मि प्रथमजा ऋतस्य। पूर्वं देवेभ्यो अमृतस्य नाभिः। यो मा ददाति स इदेव माऽऽवाः। अहमन्नमन्नमदन्तमग्निः। पूर्वमग्रेरपि दहत्यन्नम्। यत्तौ हांसाते अहमुत्तरेषु। व्यात्तमस्य पशवः सुजम्भम्। पश्यन्ति धीराः प्रचरन्ति पाकाः। जहाम्यन्यन्न जहाम्यन्यम्। अहमन्नं वशमिच्चरामि॥५९॥

समानमर्थं पर्येमि भुञ्जत्। को मामन्नं मनुष्यो दयेत। पराके अन्नं निहितं लोक एतत्। विश्वैर्देवैः पितृभिर्गुप्तमन्नम्। यदद्यतं लुप्यते यत्परोप्यते। शततमी सा तनूर्मे बभूव।

महान्तौ चरु संकृद्गुणेन पप्रौ। दिवं च पृश्निं पृथिवीं च साकम्। तत्सम्पिबन्तो न
मिनन्ति वेधसः। नैतद्भूयो भवति नो कनीयः॥६०॥

अन्नं प्राणमन्नमपानमाहुः। अन्नं मृत्युं तमु जीवातुमाहुः। अन्नं ब्रह्माणो जुरसं वदन्ति।
अन्नमाहुः प्रजननं प्रजानाम्। मोघमन्नं विन्दते अप्रचेताः। सत्यं ब्रवीमि वध इत्थं तस्य।
नार्यमणं पुष्यति नो सखायम्। केवलाघो भवति केवलादी। अहं मेघः स्तनयन्वर्षत्रस्मि।
मामदन्त्यहमब्ध्यन्यान्॥६१॥

अहं सदमृतो भवामि। मदादित्या अधि सर्वं तपन्ति। देवीं वाचमजनयन्त
यद्वाग्वदन्ती। अनन्तामन्तादधि निर्मितां महीम्। यस्यां देवा अंधधुर्भोजनानि। एकाक्षरां
द्विपदां षट्पदां च। वाचं देवा उप जीवन्ति विश्वे। वाचं देवा उप जीवन्ति विश्वे। वाचं
गन्धर्वाः पशवो मनुष्याः। वाचीमा विश्वा भुवनान्यर्पिता॥६२॥

सा नो हवं जुषतामिन्द्रपत्नी। वागक्षरं प्रथमजा ऋतस्य। वेदानां माताऽमृतस्य
नार्भिः। सा नो जुषाणोप यज्ञमागात्। अवन्ती देवी सुहवा मे अस्तु। यामृषयो मन्त्रकृतो
मनीषिणः। अन्वेच्छं देवास्तपसा श्रमेण। तान्देवीं वाचं हविषा यजामहे। सा नो दधातु
सुकृतस्य लोके। चत्वारि वाक्परिमिता पदानि॥६३॥

तानि विदुर्ब्राह्मणा ये मनीषिणः। गुहा त्रीणि निहिता नेङ्गयन्ति। तुरीयं वाचो मनुष्या
वदन्ति। श्रद्धयाऽग्निः समिध्यते। श्रद्धया विन्दते हविः। श्रद्धां भगस्य मूर्धनि। वचसा
वैदयामसि। प्रियं श्रद्धे ददतः। प्रियं श्रद्धे दिदांसतः। प्रियं भोजेषु यज्वंसु॥६४॥

इदं म उदितं कृधि। यथा देवा असुरेषु। श्रद्धामुग्रेषु चक्रिरे। एवं भोजेषु यज्वंसु।
अस्माकमुदितं कृधि। श्रद्धां देवा यजमानाः। वायुगोपा उपासते। श्रद्धां हृदय्या-
ऽऽकृत्या। श्रद्धया हूयते हविः। श्रद्धां प्रातरहवामहे॥६५॥

श्रद्धां मध्यन्दिनं परि। श्रद्धां सूर्यस्य निमृचि। श्रद्धे श्रद्धापयेह मा। श्रद्धा देवानधि
वस्ते। श्रद्धा विश्वमिदं जगत्। श्रद्धां कामस्य मातरम्। हविषां वर्धयामसि। ब्रह्म जज्ञानं
प्रथमं पुरस्तात्। वि सीमतः सुरुचौ वेन आवः। स बुध्निया उप मा अस्य विष्ठाः॥६६॥

सतश्च योनिमसंतश्च विवः। पिता विराजामृषभो रयीणाम्। अन्तरिक्षं विश्वरूप
आविवेश। तमकैरभ्यर्चन्ति वत्सम्। ब्रह्म सन्तं ब्रह्मणा वर्धयन्तः। ब्रह्म देवानंजनयत्।

ब्रह्म विश्वमिदं जगत्। ब्रह्मणः क्षत्रं निर्मितम्। ब्रह्म ब्राह्मण आत्मना। अन्तरस्मिन्निमे
लोकाः॥६७॥

अन्तर्विश्वमिदं जगत्। ब्रह्मैव भूतानां ज्येष्ठम्। तेन कोऽरहति स्पर्धितुम्।
ब्रह्मन्देवास्रयस्त्रिंशत्। ब्रह्मन्निन्द्रप्रजापती। ब्रह्मन् ह विश्वा भूतानि। नावीवान्तः
समाहिता। चतस्र आशाः प्रचरन्त्वग्नयः। इमं नो यज्ञं नयतु प्रजानन्। घृतं पिबन्ब्रजरे
सुवीरम्॥६८॥

ब्रह्मं समिद्धंवत्याहुतीनाम्। आ गावो अगमन्नुत भद्रमक्रन्। सीदन्तु गोष्ठे रणयन्त्वस्मे।
प्रजावतीः पुरुषाः इह स्युः। इन्द्राय पूर्वोरुषसो दुर्हानाः। इन्द्रो यज्वने पृणते च शिक्षति।
उपेददाति न स्वं मुषायति। भूयोभूयो रयिमिदस्य वर्धयन्। अभिन्ने खिले नि दधाति
देवयुम्। न ता नशन्ति न ता अवा॥६९॥

गावो भगो गाव इन्द्रो मे अच्छात्। गावः सोमस्य प्रथमस्य भक्षः। इमा या गावः
सजनासु इन्द्रः। इच्छामीद्धुदा मनसा चिदिन्द्रम्। यूयं गावो मेदयथा कृशं चित्। अश्लीलं
चित्कृणुथा सुप्रतीकम्। भद्रं गृहं कृणुथ भद्रवाचः। बृहद्वो वयं उच्यते सभासु। प्रजावतीः
सूयवसं रिशन्तीः। शुद्धा अपः सुप्रपाणे पिबन्तीः। मा वः स्तेन ईशत् माऽघशंसः। परि
वो हेती रुद्रस्य वृज्यात्। उपेदमुपपर्वनम्। आसु गोषूपपृच्यताम्। उपरिषभस्य रेतांसि।
उपेन्द्र तव वीर्ये॥७०॥

चरामि कनीयोऽन्यानपिता पदानि यज्वंसु हवामहे विष्ठा लोकाः सुवीरमवा पिबन्तीः पद्वि॥१२॥ [८]

ता सूर्याचन्द्रमसां विश्वभृत्तमा मुहत्। तेजो वसुमद्राजतो दिवि। सामात्माना चरतः
सामचारिणा। ययोर्ब्रतं न ममे जातु देवयोः। उभावन्तौ परि यात अम्या। दिवो न
रश्मीःस्तनुतो व्यर्णवे। उभा भुवन्ती भुवना कविक्रतू। सूर्या न चन्द्रा चरतो हुतामती।
पती द्युमद्विश्वविदा उभा दिवः। सूर्या उभा चन्द्रमसा विचक्षणा॥७१॥

विश्ववारा वरिवोभा वरेण्या। ता नोऽवतं मतिमन्ता महिब्रता। विश्ववपरी प्रतरणा
तरन्ता। सुवर्विदा दृशये भूरिरश्मी। सूर्या हि चन्द्रा वसु त्वेषदर्शता। मनस्विनोभानुचरतोनु
सन्दिवम्। अस्य श्रवो नद्यः सप्त बिभ्रति। द्यावा क्षामा पृथिवी दर्शतं वपुः। अस्मे
सूर्याचन्द्रमसाऽभिचक्षौ। श्रद्धेकमिन्द्र चरतो विचर्तुरम्॥७२॥

पूर्वापरं चरतो माययैतौ। शिशू क्रीडन्तौ परिं यातो अध्वरम्। विश्वान्यन्यो भुवनाऽभि
चष्टे। ऋतून्यो विदधञ्जायते पुनः। हिरण्यवर्णाः शुचयः पावका यासां राजा। यासां देवाः
शिवेन मा चक्षुषा पश्यत। आपो भद्रा आदित्यश्यामि। नासंदासीन्नो सदासीत्तदानीम्।
नासीद्रजो नो व्योमा परो यत्। किमावरीवः कुह कस्य शर्मन्॥७३॥

अम्भः किमासीद्ग्रहं गभीरम्। न मृत्युरमृतं तर्हि न। रात्रिया अहं आसीत्प्रकेतः।
आनीदवातश्च स्वधया तदेकम्। तस्माद्धान्यं न परः किं च नाऽऽस। तमं आसीत्तमसा
गूढमग्रे प्रकेतम्। सलिलश्च सर्वमा इदम्। तुच्छेनाभ्वपिहितं यदासीत्। तमसस्तन्महिना
जायतैकम्। कामस्तदग्रे समवर्तताधि॥७४॥

मनसो रेतः प्रथमं यदासीत्। सतो बन्धुमसति निरविन्दन्। हृदि प्रतीप्या क्वयों
मनीषा। तिरश्चीनो विततो रश्मिरेषाम्। अधः स्विदासी(३)दुपरिं स्विदासी(३)त्। रेतोधा
आसन्महिमानं आसन्। स्वधा अवस्तात्प्रयतिः परस्तात्। को अद्धा वैद क इह प्र वौचत्।
कुत आजाता कुत इयं विसृष्टिः। अर्वाग्देवा अस्य विसर्जनाय॥७५॥

अथा को वैद यत आबभूव। इयं विसृष्टिर्यत आबभूव। यदि वा दधे यदि वा न।
यो अस्याध्यक्षः परमे व्योमन्। सो अङ्ग वैद यदि वा न वेद। किंस्विद्वनङ्क उ स वृक्ष
आसीत्। यतो द्यावापृथिवी निष्ठतक्षुः। मनीषिणो मनसा पृच्छतेदुतत्। यदध्यतिष्ठद्भुवनानि
धारयन्। ब्रह्म वनं ब्रह्म स वृक्ष आसीत्॥७६॥

यतो द्यावापृथिवी निष्ठतक्षुः। मनीषिणो मनसा विब्रवीमि वः। ब्रह्माध्यतिष्ठद्भुवनानि
धारयन्। प्रातरग्निं प्रातरिन्द्रश्च हवामहे। प्रातर्मित्रावरुणा प्रातरश्विना। प्रातर्भगं पूषणं
ब्रह्मणस्पतिम्। प्रातः सोममुत रुद्रश्च हुवेम। प्रातर्जितं भगमुग्रश्च हुवेम। वयं पुत्रमदितेयो
विधृता। आध्रश्चिद्यं मन्यमानस्तुरश्चित्॥७७॥

राजा चिद्यं भगं भक्षीत्याह। भग प्रणेतर्भग सत्यराधः। भगेमां धियमुदव ददन्नः।
भग प्र णो जनय गोभिरश्वैः। भग प्र नृभिर्नृवन्तः स्याम। उतेदानीं भगवन्तः स्याम। उत
प्रपित्व उत मध्ये अह्नाम्। उतोदिता मघवन्सूर्यस्य। वयं देवानां सुमतौ स्याम। भगं
एव भगवांश्च अस्तु देवाः॥७८॥

तेन वयं भगवन्तः स्याम। तं त्वां भग सर्वं इज्जोहवीमि। स नो भग पुर एता